«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىكى نەشرىي ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物

«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار

荣获《新疆期刊奖》的刊物

中国期刊方阵

双效期刊

中华人民共和国新闻出版总署

1

2003

XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

新疆文化

ISSN 1008-6498
01>
9 771008 649003

ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باھادىر جەڭچىسى، شۆھرەتلىك مۇزىكا ئۇستازى، يېتۇك سەنئەت مائارىپچىسى، دۇتار پىشۋاسى، تالانتلىق كومپوزىتور، «ئىز»، «بۇغدا ئانام» قاتارلىق ئۆلمەس ناخشىلارنىڭ ئىجادچىسى، ئەل سۆيگەن ناخشىلارنىڭ كامالەتكە يەتكەن ئىجراچىسى مۇساجان روزى ئاكىنىڭ 78 ياشقا تولغانلىقىنى مۇبارەكلەيمىز

- «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

شۇئارىمىز: ● خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ ساندا

مىللەتنىڭ كېلەچىكى ئانىلار قولىدا

ئايالنىڭ ۋاقتى ..... نەزىرە مۇھەممەد سالىھ 2

ئەگگۈشتەر قولىڭىزدا

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تىل-يېزىق خىزمىتى نىزامى 7

16-قۇرۇلتايغا تەنتەنە

گۈللەپ - ياشناۋاتقان شىنجاڭ گېزىت-ژۇرنالچىلىقى ..... م.ياقۇپ 11

«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللىرى سېپى»گە كىرگەن شىنجاڭ ژۇرناللىرى 12

روھ چۇقانلىرى

ئاداشقان ئاق‌قۇنىڭ زارى ۋە مىدوزىنىڭ سىرى..... چ.ئايتماتوف،م. شاخانوف 13

مەن بويلىغان قىرغاقلار ..... ئابلىز ئۆمەر ھاجى 22

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر ..... م.ھېزىم قاتارلىقلار 39

«ھۆكۈمدارلار دەستۇرى»دىن تاللانغان ھېكمەتلەر ..... ن.ماكياۋىللى 41

شائىر ئەل قەلبىدە

ئوت يۈرەك خەلق شائىرى روزى سايىتنى ئەسلەيمەن ..... مىجىت ناسىر 42

ئىبرەتلىك پاراڭلار

ھەق گەپنىمۇ ئاڭلاپ قويۇڭ ..... ت.ئارتىشى قاتارلىقلار تەرجىمىسى 45

ئاچچىق كۈلكىلەر

قىرتاق پاراڭلار ..... ئا.دۆلەت قاتارلىقلار تەرجىمىسى 51

سەنئەتتىن نىدا

سەنئەتنىڭ چېقىنى ۋە روھىيەت ساماسى..... ئاسىيە ئىمىن 54

ئەدەبىيات گۈلزارى

«شەمس تەبرىزىم مازىرى»دىكى ماجرا...(ھېكايە) ..... ن. توختى 60

نان.....(نەسىر) ..... خالىدە ئىسرائىل 74

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

تارىخ توغرىسىدا سەتىرلەر ..... ئادىل ئابدۇقادىر 76

مۇقاۋىدا: تونۇلغان ئاۋاز ئارتىسكىسى، كېسەل بىلەن ئېلىشىپ ياشاشنىڭ ئۈلگىسىنى ياراتقان سۆيۈملۈك سەنئەتكار مۇنەۋۋەر ئابلەت. مۇقاۋىنىڭ 4-بېتىدە: 2002-يىل 4-مايدا قاراقاش ناھىيىسىدىكى ئۇلۇغئاتا تېغىنىڭ تاتلىقۇ جىلغىسىغا تارتىلغان ئۇزۇنلۇقى 1680مېتىر،يەر يۈزىدىن 450مېتىر ئېگىزلىكتىكى پولات ئارغامچىدىن بىر سائەت 52مىنۇت 15سېكۇنتتا غەلىبىلىك ئۆتكەن،دۇنيا جېننىس رېكورتى يارىتىش ئۈچۈن شۇ يىلى 7-ئاۋغۇستتا، باشئەگىم تېغىغا تارتىلغان ئۇزۇنلۇقى 947مېتىر،يەر يۈزىدىن 200مېتىر ئېگىزلىكتىكى پولات ئارغامچىدىن ئۆتۈش مەشىقى قىلىۋاتقاندا چۈشۈپ كېتىپ بەختكە قارشى قازا قىلغان جاسارەتلىك دارۋاز،باتۇر ئۇيغۇر قىزى مېھرىگۈل يۇنۇسنى مەڭگۈ ياد ئېتىمىز.مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى رىسالەت مۇھەممەت

مۇقاۋا سۈرىتىنى «تىلسىمات»فوتو سۈرەت مەركىزى تەمىنلىگەن

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(52-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

2003-يىل 1-سان

(ئومۇمىي259-سان)

ئالاھىدە تەكلىپ‌قىلىنغان نازارەتچى:

مۇھەممەت زۇنۇن (پروفېسسور، ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ سابىق نازىرى)

باش مۇھەررىر:

قۇربان مامۇت

(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

رىسالەت مۇھەممەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ئايالنىڭ ۋاقتى

نەزىرە مۇھەممەد سالەھ

بۇندىن نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى بىر پەيلاسوپ «ئەگەر ئاياللار تۇزەلسە جەمئىيەت تۇزىلىدۇ، ئىنسانىيەت گۈللىنىدۇ» دەپ ئېيتقانىكەن. دەرھەقىقەت، ئاياللارنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى جەمئىيەت تەرەققىياتى بىلەن ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەتتە. ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈدىغان ئاياللار ئۆزئۆزىگە خوجا، مىللەتنىڭ نۇرلۇق كېلەچىكىنى يارىتالايدىغان ئېتىقادلىق ئەۋلادلارنى يېتىشتۇرەلەيدۇ. بىز ئىنسانىيەت تارىخىدا زاۋاللىققا يۈز تۇتقان تالاي بۇيۇك ئىمپېرىيە، قۇدرەتلىك خاندانلىقلارنىڭ پاجىئە سەۋەبلىرىدىن بىرى ئەقلىي ۋە ئەخلاقىي جەھەتتە چىرىگەن ئاياللار ھالاكىتى، دەپ ئېيتالايمىز. چۈنكى ھەرۋاقىت ئۆز يىلتىزىدىن ئوزۇق ئېلىپ ، بۈگۈنى ۋە ئەتىسى ئۈستىدە ئويلانمىغان ئادەمنىڭ تىككەن كۆچەتلىرىگىمۇ خۇددى ئۆزىگە ئوخشاش بەرىكەتسىزلىك ۋە يوقىلىش ئاقىۋىتى پۈتۈلگەن بولىدۇ.

مەن قەدىمىي پارلاق مەدەنىيەتكە، شانۇ-شەۋكەتلىك سەلتەنەتلەرگە ئىگە بولغان خەلقىمنىڭ ئازاب ۋە ئۇمىد، كۆز ياش ۋە خۇشھاللىق بىلەن تولغان ئۆتمۈشىنى ۋاراقلاپ باقتىم. رېئاللىققا قويۇلغان تالاي ئېغىر سوئاللىرىمنىڭ بىرى گۈزەل ۋە ئەقىللىق ئۇيغۇر ئاياللىرىغا قويۇلغان سوئال ئىدى. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا يارىتىلغان سانسىزلىغان گۈزەل ئوبرازلارنىڭ پروتوتىپى دەل رېئاللىقتىكى غايىلىك ۋە شجائەتلىك ئۇيغۇر ئاياللىرىدۇر. ئانا زېمىننى قوغداش يولىدا قان كېچىپ جەڭ قىلغان باتۇر تۇمارىس، ئەركىنلىك، پاكلىق ئۈچۈن زۇلۇمغا قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن قەھرىمان نازۇكۇم، گۈزەل شېئىرىي مىسرالىرى بىلەن ئەركىنلىكنى كۈيلەپ تارىخ بېتىگە ئۆچمەس نامى يېزىلغان زىبۇننىسا خېنىم، قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ جاھالەت پەردىلىرىنى يىرتىپ، مائارىپ-مەدەنىيەت نۇرلىرىنى تاراتقان

راھىلە خانىمنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، غەيرىتى - شىجائىتىنىڭ ئىرسىي گېنلىرىنى بىز يۇقۇن شۇلارنىڭ قىزى بولمىش ئۇيغۇر ئاياللىرىدىن ئىزدەپ تاپالايمىز. ئەپسۇس، خۇددى قۇرۇپ كېتىۋاتقان تارىم ۋادىسىغا ئوخشاش بۇ جۇلالىق ئىرسىي گېنىنى توپا باسقان، ئۇ خۇددى يوقىلىشقا يۈزلەنگەن تۇرپان كارىزلىرىدەك ئۇنتۇلغان.

فرانسىيىلىك مەشھۇر يازغۇچى بالزاكنىڭ «مىللەتنىڭ كېلەچىكى ئانىلار قولىدا» دېگەن مەشھۇر سۆزىنى بىز تالاي ئاڭلاپ كىتابلارغا پۈتتۇق. ئەمما بۇنى چىن مەنىسى بىلەن ئۆزلەشتۇرۇپ، ئىجابىي ئەتىجىسى ئۈچۈن تىرىشىنىڭ ئىزنالىرى رېئاللىقىمىزدا بارمۇ؟ بۇ رىقابەت ئەسىرىدە مەۋجۇد بولۇشىمىز ۋە داۋاملىشىشىمىزنىڭ بىر ئۈچىنىڭ بۇرچ ۋە مەسئۇلىيىتى تۇيغۇسىغا ئىگە ئاياللار ئىكەنلىكىنى قانچىمىز تونۇپ يەتتۇق؟ ۋاقىت ئەقىللىقراق، ياخشىراق، تولۇقراق ۋە مۇكەممەلرەك بولۇپ يېتىشىشىمىز ئۈچۈن بىزگە ئىنئام قىلىنغان قىممەتلىك سوۋغا. ئىلىم-مەرىپەتنىڭ ئىنسانىنى ئەزىز خوجايىنغا ئايلاندۇرۇدىغىنى، جاھالەت-نادانلىقنىڭ قۇللۇق ئاسارىتىگە چۈشۈرۈپ قويۇدىغىنى تارىخىي قىسمەت بىزگە ئاتا قىلغان ھەقىقەتتۇر. ئۇيغۇر نەسلىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۇلىغۇچى ۋە تەربىيىلىگۈچى ئاياللارنىڭ كۈچلۈك ۋاقىت تۇيغۇسى، ئۆزلۈك ئېڭىغا ئىگە بولۇپ، ئۆزلىرىنى ئىلىم-مەرىپەت بىلەن تاكامۇللاشتۇرۇشى جىددىي زۆرۈرىيەت ۋە باش تارتىپ بولماس تارىخىي بۇرچتۇر.

مىسىرلىق ئالىمە خەۋلە دەرۋىش «ئاياللارنىڭ باردى-كەلدىسى» ناملىق ماقالىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

«(ئىمام تىرمىزىي رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: بەندە قىيامەت كۈنى مۇنداق تۆت نەرسە ئۈستىدە سورىلىدۇ. يەنى ۋاقتىنى قايسى ئىشلارغا سەرپ قىلغىنى، ئىلمىنى نېمىگە ئىشلەتكىنى، مال-مۈلكىنى قايسى خىل يول بىلەن تاپقىنى ۋە نېمىلەرگە سەرپ قىلغىنى، ئەجىلى پۈتكىچە قانداق ئەمەللەرنى قىلغانلىقى.) شۇنداق، كىمكى ۋاقتىنى بىھۇدە ئىشلارغا زايە قىلىۋېتىدىكەن، ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ تولۇقلانماس بىر بۆلىكىنى زايە قىلغان بولىدۇ. ئاياللىنىڭ ۋاقتى پەقەت ئۆزى ئۈچۈنلىمۇ؟ ئەگەر شۇنداق دېيىلسە ئايال ئۆز ئېرى ۋە بالىلىرى ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى، جەمئىيەت ۋە مىللەت ئالدىدىكى بۇرچىنى قاچان ئادا قىلىدۇ؟»

دەرۋەقە، ۋاقىت ھەربىر ئادەمنىڭ خالىغانچە ئىشلىتىدىغان ھېسابى - سورىقى يوق شەخسىي مۈلكى ئەمەس. جۇملىدىن ئاياللىنىڭمۇ شۇنداق. ئاياللىنىڭ ۋاقتى ۋە زېھنى ئۆزى ئەتىۋارلىغان، كۆزىگە قارىغان بالىلىرىنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ھامىيلىقىدا ئەمەس، ھېچكىمنىڭ خەيرىخاھلىقى بولمىغان كەلگۈسىدە ئىنىنى پۈتۈن تېپىپ يېيەلەيدىغان، ئۆز تەقدىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان خوجا، يارىملىق ئىزباسار قىلىپ تەربىيىلەش ئۈچۈندۇر. ئاياللىنىڭ ۋاقتىي ۋە زېھنى بىلىم ۋە قابىلىيەت بىلەن مەۋجۇدلۇق قىممىتىنى يارىتىش، ئېرىگە ھەمنەپەس بولۇپ، ئاياللىق بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈندۇر. ھالبۇكى رېئاللىق مېنىڭ ئويلىغىنىمدىن باشقىچە ئىدى. ئوقۇشتىن مەھرۇم قالغان قىز-ئاياللارنىڭ نادانلىق ئاسارىتىدە قېلىشىنىڭ سەۋەبىنىغۇ يوقۇزلۇق، نامراتلىق تۇپەيلى دېسەك، ئۆگىنىش ۋە خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە تەلەيلىك قىز-ئاياللىرىمىزنىڭ تارىخىي بۇرچىنى، بالىلىرىنى، ئەرلىرىنى تاشلاپ قويۇپ ئويناۋاتقان تېتىقسىز قاتار چاي، تۇگمەس ئولتۇرۇشلىرىنى نېمىدەپ چۈشەندۇرىمىز؟

«شائىرلارنىڭ ئەمىرى» دەپ نام ئالغان مەشھۇر ئەرەب شائىرى ئەھمەد شەۋقىي (1868 - 1932) ئاتا-ئانىنىڭ بالىنى تەربىيىلەپ، يارىملىق ئادەم قىلىش مەجبۇرىيىتى ھەققىدە مۇنداق ھېكمەتلىك مىسرالارنى يېزىپ قالدۇرغان:

يېتىم ئەمەس تۇغقىپ ئاتا-ئانىسى،
خار ۋە زەبۇن ئېغىر كۈندە قالغۇچى.
ئانىسى پەرۋاسىز، ئاتا ئالدىراش،
دەل شۇدۇر يېتىمەك دەپ ئاتالغۇچى.

شۇنداق، بۇرەڭدار دۇنياغا تاشلاپ قويۇلغان بالىسىنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقى، نېمە ئۆگىنىۋاتقانلىقى، كىملەر بىلەن بېرىش-كېلىش قىلىۋاتقانلىقى بىلەن كارى يوق، كىملەرنىڭدۇ ئۇزۇن - قىسقىلىقى، ئەڭ يېڭى مودا، ئالتۇن زىبۇ-زىننەتتىن باشقا ئەھمىيەتلىكرەك بىرەر سۆھبەت تېمىسىمۇ يوق قاتار چاي - ئولتۇرۇشلارغا بېشىچىلاپ كىرىپ كەتكەن ئانىنىڭ تىرىكلىكىنىڭ بەلگىسى نېمە؟ مۇنداق ئانىغا بالا بولغۇچىنىڭ، رىزقىنى خۇدايىم بېرىۋاتقان ئەمما كەلگۈسى ئىستىقبالى ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ، ئەجىر سىڭدۈرۈدىغان ئاتا-ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن يېتىمدىن نېمە پەرقى؟ ئادىمىزاتنىڭ ئادىمىيلىكى ئۇنىڭ ئۇچار قۇشلاردىن يىرتقۇچلارغىچە پۈتكۈل جانلىقلار دۇنياسىدىكى ئاتا-ئانا بولغۇچىغا ئورتاق بولغان بالا تۇغۇش، ئۇنى ئاچ-يالىڭاچلىقتىن ساقلاش، ھىمايىسىگە ئېلىشتا ئەمەس، بەلكى ھاياتىنىڭ داۋامى بولغان بالىلىرىنى جاپالىق ئەجىر، تەربىيە بىلەن ئانا زېمىنىنىڭ گۈللەندۇرگۈچى خوجىلىرىغا ئايلاندۇرۇشتا.

ئىنسان تۇغۇلۇشىدىلا ئۇنىڭدا ياخشى ۋە يامان، گۈزەللىك ۋە رەزىللىكنى تەبىئىي پەرقلەندۇرۇش ئىقتىدارى بولىدۇ. ئەمما رېئاللىقنىڭ كۆزنى قاماشتۇرغۇچى رەڭگارەڭ چىراقلىرى ئاستىدا پەقەت

توغرا ئائىله تەربىيىسىلا بالىدىكى بۇ تەبىئىي ئىقتىدارنىڭ خىرەلىشىپ قالماستىن تېخىمۇ جۇلالىنىشىغا ئاساس سالىدۇ. ئەلۋەتتە، ئانا- ئاياللىق خاراكتېرىدىكى ئەۋرىشىملىك، يۇمشاقلىق، مېھىر-مۇھەببەت بىلەن بالا تەربىيىسىدىكى زور مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغۇچى. مەكتەپ ۋە جەمئىيەت توغرا پەرۋىش قىلىنغان مايسىنى تېخىمۇ كۆكلىتەلەيدۇكى، باغۋەنچىلىك ئەجرىسىز قىلىغىر ئۆسكەن كۆچەتنى ئالغا زور تىرىشچانلىق بىلەنمۇ مېۋىگە كىرگۈزەلمەيدۇ.

ئامېرىكىلىق دوكتور كاسس كارل «ناتونۇش ئىنسان» دېگەن كىتابىدا قاتتىق ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە مۇنداق قۇرلارنى يازغان: « زامانىۋى جەمئىيەت مەكتەپ تەربىيىسىنى ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ئورنىغا تولۇق دەسسىتىشتەك زور بىر خاتالىق ئۆتكۈزدى. ئانىلار بالىلىرىنى يەسلىگە، مەكتەپكە تاشلاپ بېرىپ، ئۆز ۋاقتىنى خىزمەت، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا سۆرەلمىلىك بىلەن ئۆتكۈزۈدىغان بولدى. ھازىرقى زامانداكى ئائىلە بىرلىكى ۋە مېھىر-مۇھەببەتنىڭ يوقلىشىدا ئۇلارنىڭ تېگىشلىك مەسئۇلىيىتى بار. بالا ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ يىلتىز مۇھىتىدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىدۇ. بالىنىڭ ئەقلى، ئەخلاقى ۋە خاراكتېر پىسخىكىسى ئائىلىدە تەدرىجىي شەكىللىنىدۇ ۋە تۇراقلىشىدۇ. ھالبۇكى بالىلارنىڭ ئۆز تەڭتۇشلىرىدىن ئۆگىنىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز بولىدۇ. شۇڭا ئاياللار ساپاسى، ئاياللارنى تاكامۇللاشتۇرۇش ئەڭ مۇھىم زۆرۈرىيەت. ئاياللارنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى رولى ئەمەلىيەتتە ئەرلەرنىكىدىن زور» . چوڭقۇر پەلسەپىۋى ھېكمەت چاقناپ تۇرغان شېئىرلىرى بىلەن قەلبىلەردىن ئورۇن ئالغان مىسرلىق شائىر ھافىز ئىبراھىم(1871 ـ 1932) بالا تەربىيىسىدىن ئاۋۋال ئاياللىنى ئەتراپلىق تەربىيىلەش ۋە ئانىلارنىڭ رولى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «ئانا بىر ئۇلۇغ مەكتەپ، ئەتراپلىق تەربىيىلەنگەن، يېتىلگەن ئاننى بارلىققا كەلتۈرگىنىڭ ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان بىر مىللەتنى بارلىققا كەلتۈرگىنىڭ، ئانا گۈيا بىر باغچا، ئەگەر ئۇنى ئوبدان پەرۋىش قىلىپ سۇغۇرسالىق ئۇنىڭ ياپراقلىرىنىڭ سايىسى نەـنەلەرگە يېتىدۇ. ئانا ئۇستازلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئۇستازى، ئۇنىڭ ئىزلىرىنى سەن ھەتتا ئۇپۇقتىمۇ كۆرەلەيسەن» .

شۇنداق، مەن كۆرۈۋاتقان ئاياللاردىكى ئۇپا-ئەدىلىك، كىيىمگە بولغان شەيدالىقنىڭ ئورنىنى ئىلىم، كىتابقا بولغان ھېرىسمەنلىك، توي-تۆكۈن، چاي-ئولتۇرۇشلارغا بولغان خۇمارنىڭ ئورنىنى يۈرەك پارىلىرىنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن تەر تۆكۈش ئىگىلىگەن، غايىمىز ۋە پەخرىمىز ناخشىچى، ئۇسسۇلچىلا ئەمەس، دوكتورە، ئالىمەلەرنى يېتىشتۈرۈش بولسىدى، خەلقىمىز يېڭى ئەسىرنىڭ غۇۋالىقلىرىدىن ئۇمىدلىك كەلگۈسىنى كۆرگەن بولاتتى. يېقىنقى ۋە ھازىرقى زامان تۈركىي خەلقلەر ھاياتىدىكى مەدەنىيەت ئويغىنىشى ۋە ئاقارتىش دولقۇنىنىڭ سەركەردىسى بولغان تاتار مىللىتى مۇتەپەككۇرلىرىدىن رىزائىددىن ئىبنىي فەخرىددىن كۆز ئالدىدىكى رېئاللىقتىن ھەسرەتكە چۆمۈپ مۇنداق قۇرلارنى يازغاندى: «نېمىشقا بىز ياشاۋاتقان ئۇشبۇ كۈنلەردە فارابىي، ئىبىن سىنا، مۇھەممەد ئىسمائىل بۇخارىي، ئىبنىي خەلدۇن، ئىمام ئەبۇ ھەنەفىي، ئابدۇللا ئىبنىي مۇبارەك، سىبەۋەي، ئىبنىي رۇشد كەبىي بۇيۈك زاتلار چىقمايدۇ؟ بۇنىڭغا ئۇ زامان ئەشۇنداق زاتلارنى يېتىشتۈرۈشكە مۇسائىد (يارەمچى) ئىدى، بىزنىڭ زامانىمىز ئۇنداق ئەمەس، دېيىش توغرا جاۋاب بولمايدۇ. زامان ئۆزگەرگىنى يوق، ئادەملەر بولسا بارغانسېرى ئىلىم-مەرىپەت، تەرەققىياتنىڭ پايدىسىنى تونۇپ شۇنىڭغا يۈزلەنمەكتە. ئىسلام دۇنياسىدا ئۇ زاماندارىدا بۇيۈك زاتلار يېتىشىپ چىقىشنىڭ سەۋەبى بالىلارنى بۇيۈك ئادەم سۈرىتىدە تەربىيىلەيدىغان مەرىپەتلىك ئانىلار بولغانلىقىدا. ئەمما زامانىمىزدا ئۇنداق ئانىلار تۇگەپ كەتتى. ئەگەر بۇ دەۋردە ھەم شۇنداق ئانىلار بولسىدى، چوڭقۇر پىكىرلىك، ئالىي ھىممەتلىك، گۈزەل خۇلقلۇق ئالىملار، ئىنسانلىق دۇنياسى ئۈچۈن خىزمەت قىلغۇچى مۇجەددىد (يېڭىلىغۇچى) ۋە مۇختەرئىيلەر (كەشپىياتچىلار) بارلىققا كەلگەن بولاتتى. ئېھتىمالكى، ئاش، سۇ، ئۇنچە-مارجان، قوناق، قالپاق سۆزىدىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئاياللار ئىسلاھىي ئائىلە، تەربىيەئىي ئەۋلاد، ئىدارەئىي مەنزىل (ئۆي) كەبىي مۇقەددەس ۋەزىپىلەرنى ھەم بىلمەس. قىزلارنى ئوقۇتۇڭلار، مىللەت ئانىلىرى يېتىشسۇن! »

مەن 1997-يىلى ۋەتەندىن ئايرىلىپ، زامانىۋى پەن-تېخنىكا بىلەن ئىسلام روھىنىڭ ئاجايىپ يېتۇك ماسلىقىنى بەرپا قىلغان، ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىدىكى تۆت ئەتراپى دېڭىز بىلەن قورشالغان دۆلەت ـ ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدە ھاياتىمنىڭ تۆت يېرىم يىلىنى ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزدۇم. بۇيەردە دۇنيا مەنئۇيىتىگە ئىسلام دىنى ۋە «قۇرئان كەرىم» دەستۇرىنى ئاتا قىلغان، قەدىمدىن تارتىپ تۈركىي خەلقلەر بىلەن تىل، ئەدەبىيات-سەنئەت، سودا-سېتىق جەھەتلىرىدە ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىش، قوبۇل قىلىش مۇناسىۋىتىدە بولغانلىقى ئەرەب مىللىتىنىڭ ئىسلام دىنى، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بىلەن زامانىۋىلىك بىرلەشكەن روھىيەت قۇرۇلمىسىنى كۆرۈشكە مۇۋاپىق بولدۇم. بىرلىك كەم بولسىمۇ، پىداكارانەروھ، تەۋرەنمەس ئېتىقاد بىلەن ئويغىنىش

ئىچىدە دولقۇنلاپ تۇرغان بۇ قەدىمىي روھ كىشىگە ئۈمىد بېغىشلايتتى. قۇياش تەپتىدە يالقۇنسىز كۆيۈۋاتقان دېگىز بويىدىكى بۇ چوغدەك زېمىندىن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بەش يىللىق ئوقۇش ھاياتىمدا تولدۇرۇلمىغان بوشلۇقلارغا جاۋاب چىقىدىغاندەك قىلاتتى. دەسلەپتە پورتۇگالىيە ئاندىن ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى1971-يىلى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن مول نېفىت بايلىقى بىلەن توغرا ئىقتىسادىي پىلان ۋە سىياسەتكە تايىنىپ قىسقىغىنە 20نەچچە يىلدا كىشى ېېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق كىرىمى دۇنيادىكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرۇۋاتقان سەۋىيىگە يەتكەن. زامانىۋى پەن-تېخنىكىغا ئىگە بۇ دۆلەتنىڭ ئانا تىلىغا، مەدەنىيىتى ۋە تارىخىغا بولغان يۈكسەك ئېتىبارى ۋە ئەھمىيەت بېرىشى ماڭا ساناقسىز سوئاللار بىلەن ئازابلىق جاۋابلارنى ئاتا قىلدى.

گەرچە بۇ دۆلەتتە ئىنگلىز تىلى ئەرەب تىلى بىلەن تەڭ ئىشلىتىلىدىغان ، يەسلى ماۋارىپىدىن باشلاپلا بالىلار ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىدىغان بولسىمۇ، مەن بىرەر ئەرەب بالىنىڭ ئاتا-ئانىسى بىلەن ئۆيدە ۋە كوچىلاردا ئىنگلىز تىلىدا سۆزلەشكىنىنى كۆرمىدىم. ھەقىقەتەن چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىش دۇنياغا يۈزلىنىشتىكى زۆرۈرىيەت، بىراق ئۇنى ئانا تىلىنىڭ ئورنىغا دەسسەتمەكچى بولۇش جىنايەت. «ئەرەب تىلى مۇقەددەس (قۇرئان كەرىم) نىڭ تىلى ۋە ئەجدادىم تىلى، مەن ئەرەبمەن، ئۆزبېكنىڭ كىملىكىنى ۋە تارىخىنى بىلمىگەن ئادەمنىڭ باشقىلار ئالدىدىمۇ ھېچقانداق ئورنى ۋە قىممىتى بولمايدۇ» دەيدىغان ئىدىيە 21-ئەسىردىمۇ يەنىلا تارىختىكى قەبىلە شەكلىنى مەلۇم دەرىجىدە ساقلاپ قالغان بۇ باي-باياشات خەلقنىڭ ئانا تىلغا، مەدەنىيىتىنى ۋە تارىخىغا بولغان ئىشتىياقى ۋە ئېتىبارىنى رويابقا چىقارغان.

ئۆزبېكنىڭ مۇستەملىكىلىك تارىخىدىن ئاچچىق ساۋاقلارنى يەكۈنلىگەن بۇ دۆلەتتە ئاياللارنى ھۆرمەتلەش ۋە قوغداش ئۇمۇمىي كەيپىياتقا، ئاياللار ماۋارىپى ۋە ئاياللارغا خاس تۈرلۈك ئالاھىدە ھوقۇقلار دۆلەتنىڭ قانۇن - سىياسىتىگە ئايلانغان. ھەر يىلى ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىدىغان ۋە پۈتتۈرۈدىغان قىزلارنىڭ سانى ئوغۇللار-دىن ئۇچ - تۆت ھەسسە ئارتۇق. گەرچە ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن بەزى قىزلار مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى خىزمەت قىلمىسىمۇ، ئۇلار ئالىي ماۋارىپنى ئىنسانىي قىممىتىنى نامايان قىلىش، دىنىي مەجبۇرىيىتى ۋە ئېرى ئالدىدىكى ئاياللىق بۇرچىنى ئادا قىلىش، تېخىمۇ مۇھىمى بالىلىرىنى ياراملىق قىلىپ تەربىيەلەش ئۈچۈن زۆرۈر، دەپ قارىشىدۇ. شۇڭا بەش-ئالتە بالىسى بار ئاياللارنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشى، ئاياللارنىڭ جەمئىيەتتە ھەقسىز ۋە ھەقلىق ئېچىلىپ تۇرۇۋاتقان دىنىي ئىدىم، چەت ئەل تىللىرى ۋە ھەرخىل تەربىيەلەش كۇرسلىرىغا قاتنىشىشى دائىملىق ھادىسە.

ئەخلاق - شەخس ۋە جامائەتنىڭ ئاڭلىق رەۋىشتىكى ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ياخشىلىق ۋە يامانلىق ، گۈزەللىك ۋە رەزىللىك نۇقتىسىدىن ئۆلچىگۈچى مىزاندۇر. ئىنسانىيەتنىڭ يەر يۈزىدىكى ھاياتلىق پائالىيىتى باشلانغاندىن بۇيان ئەخلاق دىن بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ، كىشىلىك ھاياتنا ئۆچمەس تامغىسىنى باسقان. دىنىي ئىدىئولوگىيىلەر بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ئەخلاقنىڭ ئىنسانلار تەرىپىدىن رىئايە قىلىنىشى زۆرۈر ئالىي مىزان قىلىنغان ۋاقتى دەل ئىنسانىيەتنىڭ شانۇ-شەۋكەتلىك ئىمپېرىيە، خاندانلىق سايىسىدا گۈللەنگەن مەدەنىيەتنىڭ مۇقەددەسىنى ئاچقان دەۋرى بولغان. ۋەھالەنكى، ئىنسانلارنىڭ يالىڭاچلىقىنى خالاپ، كىيىملىرىنى چۆرۈۋەتكەندەك ئەخلاقنى چۆرۈۋەتكەن مەزگىلى دەل قىلمىشلىرى تۈپەيلى دۇم كۆمتۇرۇۋېتىلگەن لۇت ئاھالىسى شەھىرىدەك، قۇدرەتلىك بابىلنىڭ ئېچىنىشلىق ھالاكىتىدەك زاۋاللىقتىن بىشارەت بەرگەن.

ئىسلام ئىدىئولوگىيىسى رويابقا چىقارغان ئەخلاق چەمبىرىكىنىڭ ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى جىلۋىلىك نۇرلىرى مېنىڭ يىراقلاردا قالغان ئانا يۇرتۇم ھەققىدىكى تەپەككۇرۇمنى قوزغايتتى. كۆز ئالدىمدا، سۇسلىشىۋاتقان ئېتىقاد ۋە بىر بۇلۇڭغا تاشلاپ قويۇلغان ئەنئەنىۋى ئەدەب - ئەخلاق مىزانلىرى ئۇستىگە قۇرۇلغان رېئاللىقتا ھاراقتىن ئەس-ھۇشىنى يوقاتقان ئەر، قەدەھتىكى قىزىل سۇيۇقلۇقنى سۇمۇرۇۋاتقان يېرىم يالىڭاچ ئايال، ھاياسىز كۆزلەر، گۇناھلىق ئىشلار زاھىر بولاتتى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ۋاقىت، زېھىن ئىسراپچىلىقىنىڭ ئەڭ تىپىك نامايەندىسى بولغان قاتار چاي، ئولتۇرۇشلاردا ھاراق بوتۇلكىلىرىنى تىكلەپ قويۇپ ئىچىۋاتقان ئايالدىن ئېتىقاد ۋە غايە، بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت سوراش مۇمكىنمۇ؟ ئەۋلادلىرىمىز ھاراق شىشىلىرى بىلەن يالىڭاچ بەدەنلەردىن قانداقمۇ شەرمىي - ھايا، نومۇس ئۆگىنەر؟

ئايالنىڭ ۋاقتى تۇغسە، مىللەتنىڭ ۋاقتى تۇغەيدۇ. ئايالنىڭ ۋاقتى ئاز قالغاندا ، مىللەتنىڭ ۋاقتى ئاز قالىدۇ. ئاياللاردىكى ئالامەتتىن كىشىلەر زامان ئاخىرىنىڭ بەلگىلىرىنى كۆرىدۇ. سوغۇق نۇر چېچىپ تۇرغان پەن-تېخنىكا ئابدىلىرىنى تىكلىگەن غەرب جەمئىيىتىدە ئىنسان تەبىئىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ھەر جىنس ئۆزىگە مۇناسىپ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشتەك قەدىمىي مۇقەددەس تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇپ كەتتى. ئەركىنلىك شوئارى ئاستىدا

بەس-بەستە كوچىغا چىقىۋالغان ئاياللارنىڭ ئەمدى يۈرەك پارىلىرىنى مېھرى بىلەن سۇغۇرۇشقا، ئەرلىرىنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرۇپ سۆيگۈ بېرىشكە ۋاقتى چىقمايدىغان بولدى. بالا قۇچقۇرۇق ئويۇنچۇق دۆۋىسى ۋە جانسىز تۆمۈر-تەسەكلەر ئىچىدە قۇچقۇرۇق چوڭ بولدى. ئۇنىڭ قەلب چوڭقۇرلىرىغا ئانا باغرىنىڭ هارارىتى ، ئىنسانىي هېس-تۇيغۇ ۋە روهنىڭ نۇرى يېتىپ بارالمىدى.

ئايال-كومپيۇتېر ئالدىدا ئالدىراش.

ئايال - سىياسىي مۇنبەرلەردە ئالدىراش.

ئايال - تېلېۋىزور ئېكرانى ئالدىدا ئالدىراش.

ئايال - قەهۋەخانىدا ئالدىراش.

ئايال - تەنهەرىكەت مەيدانلىرىدا ئېغىرلىق كۆتىرىش بىلەن ئالدىراش.

هەممىدە ئەر بىلەن ئوخشاش خىزمەت قىلىش ئاياللىنىڭ ۋاقتىنى ئەرنىڭ ۋاقتىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن غەرب جەمئىيىتىدىكى ۋاقىت - ئەرلەرنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنىڭ سىمۋولى بولغان ئېنېرگىيە ئىشلەپچىقارغۇچى ماشىنا-ئۇسكۇنىلەر، هەربىي قورال-ياراغلارهەمدە يۇقىرى تېزلىك ۋە مۇرەككەپ ئىگە ئەسلىمىلەر ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ەرلەرنىڭ ۋاقتى بولدى. ئاياللىق بەلگىلىرى بولغان نازاكەت، مۇلايىملىق، مېهرىبانلىق ۋە ئەركىن-ئازادە-لىك ئۈچۈن ۋاقىت قالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقتى قىستاپ قالغان، كۈچ ۋە قاتتىقلىققا تولغان غەرب جەمئىيىتى ئۆزىنىڭ يۇكسەك غېرىبلىق هەيكىلىنى تىكلىدى.

ئاياللارنىڭ تەقۋالىقى ۋە ئەخلاقى ىسر مىللەتنى يېڭىدىن يارىتالايدۇ. ئاياللارنىڭ ېۇزۇلۇشى بولسا مىللەتنى هالاكەتلىك يوقىلىش گىردابىغا سۆرەپ ئاپىرالايدۇ. مەرىپەتلىك ئانىلاردىن بۇيۇك زاتلار تۇغۇلىدۇ. شۇڭا پەيلاسوپ ژان پول:

«بىزگە ياخشى ئانىلارنى بېرىڭلار، بىز ياخشى ئادەملەر بولۇپ يېتىشىمىز» دەپ مۇراجىئەت قىلغان.

ئۆتمۈش هەرقانچە ئۇلۇغ، سەلتەنەتلىك بولسىمۇ، ئۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئەجدادلار ئىزىدىن پۈتۈلگەن كەچمىشلەر قوينىدىن بىزگە كېرىكى تەسەللىيلا ئەمەس، بەلكى روهىمىزنى، رېئاللىقنى يېڭىلاشقا كېرەك ئىچكى ئېنېرگىيە.

مەن ئىنسانىيەت مۇساپىسىدا نۇرلۇق سەهىپىلەرنى ئاچقان ئىسلام تارىخىدىكى ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن كۆرسەتكەن سەمەرىلىك خىزمەتلىرى بىلەن تىللاردا ۋە دىللاردا نامى يادلىنىۋاتقان مەشھۇر ئاياللارنىڭ هايات خاتىرىلىرىنى يېزىپ ئوقۇرمەنلەرگە سۇندۇم. تىلىكىم شۇكى، يازغانلىرىم قاتتىق رىقابەت، رەهىمسىز شاللاش بىلەن خاراكتېرلەنگەن يېڭى ئەسىر بوسۇغىسىدىكى خەلقىمگە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ بېغىشلىسا، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى هەرخىل ئاياللاردا تارىخىي بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، يېڭىچە قان ۋە يېڭىچە روھ ئاتا قىلسا.

(ئاپتورنىڭ نەشىردىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان «شەرق يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەپ» ناملىق كىتابىدىن) (M1)

ئاپتورلار سەمگە

ژۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردىن ئۆزگەرتىش ۋە تولۇقلاشقا تېگىشلىك دەپ قارالغانلىرىدىن باشقىلىرى بىردەك ئاپتورلارغا قايتۇرۇلمايدۇ. شۇڭا ئاپتورلار ئەسەر ئەۋەتكەندە ئۆزىدە بىر نۇسخا ساقلاپ قېلىشنى سورايمىز.

- «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى تەھرىرلىتى

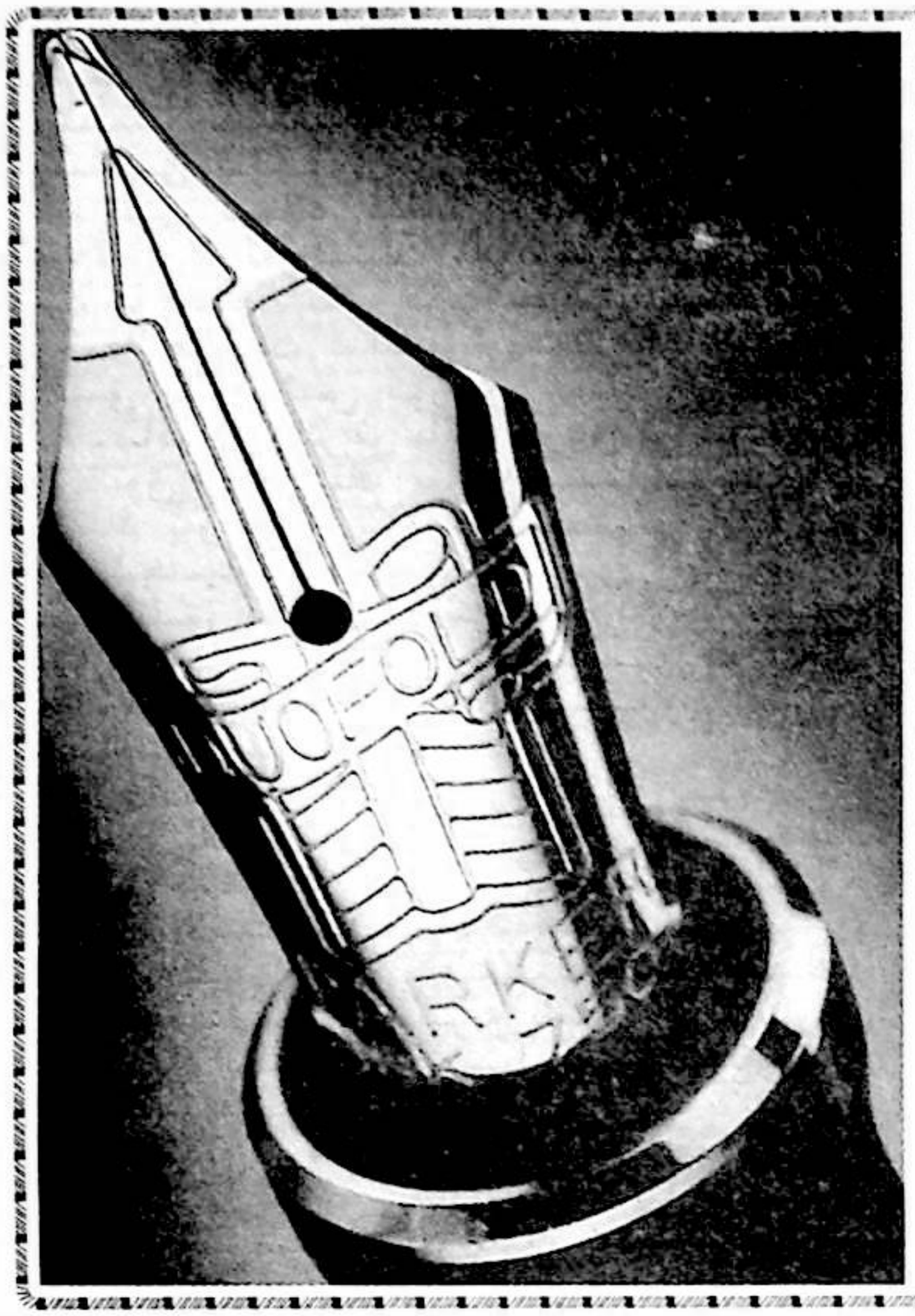

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تىل ـ يېزىق خىزمىتى نىزامى

(1993ـيىل 25ـسېنتەبىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 8ـنۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىبى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 4ـيىغىندا ماقۇللانغان، 2002ـيىل 20 ـ سېنتەبىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 9ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىبى دائىمىي كومىتېتى 30ـيىغىنىنىڭ«〈شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تىل-يېزىق خىزمىتى نىزامى〉غا تۈزىتىش كىرگۈزۈش توغرىسىدىكى قارار»نىڭ ئاساسەن تۈزىتىلدى)

1.باب: ئومۇمىي پرىنسىپ

ئالاقىدار قانۇن-نىزاملاردىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ تۈزۈلدى.

2ـماددا: تىل-يېزىق خىزمىتىدە مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقى باراۋەر بولۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل-يېزىقىنى قوللىنىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئەركىنلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈپ، مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقىنى ئۆزئارا ئۆگىنىشىنى تەشەببۇس قىلىپ ۋە رىغبەتلەندۈرۈپ، تىل-يېزىقنى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرى ۋە سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرۇپ، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى، تەرەققىياتى ۋە ئورتاق گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش شەرت.

1ـماددا: بۇ نىزام مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ پەن-مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش مەقسىتىدە، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدە نىڭ دۆلەت ئورتاق تىل-يېزىقى قانۇنى» ۋە باشقا

ئالىي مەكتەپ ئىستىدات ئۇچۇرلىشىش كارتىسى

3-ماددا: مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقىنىڭ قوللىنىلىشى، باشقۇرۇلۇشى ۋە ئىلمىي تەتقىقاتى كۆچەيتىلىدۇ، مىللەتلەر تىل-يېزىقىنىڭ قېلىپلىشىشى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

يېزىقنى ئىسلاھ قىلىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشتە، تىلنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، شۇ مىللەتتىكى كۆپ سانلىق ئاممىنىڭ ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىپ، ئېھتىياتچانلىق، سالماقلىق بىلەن ئىش كۆرۈش كېرەك.

4-ماددا: يېزىقى ياكى ئورتاق قوللىنىدىغان يېزىقى يوق مىللەتنىڭ يېزىق مەسىلىسىنى شۇ مىللەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە گۈللىنىشىگە پايدىلىق بولۇش، ئىختىيارىي تاللاش پرىنسىپى بويىچە، ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. باشقا مىللەتنىڭ يېزىقىنى قوللانغان مىللەتنىڭ ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىپ، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش لازىم.

5-ماددا: ئاپتونوم رايوننىڭ تىل-يېزىق خىزمىتىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى ئاپتونوم رايوننىڭ تىل-يېزىق باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ. ئاپتونوم ئوبلاست (ۋىلايەت)، شەھەرنىڭ تىل-يېزىق باشقۇرۇش ئاپپاراتى ۋە ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تىل-يېزىق باشقۇرۇش ئاپپاراتى شۇمەمۇرىي رايوننىڭ تىل-يېزىق باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ.

6-ماددا: ھەرقايسى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلەرى ياكى تىل-يېزىق باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى تىل-يېزىق خىزمىتىدە گەۋدىلىك نەتىجە يارىتقان ئورۇن ۋە شەخسلەرنى تەقدىرلەيدۇ ۋە مۇكاپاتلايدۇ.

2-باب: تىل-يېزىقنى قوللىنىش ۋە باشقۇرۇش

7-ماددا: ئاپتونوم رايوننىڭ ئاپتونومىيە ئورگىنى ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا ئۇيغۇر تىل-يېزىقى بىلەن خەنزۇ تىل-يېزىقىنى تەڭ قوللىنىدۇ؛ باشقا مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى ئېھتىياجغا قاراپ تەڭ قوللانسىمۇ بولىدۇ؛ ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم ناھىيىلەرنىڭ ئاپتونومىيە ئورگىنى ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا ئاپتونوم رايوندا ئورتاق قوللىنىلىدىغان ئۇيغۇرتىل-يېزىقى بىلەن خەنزۇ تىل-يېزىقىنى قوللىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەبرىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى قوللىنىدۇ، شۇجايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان باشقا مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى ئېھتىياجغا قاراپ تەڭ قوللانسىمۇ بولىدۇ؛ بىرنەچچە خىل تىل-يېزىقنى تەڭ قوللىنىپ ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا، تەبرىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان مىللەتنىڭ تىل-يېزىقى ئاساس قىلىنسا بولىدۇ.

8-ماددا: ئورگان، تەشكىلات ۋە كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ تامغىسى، ۋىۋىسكىسى، كىنىشكىسىدە ۋە ئورۇن نامى بېسىلغان كونۋېرتتا شۇنىڭدەك ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە يوللىنىدىغان، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلىدىغان ھۆججەت-ئالاقىلەردە قېلىپلاشقان ئازسانلىق مىللەت يېزىقى بىلەن خەنزۇ يېزىقىنى تەڭ قوللىنىش كېرەك. تارقىتىلىدىغان ئۇقتۇرۇشنامىلىرى ۋە تەشۋىقات بۇيۇملىرىدا شۇجايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان بىر خىل يېزىق ياكى بىر قانچە خىل يېزىقنى ئېھتىياجغا قاراپ قوللىنىش كېرەك.

ئازسانلىق مىللەت يېزىقى بىلەن خەنزۇ يېزىقىنى تەڭ قوللىنىشتا، خەتنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى ماسلاشقان بولۇشى، قېلىپلاشقان خەت بولۇشى، رەت تەرتىپى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسى بويىچە بولۇشى كېرەك.

9-ماددا: جامائەت سورۇنى، جامائەت ئەسلىھەسى ۋە جامائەت مۇلازىملىقىدا يېزىق قوللىنىلىدىغانلىكى نام تاختىسى، جامائەت پاراۋانلىق ئىلانى، چېگرا تاختىسى، يول بەلگىسى، قاتناش بەلگىسى ۋە ئاپتوموبىللارغا يېزىلىدىغان ئورۇن نامى، بىخەتەرلىك شوئارى، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىشلەنگەن ھەمدە سېتىلىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ نامى، چۈشەندۈرمىسى قاتارلىقلاردا قېلىپلاشقان ئازسانلىق مىللەت يېزىقى بىلەن خەنزۇ يېزىقىنى تەڭ قوللىنىش كېرەك.

10-ماددا: ئورگان، تەشكىلات، كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلار يىغىن ئاچقاندا، يىغىنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بىر خىل ياكى بىر نەچچە خىل تىل-يېزىق قوللىنىلىدۇ. مۇھىم يىغىنلارنىڭ پلاكاتىدا ئازسانلىق مىللەت يېزىقى بىلەن خەنزۇ يېزىقىنى تەڭ قوللىنىش كېرەك.

11-ماددا: ئورگان، تەشكىلات، كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلار ئوقۇغۇچى، ئىشچى، كادىر ئىلىش ۋە تېخنىكا ئىمتىھانى ئىلىش، كەسىپىي ئۇنۋان باھالاش، دەرىجە ئۆستۈرۈشتە، شۇجايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقى بىلەن خەنزۇتىل-يېزىقىنى تەڭ ياكى ئايرىم قوللىنىشى شەرت، ئىمتىھان بەرگۈچىلەر ياكى قاتناشقۇچىلار ئۆزى خالىغان بىر خىل تىل-يېزىقنى تاللاپ ئىشلەتسە بولىدۇ. دۆلەت ياكى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئايرىم بەلگىلىمىسى بولغانلىرى بۇنىڭ سىرتىدا.

12-ماددا: ھەر مىللەت پۇقرالىرى دەۋا ئىشلىرىدا ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقىنى قوللىنىشقا ھوقۇقلۇق.

خەلق سوت مەھكىمىلىرى، خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرى ئازسانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ياكى مىللەتلەر ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا دېلونى سوت قىلىش ۋە تەپتىش قىلىشتا، شۇجايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىلنى قوللىنىشى، شۇجايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىل-يېزىقنى بىلمەيدىغان دەۋا ئىشتىراكچىلىرىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ بېرىشى لازىم.

قانۇن ھۆججەتلىرىدە شۇ جايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان بىر خىل ياكى بىر نەچچە خىل يېزىقنى ئېھتىياجغا قاراپ قوللىنىش كېرەك.

13-ماددا: ھەرقايسى دۆلەت ئورگانلىرى، ئەدلىيە ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ھەر مىللەت پۇقرالىرىدىن كەلگەن خەت-چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ياكى ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىشتا، ئەرزىيەتچىلەر پىشىشىق بىلىدىغان تىل-يېزىقتا جاۋاپ بېرىشى ۋە مەسىلىنى بىرتەرەپ قىلىشى ياكى تەرجىمە قىلدۇرۇپ بېرىشى لازىم. ئۇلارنىڭ خادىملىرى ئۆزى پىشىشىق بىلمەيدىغان يېزىقتىكى خەت، ئالاقە، تەستىق ۋە باشقا ماتېرىياللارنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىشى، بېسىپ قويماسلىقى ياكى كېچىكتۈرمەسلىكى لازىم.

14-ماددا: ھەرقايسى خەلق

ھۆكۈمەتلىرى ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقىدىكى ماۋارىپ، پەن-تېخنىكا، مەدەنىيەت، ئاخبارات، نەشرىيات، رادىئو-كىنو-تېلېۋىزىيە ئىشلىرى، قەدىمىي كىتابلارنى رەتلەش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى تېزلىتىشى لازىم. ئوقۇتۇش، رادىئو، سەنئەت نومۇرلىرى، دەرسلىك، گېزىت-ژۇرنال، كىتاب، كىنو-تېلېۋىزىيىدە قېلىپلاشقان تىل-يېزىقنى قوللىنىشى شەرت.

15-ماددا: ھەرقايسى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئازسانلىق مىللەت پەن-تېخنىكا خادىملىرى، ئەدەبىيات-سەنئەت خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات، كەشپىيات-ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشى، ئىلمىي ماقالە، ئەسەر يېزىش، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئويۇن قويۇشتا ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقىنى قوللىنىشىنى كاپالەتلەندۈرۈشى كېرەك.

16-ماددا: پوچتا، پۇل مۇئامىلە تارماقلىرى ئازسانلىق مىللەت يېزىقىدىكى پوچتا يوللانمىلىرىنى قوبۇل قىلىش، يوللاش ۋە كرېدىت، پۇل ئامانىتى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىشى لازىم.

3-باب: تىل - يېزىق ئۆگىنىش ۋە تەرجىمە خىزمىتى

17-ماددا: ھەرقايسى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى مىللەتلەرگە تىل-يېزىقنى ئۆزئارا ئۆگىنىش ھەققىدە تەربىيە ۋە ئىلھام بېرىشى كېرەك. خەنزۇ كادىرلار شۇجايىدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىشى كېرەك؛ ئازسانلىق مىللەت كادىرلىرى ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىش ۋە قوللىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەملىكەت بويىچە ئورتاق قوللىنىلىدىغان پۇتۇكخوا ۋە قېلىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنىمۇ ئۆگىنىشى كېرەك.

18-ماددا: ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقىدا دەرس ئۆتىدىغان ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقى ھەققىدىكى ئاساس ماۋارىپىنى كۆچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدىن باشلاپ خەنزۇ تىلى دەرسى تەسىس قىلىپ، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىنى ئوبدان يولغا قويۇپ، ئازسانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندە تەدرىجىي ھالدا ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىنىمۇ، خەنزۇ تىلىنىمۇ پىششىق بىلىدىغان قىلىشى كېرەك. شارائىتى بار جايلار بۇرۇنراق تەسىس قىلسىمۇ بولىدۇ.

ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكومىلار ئازسانلىق مىللەت تىلى بىلەن خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىنى كۆچەيتىپ، قوش تىللىق ئىختىساسلىقلارنى يېتىشتۈرۈشى كېرەك.

19-ماددا: ئازسانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلاردىكى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتىدىغان ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە شۇ جايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقىدىكى دەرس مۇۋاپىق تەسىس قىلىنسا بولىدۇ.

20-ماددا: ئازسانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتىدىغان باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇسا بولىدۇ، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارمۇ ئازسانلىق مىللەت تىلىدا دەرس ئۆتىدىغان باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇسا بولىدۇ. مەكتەپلەر ئۇلارنى قوللىشى ۋە قوبۇل قىلىشى كېرەك.

21-ماددا: سودا، پوچتا-تېلېگراف، قاتناش، سەھىيە، پۇل مۇئامىلە، باج، سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى خادىملارغا ئازسانلىق مىللەت تىلى ۋە خەنزۇ تىلىنى ئۆگىتىپ، ئۇلارنى شۇ جايدا ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىلنى ئىگىلەپ ۋە قوللىنىپ، ھەرمىللەت پۇقرالىرىغا خىزمەت قىلىدىغان قىلىشى كېرەك.

22-ماددا: ئورگان، تەشكىلات، كارخانا ۋە كەسىپي ئورۇنلار ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقى تەرجىمە خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە ئۇنى كۈچەيتىشى شەرت.

23-ماددا: ئازسانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار ۋە خەنزۇ يېزىقى، چەتئەل يېزىقىدىكى كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پەن-تېخنىكا ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك.

24-ماددا: ئازسانلىق مىللەت تىلىنى خىزمەت تىلى قىلىدىغان دىكتور، رىياسەتچى، كىنو، تېلېۋىزىيە، تىياتىر ئارتىسى، ئوقۇتقۇچى، مۇھەررىر، تەرجىمان قاتارلىق ئالاقىدار خادىملار ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن تىل دەرىجە ئۆلچىمىگە يېتىشى كېرەك. ئۆلچەمگە يەتمىگەنلىرىنى تەربىيىلەش كېرەك.

25-ماددا: تىل-يېزىق مەسئۇل تارمىقى ۋە ماۋارىپ تارمىقى ھەرخىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقى تەرجىمانلىرى، مۇھەررىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرى، پەن تەتقىقاتچىلىرى ۋە باشقۇرغۇچىلىرىنى پائال يېتىشتۈرۈشى كېرەك.

26-ماددا: ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقى تەرجىمانلىرى كەسىپي تېخنىكا خادىم ھېسابلىنىدۇ، دۆلەتنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن كەسىپي تېخنىكا ئۇنۋانى بېرىلىدۇ، كەسىپي تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ.

4-باب: تىل-يېزىقنى ئىلمىي تەتقىق قىلىش ۋە قېلىپلاشتۇرۇش

27-ماددا: ئاپتونوم رايونىنىڭ تىل-يېزىق مەسئۇل تارمىقى ئازسانلىق مىللەت تىل-يېزىقى توغرىسىدىكى ئاساسىي نەزەرىيە، ئەمەلىي نەزەرىيىۋى تەتقىقاتى ۋە تىل-يېزىق ئۇچۇرلىرىنى بىرتەرەپ قىلىش ئىلمىي تەتقىقاتىنى كۈچەيتىشى، ئازسانلىق مىللەت تىلىنىڭ ئەدەبىي تىل ئۆلچىمى، ئىملا قائىدىسى ۋە تەلەپپۇز قائىدىسى قاتارلىقلارغا ئائىت بەلگىلىمىلەرنى تۈزۈپ چىقىشى كېرەك.

ئاپتونوم رايونلۇق ئازسانلىق مىللەت تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش - بېكىتىش كومىتېتى ھەرخىل تىل، پەن، كەسىپنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ۋە ئەمەلىي ئېھتىياجىغا قارap كەسىپي گۇرۇپپىلارنى قۇرۇپ، ئازسانلىق مىللەت تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى تەتقىق قىلىش، قېلىپلاشتۇرۇش ۋە بېكىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ.

28-ماددا: ئورگان، تەشكىلات، كارخانا ۋە

كەسپىي ئورۇنلار ئاپتونوم رايونىمىز تىل-يېزىق مەسئۇل تارمىقى بېكىتكەن ھەم ئىلان قىلغان ئىملا قائىدىسى، تەلەپپۇز قائىدىسى، ئاتالغۇ، ئادەم ئىسمى ۋە يەر نامى قاتارلىقلارنى قوللىنىشى، تىل-يېزىقتا دائىر بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلىشى شەرت.

ئازسانلىق مىللەت تىلىدىكى ئادەم ئىسمى، يەرنامىمىز خەنزۇچە يېزىلىشى ئاپتونوم رايونىمىز ئالاقىدار بەلگىلىمىسى بويىچە بولىدۇ.

29-ماددا: ھەرقايسى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى مەملىكەت بويىچە ئورتاق قوللىنىلىدىغان پۈتۈكخوانى ۋە قېلىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنى زور كۆچ بىلەن ئومۇملاشتۇرۇشى كېرەك. ئالاقىدار تارماقلار زۆرۈر تەدبىر قوللىنىپ، پۈتۈكخوا ۋە قېلىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە قوللىنىشقا كاپالەتلىك قىلىشى كېرەك.

خەنزۇ يېزىقىنى قوللىنىشتا، دۆلەت ئىلان قىلغان ئاددىيلاشتۇرۇلغان خەت، دائىم قوللىنىلىدىغان خەت، ئورتاق قوللىنىلىدىغان خەت جەدۋىلىنى ۋە رەتلەنگەن باشقىچە خەت، ۋاريانت سۆز جەدۋىلىنى ئۆلچەم قىلىش كېرەك. مۇرەككەپ خەتلەرنى كەلسە-كەلمەس قوللىنىشقا ۋە ئاددىيلاشتۇرۇلغان خەتنى قالايمىقان ياساشقا بولمايدۇ.

5-باب: قانۇن جاۋابكارلىقى

30-ماددا: بۇ نىزامدىكى بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئورگان، تەشكىلات، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ تامغىسى، ۋېۋىسكىسى، كىنىشكىسىدە ۋە ئورۇن نامى بېسىلغان كونۇبرتتا قېلىپلاشقان ئازسانلىق مىللەت يېزىقى، خەنزۇ يېزىقىنى تەك قوللانمىغان ياكى ئازسانلىق مىللەت يېزىقى، خەنزۇ يېزىقىنى تەك قوللىنىشتا، خەتنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ماسلاشتۇرمىغان، خەتنى قېلىپلاشتۇرمىغان، شۇنىڭدەك رەت تەرتىپىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسىگە ئەمەل قىلمىغانلارنى تىل-يېزىق خىزمىتىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى سۈرۈك ئېچىدە تۈزىتىشكە بۇيرۇيدۇ، سۈرۈك ئۆتسىمۇ تۈزەتمىگەنلەرنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىدلەيدۇ، قوشۇمچە 1000 يۈەندىن تۆۋەن جەريمانە قويسا بولىدۇ.

31-ماددا: بۇ نىزامدىكى بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلىپ، جامائەت سورۇنى، جامائەت ئەسلىمىلىرىنىڭ نام تاختىسى، يېزىق قوللىنىلىدىغان جامائەت پاراۋانلىق ئىلانى، چېگرا تاختىسى، يول بەلگىسى، قاتناش بەلگىلىرىدە قېلىپلاشقان ئازسانلىق مىللەت يېزىقى بىلەن خەنزۇ يېزىقىنى تەڭ قوللانمىغانلارنى تىل-يېزىق خىزمىتى باشقۇرۇش ئاپپاراتى ئاگاھلاندۇرىدۇ ھەمدە سۈرۈك ئېچىدە تۈزىتىشكە بۇيرۇيدۇ، سۈرۈك ئۆتسىمۇ تۈزەتمىگەنلەرنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىدلەيدۇ، قوشۇمچە 500 يۈەندىن تۆۋەن جەريمانە قويسا بولىدۇ.

32-ماددا: ئالاقىدارلاردىن مەمۇرىي جازا قارارىغا قايىل بولمىغانلىرى قانۇن بويىچە مەمۇرىي قايتا قاراپ چىقىشنى ئىلتىماس قىلسا ياكى مەمۇرىي دەۋا قىلسا بولىدۇ.

6-باب: قوشۇمچە پرىنسىپ

33-ماددا: بۇنىزام ئىلان قىلىنغان كۈندىن باشلاپ يولغا قويۇلىدۇ.

(تەرجىمىسىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى بەنگۈچىلىكى قانۇن - نىزاملارنىڭ تەرجىمىسىنى بېكىتىش گۇرۇپپىسى بېكىتتى)

(جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 2002-يىل 4-دېكابىر سانىدىن ئېلىندى) (M2)

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تىل-يېزىق خىزمىتى نىزامى» ئىلان قىلىنغانلىقىغا قىزغىن تەبرىكلەيمىز

- «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىرلىتى

«گۇللەپ ـ ياشناۋاتقان شىنجاڭ گۈزىلى ـ ژۇرنالچىلىقى

مۇھەررىرلار ياقۇپ

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ گۈزىلى. ژۇرنالچىلىقىدا زور گۈللىنىش بارلىققا كەلدى. بولۇپمۇ پارتىيە 15-قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى بەش يىلدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى گېزىت-ژۇرنالالار جامائەت پىكرى يۆنىلىشىنى توغرا ئىگىلەپ، ئىسلاھاتنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى.

بەش يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت-ژۇرنالالار مەزمۇندىن تارتىپ شەكلگىچە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ فاكتجېن، سىياسەتلىرىنى، دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى ۋە جياڭ زېمىننىڭ «ئۈچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىشتا، ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى تەشۋىق قىلىشتا، ئىلغار مەدەنىيەتنى تارقىتىش، راۋاجلاندۇرۇشتا، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە غەربىي رايونىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشقا مۇلازىملىق قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىدىيىۋى ئەخلاق ساپاسى ۋە پەن-مەدەنىيەت ساپاسىنى يۇقۇرى كۆتۈرۈش، جامائەت پىكرىگە توغرا يېتەكچىلىك قىلىش جەھەتلەرگە ئاكتىپ تۆھپە قوشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز مەملىكەت بويىچە كۆپ خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدىغان گېزىت-ژۇرنال سانى ئەڭ كۆپ رايون بولۇپ، ھازىرغىچە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبەدىن ئىبارەت ئالتە مىللەت يېزىقىدا نەشر قىلىنىپ ئاشكارا تارقىتىلىدىغان گېزىت 88 خىلغا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئازسانلىق مىللەتلەر يېزىقلىرىدىكى گېزىتلەر% 43نى ئىگىلەيدۇ. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، رۇس مىللىتىدىن ئىبارەت ئالتە مىللەت يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىدىغان ژۇرنال 179 خىل بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئازسانلىق مىللەتلەر يېزىقلىرىدىكىسى% 52نى ئىگىلەيدۇ. ھازىرغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە گېزىت-ژۇرنالچىلىق سېپىدە ئىشلەۋاتقانلار تەخمىنەن7000 كىشىگە يەتتى.

بەش يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى گېزىتلەر ئىچىدە پارتىيە گېزىتلىرى يېتەكچىلىك رولى ۋە پارتىيىنىڭ تىلى بولۇشتەك رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرۇپ كەلدى. بولۇپمۇ بىر تەرەپتىن، ھەرقايسى سەپلەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش مېۋىلىرىنى ۋە كۈندىن كۈنگە يېڭىلىنىۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى ئەتراپلىق، توغرا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، جامائەت پىكرىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇنى يېتەكلەش رولىنى ئويناپ، ئاخبارات-نەشرىيات ساھەسىدىكى ئىلغار مەدەنىيەتنى تارقاتقۇچى ۋە راۋاجلاندۇرغۇچى بازىغا ئايلاندى. ھازىرغىچە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە تۆت خىل يېزىقتا چىقىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى»، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقتا

چىقىدىغان «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» ، «بىكۈتۈەن گېزىتى» ھەمدە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل يېزىقتا چىقىدىغان «ئىلى گېزىتى» ۋە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقتا چىقىدىغان «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق ھەردەرىجىلىك پارتىيە كومىتېتى ئورگان گېزىتلىرىنىڭ سانى 41گە يېتىپ، ئىقتىسادىي ئەھمىيىتى كۈچى زور دەرىجىدە ئاشتى، ئۇنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈلمىلىرى ئۆزلۈكسىز ياخشىلاندى، مۇكەممەللەشتى. 1998-، 2000-يىللىرى جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاخبارات - نەشرىيات باش مەھكىمىسىنىڭ مەملىكەت بويىچە 100خىل يەرلىك گېزىت ئىچىدىن باشقۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇنلارنى باھالاش پائالىيىتىدە «شىنجاڭ گېزىتى» ، «بىكۈتۈەن گېزىتى» ، «تۇرپان گېزىتى» ، «جۈڭغار ۋاقىت گېزىتى» ، «ئىلى گېزىتى» ، «يەكەن گېزىتى» ، «شىنجاڭ تۆمۈر يول گېزىتى» ئىدارىلىرى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتىسى ھەردەرىجىلىك پارتكومىلارنىڭ ئورگان گېزىتى. پارتىيە 15-قۇرۇلتىيىنىڭ ئىلھامى ۋە تۇرتكىسىدە «شىنجاڭ شەھەر گېزىتى» ، «مەركىزي شەھەر ئىستېمال سەھەر گېزىتى» ، «تۇرمۇش كەچلىك گېزىتى» ، «مۇلازىملىق بازىرى گېزىتى» ، «كورلا كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق بىر تۈركۈم جەمئىيەت، مەدەنىيەت، تۇرمۇش ساھەسىدىكى كىچىك گېزىتلەرمۇ ئارقا-ئارقىدىن دۇنياغا كېلىپ، مۇشتەرىلەرنىڭ يېڭى مەنىۋى ئوزۇقى بوپقالدى. بۇ گېزىتلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى ئەنئەنىۋى گېزىت باشقۇرۇش ئەندىزىسىنى ئۆزگەرتىپ، بازار رىقابىتى مېخانىزمىنى گېزىتچىلىككە ئەكىردى ھەمدە بىرتۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ھەل قىلدى، ئېلان بازىرى ۋە ئىستېمال بازىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بەش يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ژۇرنالچىلىق ئىشلىرىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. « ياچېيكا تۇرمۇشى» ، «غەربىي دىيار تەنقىداتى» ، «ھەمراھ» ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ، «مىراس» ، «زامانىمىز ئاخباراتچىلىقى» ، «ئادەم ۋە جەمئىيەت» ، «تارىم غۇنچىلىرى» ، «ئۆسمۈرلەرپەن-تېخنىكىسى» قاتارلىق ژۇرناللار ئىسلاھات تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ، ئۆزلۈكسىز يېڭىلىق يارىتىپ، ژۇرنالچىلىق تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ئەندىزىسىنى بارلىققا كەلتۈردى. 2001-يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاخبارات-نەشرىيات باش مەھكىمىسى بېيجىڭدا تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزگەن جۇڭگو ژۇرنال يەرمەنكىسىدە شىنجاڭدىن قاتناشتۇرۇلغان ژۇرناللار قويۇق مىللىي تۇسكە، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ۋە روشەن دەۋر روھىغا ئىگە بولۇش سۈپىتى بىلەن ژۇرنالچىلىق ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تەبىئىي پەنگە ئائىت ژۇرناللارنىڭ سۈپىتىمۇ بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، 20نەچچە خىل ژۇرنال دۆلەت، ئۆلكە، مىنىستىرلىك دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، تېببىي داۋالاش، نەپەت، گېئولوگىيە، مائارىپ قاتارلىق كەسپىي ساھەلىرى بويىچە نەشر قىلىنىۋاتقان تەبىئىي پەن ژۇرناللىرى پەن-تېخنىكا بىلىملىرىنى تارقىتىش، ئالماشتۇرۇش، يېڭى تېخنىكا، يېڭى مۇۋەپپەقىيەت-لەرنى ئومۇملاشتۇرۇش، پەن-تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ئايلاندۇرۇش، «پەن-تېخنىكا ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۇرۇش» تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئاكتىپ رول ئوينىماقتا.

«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»گە كىرگەن شىنجاڭ ژۇرناللىرى

1. «ياچېيكا تۇرمۇشى» (خەنزۇچە)
2. «بىكۈتۈەن قۇرۇلۇشى» (خەنزۇچە)
3. «غەربىي دىيار تەنقىداتى» (خەنزۇچە)
4. «قانۇن مۇنبىرى» (خەنزۇچە)
5. «زامانىمىز ئاخباراتچىلىقى» (خەنزۇچە)
6. «شىنجاڭ تەشۋىقاتى» (خەنزۇچە)
7. «ھەمراھ» (خەنزۇچە)
8. «چېگرا مۇداپىئە تۇرمۇشى» (خەنزۇچە)
9. «يىپەك يولىغا سایاھەت» (خەنزۇچە)
10. «غەربىي رايون» (خەنزۇچە)
11. «بوستان» (خەنزۇچە)
12. «تارىم غۇنچىلىرى» (ئۇيغۇرچە)
13. «شىنجاڭ ياشلىرى» (ئۇيغۇرچە)
14. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» (ئۇيغۇرچە)
15. «مىراس» (ئۇيغۇرچە)
16. «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەنقىداتى» (ئۇيغۇرچە)
17. «شىنجاڭ باج ئىشلىرى» (خەنزۇچە)
18. «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» (ئۇيغۇرچە)
19. «ئۆسمۈرلەر پەن-تېخنىكىسى» (قازاقچە)
20. «ئادەم ۋە جەمئىيەت» (خەنزۇچە)
21. «قۇرغاق رايونلار جۇغراپىيىسى» (ئۇيغۇرچە)

بۇ ئىككى خەۋەر «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 2002-يىل 8-نويابىر سانىدىن - جۇڭگو كومپارتىيىسى 16-قۇرۇلتىيىنىڭ ئېچىلىشىنى تەبرىكلەپ چىقارغان - شىنجاڭ ئاخبارات-نەشرىياتچىلىقىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن غايەت زور نەتىجىلەرتونۇشتۇرۇلغان مەخسۇس بېتىدىن ئېلىندى(M2)

چىڭغىز ئايتماتوف، مۇختارشاخانوف

تىك قىيا ئۈستىدە قالغان غوجىياش ئۆزىنى شۇكۈنگە قويغان خۇي-پەيلى - ھەددىدىن ئاشقان رەھىمسىزلىكى بىلەن تاشيۈرەكلىكى، ئادالەتسىزلىكى بىلەن شەپقەتسىزلىكىگە ياقا يىرتىپ لەنەت-نەپرەت ئوقۇپ، ئاھۇ-زارى تاغۇ-تاشلارنى تىترىتىپ، ئىشتىكەن كىشى بىلەن ئوۋنىڭ يۈرەك-باغرىنى

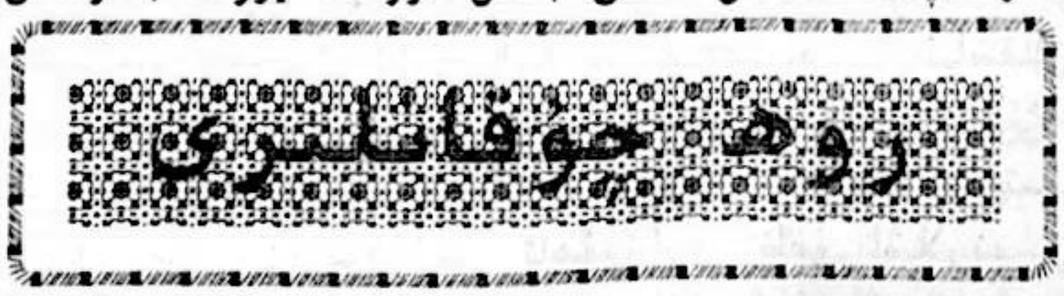

سىرىلدۇرۇپ يىغلاپ-قاقشاپتۇ. بىراق پۈشايمان قىلغان بىلەنمۇ نېمە پايدا. بولغۇلۇق بولدى-دە. . .

- چىڭغىز ئايتماتوف

ھەربىر قىران ئۆزناخشىسىن توۋلاپ كېلەر،
ناخشا ئىيتىش - بىلىش ئەزەلدىنلا كاتتا ھۈنەر.
تاغقا چىقىپ تاش ئاتساڭ، توۋلىساڭمۇ،
ئەكس سادا بوپ ئۇنۇڭ يېنىپ كېلەر.
جاۋاب بېرىپ يۈرگىن سانسىز قىلىققا،
بىر مىزان بار بۇ ئەكس سادادا.
ھەئە، ئاڭا گۈمان يوق شۇنداق بولغاچ،

باش ئېگىمەن شۇ ئۇلۇغ ئەكس ساداغا.

- مۇختار شاخانوف

ئايتماتوف: يارانقان ئىگەم بەندىسىگە: «مە ساڭا، يەر يۈزىدىكى بارلىق ھاياتلىقنى ساڭا بەردىم. تۇپتۇز دالا، تاغۇ تاش، چەكسىز دېڭىز، سۇزۇك كۆل، قېلىن ئورمانلارنى قاپلىغان جانلىقلارغىمۇ ئۆزۈك ئىگە بول. مەندىن كېيىنكى جاۋابكار - سەن ئۆزۈك. يەر يۈزىدىكى ھاياتلىق گۈللەپ ياشنامدۇ ياكى بۆلۈنۈپ توزۇپ كېتەمدۇ - بۇ ساڭا باغلىق. ھېسابىنى سەندىن ئالمەن» دەپ ئۇنىڭدىن ناھايىتى زور ئۈمىد كۈتۈپ، چەكسىز ھوقۇقنى خالىغىنىچە بېرىپتۇ. سوئاللىرىمىز شۇ سۇرۇشتىسى بار زېمىندىكى ھاياتلىقنىڭ قانچىلىكى ھازىرغىچە كۆكلەۋاتىدۇ، قانچىلىكى ئادەملەر قولىدا خارابلاشتى دېگەنگە تاقالغاندا، قۇيقا چېچىكنى تىك تۇرغۇزۇدىغان ئوي-پىكىر ئىچىدە قالمىز... قىرغىز خەلقىدە ئەسرلەر بويى ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان غوجىياش مەرگەننىڭ قايغۇسى توغرىسىدىكى رىۋايەت تۇسىنى ئالغان چۆچەك بار. ئۆز ۋاقتىدا دايساكۇ يىكاداغىمۇ ئېيتىپ بەرگەنمەن. خەلق چۆچىكىنىڭ قوشۇمچە ۋەقەلەر بىلەن تولۇقلاپ قايتا يازغانمەن.

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا تىك قىيا تاغلىق، دالالىرى پايانسىز قەدىمىي قىرغىز زېمىنىدا غوجىياش ئاتلىق بىر ئوۋچى يىگىت ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئۇستا مەرگەن بولۇپ، بۆرىنى قوغلاپ يېتىپ ئۆلتۈرۈدىغان يۈگرۈك، يولۋاسىنى يالغۇز يېڭىدىغان شىر يۈرەك ئىكەن. ئولجىسى بىلەن ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ۋە پۈتكۈل ئەھلى مەھەللىنى باقىدىكەن. كۆزىگە ئوۋ ئاتلىق ئىلىشسىلا نەسلىنى قۇرۇتۇۋېتىشنى مەقسەت قىلغان غوجىياش ئۆزىنى پۈتكۈل دالىنىڭ غوجىسى دەپ ھېسابلايدىغان تەكەببۇر باتۇر ئىكەن.

ئۇ، ئاي بىلەن كۈندەك چىرايلىق سۆيگەن قىزىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، يىلپىز بىلەن تۈلكىلەرنىڭ يالت-يۈلت قىلىپ كۆزقاماشتۇرۇدىغان ئېسىل تېرىلىرىنى ھەدىيە قىلىپ، توي كۈنىنى بېكىتىپتۇ. ئەمدى تويغا ناھايىتى كۆپ خىراجەت كېتىدىغانلىقى ئۈنىڭغا مەلۇم بوپتۇ. بارلىق ريسقىنى تاغدىن تېپىپ كېلىۋاتقان غوجىياش ئەمدى بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپرەك ئوۋئوۋلاشقا مەجبۇر بوپتۇ. سۆيگەن يارى ئۇچۇن نېمىدىن ئايانسۇن. كۈن-تۈن دېمەي ئالدىغا كەلگەننى سۇر توقاي قىلىپ قىرىشقا باشلاپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە غوجىياش مەرگەن قۇندۇزلارنىڭ قىز كۆچۈرۈش تويىغا يولۇقۇپ قاپتۇ. قۇندۇزلار ئايدىڭ كېچىدە شاد-خورام توي ئۆتكۈزۈپ، خۇددى ئادەملەردەك ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ قىز قۇندۇزنى قوشنا ئۆڭكۇردىكى يىگىت قۇندۇزنىڭكىگە يۆتكەۋاتقانىكەن. توي خۇشھاللىقىدىن قۇندۇزلار تولىمۇ قىزىپ كەتكەن بولۇپ، ياسانغان يىگىت قۇندۇزقۇدىلارنى ئەگەشتۈرۈپ توي يۆتكىگۈچىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. قۇدىلار ئۇچرىشىپ توي تەنتەنىسى ئەۋجىگە چىقىپتۇ. بۇ تاماشىنى يوشۇرۇنچە كۆرۈپ تۇرغان غوجىياشنىڭ ئېسىگە ئۆزىنىڭ بولغۇسى ئايالى ھىلەن توپى كەپتۇ. قۇندۇزلارنىڭ تېرىسىدىنمۇ ئېسىل سوۋغا-سالام بولامدۇ. قۇندۇزلارنى تۇتۇۋالسا تەييار ئولجا - ھايلىق ئەمەسمۇ؟ غوجىياش دەرھال چاپىنىنى ساپتۇ-دە، توي خۇشھاللىقىدا ئۇسسۇلغا چۈشكەن قۇندۇزلارنىڭ ئۇستىدىن باستۇرۇپ كېلىپ، دىمىقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈشكە باشلاپتۇ... تاغ ئۆچكىلىرىنىمۇ ئېگىز قىيالارنىڭ قاپتاللىرىغا قاپسۇلىپ، قىرىپ تاشلاپتۇ. ئامان قالغان بىر سۇر ئۆچكە غوجىياشنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

- سەندەك ئۇستا مەرگەن يەر يۈزىدە يوقتۇر. بىراق ھەرنەرسىنىڭ چېكى بار، سەن ئۇنى ئۇنتۇدۇڭ. ئەمدى مەردلىك قىل، ئېتىۋەرمە. بىر نەسلدىن سۇر تېكە بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق، ئەۋلاد قالدۇرايلى، - دەپ يىغلاپتۇ.

غوجىياش سۇر ئۆچكىنىڭ كۆز يېشىغا پەرۋا قىلماي، بىر ئوق بىلەن سۇر تېكىنى موللاق ئاتقۇزۇپتۇ. شۇ چاغدا بۇقۇلداپ يىغلىغان سۇر ئۆچكە:

- بىزنىڭ ئاتىمىزنى ئۆلتۈردۇڭ، نەسلىمىزنى قۇرۇتتۇڭ، سېنى قارغىش تۇتىدۇ. غوجىياش بۇنىڭدىن كېيىن ئوقىڭ ئوۋئاتلىققا يولىمايدۇ. ئىشەنمىسەڭ مېنى ئېتىپ باق، - دەپتۇ.

تەكەببۇر ئوۋچى سۇر ئۆچكىنى مەسخىرە قىلىپ قاھ-قاھلاپ كۈلۈپتۇ. كۈلكىسىنىڭ ھەيۋىتىدىن تاشلار پەسكە دومىلاپتۇ. سۇر ئۆچكىنىڭ سۆزى راست ئىكەن. ئۇنىڭ ئاتقان ئىككىنچى، ئۈچىنچى پاي ئوقىمۇ ئۆچكىگە تەگمەپتۇ.

- ئەمىسە، سېنى قوغلاپ يېتىپ پىچاقلاپ ئۆلتۈرەي! - دەپ ئاچچىقلانغان ئوۋچى سۇر ئۆچكىنى قوغلاپتۇ. تاغدىن تاغقا، تاشتىن تاشقا سەكرەپ قاچقان سۇر ئۆچكىنىڭ ئىزىغا چۈشكەن غوجىياش ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا ئادەم بالىسىنىڭ ئايىغى تەگمىگەن تىك چوققىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ قاپتۇ. قارىسا تۆت ئەتراپى پېچاق بىسىدەك ئېگىز چوققا، يېنىپ چۈشۈش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. شۇچاغدا سۇر ئۆچكە:

- گۈناھسىزجان-جانىۋارلارنى قىرغىن قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ئەمدى كۆرگۈلۈكۈنى كۆرۈپ، تارتقۇلۇقىنى تارتقىن! بىزنى قانداق يىغلاتقان بولساڭ، تەقدىر ئەمدى سېنىمۇ ئاخىرقى تىنىقىڭغىچە شۇنداق يىغلىتىدۇ! - دەپتۇ

تىك قىيا ئۇستىدە قالغان غوجىياش ئۆزىنى شۇ كۈنگە قويغان خۇي-پەيلى - ھەددىدىن ئاشقان رەھىمسىزلىكى بىلەن تاشيۈرەكلىكى، ئادالەتسىزلىكى بىلەن شەپقەتسىزلىكىگە ياقا يىرتىپ لەنەت-نەپرەت ئوقۇپ، ئاھۇ-زارى تاغۇ-تاشلارنى تىترىتىپ، ئىشتىكەن كىشى بىلەن ئوۋنىڭ يۈرەك-باغرىنى سىرىلدۇرۇپ يىغلاپ-قاقشاپتۇ. پۈشايمان

قىلغان بىلەنمۇ نېمە پايدا. بولغۇلۇق بولدى-دە. . .
تەقدىرنىڭ قانتتىق زەربىسىگە ئۇچرىغان غوجىياشنىڭ بولغۇسى ئايالى كەچۈرۈم سوراش ئۈچۈن تاغ كېزىپ سۇر ئۆچكىنى ئىزدەپتۇ. ئاربدا بىرەر يۇز يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتسىمۇ، سۇر ئۆچكە ئۆزىنى كۆرسەتمەپتۇ. قېرىپ مومايغا ئايلانغان ئايال كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇندۇزلارنىڭ قىز كۆچۈرۈش تويىغا يولۇقۇپ قاپتۇ. قۇندۇزلارنىڭ ئايدىڭ كېچىدە قىز ئۇزىتىش مۇراسىمىدا ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، شاد-خۇراملىقا چۆمگەنلىكىنى كۆرگەن غوجىياشنىڭ بولغۇسى ئايالى:

- ماڭا ھېچ بولمىغاندا ئەشۇ قۇندۇزلارنىڭ خۇشھاللىقىچىلىكىمۇ شادلىق ئېسىپ بولمىدىغۇ، - دەپ تاغ-دالانى بېشىغا كىيىپ ناله-زار قىپتۇ. . .

شاخانوف: غوجىياش چۆچىكى پۈتكۈل ئىنسانىيەت قايغۇسىنىڭ يۈكىنى پەللىسى. ئادەم بالىسى بىر ۋەقەنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن كۆزىتىپ، ھەرخىل چۈشەنچە بىلەن ھېس قىلىدۇ، دېسەكمۇ، ھەممىسىنىڭ ئۆتەر يولى - تراگېدىيە ئارقىلىق قوبۇل قىلىشقۇ.

ئايتماتوف: بىر يىلى گېرمانىيىنىڭ كىنو ئالغۇچىلىرى لېيوكسمبورگقا كېلىپ، سىز توغرىسىدا كىنو ئىشلىمەكچىمىز، دېيىشتى.

- قانداق ئالماقچىسىلەر؟

- مۇشۇ ئىشخانىڭىزدا ئولتۇرۇپ ھېكايىڭىزنى باشلىسىڭىز، biz ئېلىۋالايلى.

- بۇ، تەكرارلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. مېنى ئالاھىدە رازى قىلغان بىر يەر بار، يۈرۈڭلار، ھېكايىنىڭ بېشىنى شۇيەردىن باشلايلى، - دەپ ئوپېراتورلارنى باشلاپ ئاچىقتىم. بەش شەھەرنى تۇتاشتۇرغان بېرىوسىل - لېيوكسمبورگ - تىرىەر - كوبلېنتس - فرانكفوردنىڭ ئارىسىدا يۇقىرى سۇرئەتلىك تاش يول بار. چەت ئەللىنىڭ سانسىز ماشىنىلىرى ئۇچ-ئۇچتىن ئالتە قاتار بولۇپ، كۈن-تۈن دېمەي ئۆتۈپ تۇرىدۇ. يۇقىرى سۇرئەتلىك تاش يولنىڭ ھەممە تەرىپى يۇز چاقىرىمغىچە تۆمۇر سىم بىلەن پۈتۈنلەي قورشاۋغا ئېلىنغان. ھېلىقى داغدام يول تاغنىمۇ، بوشلۇقنىمۇ، ئورمان بىلەن كۆلنىمۇ كېسىپ ئۆتىدۇ. يولنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئوۋ ئىككىنچى بىر تەرەپكە ئۆتەلمەيدۇ. يەنى تەبىئىي بىرلىك بۇزۇلغان. ئەشۇ قامالدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بۇلار نېمە قىلغان دېسەڭچۇ؟ يۇقىرى سۇرئەتلىك تاش يولنىڭ ئۇستىدىكى ھەر ئون چاقىرىمدا يولى كېسىلىپ قالغان ئېلىك① بىلەن بۇغا، ياۋا توڭگۇز بىلەن توشقان، يىلان بىلەن چايانغا ئاتاپ كۆۋرۈك سېلىنغان. ئۇنداق گۈزەل ئاسما كۆۋرۈكنى بىزنىڭ مەملىكەتتە ياۋايى ھايۋان تۇرماق ئادەملەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن سېلىش چوڭ كۈچ سەرپ قىلىش ھېسابلىنىدىغانلىقى ئېيتمىساقمۇ بەلگىلىك.

ئەشۇ يەرگە كىنو ئېلىش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ كېلىپ:

- مانا، ئادىمىي شەخسىيەتچىلىكنى يېڭىشنىڭ، تىرىك تەبىئەتكە ھېسداشلىق بىلەن قاراشنىڭ ياكى مەدەنىي ئىزنادا تەرەققىي قىلىشنىڭ بىر كۆرۈنۈشى مۇشۇ، - دېدىم. ئەشۇ كۆركەم كۆۋرۈك ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ، كىنو ئالغۇچىلارغا ھېكايە ئېيتىپ بەردىم.

كېيىنكى كۆرۈنۈشلىرىمىز مۇشۇ قىرغىز زېمىنىدا - تالاس تۈپرىقىدا داۋام قىلدى. شېكەر ئايلىدىكى② ئۆزۈك كۆرگەن ئاقساقال - قارا ساقاللارنىڭ كۆپى كىنوغا ئېلىندى. گەپ ئۇنىڭدا [illegible]

ئەك مۇھىمى - جان-جانىۋارلارغا بولغان ھەقىقىي ھېسداشلىق، غەمخورلۇق كېرەك. لېيوكسمبورگ تەرەپتىكى: «بىسەرەمجان قىلغىنىمىزنى، يايلىقىڭلارنى بۆلگىنىمىزنى كەچۈرۈڭلار، ئۈياق-بۇياقتا ئۆتۈۋېرىڭلار، ئەنە كۆۋرۈك تەييار» دېگەن ئىخلاس شۇنىڭ دەللىلى. بىراق بۇ بىزدە يوق. بۇ تېمىدا دېيىلگەن قۇتلۇق پىكىرلەرنىڭ ھەممىسى سۆز پېتىچە قېپقېلىۋاتىدۇ.

شاخانوف: «بورانلىق بېكەت» ناملىق رومانىڭىزدىكى ئەدىگەي③ نىڭ قارا ناری④ ھەريازدا بولغاندا چۈلۈۋۈرىنى ئۆزى بوشتىپ، ھەر ئايىل⑤ نىڭ توپا -چېڭىغا ئېغىناپ، يىل - 12 ئايلىق خۇمارىنى قاندۇرۇپ، ھېرىپ-ئېچىپ ئىگىسىنىڭكىگە يەنە كېلىدۇ. بوراندا ئەدىگەيمۇ جانۋارنىڭ خاراكتېرىنى بىلىپ، ئىزدەپ ئاۋارە بولمايدۇ. ئويلاپ باقساق، ئەشۇ قارانارنىڭ ئويلىغىنى بار. ئۆزىنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇشقا، ئەركىنلىككە، مۇستەقىللىققا بولغان ئىنتىلىشى ئىشقا ئاشمىغان شۇ ۋاقىتتا ئۆز قورۇسىدىن قېچىپ چىقىدۇ. ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇشنىڭ بۇ كۈچلۈك ئىسپاتى يولىدا بارلىق غەيرىتىنى نامايان قىلىدۇ. بىر ھۆججەتلىك فىلىمدىن ياۋا بۇغا-مارالالارنىڭ ياشاش ئۇسۇلىنى كۆرگەنىدىم. ئادەتتە يايلاق تاللاش، سۇ ئېچىدىغان يەرنى بەلگىلەش، يىرتقۇچلاردىن قوغدىنىشتا، بىر-بىرى بىلەن شۇنداق ئىناق بۇ يۇۋاش جانۋارلارنىڭ ئوچۇق مەيدانغا يىغىلىۋېلىپ كۈچ سىنىشىدىغانلىقى قىزىق. كۈيلەش مەزگىلىدە مارالالار ساغرىلىرىنى تىترىتىپ بىر يەرگە يىغىلىدۇ-دە، قالغان بۇغىلار ھەيۋەتلىك مۈڭگۈزلىرىنى سىلكىشلەپ سوقۇشىدۇ. كەينىگە يىنىپ تۇرۇپ شىددەت بىلەن ئالدىغا ئېتىلىپ

---

① ئېلىك - بۇغىنىڭ بىر خىلى. - ت
② شېكەر ئايلىق - چىڭخىز ئايتماتوفنىڭ يۇرتى. - ت
③ ئەدىگەي - رومانىدىكى باش قەھرىمان. - ت
④ قارا نار - بىر لوكىلىق قارا تۆگە. - ت
⑤ ئايىل - كەنت، يېزا. - ت

ئۇسۇشكەندە، باشلىرىدىكى شاخلاپ كەتكەن مۇڭگۇزلىرى ھەر تەرەپكە ئۇچۇپ چىققۇدەك بولىدۇ. بىرىيىل بۇرۇن ئۆزى بىلەن بەسلەشكەن بۇغىلارنىڭ ھەممىسىنى يالغۇز ئۆزى يېڭىپ، 20 - 30 مارالدىن بىر ئۆزى ئەۋلاد قالدۇرغان، قارىسىڭىز كۈچلۈك، ھەيۋەتلىك بۇغا يەتتە-سەككىز تەلەپكارنىڭ ھەممىسىنى بىر يولىلا چېكىندۇردى. قاراسلاپ ئۇرۇلغان مۇڭگۇزلەر ئوتتۇرىسىدىن ئۇچقۇن چاچراتتى. يېڭىلىپ قالغانلىرى سالپىيىپ «تەقدىرگە تەن بەردۇق» دېگەندەك بىر چەتكە چىقىپ ياتاتتى. ئاخىر بۇلتۇر يەڭگەن بۇغا بىلەن يەنە بىر ياش غەيرەتلىك بۇغا ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش سۈت پىشار ۋاقىت داۋاملاشتى. بۇغىلار بىر-بىرىگە ئوڭاي يېڭىلار ئەمەس. بېشىدا چېكىسىدىن تۇگۇلۇپ چىققان مەزمۇت مۇڭگۇز تۇرسا، باشقىلارغا تىزگىن بېرىپ قويۇش ئوڭايمۇ؟ ياش بۇغا ئاياپ تۇرماستىن، پادا بېشىنى سۈرۈپ توقاي قىلىپ ئۆزى ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. بۇنى كۆرۈپ تۇرغان مارال دېگەننىڭ ھەممىسى ياش بۇغىنىڭ رايىغا بېقىپ ئوڭايلا يىغىلدى. . . بېرىڭدا باپلىغان، يوقىڭدا تاپلىغان[1] داۋىخور ھايات دېگەن مانا شۇ.

ئايتماتوف: ئەۋلاد قالدۇرۇشقا بولغان ئىنتىلىش ھايۋاناتلارنىڭمۇ جىسمىنى ئايىماي ئازابقا سالىدىكەن. بۇغا-مارالارنىڭ پادىغا قوشۇلۇش مەزگىلىدىكى ئېلىشىشىدا ھاياتنىڭ زور قانۇنىيىتى بار ئىكەن ئەمەسمۇ؟ كەسكىن تەبىئەت بىلەن ھەرخىل خەۋپ-خەتەرگە ئوۋنىڭ ئەڭ سەرخىل، كۈچلۈك، غەيرەتلىكىلا چىدايدۇ. بۇغا-مارالارنىڭ ھېلىقى ئادىتىدە كەلگۈسى ئەۋلاد ئالدىدىكى جاۋابكارلىق بار. «خۇدا ئاتىسىغا بەرگەننى بالىسىغىمۇ بېرىدۇ» دەيدىغۇخەلقىمىز. كەسكىن ئېلىشىش ئارقىلىق ئىلغاپ-شاللاپ، ئەۋلاد قالدۇرۇش ھوقۇقىنى يېڭىپ تۇرۇپ ئېلىش - شۇنىڭ دەلىلى. چۈنكى كېسەلمەن، ھالسىز بۇغىدىن يارالغان نەسىل ھاياتنىڭ ئېغىر سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆلۈپ تۈگەيدۇ.

شاخانوف: ئالىملارنىڭ تەتقىقاتىدىن قارىغاندا، ھايۋانات، جانلىق، ھەتتا يازدا كۆكلەپ كۈزدە قۇرۇيدىغان ئۆسۈملۈكنىڭمۇ ئۆزىگە خاس جېنى، خۇسۇسىيىتى بولىدىكەن. ياشىرىپ-يەلپۈنۈپ تۇرغان يوپۇرماقلارغا بىئولوگلار ئىلغار سەزگۈ ئەسۋابلىرى ئارقىلىق مۇنداق قىزىقارلىق تەجرىبە ئىشلىگەن: شېخىغا مەخسۇس مۇناسىۋەتلەشكۈچى ئەسۋابنى ئورنىتىپ، ئۆزلىرى يوپۇرماقنى ئۈزۈشكە قول ئۇزاتقان. يوپۇرماقنى تۇتقاندا، ئېكراندا قورقۇنچ گرافىكى پەيدا بولغان. ئالىملار ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەقەنى مۇنداق ئىپادىلىگەن: «خەۋپ - خەتەركەلدى!»، «تىرىك قالامدىم-يوق؟»، «يارىلاندۇردى!»، «قورۇدىم!». يوپۇرماقنى ئۈزۈۋالغاندا ئېكراندىكى قورقۇنچ گرافىكى يوقالغان، يەنى بىر ھاياتلىق تۈگەشكەن. جانسىز دەپ قارىلىدىغان ئاددىي ياپراققا شۇنچىلىك سېزىم بەرگەن ھاياتلىق نېمىدېگەن ئاجايىپ-ھە. بىز بۇ ياپراق تۈگۈل ھەتتا تايگا[2] نىڭمۇ ئەبجىقىنى چىقىرىۋەتتۇق.

ئايتماتوف: مەتبۇئاتلاردىن، ئۆسۈۋاتقان قەلەمپۇر گۈلى ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەجرىبە ئەھۋالىنى ئوقۇپ، ھەقىقەتەن ھەيران قالغانمەن. ئۇلار ياش، چىرايلىق قىزلار پۇرىغاندا بەرگىنى ئېچىپ سۆيۈنۈپتۇ، تەلەتى سەتلەرنى ياراتماي يىرگىنىپتۇ؛ تاماكا چەككەنلەر بىلەن ھاراق ئىچكەنلەرنىڭ تىنىقىدىن قورقۇپ، بەرگىنى پۇرۇشتۇرۇشكە باشلاپتۇ. نېمىدېگەن ئاجايىپ-ھە؟ شۇنداق، ھاياتلىق دېگەننىڭ ھەرقاندىقىدا ئۆزلۈك - «مەن» بار. ئۇ، نابادات، جان-جانىۋارلارنىڭ ئۆزىگە خاس نەزەر دائىرىسىنى نامايان قىلغان-دە. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ «ئۆزلۈك» دېگىنىدىمۇياخشى كۆرۈش، يامان كۆرۈشتەك سېزىم، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئىنسانىيەتكە ئۆرنەك بولغۇدەك ھەيران قالارلىق خاراكتېرلار ئۇچرايدۇ. خەلقىمىز ئەتىۋارلىق قۇش دەپ ماختىشىدىغان ئاق قۇ ياش ۋاقتىدا جۈپلىشىدىكەن-دە، قالغان ئۆمرىنى ناھايىتى ئەدەب بىلەن بىرگە ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان مۇھەببىتى شۇنچىلىك ئەقىدىلىككى، ناۋادا جۈپتى تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كەتسە ئىككىنچىسى قايغۇغا چىدىماي تىت-تىت بولۇپ، ھاۋادىن شۇڭغۇپ كېلىپ يەرگە ئۆزىنى ئۇرۇپ ئۆلۈۋالىدىغانلىقىغا ياكى بولمىسا ھېچنېمە يېمەي جان بېرىدىغانلىقىغا تەبىئەت ئىشقىۋازلىرى كۆپ قېتىم كۆز سالغان. ئومۇمەن ئالغاندا، سۆيۈش-كۆيۈش سېزىمى، ئاياش، ئىزا تارتىش، يامان كۆرۈشتەك تۇيغۇلار - يەر يۈزىدە، سۇ ئىچىدە ياشايدىغان جان-جانىۋارلارنىڭ، ھاياتلىقنىڭ كۆپچىلىكىگە خاس خۇسۇسىيەت. ھىمالايا تاغلىرىدا ياشايدىغان بەزىبىر تەبىقىلەر يېڭى تۇرمۇش قۇرغان ياش بىرجۈپلەرگە: «سىلەرگە كىتنىڭ مۇھەببىتى، ئىتنىڭ ۋاپادارلىقىنى تىلەيمەن» دەپ تىلەكلەر تىلىشىدىكەن. ئۇلاردا بۇنىڭدىن ئارتۇق مەرتىۋىلىك دۇئا يوق بولسا كېرەك. ئىتنىڭ ئۆز ئىگىسىگە بولغان ۋاپادارلىقى چۈشىنىشلىك، ئەمدى كىتنىڭ سۆيگۈسى دېگىنى نېمىسى، دەپ تولا ئويلاندىم. يېقىندا مەتبۇئاتتىن كالىفورنىيە دېڭىز بوغۇزى ئەتراپىدا يۈز بەرگەن بىر ۋەقە توغرىسىدىكى ماقالىنى ئوقۇپ، شۇ تېپىشماققا جاۋاب تاپتىم. ماقالىدا دېيىلىشىچە: كىت ئوۋلاپ يۈرگەن «ئاتوررانتە» ناملىق كېمە قاتار ئۈزۈپ يۈرگەن ئىككى كىت (چىپار كىت) نىڭ بىرسىنى يارىلاندۇرۇپ ئۆلتۈرىدۇ-دە، ئولجىسىنى پولات ئارقان بىلەن باغلاپ سۆرەپ ماڭىدۇ. جۈپتىنىڭ قولغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ئەركىكى ئۇنى

---

① تاپلىغان - ئىز باسقان، ئالدىنقىلارنىڭ يولىنى داۋاملاشتۇرغان. - ت

② تايگا - سېبىرىيە ئورمانلىقى

قۇتقۇزۇۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ، كېمىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاق يۈرىدۇ. ئاخىرى ئۇمۇرلۈك ھەمراھىنىڭ قازا قىلغانلىقىغا كۆزى يەتكەن كىشى ئاھانەتكە چىدىماي كېمىگە قاراپ ھۇجۇم قىلىدۇ. زور گەۋدىسى بىلەن قاتتىق سىلكىنىپ بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى كېمىگە ئۇرغاندا، «ئاتوررانتە» ئاغدۇرۇلۇپ كېتىدۇ. مول ئولجا تەمەسىدىكى كېمە خىزمەتچىلىرى جان قايغۇسىدا قېلىپ، ئاران دېگەندە قۇتۇلۇپ قالىدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئاساسىي خاتالىقى - باشقا ھاياتلىق ئىگىلىرىنىڭ سېزىمىگە ئېتىبارسىز قارىغانلىقىدا.

شاخانوف: ئۇلۇغ سولكوۋسكىينىڭ① «ئادەملەرنىڭ سەۋەبىدىن يەر شارى تېز قېرىپ كەتتى» دېگىنىدە چوڭ سىر بار. يېقىندا بىر چەت ئەل مەتبۇئاتىدىن ھەرقانداق ئادەمنى ئويغا سالىدىغان بىر قىزىق ۋەقەنى ئوقۇدۇم: بېلىقلارغا قىزىققۇچى 26ياشلىق فرانك چارنېي دەريا قىنىدىن بېلىجان تۇتۇۋېلىپ، ئۆيىدىكى سۇ ساندۇقىدا باققان. ئارىدىن بىر يىل ئۆتكەندە پۈۋلىگەندەك ئېسىلىپ چوڭايغان بېلىققا سۇ ساندۇقى تارلىق قىلىپ، بېلىق سۇ ئۇزۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بۇرۇلالمىغان. بىراق كۆتۈلۈشى ياخشى، قورسىقى توق بولغان. ھەتتا ئىگىسى ئىككىسى بىرگە تېلىۋېزور كۆرگەن. كېيىن بار بالانى فرانكنىڭ قىيداپ قالغان سۆيگىنى تاپقان. ئۇ، فرانكتىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن ھايۋاناتلارنىڭ ھوقۇقىنى قوغدىغۇچى ئېدۇئن كرانكقا بېلىق ناممدىن ئەرز قىلغان. تەكشۈرۈش جەريانىدا فرانك جىنايەتچى دەپ قارىلىپ، بەش سائەت تۇرمىگە قامالغان؛ ئىقتىسادىي جەھەتتە كۆپ جەرىمانە تۆلەپ ئاران دېگەندە قۇتۇلغان.

- مەن مۇنداق رەھىمسىزلىكنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم، - دەپ ياقىسىنى تۇتىدۇ ھايۋاناتلارنىڭ ھوقۇقىنى قوغدىغۇچى كرانك، - سىزنى ممدىرلاتماي تونغا ئوراپ قويسا، قانداق سېزىمدە بولاتتىڭىز؟ بېلىقنىڭ سېزىمى يوق دەپ كىم ئېيتىدۇ؟ يەنە تېخى ئۇنى بەختسىز قىلىشقا قانداق ھوقۇقىڭىز بار؟ فرانكقا بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر چارە كۆرۈش كېرەك ئىدى...

ئايتماتوف: ئالتاينىڭ بىر يەرلىك ئاھالىسىنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق بىر ھېكايىنى ئاڭلىدىم: تاغ ئېتىكى بويلاپ ئۆسۈدىغان مالنا بىلەن جىگدە، ئالما بىلەن ئامۇت پىشتىما، بولدى، شەھەرلىكلەر ھېلىقى يەل-يېمىشلەرنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن توپ-توپى بىلەن ئاقىدىكەن. تىنچ كېلىپ، تىنچ كەتسىغۇ بىر نۆرى، مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلىرىنى دەسسەپ-چەيلەپ، شاخلارنى سۇندۇرۇپ، كېچىلىرى لاۋۇلدىتىپ ئوت يېقىپ، ھاراق ئىچىپ، تاغنى بېشىغا كىيىپ ناخشا توۋلاپ، شۇيەردىكى ئوۋ ئاتلىقنىڭ ھەممىسىنى زېرىكتۇرۇپتۇ. يەيدىغان مەززىلىك يېمەكلەردىن ئايرىلىپ، بىسەرەمجان بولغانلىقىدىن غەزەپلەنگەن گېيىقلار بىر يولىلا تاغدىن چۈشۈپ، كىشىلەرنى تاش ئېتىپ قوغلاپ، ماشىنىلىرىنى ئاغدۇرۇپ چۈقان-سۈرەن سېلىپتۇ. ئەركىلىشىپ كەتكەن شەھەرلىكلەر شۇنىڭدىن كېيىن ئازراق بولسىمۇ ئويلىنىپ قالغان بولسا كېرەك.

شاخانوف: قارايا‌غاچنىڭ بىر شېخى سۇنسا، ئۆز قوۋۇرغۇسىغا قارايدىغان چەت ئەلدىكى بەزىلەر سۇ ساندۇقىدىكى بېلىققا ئىچى ئاغرىپ قاقشاۋاتقاندا، بىز ئارال دېڭىزىدا ياشايدىغان بېلىقلارنىڭ 34تۈرىدىن ئايرىلىپ قالدۇق. چىكە②، مەن بۇيەردە سىزگە قولدا بار ئالتۇننىڭ قەدرى يوق دېمەكچى. قايسىبىر مەملىكەتتە كېيىكنىڭ گۆشىنى ئەتىۋارلاپ مېھمانغا تاڭىسىق تاتىاملار قاتارى بولۇشچە تارتىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىڭىز. 1988-يىلى تورغاي رايونىدا بىرمىليونەك كېيىك قىرىلىپ كەتتى. بۇ، شەمەي ئاتوم -يادرو قورالىرى سىناق مەيدانىدىكى سىناقنىڭ زىيىنىمۇ ياكى شۇ چاغلاردا ئارال دېڭىزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا «كۆركەيمە» ئاتلىق باكتىرىيىلىك قورالارنىڭ يوشۇرۇن تۇردىكى سىناق مەركىزى بارئىدى، شۇ مەھكىمىنىڭ «ئىجادىيەتتە يېتىشكەنلىكى» مۇ، ئەيتاۋۇر بۇجان قىيغۇچى زور پاجىئەگە جاۋابكار ياكى گۇناھلىق بىرەر كىشى تېپىلمىدى. غەۋغا كۆتۈرۈپ تەرەپ-تەرەپكە ئەرز-شىكايەتنامىلارنى قار-يامغۇرەك ياغدۇردۇق. مەسىلەن، مەن ئۆزۈم خەلقئارالىق «ئارال-ئاسىيا قازاقىستان» تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ مەسئۇلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خەلق ۋەكىلى قاتارىدا سوۋېت ئىتتىپاقى رەئىس جۇمھۇرى گورباچېف، مۇداپىئە مىنىستىرى يازوف ۋە سەھىيە مىنىستىرى قاتارلىقلار بىلەن ئايرىم-ئايرىم كۆرۈشۈپ بۇ تراگېدىيىنى تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلغان خەت تاپشۇردۇم. ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان (قويغان دېئاگنوزنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇدۇم) يۇقۇملۇق كېسەل ئىكەن، دېگەن يالغاننى ئاشكارا قىلماي جاۋاپ ئالدۇق. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلاندى-دە، يېپىق قازان يېپىق پېتىچە قالدى.

ئايتماتوف: بىزنىڭ دەۋرىمىزدىكى غوجىياشلار ناھايىتىمۇ مۇرەككەپلىشىپ، قۇۋۇلىشىپ كەتتى-دە! ئۇلار ئوڭايلىقچە قۇيرۇقىنى تۇتقۇزمايدۇ.

شاخانوف: نارەسىدە ۋاقتىدىلا بۆرە ئوغرىلاپ ئەكېتىپ، بۆرە بېقىپ چوڭ قىلغان جۇمە جۇمەيېھ ئاتلىق يىگىت بىلەن تېلېۋىزىيىدە سۆھبەت بولدى. ئەسلىدە ئۇزۇن يىل چىشى بۆرىنىڭ قوينىدا بۆرە كۆچۈكلىرى بىلەن بىرگە يۇرۇپ خېلىلا ياۋايىلىشىپ كەتكەن جۇمەنى ئوۋچىلار تاسادىپىي كۆرۈپ قاپتۇ-دە، ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ، سىم تورغا سولىۋېلىپ تۇتقانىكەن.

---

① سولكوۋسكىي - ئالەم ئىلمى ۋە راكېتا تېخنىكىسىنىڭ ئاساسىنى سالغان روس ئالىمى

② چىكە - چىڭخىز ئايتماتوفنى مۆرمەتلەپ ئاتىغىنى. - ت

- كىشىلەر تورغا سولىۋالغاندا ئانام (بۆرىنى دېمەكچى) خەۋپ-خەتەرگە قارىماي مېنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن جان-جەھلى بىلەن ئۇرۇندى. تورنى چىشلىگىنىچە ساراسىمىگە چۈشتى. ھەتتىڭەي، ئوۋچىلار ئېتىۋەتتى. بۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ ھېچبىر يامانلىق كۆرگەن ئەمەسمەن. ئۇلارناھايىتى ئادىل. ئەمما بۇ ئادەملەردىن ئۇنداق غەمخورلۇقنى ئاز ئۇچراتتىم، - دېگەنىدى جۇمە ئۆز سۆزىدە.

«قىيامەت» رومانىڭىزدا بۆرىلەر سالماقلىق ئورۇن ئالىدۇ...

ئايتماتوف: ئاقبارا بىلەن تاشچاينارنى يېزىشتىن بۇرۇن بۆرىنىڭ ياشاش ئالاھىدىلىكىنى تەتقىق قىلدىم، كۆپلىگەن داڭلىق ئەسەرلەرنى ئوقۇدۇم. ئومۇمەن ئالغاندا، بۆرىنىڭ ياشاش ئادىتى ھەقىقەتەن تەرتىپلىك ھەم قىزىقارلىق. مەسىلەن، بۆرە ئۆزى ئىگىلىۋالغان يەرنىڭ ماللىرىغا قىش قاتتىق بولۇپ ناھايىتى ئاچ قالمىسا، تەگمەيدۇ؛ ئۆزىدىن باشقا بۆرىلەرنى يولاتماي قوغداپ تۇرىدۇ. بۆرىلەر توپى كېچىلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆزلىرىنىڭ ئىگىلىگەن ۋەتىنىنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ، ھەر بىر يەرگە سىيىپ، تىزەكلەپ بىر ئىز بىلەن تېز ۇگرۇپ كۆزەتچىلىك قىلىدۇ. بۇنداق كۆزەتچىلىك ولۇپمۇ چىشى بۆرە كۈچۈكلىگەندە تېخىمۇ ۇچىيىپ، يات بۆرە توپلىرى كىرىپ كەتسە، دەرھال لوغلاپ چىقىرىدۇ. چۈنكى مالنى يەپ ياكى يارىلاندۇرۇپ قويسا، مالنىڭ ئىگىسى بۇلاردىن كۆرۈپ، ئەمدىلا مەيدىسىنى يەردىن كۆتۈرگەن بۆرە كۈچۈكلىرىگە زىيان سالىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. كۆردۈڭمۇ، يىرتقۇچلارنىڭ ئۆزلۈك لوگىكىسىنى!

شاخانوف: بالا ۋاقتىمدا ئاڭلىغان بىر ھېكايە پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ: بىر پادىچىنىڭ قورۇسىنىڭ يېنىدا چىشى بۆرە كۈچۈكلەيدۇ، قوي ھەيدەپ كەلگەن پادىچىنىڭ بۇلارغا، بۆرىلەرنىڭ ئۇنىڭغا زىيىنى يوق، تىنچلىقتا بىللە ياشاۋېرىدۇ. بۆرە كۈچۈكلىرىنى ئالىمىز، دەپ ئايىل يىگىتلىرى كەلگىنى بىلەنمۇ، پادىچى ئۇلارنى يولاتمايدۇ. دۇنيادا كۈچۈكىنى ئالدۇرۇپ قويغان بۆرىدىن ئېچىنىشلىق ھايۋان يوق، ئەتىسىلا قويلىرىنى بوغۇۋېتىشى مۇمكىن. بۆرە كۈچۈكلىرىنىڭ ئاتىسى بىلەن ئانىسىمۇ قوشنىسىنىڭ قورۇسىغا باشقا ياتلارنى يولاتماي سىرتتىن مۇداپىئە قىلىپ تۇرىدۇ. مۇشۇ ۋاقىتتا مۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىدۇ: ئۆڭكۈر ئاغزىغا چىقىپ ئاپتاپتا ئوينايدىغان بۆرە كۈچۈكلىرى بىر ئاق قوزىنى بىخەستىلىكتىن ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ، ئۇنى پادىچىمۇ كۆرىدۇ. ئەتىسى قانداق قىلىدىكىن، دەپ بايقاپ يۈرسە، قورۇسىدا بوينىدا يىپى بار ناتونۇش بىر ئاق قوزا پەيدا بوپقاپتۇ. قىزىقارلىقىغا قاراڭ: كۈچۈكلىرىنىڭ قىلىقلىرىغا «ئىزا تارتقان» بۆرىلەر شۇ كېچىسى قوشنا ئايىلنىڭ قوى قورۇسىغا بېرىپ، ھېلىقى ئاق قوزىنى ئوغرىلاپ ئەكەلگەنىكەن.

ئايتماتوف: تۇياق ئورنىغا تۇياق دېگىنىغۇ بۇ... ھايۋاناتلار دۇنياسىدا قىزىق ۋەقەلەر ئازئەمەس. ئەڭ يامىنى - بىزنىڭ ھايۋانغا ھايۋان دەپ قارايدىغانلىقىمىز، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا بېرىلىپ نەزەر سالمىغانلىقىمىز.

شاخانوف: سوۋېت ھۆكۈمىتى ۋاقتىدا تەبىئەتكە: «ھەممىسىلا بىزنىڭكى، نېمىلا قىلساق ئۆز ئەركىنلىكىمىز» دېگەن پىسخىكا بىلەن قارىدۇق. بىرقانچىلىغان تولۇق بولمىغان مەلۇماتقا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئاخىرقى توقسان يىل ئىچىدە پەقەت ئالمۇتا شەھىرى بىلەن ئۇنىڭ چۆرىسىدىكى تال-تېرەكلەر، كەڭ يوپۇرماقلىق ئۆسۈملۈكلەر 57% كېمىيىپ كېتىپتۇ. مۇشۇ يەتتە-سەككىز يىلدىن بېرى ئۆسۈۋاتقان بىر تېرەك كۈنىگە ئەتراپىغا 30 كىلوگرام ئوكسىگېن چىقارسا، بۇ، ئىككى كىشىنىڭ بىر كۈن نەپەسلىنىشى ئۈچۈن كېتىدىغان ساپ ھاۋا ئىكەن. دېمەك، بىز تەبىئەتنى قۇرۇتۇش ئارقىلىق ئۆز ھاياتىمىزغا پالتا ئۇرۇۋاتىمىز. سۇ، ھاۋا، تۇپراق بىزنىڭ قىممەتلىك بايلىقىمىز. مۇشۇ ئۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىئولوگىيىلىك مۇناسىۋەت بۇزۇلسا، ھاياتلىق زاۋاللىققا يۈز تۇتىدۇ. بىر ھۈجەيرىلىك جانلىقتىن كىتلارغىچە، ئاددىي سۇ يۇسۇنلىرىدىن قارىغايلىق ئورمانغىچە، يەر يۈزىدىكى مۇشۇلاردىن قۇۋۋەت ئالىدىغان تۈرلۈك خاراكتېردىكى ئىككى، تۆت پۇتلۇق بولمىش جان ئىگىلىرى خاسلىقىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق پىسخوگىيىلىك كېسەللەرگە مۇپتىلا بولىدۇ. ئىلگىرىكى خاسلىقىنى، تەبىئىي تەرەققىي قىلىش قېلىپىنى يوقاتقان ھالدا، چىرنوبېل يادرو ئاپەتلىرىگە ئوخشاش يالماۋۇزلار ھاياتلىقىغا ئارىلىشىدۇ.

ئايتماتوف: پەسىللىك مەتبۇئاتلاردا تالاي غۇلغۇلا قوزغىغان ئىككى ۋەقە يىللار ئۆتسىمۇ، ھېچ يادىمدىن چىقىدىغاندەك ئەمەس. كراسنويار رايونىدا ياشايدىغان بىر دېھقان ئايال كۈز ئايلىرىدا ئورمانلىقتىن تېرىۋېلىپ كەلگەن ئېشەك مەدىكى (موگو) نى چىنە ئىدىشكە سېلىپ، تۇزلاپ قىشتا يېيىشكە ساقلاپ قويىدۇ... ياز كىرگەندە ئۆي ئاستىدىكى ئورىدىن چىققان پۇراقنىڭ بۇرۇن ئېچىشتۇرغان پۇرىقىنى سېزىپ تۆۋەنگە چۈشسە، خۇدا ساقلىسۇن، كۆز ئالدىدا پومپىيىپ، ئېسىلىپ كەتكەن بىر يالماۋۇز تۇرغان. ھېلىقى پۇتى بىلەن ئىتتىرىشى بىلەنلا بىچارە ئايالنىڭ جان-پېنى چىقىپ، قاتتىق ۋارقىرىۋېتىدۇ. قاپقاندەك قىسىپ، غاجىغان بالايى-ئاپەتتىن پۇتىنى ئاران ئاجرىتىۋالغاندا، بەش بارمىقىنىڭ گۆشى يوق، پەقەت شالدىرلىغان سۆڭەكلا قالغان. بۇرۇنمۇ -كېيىنمۇ ئۇچرىمىغان، مەلۇم شەكلى، چوڭلۇقى بولمىغان يالماۋۇزنى ئالىملار تەتقىق قىلىپ كۆرۈپ، رادىئاكتىپ نۇرلارنىڭ ئېشەك

مەدىكىگە سىڭىشىدىن يېتىلىپ چىققان ئاپەت ئىكەن، دېگەن يەكۈننى چىقارغان. كۈندىن كۈنگە چوڭىيىپ، تەبىئىيىتى ئۆزگىچىلىشىپ، تۆمۈر بىلەن بېتوننىمۇ قاتتىق نەرسە كۆرمەي يالماپ كېتىۋاتقان ئاپەتلەرنى يوقىتىش زور مەسىلە بولۇپ تۇرماقتا. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش يەنە بىر ئەسىر يالماۋۇزى بېرمودا ئارىلىدىمۇ يېتىلىپ چىققان. دېڭىز-ئوكيان سۈيىدە ياشايدىغان، ئۇزۇنلۇقى ئاران 40 سانتىمېتىرلىق مىدوزىنىڭ ئەتراپىغا ئاپەت ئەكېلىدىغان خەۋپلىك جانلىقلا ئايلىنىشىدا قانداق سىرلار يوشۇرۇنغان؟ قارايدىغان بولساق، بىر ۋاقىتلاردىكى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ يادرولۇق قورال ئورۇنلاشتۇرۇلغان سۇ ئاستى پاراخوتى ئەشۇ بېرمودا ئەتراپىدا بۇزۇلۇپ قېلىپ، سۇغا زور مىقتاردا رادىئاكتىپلىق زىيانلىق ماددىلار تۆكۈلۈپ كەتكەن، مىدوزا شۇنىڭ سەۋەبىدىن تېز چوڭىيىپ ئاپەتكە ئايلانغان، ئۇزۇنلۇقى 60 مېتىرگە يەتكەن. ئۆزۈاقتىدا ئۇ بېلىق بىلەن دېڭىز دېلفىنلىرىنى كۆزگە ئىلماي، ئۇچراپ قالغان قېيىق بىلەن كىچىكرەك پاراخوتلارغا ھۇجۇم قىلغان. بەدىنىنىڭ ھەممە يېرىدىن ئۆسۈپ چىققان قىزغۇچ-كۆك قوللىرى تېگىپ كەتكەن يەرنى كۆيدۈرۈپ، ئۇچرىغانلا ھاياتلىقنى زەھىرى بىلەن ئۆلۈم ئەكەلگەن. بىر نەچچە يىلدا 30 ـ 20 دېڭىزچى قۇربانلىقنى ئايلىنىپ، بۇ قارا ئاپەتنىڭ سانى تېز كۆپىيىپ، 200 گەيېتىپتۇ. شامال قاتتىقراق ئىغاڭلاتسا تۇۋىدىن ئۈزۈلۈپ كېتىدىغان جانسىز ئېشەك مەدىكى بىلەن قۇۋۋەتسىز ئوكيان مىدوزىسى رادىئاكتىپ ماددىلار بىلەن ئارىلاشقاندىن كېيىن، ئادەم بالىسىغا يېڭى خەۋپ ئەكېلىۋاتىدۇ. ئەگەردە يەر يۈزىدىكى شىر، پىل، تىمساق ياكى بولمىسا سۇدىكى كىت بىلەن ئاكولاغا ئوخشاش ھەيۋەتلىك جانلىقلار ئاپەتكە ئايلانسىچۇ؟ بۇلارنىڭ كۆلىمى، ئەتراپىدىكىلەرگە يەتكۈزۈدىغان زىيان-زەخمىتى قانچىلىك بولار؟ مۇتەپەككۇر سولكوۋسكىينىڭ: «كىشىلەر تەبىئەتكە ھۇجۇم باشلاپ بولدى، ئەمدىكى ھۇجۇمنى كىشىلەر تەبىئەتنىن كۈتىدۇ» دېگەن سۆزى ھەقىقەتكە ئايلىنىۋاتقانلىقى ئەقىل ئىگىلىرىنى چوڭقۇر ئويغا سېلىشقا تېگىشلىك. چۈنكى كېيىنكى يىللىرى بەزىبىر ئالىملار يەر يۈزىدىكى ھاياتلىق بىزدىن بۇرۇن تۆت قېتىم قايتىلانغان، دېگەن يېڭى (ھەتتا قورقۇنچلىق) پەرەزگە كەلدى. بۇنىڭغا ئىشەنسەك، ھاياتلىقنىڭ ھەممىسى دەسلەپتە يەر تەۋرەشتىن، ئىككىنچىسىدە قانلىق قىرغىندىن، ئۈچىنچىسىدە ئالامەت قوراللارنىڭ كاساپىتىدىن، ئاخىرىسىدا توپان بالاسىدىن يوقىلىپ، تۇگەشكەن. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىدە گۇناھ ـ ئادەملەرنىڭ روھىي ئازغۇنلۇقى، نەپسانىيەتچىلىكى، ئىمانسىزلىقى ۋە تەبىئەتنى ۋەيران قىلىشىدا ئىكەن. مانا، مەسىلە نەگە تاقالدى! بەشىنچى ھاياتلىق ئىگىسى ـ بىز، كەلگۈسىدە يەرشارىنىڭ ئامان-ئېسەن ساقلاپ قالالايمىزمۇ-يوق، ئالدىمىزدىكى مەسىلە مۇشۇ بولۇۋاتىدۇ. ئەگەر كىشىلەر تەبىئەتكە، بىر-بىرىگە بولغان مۇئامىلىسىنى ئەمدى ئۆزگەرتمەيدىكەن، قىيامەتنى يانار تاغدىن تاپمىز، دېيىشىدۇ. خۇدا ئۆزى ساقلىسۇن دېگىنە. خەلقىمىزدە ئاخىر زامان بولۇشىنىڭ ئالدىدا «يەرئاستىدىن يېرىلىپ چىقىدۇ» دېگەن سۆز بار ئەمەسمۇ. خۇدا ئېيتىدۇ: «مەن ئادەم بالىسىغا ھەممىنى بەردىم، پەقەت نېيىتىنى ئۆزىگە قالدۇردۇم» دەپ. راست شۇنداق، بارلىق مەسىلە شۇ نىيەت - پەيلىگە باغلىنىشلىق. بىز روھىي جەھەتتىن ئازاد بولماي تۇرۇپ ھېچقانداق نەتىجىگە قول يەتكۈزەلمەيمىز. ئىلغار مەدەنىيەت تەبىئەتنىڭ دۈشمىنى، دېيىشىدۇ. ياق، ئۇنداق دېسەك يېڭىلىشىمىز. ئەڭ باش گۇناھكار - ئۆزى يارىتقان شۇ مەدەنىيەت بىلەن ئەقىل-ئىدراكنى، پاراسىتنى بىرلەشتۈرەلمىگەن ئادەملەر. ھەتتا باشقىسىنى ئېيتمىساقمۇ، كۆپچىلىكىمىزنىڭ باھار مەزگىللىرىدە تۇپراققا بىرەر تال كۆچەت سانجىپ قويۇشقا چولىمىز تەگدىمۇ؟ ياق، بۇنىڭدىنمۇ كىچىككىنە مىساللارنى ئىزدىسەڭمۇ تاپالمايسەن.

شاخانوف: ھەربىر ئادەم يۈرەك پارىسىغا، ياخشى كۆرگەن كىشىسىگە ئاتاپ دەل-دەرەخ قويسا، كۆچەت تىكسە نېمىدېگەن لايىقىدا ئىش-ھە. ھەتتىكەي! ئەشۇنداق ئېسىل ئادەتلەر بىزدە ئەسلى بار ئىدى، كېيىنچە تەشۋىق قىلىنماي كەلدى. ئەينى چاغدا بىز - بىر توپ ئەلچىلەر گۈزەل مەيداندا بىر تۇپتىن كۆچەت تىكتۇق. كەلگۈسىدە ئۇنىلا تېپىلغۇسىز خاتىرىگە ئايلىنىدىغانلىقى چوقۇم. بىر قىزىق ئىش شۇ بولدىكى، شەنبىلىكتە قىرغىزنىڭ خاسىيەتلىك تۇپرىقىدا كۆز ئاچقان، ئۆزىڭىز كىندىك ئاتىسى ئاتىلىپ، ئىسمىنى قويغان قىزىڭىز ئايچۇرۇككىمۇ ئاتاپ بىر تۇپ كۆچەت تىكتىم. ئىككىسى بىردەك كۆكلىسۇن، دەپ ئىچىمدە تىلىدىم.

شۇنداق، بىزنىڭ يەر ئاننىڭ ئالدىدىكى پەرزەنتلىك بۇرچىمىز بىر تۇپ دەرەخ قويۇش بىلەن ئاقلانماس. بىراق ۋاپادارلىقمۇ كىچىككىنە مېھرىبانلىقتىن باشلىنىدۇ-دە.

شۇنداقتىمۇ ھاۋاغا تۇرلۇك خىمىيىلىك گاز، چاڭ-توزان بىرىكمىلىرى بىلەن چېچىلغان زىيانلىق نۇرلارنىڭ قوشۇلۇشىمۇ يەر يۈزىدە بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان خەتەرلەرنى كەلتۈرمەكتە. دۇنيادا جان سانى مىليوندىن ئاشقان شەھەرلەردە ھاۋانىڭ بۇلغىنىشى شۇنچىلىك دەرىجىدىكى، دۇنيا ساقلىقنى ساقلاش جەمئىيىتى كىچىك بالىلار سەككىز ياشقىچە ئۇنداق مۇھىتتا ئۆسۈپ تەربىيىلىنىشكە بولمايدۇ، دېگەن يەكۈنگە كەلمەكتە. شۇ قاتاردىكى شەھەرلەرنىڭ ئىچىدە ئالما-ئاتامۇ بار...

ئايتماتوف: 13 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالىسى بار توكيو شەھىرى بۇنىڭدىن 30 نەچچە يىل بۇرۇن ھاۋانىڭ بۇلغىنىشىدىن زور قىيىنچىلىقلارغا

يولۇقنى ئېسىمده. شەھەر ئۆيلىرىنىڭ زىچ جايلاشقانلىقى، ئىشلەپچىقىرىش ، ئىشخانا-مەكتەپ-مىلەرنىڭ، زاۋۇتلار بىلەن فابرىكىلارنىڭ ھېسابسىز كۆپلىكى؛ ماشىنا، ئاپتوبۇسلارنىڭ قاتارلىشىپ كېتىشى-تۇن ھېچبىر توختىماستىن ئېقىپ تۇرۇشى ئۇلۇغ مەدەنىيەت بىلەن ئىلغار تېخنىكىنىڭ داڭلىق مەركىزىنى بىچارە ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان. ھەتتا ئاھالىنىڭ بىر قىسمى كۆكرەك كېرىپ ئەركىن نەپەس ئالالماي، ساپ ھاۋا تولدۇرۇلغان باش كىيىم كىيىشكە مەجبۇر بولۇشقان. ئەسلىدىنلا ئەمگەكچان ياپونلار بۇ ئازابتىن قانداق قۇتۇلدى دېگىنە؟ ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن مەركىزي شەھەرنىڭ باشلىقلىق ئورنىغا مۇسابىقە ئېلان قىلغان. ئاساسىي شەرتى: كىم ھاۋانى پۈتۈنلەي تازىلاشنىڭ ئالدىنقى پىلانىنى سۇنسا، شۇ شەھەرنىڭ ھاكىمى بولسۇن، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن سانسىز تەلەپكار ئارىسىدىن پارلاپ چىقىپ، ئىلمىي تاللاشتا يېڭىپ چىققان ئەزىمەت ھوقۇقدارلىق ئورنىغا ئولتۇرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بەرگەن ۋەدىسىگە يارىشا توكيونى ئالتە ئاي ئىچىدە دۇنيادىكى ئەڭ پاكىز شەھەرلەر قاتارىغا قوشىدۇ. ئەشۇنداق قاتتىق مۇسابىقىدە تاللانغان يېڭىلىق يارانقۇچى ھەم مىگەرلىك باشچى تەرەققىياتنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان مەرقانداق شەھەرگە ئارتۇقلۇق قىلماس.

شاخانوف: كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئالىملىرىمىز يەرشارىنى قاپلىغان ھاۋا قەۋىتى يىلسايىن تۆۋەنلەپ، نېپىزلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، دەپ يېڭى خەۋپنىڭ شەپىسىنى بېرىپ كەلدى. چۈنكى يەر يۈزىدىن ئاتموسفېراغا چىقىۋاتقان قالدۇق گاز كاربون (Ⅳ) ئوكسىدىنىڭ زىيىنى ئىنتايىن كۆپ مۆلچەردە ئىكەن. ھاياتلىقنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ئىككى ئېلېمېنتنىڭ تەڭپۇڭلۇقى ساقلانمىغان ئەھۋالدىكى بارلىق بولغۇلۇقتىن ، جانلىق بىلەن جانسىزلارنىڭ ئارىسىدىكى بىئولوگىيىلىك باغلىنىشنىڭ بۇزۇلۇشىدىن بارلىققا كېلىدۇ. يەرشارىدىكى ساپ ھاۋانىڭ ئازىيىشىغا ئەگىشىپ، ھاۋانى سۈيۇقلاندۇرۇپ، قېتىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن سودا قىلىدىغان سودىگەرلەرنىڭ چېققانلىقى توغرىسىدا قوشاق توقۇغان يازغۇچى ئالېكساندىر بېلىياېۋنىڭ① «ھاۋا سودىگىرى» ناملىق فانتازىيىلىك رومانى ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ ئەسەردە يانچۇقىدا توم بايلار ئۆزلىرى نەپەس ئالىدىغان ئۆمۈرلۈك ھاۋانى كۆپلەپ يىغىۋالىدۇ-دە، پۈلى يوق كەمبەغەللەر ھاسىراپ-ھۆمىدەپ ھەربىر نەپەس ئېلىشتىن بىر نەپەس ئېلىشۋالغۇدەك ھاۋا ئىزدەپ، تىلى ئاغزىغا پاتماي ئازاب بىلەن ياشايدۇ. بۇنى يازغۇچى تەپەككۇرىدا ئەڭ بالدۇر تۇغۇلغان خىيالىي رىۋايەت دەپ بىلسەك، كەلگۈسىدە ئۆكۈنۈشى يۇرەكنى ئۆرتەيدىغان ئەھۋالىيەتكە ئايلىنىپ قالمىسا بولاتتى.

يەرشارىنىڭ ئۆزىمۇ كېيىنكى ئەسىردە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ تالاپ - تارتىشىدىغان ئوغلاق تارتىشىشىدا قالدى ئەمەسمۇ؟ ئۆزى بىلەن بىرگە يۇز مىڭلىغان قۇربانلارنى ئەكەتكەن ئاپەتلىك يەر تەۋرەشلەر بىلەن سەل-تاشقىنلار ئوتتۇرا ئەسىردىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بەشتىن يەتتە ھەسسىگىچە كۆپىيىپتۇ. تەبىئەتنىڭ مۇنداق خەۋپلىك خاراكتېرى كىشىلەرنىڭ چەكتىن ئاشقان رەھىمسىزلىكى بىلەن تويماس نەپسى يامانلىقىغا بولغان قارشىلىقىنىڭ دەلىلى ئەمەسمىكەن؟ يەرشارى كۈن-تۈن ھېسابسىز ئېلىنغان نېفىت، گاز، كۆمۈر ۋە كان قۇدۇقلىرى بىلەن بارا-بارا بوشاپ، كۆپ قىسمىنىڭ شىرنىسى شورۇۋېلىنىپ، قۇرۇق قاپاقلا ئايلىنىشقا باشلىدى. ئومۇمەن ئالغاندا، تەبىئەتتە ئارتۇقچە نەرسە قالمىدى دېيىلسە، ئۇنداقتا بىز ھەددىدىن ئاشقان قوپاللىقىمىز بىلەن تەڭپۇڭلۇق قانۇنىيىتىنى بۇزغان بولىمىز.

ئاددىيلا مىسال، يەر ئاستىدىكى نېفىت دېگىزى ياكى گاز شوراپ ئېلىنغاندىن كېيىن ئورنى بوشلۇق بوپقالمىدىغىنى راست(كېيىنكى يىللىرىدىلا بوش قالغان ئورۇننى سۇ بىلەن تولدۇرۇش تېخنىكىسى ئىشقا ئاشۇرۇلدى) . مۇشۇنىڭ ئۆزى ئالدى بىلەن يەر تەۋرەشتىن باشلاپ بارلىق ھاياتلىق ئىگىسىنى ئۈچ-تۆت تۈرلۈك ئېغىر كېسەلگە مۇپتىلا قىلىدىكەن. ئەلۋەتتە بۇ ئويدىن تەبىئىي قېزىلما بايلىقلارنى قازماسلىق كېرەك، دېگەن پىكىر تۇغۇلمىسا كېرەك. مەسىلە كېيىن پۇشايمانغا قالمىغىدەك قىلىپ ئىلغار ئۇسۇل، كۆيۈمچان كۆڭۈل بىلەن ئېرىشىشتۇ.

ئايتماتوف: قايسىبىر يىلى قىرغىزىستان بىلەن قازاقىستاندىن كۆزىنىڭ سېنتەبىر ئايلىرىدا ئىسسىق رايونغا ئۇچقان يۇز مىڭلىغان ئاق قۇ، غاز، ئۆردەك نىشانىدىن ئادىشىپ، زەھەرلىك سوغۇق بولۇدىغان ياكوتياغا② قونۇپ پۈتۈنلەي قىرىلىپ كەتكەن. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ پىكرىگە ئاساسلانغاندا، مەسىلەن، ئىسسىقكۆلدە تۇخۇمدىن چىققان قۇش چۆجىلىرى كېلەر يىلى يازدا ، ھەتتا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە شۇ تۇغۇلغان يېرىگە ئازماي قايتىپ كېلىدىكەن. قاتتىق سوغۇق چۈشكەندە ئافرىقىغا، ھىندىستان بىلەن سېرىلانكىغا، ئەرەب مەملىكەتلىرىگە ئۇچىدىغان پەسىل قۇشلىرى قايتىش يولىدىن ھېچبىر ئاداشماي، ھاۋا ئېقىمىغا ئەگىشىپ ئويلىغان رايونغا توپى بىلەن قونىدىكەن. ئەمما ھاۋا رايىنى ئەتراپلىق پەرقلەندۇرەلەيدىغان تەبىئەت ئەركىلىرىنىڭ تەتۇرىسىچە ئۇچۇپ ياكوتياغا بېرىشنىڭ نېمە سەۋەب بولدى؟ بۇنىڭ ھەممىسى ھاۋادىكى زىيانلىق نۇرلارنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق كۆپىيىپ كېتىپ، قۇشلارنىڭ سېزىمچانلىقىنى تۆۋەنلىتىپ، يولىدىن ئاداشتۇرۇۋەتكەنلىكىدىن كېلىپ چىققان ئالامەت، دېيىشىدۇ. ئۇچقان قۇش بىلەن يۈگرۈگەن

---

① ئالېكساندىر بېلىياېۋ - رۇسىيە يازغۇچىسى
② ياكوتيا - سىبىرىيە تەۋەلىكىدىكى يەر

ئۇۋنىڭ ھۇشيارلىقىنى يوقاتقان زىيانلىق نۇر ئادەم بالىسىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەمسەن؟

شاخانوف: «كاساندرا تامغىسى» ناملىق رومانىڭىزدا كىتلارنىڭمۇ ئاساسىي نىشانىدىن ئېزىپ پۈتۈنلەي تەتۈرسىچە قىلىق كۆرسىتىپ، كەينى-كەينىدىن ئۆزلىرىنى قىرغاقتا تاشلاۋاتقانلىقىنى بىر قانچە قېتىم سۆزەتلىگەنىكەنسىز. ھاياتلىق ئىگىلىرى ئىچىدىكى ئەڭ زور مەخلۇقنىڭ بۇ ھاياتتىن رايى قايتىپ، ئۆلۈم يولىنى تاللىشى يەتتىنچى سېزىمىنىڭ سىرى. ئەمما، ئۇنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىدا ئىنسانىيەتنىڭ بىر-بىرىگە قاپقان قۇرۇشىغا قارشى، ئاخىر زامان خەۋپى يوشۇرۇنغانلىقىنى ئەقىللىق ئوقۇرمەن چۈشىنىپ، بىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. بەلكىم، بۇنىڭدا كىتلارنىڭ ياشىغان مۇھىتىنىڭ بۇلغىنىشىغا قارىتا نارازىلىقى بارمۇ ياكى دۇنيانىڭ چەكتىن ئاشقان ئەنسىزچىلىككە يۈزلىنىۋاتقانلىقىغا كۆرسەتكەن ھەيۋىسىمۇ، كىم بىلىدۇ... ئومۇمەن ئالغاندا، يەر يۈزىدىكى كىچىك بىئولوگىيىلىك باغلىنىش بۇزۇلۇۋېرسە، ئادەم-قۇياش -ئالەم سىستېمىسىنىڭ چوڭ بىرلىكىنى كېرەكتىن چىقىرىدۇ. زامانە ئاخىرىغا يېتىش ئۈچۈن چوقۇم ئاتوم بومبىسى پارتلىشى ياكى توپان بالاسى يۈز بېرىشى زۆرۈر ئەمەس، دەپ يازغىنىڭىز ئېسىمدە. بىگۈناھ قۇشلارنىڭ تەقدىر يولىدىن ئادىشىشى ۋە كىتلارنىڭ توپلىشىپ ئۆلۈۋېلىشىنى لايىق كۆرۈشى شۇ ھەقىقەتكە ئېرىشكەنلىكىمىز بولسا كېرەك.

ئايتماتوف: تەبىئەتتە ئارتۇق ھېچنەرسە يوق ئىكەنغۇ. يەرىۋىزىدىكى ئىدراكىنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسى - ئادەم دېسەك (ئۇنىڭ ئۆزى شەرتلىك نەرسە)، ئەڭ تۆۋەن باسقۇچتىكى قۇرت-قوڭغۇزغىچە تەبىئەتنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق ئەزاسى. ھاياتلىق ئىگىلىرىنىڭ ھەممىسى تۇتۇشىپ چوڭ بىئولوگىيىلىك سىستېما تۈزىدۇ. بۇنىڭ ۋاقتى كەلگەندە بىرەر ھالقىسى ئۈزۈلۈپ كەتسە، ئىچكى باغلىنىش ئۈزۈلىدۇ-دە، پۈتكۈل مۇھىتنىڭ تەڭپۇڭلۇق قانۇنىيىتى بۇزۇلىدۇ. مەسىلەن، قايسىبىر يەردە بېلىقلارنى يەپ تۇغىتىۋېتىدىكەن دېگەن ئوي بىلەن ئاق چايكىلارنى پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلىغاندىن كېيىن، دېڭىزدا يۇقۇملۇق كېسەل تارقىلىپ كەتكەن. قارىسا، تۈرلۈك كېسەللەرگە مۇپتىلا بولۇپ ئاستا ھەربىكەتلىنىدىغان بوپقالغان بېلىقلار ئاق چايكىلارنىڭ يېمى بولۇپ يوقىلىپ تۈرىدىكەن. دېمەك، ئاق چايكىلار تازىلىغۇچى رولىنى ئۆتىگەن.

ھەربىر ئادەم جىسمىدىكى شەخسىيەتچىلىكنىڭ باش كۆتۈرۈشىگە ئەگىشىپ مەملىكەت خاراكتېرلىك شەخسىيەتچىلىك بارلىققا كېلىدۇ. شۇنىڭ سەۋەبى بىلەن تەبىئەتنىڭ قانچىلىغان ئاجايىپ ئۇلگىلىرىنى يوقىتىپ قويدۇق.

بىراق، مىڭ ئۆكۈنۈش بىر ھاجەتتىن چىقالارمۇ؟ باشقا پلانېتلاردىن كەلگەنلەر بىلەن بولغان سۆھبەتتە، ئۇلار:

- يەر يۈزى كرىستال ساراي شەكىللىك. ئەمما ئادەملەر ئەشۇ ئاجايىپ سارايغا قاماپ قويغان ئۇسكەك كالىنىڭ رولىنى ئېلىپ يۈرۈشىدۇ، - دەپتىمىش. ئەگەر راست بولسا، ئەشۇنداق قاقشاۋاتقان ئەمەلىيەت ئېيتىلغان. بىراق بىز ئېكولوگىيە تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشنى بالىلار باغچىسى بىلەن مەكتەپ قورۇسى ئىچىدىن باشلىشىمىز كېرەك. ئۆسمۈرلەر ئادەم بالىسىنىڭ تەبىئەتكە نىسبەتەن ئېتىبارسىز قارىشىدىن زور قايغۇ-ئەلەم كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ ئۆسۈشى زۆرۈر.

يەر-جاھانغا نۇرىنى تۆككەن قۇياشمۇ ئۆچىدۇ، دېيىشىدۇ چوڭلار. قوينىدىكى جان-جانىۋارلىرى ئۈياقتا تۇرسۇن، يەرشارىنىڭمۇ ئۆز يېشى، ئۆمرى بار. ئۇ، قېرىمسىغىنى بىلەن ھەر تۇرلۈك دەردكە يولۇققىسى. قۇتقۇزۇش دورىسى ئادەملەرنىڭ مېھرىبانلىقى! شۇنىڭ ئۈزىلا كەلگۈسى ئاپەتتىن ساقلاپ قالغۇسى. ھازىرمۇ يۇقىرىدا ئېيتقان مەملىكەت خاراكتېرلىك شەخسىيەتچىلىك زور ئۇستۇنلۈكنى ئىگىلەۋاتىدۇ. «ئۆز يېرىمگە ئۆزۈم خوجىمەن، قانداقلا قىلسام ئۆز ئەركىنلىكىم، دەريا-كۆللىرىمنى قۇرۇتىۋېتەمدىم، دالالىرىنى چەيلەپ دەشت-چۆلگە ئايلاندۇرامدىم ياكى دەل-دەرەخلەرنى قۇرۇتىۋېتەمدىم، ھەتتا ئوت قويۇۋېتەمدىم، ھېچكىم توسالغۇ بولالمايدۇ» دەيدىغان مەنمەنلىك سىياسەت تەبىئەتنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزدى. بىر ۋادىنىڭ كۆلى قۇرۇسا، ئىككىنچى بىر يەرنىڭ ھاۋارايىغا، ئۇچىنچى جايىنىڭ بارلىق ئۆسۈملۈكلىرىگە زور تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئۇنتۇمىغان ياخشى.

شۇڭلاشقا، دۇنياۋى خاراكتېردىكى تەبىئەتنى قوغداشنىڭ بىر ئەسىرلىك نىشانىمىسىنى تۇرۇشكە تەرەددۇت قىلىش - ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئالدىدىكى دەسلەپكى مەجبۇرىيەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنداق بولمايدىكەن، يۇقىرىدا ئېيتىلغان كرىستال ساربىيىمىز غۇلاپ، كۇكۇم-تالقان بولۇپ، پۈتكۈل ئادەم بالىسى ئۆزىنىڭ ئۆمۈر بويى قىلغان كەچۈرگۈسىز خىيانەتلىرىگە ئاھ ئۇرۇپ، جان ئازابىنى تارتقان غوجىياشنىڭ ئەھۋالىغا قېلىشى تۇرغان گەپ.

بۇ پارچە ئاپتورلارنىڭ «قىيادا قالغان ئوۋچىنىڭ زارى» ناملىق ئەسىرىنىڭ 2001-يىل قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتىنىڭ قىرغىزچە نەشرى ۋە 1999-يىل شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ قازاقچە نەشرىگە ئاساسەن **ئامىرجان ھاجى** تەرىپىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان (M1)

مەن بويلىغان قىرغاقلار

ئابلىز ئۆمەرھاجى

بالىلىق خاسىيەتلىرى، رېئاللىق ۋە روھىيەت ماھىيەتلىرى، شېئىرىيەتنىڭ ئىزگۈ قانۇنىيەتلىرى (تەبىئىيلىك) خۇسۇسىدىكى مۇڅلۇق تۇيغۇلار ئەلقىنىدە روھىي ھامىلدارلىققا مۇپتىلا بولغىنىمغا خېلى بىللار بولدى. شۇنچە يىللار «قورساق كۆتۈرگەن» بولساممۇ «ئاي-كۈنۈم» توشۇدىغانىدەك قىلمىدى. ئاخىرى ئۆزۈمنى بوشىنىشقا قىستىدىم. روھىي ھامىلدارلىقتىن خالاس بولۇش ھەققىتەن مۇرەككەپ، ئازابلىق مۇشكۈلات جەريانى ئىكەن.

قەدىرلىك ئوقۇرمەن، يۈكسەك تېما يېلتىزىدىن كۆكلىگەن تۇغۇندىلىرىمنى خىيال قانۇنىيىتى بويىچە تەبىئىي رەۋىشتە ئىزھارلاشنى خوپ كۆرگىنىم ئۈچۈن گەپلىرىمنىڭ ناقا-تۇقا، تاغدىن-باغدىن، خام-خاتا تۇيۇلۇشى تەبىئىي. قەلەم قۇۋۇتىمنىڭ ئاجىزلىقىنى تەن ئالىمەن. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي قولۇمغا قەلەم ئېلىۋالدىم. چۈنكى «ھامىلدارلىق ئازابى» نى يېنىكلەتمىسەم بولمىدى. تىزگىنسىز ئويلىرىمنىڭ پەردازسىزلىقى ھەم قېلىپسىزلىقى ئۇقۇملاشقان، ئادەتتەشكەن ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىغا ياتراق بوپقالغان بولسا ئەجەبلەنمەڭ. ئادەم رېئاللىققا باش ئەگكىنى بىلەن خىيال رېئاللىق ئالدىدا يېتىمسىرەپ تۇرمايدۇ.

- ئايتوردىن

1

«بالىنى يىلىكتىن باشلاپ تەربىيىلىگەن تۇزۇك» دېگەندەك مەزمۇندا بىرگەپ ئاڅلىغاندەك قىلىمەن. بۇ گەپنىڭ مۇئەييەن ئىلمىي ئاساسقا ئىگە ئىكەنلىكى ئۆز مەنىسىدىن مەلۇم. لېكىن بىز ھاياتنى ئاساسەن بالىلىقتىن باشلاپ ھېسابلايمىز. شۇ ۋەجىدىن بالىلىقنىڭ ئالدىدىكى ئۆمۈر مۇساپىسى ئاسانلا ئەستىن چىقىپ كېتىدۇ. ھېچ بولمىغاندا شەخسنىڭ ئۆزىدە ھېچقانداق ئىزنا-ئەسلىمە قالمايدۇ. ھەممىمىز بالىلىقىمىزنى «بىغۇبار پەسىل» دەپ سۈپەتلەيمىز. دەرھەقىقەت، بالىلىقنىڭ ئادەم ئۆمرىدىكى ئەڭ پاك، ئەڭ بىغەم ھاياتلىق مەۋسۈمى ئىكەنلىكىدە شەك يوق. مېنىڭ بالىلىق مەزگىلىم تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئۆتكەن، ئەسلىگىدەك ئىشلارمۇ كۆپ بولغان. شۇڭا كۆڭلۈم تۇتۇلۇپ خىيالىم غۇۋالاشقاندا، ۋۇجۇدۇم تۇمانلاشقاندا بالىلىقتىكى غۇبارسىز كەچمىشلىرىمنى بىردەم ئەسلىۋالسام، خېلى يېنىكلەپ، روھلىنىپ قالىمەن، خۇددى

يەرشارى ئوكيانلار باغرىدا يۈيۈنۈپ يەدىنىدىكى «پىت» لىرىنى غەرق قىلىۋەتكەندەك. باللىقتا بىللە ئويناپ چوڭ بولغان قۇرداشلىرىم بىلەن بىرلىشىپ قالسام، ھەدىسلا گەپ تېمىسىنى ئەشۇ قىزىق دۇنياغا بۇرايمەن. باللىقتا بىللە ئويناپ چوڭ بولغان ئاداشلىرىمنىڭ كۆپى سەھرادا (دېھقان) بولغاچقا، ھەر قېتىم سەھرادىكى ئەشۇ مەھەللەمگە بارغاندا ئۇلار بىلەن ھال-مۇڭ قىلىشىنى، توغرىسى باللىقىنى ئەسلەشنى تولىمۇ كۆڭۈللۈك مەشغۇلات ھېسابلايمەن. بەزى شەھەرلىكلەرنىڭ يەنى ئاتالمىش شەھەرلىك بولۇۋالغانلارنىڭ سەھرانى كەمسىتىشلىرى، سەھرالىقلارنى «تومپاي»، «بىرتال قوۋۇرغىسى كەم» دەپ ئۆزلىرىدىن تۆۋەن چاغلاشلىرىنى، مەنسىتمەي مەسخىرە قىلىشلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، ئىچىمگە قۇرت كىرىۋالغاندەك ئازابلىنىپ كېتىمەن. سەھرا بىزنى تۇغقان، باغرىدا ئۆستۈرگەن ئانا ماكان، سەھرا - تەبىئەتنىڭ ئەسلى جامالى. شەھەر دېگەن جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەبىئىي مەھسۇلى، خالاس.

بەزىدە ئۆزۈمنىڭ بالىسى چاغلىق بالىلارغا قوشۇلۇپ ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىغا بېشىمچىلاپ كىرىپ كېتىمەن. باللىق ئويۇنلىرىنىڭ ئازلاپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغىنىمدا، ئۇلارغا بىز ئويىنىغان ھەم چوڭلار ئويىنىغان ئويۇنلارنى سۆزلەپ بېرىمەن، بەزىدە ئۆگىتىپمۇ قويىمەن. كىمدۇ بىرسى: «بىر مىللەتنىڭ كەلگۈسىگە باھا بېرىشتە، باللارنىڭ ئويۇنلىرىغا قاراش كېرەك» دېگەندەك مەزمۇندا بىر گەپ قىلغانىكەن. مۇشۇ بويىچە پەرەز قىلساق، بىزنىڭ كەلگۈسىمىز نېچۈك بولار؟ ھېلىمۇ ياخشى سەھرا باللىرى ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى چەكلىك ئويۇنلىرى بىلەن بولسىمۇ ئەجداد روھىنى مەلۇم نىسبەتتە ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنۇقتىدا ئۇلارنى شەھەر باللىرى بىلەن سېلىشتۇرساق پەرقىنىڭ نەقەدەر چوڭلىقىنى، بۇ ئىككى توپنىڭ قارىمۇ قارشى ئىككى قۇتۇپقا قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بالىلارغا قوشۇلۇپ ئويىنىغاچ ئۇلارغا خىيالەن سۆزلەپ كېتىمەن: «ئىلگىرىكى باللار - بىزنىڭ ئاتا-ئانىلىرىمىز... تېخىمۇ جىق ئويۇنلارنى بىلىدىكەندۇق، ھازىر سىلەر بىز ئويىنىغان ئويۇنلارنىڭمۇ كۆپىنى ئۇقمايسىلەر. يەنە بەش - ئون يىلدىن كېيىن قانداق بولار؟ سىلەر ھەرگىزمۇ ئويناشنى ئۇنتۇپ قالمايسىلەر. بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز تەبىئەت باغرىدا ئويناپ يۇرۇپ تاۋلانغان، جەسۇرلۇقنى، قارا ملىقنى ئۆگەنگەن... شەھەر باللىرى سىلەردەك ئويناشنى بىلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرى قاتتىق چەكلىمە قورشاۋلىرىدا قاپسىلىپ قالغان، سۇنئىيەت (سۇنئىيىلىك) بىلەن يۇغۇرۇلغان. ئۇلار گويا قاناتلىرى چىڭ بوغۇچلانغان ئەتىۋارلىق باچكىلارغا ئوخشايدۇ. چوڭلار ئۇلارنىڭ كۆندۇرۇلگەن لېنىيىلەر بويىچە ئۆچۈشىنى، ياسىداق قوندىقلارغا قونۇشىنى، چەكلىك ھايات، ئۆلچەملىك ئاۋازلاردا سايرىشىنى تىلەيدۇ. كىيىم-كېچەكلىرىنىڭ توپا بوپقېلىشىنى راۋا كۆرمەيدۇ. بەزىلەر شۇنداق قىلىشقا كۆنۈك، بەزىلەر مەجبۇر، ھەتتا ئۆزلىرى خالاپ شۇنداق قىلىشىدۇ. ئادەمنىڭ ژۇجۇدى پات-پات پارتلاپ تۇرۇشى كېرەك، ئۇنداق بولمىسا ھاياتىمىز ئۆزىنىڭ ماھىيەتلىك، خاسىيەتلىك قاتلاملىرىغا ئازادە شۇڭغۇيالمايدۇ. سىلەر كەلگۈسىنىڭ خوجىلىرى، شۇنىڭدەك ئۆتمۈشنىڭ رېئاللىقتىكى مەلۇم نۇسخا-ئۆرنەكلىرى. «ئۆتمۈشنى ئۇنتۇش - ئاسىيلىقتىن دېرەك بېرىدۇ». ئۆزىنىڭ ئەسلىنى، ئۆتمۈشنى بىلمىگەن ھەم ئۇنىڭدىن ئەقىل ئۇندۇرمىسى يېيىشنى بىلمىگەن ئادەمنىڭ كەلگۈسىدىكى ھالى قانچىلىك بولماقچىدى؟ كەلگۈسىنى قانداق مۆلچەرلىيەلىسۇن؟ ئۆزىگە قانداقمۇ پاكىز روھىي زېمىن ھازىرلىيالىسۇن؟ ئۆتمۈش تارىخچى، ئارخېئولوگلارنىڭ ئوقۇشىغىلا قالدۇرۇلغان تەسۈرىي يېزىق ئەمەس، ئۇ ھەربىر ئەقىل ئىگىسىگە، «ئادەم» لىك تاجىنى كىيگەن ھەرقانداق بەندىگە تالىق ھەم ئوقۇشقا، چۈشىنىشكە تېگىشلىك ھايات دەستۇرىدۇر. تارىخ ئۆز نۆۋىتىدە ئىنتايىن زۆرۈر ھەم بۈيۈك ئىلىم. ئۇ بارلىق ئىلىملەرنىڭ كۆكلەش زېمىنى، يىلتىزى. ئۇ بىزگە تەگرىدەكلا مۇھىم. ئېتىقاد بولمىغان يەردە تەگرى بولمىغاندەك، ھەقىقىي چۈشەنچە بولمىغان يەردىمۇ ھەقىقىي تارىخ بولمايدۇ. ھەقىقىي تارىخ ئۇقۇملاپ كەتكەن ھەم يېزىقتا ئېلىنغان پۈتمە تارىخ بولماستىن، بەلكى روھ بىلەن ژۇجۇد، تەبىئەت بىلەن شەئىرىيەت، تەگرى بىلەن بەندىنىڭ بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىش، چاقىرىش، بىرىكىش تارىخىدۇر. «تارىخ» دېگەن ئۇقۇم ئوتتۇرىغا قويۇلسا، بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزغا يىلنامە يېپلىرىغا ئۆتكۈزۈلگەن زامان تەسۋىرىلا كېلىدۇ. ماھىيەتتە، ھەقىقىي تارىخ ئىنسانلارنىڭ ژۇجۇدىدا. ئەپسۇس، بىزدە تېخى «ژۇجۇد تارىخى» دېگەندەك بىرەر ئاممىباب ئۇقۇم رويابقا چىقمىدى. «ژۇجۇد تارىخى» رەتلەنمىگەن ھەم يۇرۇشلەشمىگەن مىللەت ياكى ئادەمنىڭ سورۇقچىلىقى مەگگۈ تۈگىمەيدۇ. ئۇنداق مىللەت ياكى ئادەم تارىخ ئوچقىدا تاكى مەشھەر كۈنگىچە تاۋلىنىپ بولالمايدۇ ھەم كەلگۈسى بوشلۇقىدا پەرۋاز قىلالمايدۇ. ناۋادا، مىللىتىمىزنىڭ تارىختىكى كۆكلەش، ياشاش، يۈكسىلىش، زەبۇنلۇققا يۈزلىنىش تارىخى ئىنچىكە قاتلاملار بويىچە رەتلىنىپ، يۇرۇشلىشىپ كەتكەن بولسا ئىدى، تولىمۇ سەلتەنەتلىك بىر ئىشىك قىيا ئېچىلغان بولار ئىدى. مىسالەن ئېيتساق، مۇقاملىرىمىز 1950-يىللاردىن باشلاپ رەتلەندى. بىرنەچچە قېتىملىق رەتلەشلەر نەتىجىسىدە ھازىرقى ھالەتكە يەتتى. لېكىن بىز ئەشۇ قىممەتلىك، تەگدىرسىز روھىيەت تارىخىنىڭ كۆكلەش، تەرەققىي قىلىش، ئۆزگىرىش، كېڭىيىش، ئارىلىشىش جەريانلىرىنى ۋە ئارقا كۆرۈنۈشلىرىنى قانچىلىك تەتقىق قىلالىدۇق؟ بىز ياسىداق، ھەشىمەتلىك داچىدا بەھۇزۇر راھەت كۆرۈشنىلا بىلىپ، ئۇنىڭ ئۆلىنى - تېگىنى،

ئاساسىنى بىلمىسەك بولماس؟! تېگى بوش ئايۇان ياكى ئىمارەتنىڭ چىدامچانلىقى قانچىلىك بولماقچىدى؟.

ئېيتايلۇق، بىزنىڭ تەبىئىيلىكنى تەرك ئېتىپ سۈنئىيلىككە يېرىلىشىمىزنىڭ نېمىدىن بىشارەت ئىكەنلىكى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم. بالىلىق ئويۇنلىرى نېمىشقا شۇنچە تېز ئازلايدۇ ھەم يوقىلىدۇ؟ بالىلىقتىن نېمانچە تېز يىراقلىشىمىز؟ ئەمدى تەبىئىيلىكتىن، ماھىيەتتىن داجىشنى مۇقام، ئۇسسۇللىرىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى يېتىملىكى ياكى غەيرى-غەلىتىلىكى نۇقتىسىدىن شەرھلەپ باقايلى:

تولا ياشلار مۇقام ۋە ئەنئەنىۋى ئۇسۇللىرىمىزغا ئانچە قىزىقمايدۇ، بۇنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ مەنبەلىك، بۇنى نوقۇل ھالدا ياشلاردىنلا كۆرۈشكە بولماس. چۈنكى قىزىقىش - تۇغۇلۇش ھەم تەربىيلىنىش مۇھىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. كۆپىنچە ياشلار زامانىۋى مەدەنىيەت بۆشۈكىگە بۆلەندى، شۇڭا ئۇلارنىڭ تەبىئىيلىكى بوغۇلدى. ئىنسانىيەت كۆكلىگەندە ئەڭ دەسلەپ ياۋايىلارچە ھېسسىيات ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى پەيدا بولغان. يەنە بىر زامانلاردىن كېيىن ھېسسىيات سەل مۇكەممەللەشىپ، شېئىرىي تۇيغۇ ھەم ھەرىكەت ئارقىلىق ھېسسىيات ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى پەيدا بولغان، كېيىنچە ناخشا ھەم ئۇسسۇل پەيدا بولغان. چۈنكى بۇ ئىككى «قوشكېزەك» تەن بىلەن روھنىڭ زاھىرلىقىنى، يارقىنلىقىنى نامايان قىلىدۇ. مۇقاملارنىڭ قاچان ئىجاد قىلىنغانلىقى ھەققىدە ئىشەنچلىك مەلۇماتقا ئىگە ئەمەسمىز، ئىجادكارلارنىڭ نام-شەرىپىمۇ نامەلۇم. بۇ ھەقتە روھىيەت تارىخىمىزغا خىيالەن نەزەر ئاغدۇرۇش ئارقىلىقلا ئاز-تولا گەپ يورغىلىتىشقا قادىرمىز، ئۇنىڭ نېرىسىغا ئۆتەلمەيمىز. ئۆز نۆۋىتىدە بۇنداق بىمەنە زورۇقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتىمۇ بولمىسا كېرەك. چۈنكى شېئىرىيەت، ناخشا-ئۇسسۇل تەڭرىنىڭ بىزگە بەخش ئەتكەن ئىزگۈ ئىلتىپاتى، روھىي قۇۋۋەتتىنىڭ مەنبەسى.

مۇقام - روھنىڭ ناۋاسى، ئۇسسۇل - تەننىڭ جۇلاسى، بۇ ئىككىسى بىر-بىرىگە ئاشىق. بىزنىڭ ھازىرقى بەزى ئاتالمىش «ناخشا-ئۇسسۇل» لىرىمىز ئۇلارنىڭ بىز ئېزىقتۇرغان غەلەت راۋاجى. بىر دەۋرنىڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرى شۇ دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ھازىرقى نۇرغۇن ناخشا-ئۇسسۇللىرىمىزنىڭ ماھىيەتتىن داجىپ تەبىئىيلىككە زىت ئۇرغۇدا تەرەققىي قىلىشى، روھىي قۇرۇلمىمىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزنىڭ روھىي ئەندىزىسىدىن قانچىلىك ئازغانلىقىنى ھەم پۈچەكلەشكەنلىكىنى دەلىللەيدۇ. بىز «ناخشا-ئۇسسۇل مىللىتى»، «شېئىر مىللىتى» دەپ سۈپەتلىنىمىز. بۇ، تارىخنىڭ يالدامىسى، ھەرگىزمۇ يېڭى زامان كىشىلىرىنىڭ تۆھپىلىرى بەدىلىگە قولغا كەلگەن «يول خېتى» ئەمەس. يېقىنقى زامانلاردا كىم ياكى قايسى دەۋر ئەشۇ مۇقام-ئۇسسۇللارچىلىك مۇكەممەل سىستېما يارىتالىدى؟ نېمىشقا شۇنداق؟ زادى نېمە كەم؟ بىزدە بۇنداق سوئاللارغا جاۋاب تاپقۇدەك روھىي قۇۋۋەت قالمىغانمۇ، قانداق؟ ياق، بىز بۇخىل روھىي قۇۋۋەتتىن تەلتۆكۈس ئۇزۇلۇپ كەتمىدۇق، شۇغىنىسى بىز يۈكسەك ھېر پەللىگە تۇتاشقان ھالال، پاكىز ھاياتلىق قىلىمىدىن چىقىۋالغىلى خېلى زامانلار بولدى، تەپەككۇرىمىز غۇۋالاشتى، كۆزلىرىمىز خىرەلەشتى. شۇڭا ھەممىمىز - بالىلىق ئويۇنلىرىمىز، ناخشا-ئۇسسۇللىرىمىز، شېئىرىيىتىمىز جۇملىدىن روھىيىتىمىز ئالىجوقىلىق قىسمىتىگە چاپلاشتى. گەپنىڭ جېنى، بىز تەڭرىدىن ياتلىشىپ كەتتۇق، ئېتىقادىمىز پۈچەكلەشتى. بۇھال بارلىق مەشغۇلاتلىرىمىزدا - ئۇنتۇلۇۋاتقان، شەكلى ئۆزگىرىۋاتقان بالىلىق ئويۇنلىرىمىزدا، ئەنئەنىدىن ياتلاشقان ناخشا-ئۇسسۇللىرىمىزدا، گاڭگىرىغان شېئىرىيىتىمىزدە، شۇنىڭدەك بارلىق روھىي، جىسمانىي پائالىيەتلىرىمىزدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. ھازىر بىزدە ئاتالمىش ناخشا، شېئىر، ئۇسسۇلدىن تولا نەمە يوق. «شائىر» لارنى ئېيتايلى، ئۇلارنىڭ «شائىر» لىق نەرقى شېئىرىيەتنىڭ تەبىئىي سېھرىي قۇدرىتى ئالدىدا زادى قانچىلىك؟ بىزگە شېئىر يېزىپ مەتبۇئاتلارنى زايە قىلىشتىن، بىر-بىرىمىزنى، ئۆزىمىزنى ھەم ئۆزگىلەرنى ئالداپ، ئاللا بىزگە ئاتا قىلغان ۋاقىت (ئۆمۈر) ۋە زېھنىمىز (ئەقىل) نى بىھۇدە خورىتىشتىن ئۆزگە ھالالراق ئىش چىقماسمۇ؟ ناخشىچىلىقىمىزمۇ ئوخشاش. ناخشىچىلىقنىڭ سالمىقى، راۋاجى سان بىلەن ئۆلچەنسە بولمايدۇ. بىر-ئىككى ئادەمنىڭ ناخشىسى ئۆز نۆۋىتىدە بىر-ئىككى مىڭ، ھەتتا ئونىڭدىنمۇ كۆپ ئادەمنى ئۇسسۇلغا چۈشۈرەلەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، ھەممىمىزنىڭ «چولپان» لىق تالىشىشى بىھاجەت. مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يوق، ماھىيەت قىرلىرىدىن چەتنىگەن ناخشىچىلار ناخشا ئېيتمىسمۇ، خەلقنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۆيىدە ئېقىش خاھىشىدىن مۇستەسنا شائىرلار شېئىر يازمىسمۇ ناخشا، شېئىر ئېقىنى ئۆزۈلۈپ قالمايدۇ...

ھەقىقىي مۇقامچى - ئېيتقاقلارنىڭ غېجەكنىڭ مۇڭى، جورۇشى (يېتەكلىشى) غا، داپنىڭ ئۇرغۇلۇق، رېتىملىق تاكىتلىرىغا دەل ماسلىشىپ مۇقام ئېيتقان ھالىتى ئادەمگە ئۆزلۈكتىن ھالقىپ، كۆي سېھرىگە بېغىشلىنىپ كەتكەن ئاشىقلارچە ھالەتنى ئەسلىتىدۇ. ئۇسسۇلچى بوۋاي-مومايلارنىڭ بەدەن-بەدەنلىرىدىن تۆكۈلۈپ تۇرۇدىغان-ئەپسۇن-نازۇك ھەرىكەتلەر، ھەتتا ئۇگە-ئۇگىلىرىنىڭ كۆي رېتىمىغا ياندىشىپ مىدىرلىشى، چىراي ئىپادىلىرىنىڭ تېكىست مەزمۇنلىرىغا، ئۇسسۇل تەرتىپىگە، سورۇن كەيپىياتىغا ماسلىشىپ ئۆزگىرىشى (بۇ ئىنچىكە ھالەتلەرنى بايقاشقىمۇ ئۆتكۈر كۆز، يېتەرلىك ھۇزۇرلىنىش سەۋىيىسى كېرەك بولىدۇ) بىزگە «ئۇسسۇل تىلى» نى، يەنى ئۇسسۇل ئارقىلىقمۇ سۆزلىگىلى، مەقسەت-مۇددىئا، ئىچكى كەچۈرمىش ياكى ھېسسىياتنى جانلىق ئىپادىلىگىلى

بولۇدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ؛ قىقاسچىلارنىڭ ھېيىت - نەزمىلىرى. . . مۇقام - ئۇسسۇللارغا قوشۇلۇپ ئادەمگە پۈتكۈل سىرتقى دۇنيانى ئۇنتۇلدۇرىدۇ. . . قىقاسچىلار سورۇن كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇش، سورۇن ئەھلىنى ئۇسسۇلچىلارغا رام قىلىش ئۈچۈن دەل جايىنى، ۋاقتىنى پەملەپ تۇرۇپ كونا-يېڭى ھېيىتلارنى توۋلايدۇ (بەزىلەر سورۇندىلا نەزمە توقۇيدۇ). ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى شۇ مەستخۇش كەيپلىك تەسىر تۇرتكىسىدە شېئىرلىشىپ كېتىدۇ. 1991-يىلى ئاراتۇرك ناھىيىسىنىڭ باي يېزىسىدا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى توپلاۋاتىپ، مۇنداق بىر ھېيىتنى ئاڭلىغان ھەم ئېسىمگە سېلىۋالغانىدىم:

باشلىرىدا بۆكلىرى،
سايدا تىككەن شادىدەك.
كۆزلىرىدە ياشلىرى،
كۆزدە ياغقا يادىدەك.
قۇيمۇچىنى① چايقايدۇ
كۆيلەپ كەتكەن مادىدەك.

بۇ ھېيىت ھەپتىرەڭ، غىلجىڭ مۇجەز، نايناق كىشىلەرنىڭ مازلىشىپ ئويىنىغان ئۇسسۇلىنى مەسخىرە قىلىش خۇسۇسىدا شۇيەرلىك بىر شايىچى (ئاراتۇرك ئۇيغۇرلىرى شائىر-نەزمىچى كىشىلەرنى «شايىچى» دەپ سۈپەتلەيدۇ) مەلۇم بىرسىگە قارىتىپ توقۇغانىكەن. ھازىرقى كۆپ ساندىكى ياشلىرىمىز ئۇسسۇل (بولۇپمۇ مەركە زالىلىرىدا، رېستۇرانلاردا) نى «كۆيلەپ كەتكەن مادىدەك» ئويناىدىغان بولۇۋالدى. بۇنداق بولۇشى قىسمەن مۇقام ۋە كونا-يېڭى ناخشىلار (خەلق ناخشىلىرى) نىڭ رېتمى ئەسلى سۇرئەتتىن نەچچە ھەسسە تېزلەشتى. بۇھال قۇمۇل مۇقاملىرىدا گەۋدىلىك ئىپادىلەندى. مەلۇم بىر ناخشىچى قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئېلېكترونلۇق چالغۇدا سۇرئىتىنى تېزلىتىپ ھەتتا بەزى ئاھالڭ تەركىبلىرىنى، نازۇك بۆلەكلەرنى ئۆزگەرتىپ چالغۇ رېتمى بويىچە «ئىسلاھ» قىلىۋېدى، ياشلار ئۇسسۇلنى ئەسلى سۇرئەت بويىچە ئويناىدىغان بولۇۋالدى. نەتىجىدە، ئۇزاق ئۆتمەيلا ھېچقانداق مىللەتتە يوق كاتتا ئەنئەنىۋى ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىمىز ئۆز كارامىتىدىن قالدى. بۇڭاي-مومايلىرىمىز نېمىشقىمۇ ئەشۇنداق مەنىلىك ئۇسسۇللارنى، ئۇسسۇل تىللىرىنى بىزگە ئۆگىتىپ قويمىغاندۇ-ھە؟! بۇنى ئۇلاردىن كۆرۈشكە بولمايدۇ، ئۆزىمىزدىن، ئىجتىمائىي تەرەققىيات رېئاللىقىدىن، ئاتالمىش «مەدەنىيەت» ھۇجۇملىرىدىن كۆرۈشكە مەجبۇرمىز. قۇمۇل مۇقاملىرى ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەللىككە يەتكەن تەڭداشسىز كۈي سىستېمىسى (باشقا مۇقاملارنى ئانچە بەك چۈشىنىپ كەتمەيمەن)، مۇڭلۇق يۇرەكنى ئېزىدىغان، زوقى ياشارتىدىغان سېھىرلىك نەغمە مۇجەسسىمى. ھەر بىر مۇقامنىڭ مەزمۇن، ئاھاڭلىرىدا بىر دەۋرلىك ھاياتنىڭ پۈتكۈل جەريانلىرى ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. مۇقام ۋايىغا يەتكەن زۇۋان سەنئىتى بولسا، ئۇسسۇل ئاجايىپ جەلپكار ھەرىكەت سەنئىتىدۇر. ھالبۇكى، مۇقام-ئۇسسۇللىرىمىز ئۆز قىممىتى، كامالىتى بويىچە قات-قات يېڭىلىق چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىنمىدى. بولۇپمۇ، مۇقاملارنىڭ ئاھاڭ قۇرۇلمىسى، ئىزچىللىق كامالىتى، ئۇسسۇللارنىڭ مەنا قاتلاملىرى ئىنچىكە تەتقىق قىلىنىشتىن يىراق تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇستى-ئۇستىلەپ «ئىجاد» قىلىنىۋاتقان ناخشا-ئۇسسۇللار ئەنئەنىنى توپىغا كۆمۈۋەتتى، ئەنئەنە خورلاندى، ئالجوقىلىق مودىغا ئايلاندى. «ناخشا-ئۇسسۇل مىللىتى» دېگەن قالپىقىمىز باشقىچە تۇستە بېزەلدى. غەيرىيلىك تەبىئىي يوسۇندا «تەرەققىيات - يېڭىلىق» سانىلىۋاتقان ھەم شۇنداق كىشىلەرنىڭ بازىرى چىقىۋاتقان شېئىرىيەتىمىزدىمۇ بىر قاتار ئازغۇنلۇقلار باش كۆتۈردى، ھەتتا ئومۇملاشقىلى تۇردى.

كۆپ ساندىكى «شائىر» لىرىمىز بارماق ساناش ئاسارىتىدىن تېخىچە قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. ئۇلار شېئىرنى تولىمۇ ئاددىي چاغلىدى. يەنە بەزىلەر شېئىرنىڭ تۇراق-پۇراقلىرىنى بۇزدى-بۇلغىدى. بەزىلەر قەستەن سىرلىقلاشتۇرسا، ئايرىملىرى شېئىرنىڭ بارلىق «كىيىم» لىرىنى سالدۇرۇۋېتىپ، قىپيالىڭاچلاپ بازارغا سالدى. گەپنىڭ جان يېرىنى دېسەك، كۆپ سانلىق شېئىر يازغۇچىلار شېئىرنى:

ئەتىگەندە بىر كۆڭلەك، چۈشتە بىر كۆڭلەك.
كۈندە كىيىدۇ ئۈچ كۆڭلەك.
ئۆزلىرىنى پەردازلاپ قولىدىن چۈشمەيدۇ ئەينەك.

دېگەندەك ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇلارنىڭ يېزىۋاتقانلىرى، ئاتالمىش (روھنى) قېزىۋاتقانلىرى نېمە؟ شېئىرىيەت ئېقىمىنى بۇلغاشتىن، ساددا ئادەملىرىمىزنىڭ قەلبىنى چۈلغاشتىن باشقا ھېچنېمە! بەزىلەر جۆيلۇپ تېخى شېئىرنى «ھېچنىمە» گە چىقىرىۋەتتى. ھەقىقىي شېئىر ئۇنداق ئاددىيلا ئىزاھلىنىدىغان ياكى بىر تېپىك بىلەنلا «ھېچنىمە» گە چىقىرىۋېتىلىدىغان ئۇنداق ئاددىي ھاسىلات ئەمەس.

شېئىردىكى قېلىپبازلىق، زىيادە ئاددىيلىق، يۈزەلىك، چەكتىن ئاشقان سىرلىقلىق، يالىڭاچلىق تەرەپدارلىرى دەستىدە «شائىر ئىتنىڭ بېشىغا ئۇرسا مىڭ، سامانىنىڭ نەرقى» بوپقالدى. مانا بۇ «ۋۇجۇد تارىخى» مىزىنىڭ مۇكەممەل رەۋىشتە كۆكلىمىگەنلىكىدىن نەتىجىلەنگەن روھىي پاجىئە. «شائىرلار - پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر». دېمەك ھەقىقىي شائىر بىر دەۋر ياكى قەۋمگە «پەيغەمبەرلىك» قىلىدۇ، خەلقنى ھۇرلۇككە، ياخشىلىققا، ئاسايىشلىققا ئۇندەيدۇ، يېتەكلەيدۇ. مۇشۇ ئاددىي مەنىدىن ئېيتقاندىمۇ شائىر ئادەتتىكى ئادەملەردىن روھىي ۋە ھەرىكەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. لېكىن بىزدە «پەيغەمبەر» لىك تالىشىدىغانلار تولا. شۇنداق بولغاچقا شائىر ۋە شېئىرنىڭ نېمىلىكىنى، قانداقلىقىنى ئۇنتۇپ قالدۇق ياكى بىلەلمەيۋاتىمىز،

① قۇيمۇچى - كاسا

هېچ بولمىغاندا ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئوبرازى ۋە مەنىسىنى خۇنۇكلەشتۈرۈۋاتمىمىز ياكى قەستەن بۇرمىلاۋاتمىمىز. مېنىڭ ساددا پەمىمچە، ئەلىشىر نەۋائىي، شاھ مەشرەپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇري، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەر ئۆزلىرىدە شائىرلىقنىڭ شەرتلىرىنى ھازىرلىغانلار بولسا كېرەك. ھەقىقىي شائىر دورىمايدۇ، خورىمايدۇ ھەم سوۋۇمايدۇ، ھېچقانداق ئېقىمغىمۇ ياندىشمايدۇ، ئۆز ئېقىنى بىلەن مەغرۇر ئېقىۋېرىدۇ. بۇ جەھەتتە ئادىل تۇنىياز لىللا يول تۇتتى. شېئىر ۋۇجۇد دەرىخىنىڭ مېۋىسى. ۋۇجۇد دەرىخىنىڭ يىلتىزى بىلەكتە ئەمەس، يۈرەكتە، تارىختا، ھازىردا ھەم كەلگۈسىدە. ئۇ ھەرقاچان تەبىئىيلىك بۇلىقىدىن تىنىمسىز ئۇخچۇپ - ئۆرلەپ تۇرىدۇ. بەزىلەر «ئىلھام» ئىبارىسىنى بازارغا سېلىپ، شېئىر يېزىش مەشغۇلاتىنى قەستەن سىرلىقلاشتۇرىدۇ. ئىلھام - تەبىئىي تۇيغۇ، تەبىئىي تۇيغۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا مەۋجۇد. ھەقىقىي شائىرنىڭ ۋۇجۇدىدا شېئىر ئۇخلاشنى، مۇگدەشنى بىلمەيدۇ. شېئىرنىڭ ۋۇجۇد دەرىخىنى ئىرغىتىشى - تەكرىنىڭ دالالىتى، چاقىرىقى، شەپىسىدۇر. دېمەك، ھەقىقىي شائىر چۇشىدىمۇ، ئوخىدىمۇ مىسرا تۇزەلەيدۇ ھەم يازالايدۇ. كاممىلىققا يانداشقان شائىرلارنىڭ يۈرىكى شېئىر دەۋىتى بىلەنلا سوقىدۇ. ھەقىقىي شائىر شېئىرنى قولى بىلەن ئەمەس، يۈرىكى بىلەن يازىدۇ. نىمشېھىتىنىڭ شېئىرنى تەرەت ئېلىۋېلىپ يېزىشى بەلكىم شېئىرنىڭ ئۆلۈغلۇقىغا بولغان قايىللىقى ھەم مايىللىقىدىن بولسا كېرەك (بۇ يەردە رەھمەتلىكنىڭ مۇشۇ خىل روھىلا نەزەرگە ئېلىنىدى). بىزگە قول شائىرلىرى يۈك ھەم رەقىب، يۈرەك شائىرلىرى تۇۋرۇك ھەم ھەبىب. قۇدرىتىم يەتسىدى، ئاتالمىش «شائىر» لارنى باشقىدىن يۇغۇرۇپ ئادەملىك پېچىدا تاۋلاپ چىقسامكەن، دەيمەن. بىزگە بۇنچىۋالا تولا «شائىر» نىڭ نېمە كېرىكى؟ يۈرىكىدە بۇيۇك روھنىڭ تامچىسى بولمىغان، خەلقنىڭ غېمىنى يېمەيدىغان «شائىرلار» شېئىرىيەتنىڭ مۇقەددەس ماھىيىتىنى ۋە خاسىيىتىنى خۇنۇكلەشتۇرۇشتىن باشقا ئىشقا ئارا تۇرالمايدۇ. مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يوق كىشىنىڭ روھى «ئاسىي روھ»، «ئۆلۈمتۇك روھ» لا بولالايدۇكى، باشقا ھېچنېمە بولالمايدۇ...

2

چوڭ بولغانسېرى بالىلىقنى تولا ئويلايدىغان، بەزىدە كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ خۇيلايدىغان بوپقالدىم. روھىم چېچىلىپ ياكى تاسقىلىپ، كەيپىم بۇزۇلغانسېرى بالىلىقنى ئەسلەشكە، ۋۇجۇدۇمنى بالىلىق سۈيىدە يۇيۇشقا تىرىشىمەن.

بالىلىقنىڭ ماھىيىتى ۋە خاسىيىتىنى قايتا ھېس قىلغانسېرى يالغان سۆزلەشكە مەجبۇرلانمايدىغان بالىلىقا بولغان مېھرىم يېلىنجايدۇ. بەزىدە كۆزۈمنى يۇمۇپ ئاچسامىلا كىچىك بىر بالا بوپقالسامچۇ... دېگەنلەرنىمۇ ئويلاپ كېتىمەن.

ھايات قاتلاملىرى ئىچىدە بالىلىقتەك ساپ، ئېزگۈ، ساپ-سەممىي، غەمسىز، كۆڭۈللۈك دۇنيا بولماس. ھاياتلىقتىكى بارچە ئۇپراقچىلىق، زورۇقۇش ۋە ئۇرۇنۇشلار غەمسىزلىنىش، دىلىجەملىك پەللىسىگە يېتىش ئۈچۈنلىغۇ! دېمەك، بىزنىڭ يەتمەكچى بولغان بۇيۇك مەنزىلىمىز بالىلىقتا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر ناتونۇش پەللىدۇر، يەنى ئىككىنچى بالىلىقتۇر. بىر پەللىنى كۆزلەپ ماڭمىز، ئاۋارىمىز تېخى يېتەلمەي. بىز يېتەلمەيۋاتقان پەللە - بالىلىق، ۋۇجۇدىمىزنى بالىلىق ھالەتتىكىگە يەتكۈزۈش ھاياتىمىزنىڭ ماھىيەتلىك قىسمىتى. بۇ، شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك. غەم قاچقانىنى قوغلىشىدىغان مەرەز ئىزچى، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق ئىنسان قۇتۇلالمايدۇ. تىرىكلىك - غەم چېكىشنىڭ، بىھۇدە ئازابنىڭ تەمىنى تېتىشنىڭ ئەزىم مۇساپىسىدۇر. پادىشاھنىڭمۇ، قەلەندەرنىڭمۇ ئۆزىگە چۇشلۇق غەم-غەۋغاۋسى، ئېھتىياجىغا يارىشا بەدەل دەسمايىسى بولىدۇ. مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، بۇ دۇنيا غەم چەككۈچىلەرنى ئۆزىگە بەخشەندە قىلىۋالىدىغان گۈزەل نازىنىن، ئەرلىكى بىلەن ئايال زاتلىرىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇرۇدىغان ئىشقىۋاز ئەركەك. شۇڭا ئۇنىڭغا ھەركىم ھەلەك، ئۇلار ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەك. ھايات ھەممە ئادەم يېيىشكە ئىنتىلىدىغان، دەم ئۇرۇدىغان خەمەك. ئۇنى كامالىتىگە يەتكۈزۈپ تەمىنى راۋۇرۇس تېتىش ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرمەيدۇ. ناۋادا، ئۇ ماھىيەت سۈيىدە سۈغۇرۇلۇپ، ۋۇجۇد تۇپرىقىدا ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە پىشالىغان بولسىدى، ھۆزۈرى، قىممىتى ھەم ھىممىتى نەچچە ھەسسە كۆچلۈك بولۇر ئىدى. لېكىن بىز نەپسى بالا بەندىلەرنىڭ ئۇنىڭ پىشىشىنى كۈتۈپ تۇرغۇدەك تاقىتى يوق. ئادەملەر ئۆزىنىڭ بۇ قىسمىتىگە ناھايىتى ئەپچىل بىر جاۋاب تېپىۋالغان: ئادەمئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانا بەرداشلىق بېرەلمىگەن تاقەتتىكە چىداش بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلەرمۇ؟ شۇنداق قىلىپ، ھەممىمىز نەپسانىيەت ھۆجۇملىرى ئىچىدە تاسقىلىپ ياشاشقا كۆندۇق. ئەگەر بالىلىق روھىدىن تەلتۆكۈس ئاجراپ كەتمىگەن بولساق ھاياتىمىز بۇدەرىجىدە تاراشلىنىپ كەتمەس ئىدى. بالىلىق خۇسۇسىيەتلىرى بالىلاردىلا بار چوڭلاردا يوق، بالىلىقتا قايتىش بىز چوڭلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمەيدۇ. بالىلىقتا قايتىش - بالا بولۇۋېلىش، يەنى ئېغىر يوق ئىشتان كىيىۋېلىش دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى بالىلىق روھىنى ئويغىتىش، ئۇلغايتىش ھەم شۇ ئارقىلىق بالىلىقنىڭ يۇقىرىدىكى پەللە - ماھىيەتلىك ھاياتقا، يەنى جەننەتكە، ئاندىن شېئىرىيەتكە، ئاخىرىدا ھەق يولىغا ئۇلىشىش دېگەنلىكتۇر. ھاياتلىق ئاساسىمىز شۇنداق بىر روھىي قۇرۇلما ئاساسىدا قۇرۇلغان بولسا، ھەر بىر كۈنىمىز ھالال ئۆزىغان بولاتتى. ئۇ چاغدا ھازىرقىدەك تۇگىمەس زىددىيەت - نىزالار، جېدەل-ماجىرا، سۈنئىيەتلەر بۇ تەرىقىدە كۆچىيىپ تۇنقىلى بولمايدىغان ھالغا يەتمەس ئىدى. ئادەملەر بىر-بىرلىرىدىن پەرقلەنمەي باراۋەر ياشايتتى ھەم ھەقىقىي بەخت - سائادەتكە سازاۋەر بولۇپ،

مۇنەۋۋەر-بايلىقلار كۆن كەچۈرگەن بولاتتى.
بالىلىق قارىماققا تولىمۇ ئاددىي، ھېچقانداق خاسىيىتى يوق بىر ھايات‌لىق پەللىسىدەك تۇيۇلىدۇ. ماھىيەتتە ئۇنىڭدا ھايات‌لىق بارلىق ھېممەت - مەنالىرى بار. بالىلىقتا نەزىيادە غەم-تەشۋىش، بىھۇدە ئۇيراقچىلىق - سورۇقچىلىقلار، تەكىسزلىكلەر بولسۇن؟! بالىلار (بولۇپمۇ سەھرا، تاغلاردىكى بالىلار) تولىمۇ ئەركىن، غەمسىز ياشايدۇ. بۇرۇنلىرىدىن پوتلىسى ئېغىپ تۇرسىمۇ پارت-پۇرت تارتىپ قويۇپ ياكى يەڭ-يەشلىرى بىلەن شارتتىدە سۈرتۈۋېتىپ خىرامان ئويناۋېرىدۇ. يەڭ ۋە يەشلىرى ماڭغا ئۇيۇملىرى بىلەن سۈپرىدەك قېتىپ كەتسىمۇ كارى بولمايدۇ. ئۇلار ياخۇدۇكسىرەشنى، يا ئىزا تارتىشنى، زىيادە قورقۇشنى بىلمەيدۇ. ئۆز مەيلى ۋە پەيلى بويىچە شېشىلىشىپ ئويناىدۇ. جېدەللىشىپ قالسىمۇ بىردەمدىلا ئەپلىشىپ قالىدۇ، چوڭلاردەك ماي‌تارتىشىپ غۇم ساقلىشىپ، ھەتتا قوينىدا پىچاق ساقلاپ يۈرمەيدۇ. مانا، ھالال، تەبىئىي ھايات دېگەن ئەسلى شۇنداق بولۇشى كېرەك.
خىيال دېگەن تولىمۇ ئەركىن پەرۋاز قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم، ھېچنېمە ئاسانلىقچە توسالغۇ بولالمايدۇ. خىيال ھەم ھېچكىمگە، ھېچنېمىگە زەرەر يەتكۈزەلمەيدۇ. لېكىن تەنچۇ؟ قارىماققا ئۇ ئەركىندەك قىلغىنى بىلەن كۆز كۆرەلمەيدىغان تۈرمۇش قەپىسى ئىچىدە تاسقىلىپ يۈرۈيدۇ. ئادەم (مەلۇم مەنىدە) ھايات ئەگلىكىدىكى تاسقاندى، لېكىن بۇ ھالەتنى ئاددىي كاللا بىلەن ئويلاپ، ئاددىي تىل بىلەن ئىزھارلاپ بولغىلى بولمايدۇ. كۆرۈنمەس تۆشۈكچىلەر ھەرۋاقىت بىزنى دەم تارتىپ شوراپ تۇرىدۇ، بىز ھەممىگە چىداپ تۇرۇپ تاسقىلىمىز. كۈنلەرنىڭ بىرىدە سان-ساناقسىز تۆشۈكچىلەرنىڭ بىرىدىن شۇرىدە چۈشۈپ كېتىمىز-دە، تۆشۈكچىلىرى تېخىمۇ زىچ ھەم كىچىك يەنە بىر ئەگلەكتە تاسقىلىشقا باشلايمىز. تاسقىلىش ئىنسانلىق ئىككى ئالەملىك قىسمىتى. بۇ قىسمەت ئادەمئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىدىن باشلاپ پۈتۈنلەي ئۇدۇم بولسا كېرەك. بىزنىڭ تاسقاقچىلىقىمىز تۈگىمەس سەپەر. تەڭرى ئاجىز بەندىلىرىنى مۇشۇنداق تەتۈر قىيناقلاردا سىنامدىغاندۇ؟! ئۇنداق دېيىشكە ئەسلا ھەققىمىز يوق، چۈنكى تەڭرى رەھىمدىل.
بىر چاغلاردا ھازىرقى بالىلاردىنمۇ سەبىي بالا ئىدۇق، ئويۇنلىرىمىز ئوينىغانچە ئاۋۇيتتى، ئويناپ-كۈلۈپ ھارمايتتۇق. بىزدە نەغەم، نە قورقۇش يوق ئىدى. ھەممىمىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز خان-بەگ ئىدۇق. بىز دەسلەپتە ئاتا-ئانىمىزنىڭ بالىسى ئىدۇق، كېيىن تەبىئەتنىڭ ئەركە بالىسى بولدۇق. مەكتەپ بىزنى بالىلىقتىن ئاستا-ئاستا تارتىپ كەتتى. مانا ئەمدى جەمئىيەت بالىسى بولۇپ «ئادەم» لىك غېمىدە پۇچۇلىنىۋاتىمىز. بىز ياشاۋاتىمىز، يەنە ياشايمىز. ياشاش مۇددىئايىمىزنىڭ نېگىزى زادى نېمە بولغىيتتى؟ مال-دۇنيا، ھوقۇق-ئىمتىياز، ئابروي-ئىناۋەت، راھەت-پاراغەت؟ ياق، مېنىڭچە ئۇنداق ئاددىي ئەمەس (ئەسلى ئۇنداق بولماسلىقى كېرەك ئىدى). بىراق كىممۇ مۇشۇلارنىڭ بىرسىگە قىزىقمايدۇ، ئىنتىلمەيدۇ؟ جاھانىنىڭ رەڭتارى ئىنسانلارنى مۇشۇلارغا خۇمار، ھەلەك قىلىپ قويدى. ھېچكىم جاپا چېكىشنى خالىمايدۇ، ئۇنىڭدىن قورقىدۇ، قاچىدۇ. لېكىن مەن دەيمەن: جاپامۇ بىرخىل راھەت، جاپانىڭ راھىتى ئىنسانىي كامىللىقتا. ئۇنداقتا، ئۇ كاملىق نەدە؟ بالىلىقتا. لېكىن بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىز بالىلىق قىنىدىن داجىپ كەبجەشلىشىپ ھالى قالمىغان مەۋجۇدلۇق ئېقىنىغا قوشۇلدى. ياشاش مۇددىئايىمىزنىڭ نېگىزى، ماھىيىتى بالىلىق ۋەسلىگە قايتا مۇشەررەپ بولۇشتىن ئۆزگىچە ئەمەس. غەمسىزلىنىش، دىلجەملىك ئىلكىدە پاك-ھالال ياشاش ھەقىقىي ئادەملىك نەرخىنى يوقاتمىغان ئىنسانلارنىڭ ئورتاق غايىسى. غەمسىزلىنىش يەنى ئۆزلۈك ئاسارىتىنىڭ پايدىسىز، مەۋقەسىز ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ياكى داجىش ئىنسان ئىستەكلىرىنىڭ تۈگۈنى. لېكىن بىز بۇتۈگۈننى يېشىپ بولغىچە ھالىمىزدىن كېتىمىز، ھەتتا ھالاللىق خۇسۇسىدا ئىختىيارىمىزغا تاپشۇرۇلغان ھاياتىمىزنى تۈگىتىپ قويىمىز. مانا بۇ بىزدىكى ئەڭ ئەشەددىي ئېزىقىش، مەھرۇملۇق. ۋۇجۇدىمىز بالىلىقتىن ئاجرىغانسېرى تارتقۇلۇقىمىز، كۆرگۈلۈكسىز تۈگىمەيدۇ. بالىلىقنى تەشەببۇس قىلىش، بالىلىقنىڭ ماھىيىتىنى قېزىش ۋە ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ئۆز خاسلىقى خۇسۇسىدا تايىن تاپقۇزۇش ھەل قىلمىساق قەتئىي بولمايدىغان ماھىيەتلىك، نازۇك مەسىلە. ئەپسۇس، بىزدە، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتتە بۇ نازۇك، ئۇنچۇۋالا كۈچ تەلەپ قىلمايدىغان مەسىلە تا ھازىرغىچە ھەل بولمىدى ياكى ئېتىبارغا ئېرىشمىدى. شۇنداق بولغاچقا، ھاياتىمىز ھەم ماماتىمىز قاتمۇ قات قىسمەتلەرگە ئورالدى، كېپەنلەندى. مەن بەكمۇ ھەيران (ئۆزۈمگىمۇ ھەم شۇنداق)، غەمسىزلىنىش ئىستىكىدە كۆيۈپ پۈچىلىنىدىكەنمىزيۇ، غېمىمىز ئازايماق تۈگۈل كۆپىيىدىكەن. ناۋادا، ۋۇجۇدىمىز بالىلىق خاسىيىتىنى يوقاتمىغان بولسا، غەمسىزلىنىش ياكى دىلجەملىك پەللىسىگە يېتىش بۇ دەرىجىدە تەسلىشىپ كەتمەس ئىدى. بالىلىقتىن ئۆزىمىزمۇ تويمىغان ھالەتتە داجىش بىزنىڭ قۇتۇلغۇسىز قىسمىتىمىزمۇ؟ ھايات نېمىشقا ماھىيەتكە تەتۇر تاناسىپ تۈزۈۋالىدىغاندۇ؟ ماھىيەتلىك نىشان ئارقىمىزدا قالسا، بىز ھەدەپ ئەشۇ نىشانغا قارشى تەرەپكە ئۆزىمىزنى ئاتىمىز. ئەسلىدە ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپسا ياخشى بولاتتى. لېكىن ئات ھامان ئايلىخانغا، ئۆمرىمىز سۈنىڭ ئېقىشىغا، تۈكىنىڭ يېتىشىغا. بىزدە جەننەت، دوزاق چۈشەنچىسىمۇ ئۆز ماھىيىتىنى يوقاتقان ھالدا مەۋجۇد. شۇڭا بىزنىڭ كۆپ سانلىق كىشىلىرىمىز خىيالىي جەننەت تەمەسىدىلا ياشايدۇ. خۇدا راۋا كۆرمەيدىغان بەزى ئىشلارنى ئىخلاس-مۆمىنلىك بىلەن بىجا كەلتۈرۈدۇ. ئۆز ئەتراپىدىكى ھەتتا

ئۆزقېرىندىشىنىڭ يوقسۇللۇق ياكى مەجرۇھلۇق سەۋەبىدىن تۇرمۇشتا ناھايىتى ئېغىر قىينىچىلىقتا كۈنىنى ئاران-ئاران ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆندە نەچچە رەتلەپ كۆرۈپ تۇرسىمۇ، قۇپقۇرۇق كاللىسىدا جەننەت ياكى مەككە مۇكەررەمدىن باشقا ھېچنېمىنى خىيالىغا يولىتىشنى خالىمايدىغان قېرىنداشلىرىمىزنى قانداق چۈشەنسەك بولار؟ بىزدە مۇشۇ خۇسۇستىكى مىساللار تالاي. بۇنداقلار جەننەتكە كىرەرمۇ ياكى دوزاققىمۇ؟ بىزدە «مەسچىتنىڭ يىراقراق، يەرلىك ياكى زاراتگاھلىق) نىڭ يېقىنراق بولغىنى ياخشى» دېگەن گەپ بار. نېمىشقا؟ بۇنىڭ تېگىنى ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىز ئويلاپ بىلەلەيدۇ. جەننەت، دوزاخ چۈشەنچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى ئەمەلىي ئىپادىلىرىنىڭ بىزنىڭ نەھالدا ئىكەنلىكىمىزدىن قانداق بىشارەت بېرىپ تۇرۇۋاتقانلىقىمۇ ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم. مۇشۇ چۈشەنچە ھەقىقىي يوسۇندا رويابقا چىقمايدىكەن، قىسمەت ئامبۇرى ھەرگىز بوشمايدۇ، بەلكى تېخىمۇ چىڭىيدۇ. ئاخىرەت قاراشلىرىمىزنىڭ بۇ دەرىجىدە نىقسىپ كېتىشى قىيامىتىمىزنىڭ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن بىشارەت. بىز بۇ ئاپەتنى ھېس قىلىشىمىز، ئاخىرەت ۋەھىمىسىدىن چۆچۈشىمىز ھەم توغرا ئاخىرەت قارىشىنى تۇرغۇزۇشىمىز كېرەك. بۇمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئىككىنچى بالىلىققا يېتىشنىڭ ، ۋۇجۇدنى بالىلىق سۈيىدە پاكلاشنىڭ بىرخىل شەكلى ھەم مۇقەررەر يولى. شائىرلىرىمىز - خەلقنىڭ روھىي سەركىلىرى مۇشۇنداق ئۇلۇغۋار، زىل تېمىلارغا مۇراجىئەت قىلىشنىمۇ ئويلىشىپ بېقىشى كېرەك. تەبىئىي تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى، مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى، تەبىئەتنىڭ قاغجىراپ چاك-چېكىدىن بۆسۈلۇشى، ئىنسان تەبىئىيىتىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىدىن چەتنەپ غەيرىيلىشىشى ھەم بۇلاردىن پەيدا بولۇۋاتقان زاھىر ۋە باتىن ئاپەتلەر بىزنى ماھىيەتلىك تېمىلار ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئويلىنىشقا ئۈندىشى، قىستىشى كېرەك ئىدى. ھالبۇكى، بىزنىڭ ئاتالمىش شائىرلىرىمىز يوقىلاق ئىشلارغا كاللىسىنى ئۆپرىتىپ شېئىرنىڭ كۈرسىنى چۈشۈردى، بالىلىقنىڭ خاسىيىتىنى سۈسلاشتۇردى، تەبىئىيىتىمىزنى ھېچنېمىرەك قىلىۋەتتى. خەلقنى ئويلىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان ، ھېچبولمىغاندا ئويلانغىدەكمۇ كاللىسى يوق ھالەتكە پاتۇرۇپ قويدى. خەلقنىڭ بىخۇدلۇقى، جۈرئەتسىزلىكى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ مىللەت خاراكتېرلىك يوشۇرۇن ئۆلۈم! بىزدە ئويلىنىشقا، ئىزدىنىشكە تېگىشلىك زۆرۈر تېمىلار بۇلار بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداقتىمۇ ھەممىدىن مۇھىم ئورۇندا تۇرۇدىغان ۋۇجۇد ساقلىقى ئۈستىدە ئويلىنىش تولىمۇ زۆرۈر، تولىمۇ ئەھمىيەتلىك. بىزدە ھەرخىل تەتقىقات تۈرلىرى بارىۋ، نېمىشقا ۋۇجۇد تەتقىقاتى يوق؟ تەتقىقات بار دېيىلگەندىمۇ نېمىشقا بۇ پەن ئىلمىي يۈكسەكلىكتە چۈشىنىلمەيدۇ ياكى مەخسۇس تەتقىق قىلىنمايدۇ؟ ئاددىيسى ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىمۇ شۇنداق. بىز يازغۇچى - شائىر، سەنئەتكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەنقىق قىلىمىزىۋ، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسى، ۋۇجۇدي خاسلىقىنى تەتقىق قىلمايمىز. بىزدە مەدەنىيەت، سەنئەت ئۆزگىچىلىكى تازا بار، ئۆزىمىزنىڭ تەتقىق قىلىشىغا يېتىپ ئاشىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، ئارىمىزدا مەدەنىيەت تارىخىمىزنى تەتقىق قىلىشقا ئۆزىنى ئۇرۇۋاتقان، بېغىشلاۋاتقان ياشلىرىمىز بىرلەپ-ئىككىلەپ چىقىۋاتىدۇ. ئۇلار ھەتتا پېشقەدەملەر ھەل قىلالمىغان، تېگىگە يېتەلمىگەن بەزى تۇگۈنلەرنى ئىلمىي ئاساستا يېشىپ بىزگە ھەزىم قىلدۇرۇۋاتىدۇ.

ياش ئالىم، دوكتور ئەسەد سۇلايمان بىر يۇرۇش زەنجىرسىمان ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەن بىزنى خېلى ئۇمىدلەندۈردى. ئۇ، ۋۇجۇد تەتقىقاتىغا خېلى بالدۇرلا قول ئۇزاتقانىدى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنىڭ پىكىرلىرى بىلەن ۋۇجۇدىمىزنىڭ يوشۇرۇن، تېرەن قاتلاملىرىدىن كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك جاۋاھىراتلارنى سۈزدى. ئۇ، 1990-يىللارنىڭ باشلىرىدا «جەننەتمۇ، دوزاقمۇ ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدىدا» دېگەن پىكىر بىلەن بۇ زۆرۈر تېمىغا تۇتۇش قىلغانىدى. ئابدۇقادىر جالالىددىنمۇ «ئۇچىنچى كۆز توغرىسىدا» ، «ئۆتكۈردىن بوشلۇققا» قاتارلىق ماقالىلىرى بىلەن بىزگە ئىلمىي تەتقىقات جەھەتتىكى تالانت ۋە ئىستېقبالىدىن شەپە بەرگەنىدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلار «تۆتىنىڭ بىرى» گە ئايلاندى. بىز خەلقنىڭ نېمىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى بىلمۇالدۇق. ئۇلارغا يات ھەتتا دۈشمەنچە نەزەردە قارايدىغان ، مارايدىغان، ھەتتا ئارقىسىدىن ئىتتەك يالاق يالايدىغانلارنىڭمۇ پەيدا بولۇشى، باش كۆتۈرۈشى تەرەققىياتتىكى بىرخىل تەسىر. تەرەققىيات تەسىرسىز بولمايدۇ. ئازغۇن روھلار پەسكويغا چۈشسۇن ياكى تېخىمۇ ئەزۋەيلىسۇن، ئۇلار بەربىر ئومۇمىي خەلقنىڭ نەزىر قىرىغا ئىلىنىپ كەتمەيدۇ. چۈنكى بىزگە خەقنىڭ ۋۇجۇدى، مەدەنىيىتى ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزنىڭ ئەسقاتىدۇ. ئۇلار (ئازغۇنلار ھەم ئازدۇرۇش مەقسىتىدىكىلەر) ھەرقانچە جار سالسىمۇ ئاۋازى يىراققا بارالمايدۇ، ئەكس سادالىرى خەلقە بالايىئاپەت، ئازغۇنلۇق قىسمىتىنى سالمدۇ. نۆۋەتتە، پۈتكۈل خەلقنىڭ روھىنى بىرلىككە بۇراش ئىنتايىن مۇھىم. شۇنداق ئىكەن، بەزىبىر ئازغۇنلارئۆپكە-سىنى بېسىۋېلىپ، ئوبدان بىر ئويلىنىۋېلىشى كېرەك.

ئىشلارنىڭ تەتۇر تاناسىپلىق تەرەققىي قىلىشى سۈنئىي قانۇنىيەتكە ئايلىنىپ قالدى. شۇڭا مەنمۇ، سىزمۇ، ئۇمۇ بۇ قەپەسنى پاچاقلاشقا ئامالسىز. بۇنىڭ ئامالى پەقەت بىرلا، ئۇ بولسىمۇ بالىلىققا قايتىش. تال چۈشىنى ئات قىلىپ ئويناشلا بالىلىق ھېسابلانمايدۇ. بۇ بىزدىن بىر مەزگىللىك روھىي مۇساپە، پاكلىنىش ئىسلاھاتى تەلەپ قىلىدۇ. بالىلىققا قايتىمەن دەپلا بالا بولۇۋالغىلى بولمايدۇ. لېكىن ئۇنى مەڭگۈ يەتكىلى بولمايدىغان روھىي پەللە دەپ

ھالال نەسىپ قىلىنغان ئۆمرىمىزنى زايا ياكى ھارام قىلىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ. ھالىلىق ئالدىمىزدىمۇ بار، ئۇ دائىم بىزگە قۇچاق ئېچىپلا تۇرىدۇ. لېكىن كۆزىمىزنى رېئاللىقنىڭ قات-قات تېڭىقلىرى ئورىۋالغاچقا ئالدىمىزنى چوققا-چوققا خادا تاشلار تورىۋالغاچقا، ھالىلىقنى ئاسانلىقچە كۆرەلمەيمىز. بۇ تېڭىقلارنى ئېلىۋېتىش بىردەملىكلا جەريان ئەمەس، چۈنكى بىز شۇنداق ھايانقا كۆنۈپ، سىڭىشىپ كەتكىلى نىكەم.

ۋۇجۇدىمىزدا ھالىلىق تېڭى ئاتسىلا بۇ تېڭىقلار بىر-بىرلەپ سويۇلۇپ چۈشىدۇ. يىلان چېغىدا يىلدا بىر قاسىراق تاشلايدىغۇ. دەر ھەقىقەت، بۇ ئېيتماققا ئاسان بولغىنى بىلەن، ۋەجى تولىمۇ ئېغىر روھىي مەشغۇلاتتۇر. جالالىددىن رۇمىي: «كۆڭۈلنى تازىلاش ھاجەتخانا تازىلاشتىنمۇ تەس» دەپتىكەن ئەمەسمۇ! لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ھەممىدىن ئۈمىد ئۈزۈشكە بولمايدۇ. «ئۈمىدسىزلىك - شەيتانىنىڭ ئىشى». دۇنيادا بىرمۇ ئۈمىدلىك ئادەم قالمىغاندا قىيامەت قايىم بولىدۇ، دەيدۇ. دېمەك تەڭرىنىڭ ئارغامچىسى ناھايىتى ئۇزۇن. كۆڭۈلنى ھالىلىق سۈيىدە تازىلىماي تۇرۇپ ھاياتنىڭ ماھىيەتلىك قاتلاملىرى ئارقىلىق بىزگە نېسىپ بولۇدىغان ھالىلىققا شۈكۈشۇش ئادەمدىن نۇرغۇن روھىي قۇۋۋەت، چىدام تەلەپ قىلىدىغان مۇشكۈل يۇرۇش.

مېنىڭ ھالىلىق پەسلىم تولىمۇ قىزىق، كۆڭۈللۈك ئۆتۈپتىكەن (بۇنى چوڭ بولغانسېرى ھېس قىلىۋاتىمەن). ئادەم ھالىلىقىدا چوڭ بولۇشنى، چوڭ بولغاندىن كېيىن ئەل قاتارى ياشاشنى ئارزۇلايدىكەن. ھالىلىقتا، چوڭ بولغاندىمۇ غەم-ئەندىشىسىز ياشايدىغاندەك تۇيۇلىدىكەن. ھالىلىقتىن ئۆزىمىزمۇ تۇيمايلا ئاجراپ كېتىدىكەنمىز. كۆپ ھاللاردا ئەشۇ دۇنياغا كۆزۈمنى يۇمۇپلا ئۆچۈپ كەتكۈم كېلىدۇ. ئەپسۇس، رېئاللىق ھۇجۇملىرى ھەدىسلا خىيالىمدا ئەمدىلا ئۈچ تارتقان قاناتلىرىمنى تاغ بولۇپ بېسىۋالىدۇ-دە، ئۇنىڭغا مەجبۇرىي تەسلىم بولىمەن. بۇ ھالنىڭ روھىمدا قانچىلىك تەكرارلانغانلىقىنى ئۇقمايمەن. ھەر قېتىم ئۆزۈم توپلىرىغا مىلىنىپ چوڭ بولغان سەھرايىمغا بارغاندا ھالىلار بىلەن بىردەم بولسىمۇ ئوينىۋالىمەن، بۇ ماڭا ئادەت ھەم ئامەت. ھالىلىق مىجەزىمنى يوقىتىپ قويۇشتىن ئۆلۈمدىن قورقماندەك قورقىمەن. ئويناش، ھالىلىقنى ئەسلەشنى دائىم ئىستەيمەن. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەنلا ھالىلىق تۇيغۇلىرىنى ساقلاپ قالغىلى بولمايدىكەن. رېئاللىق ئادەمنىڭ رايىغا، ئىرادىسىگە باقمايدىكەن. ئادەم ھالىلارچە يۈرسە ئادەملەرگە ياقمايدىكەن، ئىشلىرى ئاقمايدىكەن ياكى ئاقسايدىكەن. ئەمما، ھالىلىق ماڭا بەكلا قەدىرلىك، سۆيۈملۈك تۇيۇلىدۇ.

3

شېئىرىيەتنىڭ ھەرقانداق دۆلەت ۋە مىللەت ئۈچۈن ئۇلۇغلۇقى، تەڭداشسىز سېھرىيەت ئىكەنلىكىگە شەك كەلتۈرۈش مۇناپىقلىق، بەدنىيەتلىك. شېئىرىيەت ئۆزىنىڭ ئىلاھىي قۇدرىتى بىلەن زامان دەريالىرىغا ئۆزگىچە ئۆركەش بەخش ئەتكەن. شېئىر-سەنئەت دەريالىرىنىڭ خىلۋەتتىكى بۇلىقى، بارچە ئىلمىي-ئىجاد كەشپىياتلارنىڭ روھىي ئوزۇقى. شېئىر - ساپ ھەقىقەت. بىزنىڭ ھەقىقەتكە - ماھىيەتكە چۆكۈشتىن باشقا يەنە قانچىلىك بۇيۇك نىشانىمىز بولسۇن؟! بىزنىڭ بىلىمىڭ - بىلىمەي، سېزىمىڭ - سەزمەي ئىنتىلىۋاتقان بارگاھىمىز شېئىردىنلا ئىبارەت. ئابدۇلھەسەن ھەرەكانىي: «يەر ئۈستىدە يۈرگەن بەزى ئادەملەرنى بىز تىرىك ھېسابلايمىز، ئەسلىدە ئۇلار ئۆلۈك، يەر ئاستىدا ياتقان بەزى زاتلارنى ئۆلۈك ھېسابلايمىز، ئەسلىدە ئۇلار تىرىك» دېگەنىكەن. دەر ھەقىقەت، بىزدە «ئۆلۈك» لەر بەك تولا. بىزدە تەنھالىقنىڭ سېھرىنى ھەم مېھرىنى چۈشىنىدىغانلار ئىنتايىن ئاز. ئەمەلىيەتتە تەنھالىق روھىمىزنى چەكسىزلىك بوشلۇقىدا سەير ئەتكۈزۈپ، ئالەمنىڭ بىرلىك كۈچىگە يېتەكلەيدۇ، قەلبىمىز چېچەكلەيدۇ ھەم مېۋىلەيدۇ، شۇ مېۋىلەرنى «يەپ» كۈچلىنىمىز. بىز تەنھا تۇغۇلىمىز، ھايات قىسماقلىرىدا تېنىمسىز بوغۇلىمىز، ئاخىرى تەنھا ئۆلىمىز. تۇغۇلۇش - تەنھالىق مۇساپىسىنىڭ باش بېكىتى. بىزنىڭ ئۆمرىمىز تۇغۇم - ئۆلۈم ئەگلىكىدە توختاۋسىز تاسقىلىدۇ. تەنھالىق تاكى ئۆلۈممىزگە قەدەر بىزگە ھەمراھ. بىز شېئىردىن يارالدۇق، تۇغۇلدۇق ھەم شېئىرىيەتنىڭ غۇۋا ئېقىنلىرىدا لەيلەپ-تەمتىرەپ ياشاۋاتىمىز. ھامان بىر كۈنى ئۆلۈمنىڭ ئەزىم باغرىغا باش قويغىنىمىزچە شېئىرىيەتكە بەيئەت قىلىپ، تېخىمۇ گۈزەل تەنھالىق بوشلۇقىغا سىڭىپ كېتىمىز.

نېۋتوننىڭ «ئالەمنىڭ تارتىش كۈچى قانۇنىيىتى» نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۆز تەلىماتىنى قانداق شەرھلىشى مۇھىم ئەمەس، شۇ نۇقتا ئېنىقكى، ئالەمنىڭ بىرلىك قانۇنىيىتى مەڭگۈلۈك. شېئىرىيەت ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان بۇ بىرلىك قانۇنىيىتى (نېۋتوننىڭ تەلىماتىمۇ) نى ئۆزئىچىگە مۇجەسسەم قىلغان. «قۇرئان كەرىم» نېمىشقا شېئىرلىق خۇسۇسىيەتتىدە نازىل بولغان؟ ئۇنىڭدا يەنە بىز تېگىگە يېتىشكە ئۇلگۈرەلمىگەن ئاجايىپ ھېكايەت-مەنالارنىڭ بارلىقى تەسادىپىيلىقمۇ؟ ناتايىن. «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەرجىمىسىنى ئوقۇش بەختىگىلا مۇشەررەپ بولالىدۇق. بۇ ھەقتىكى تەتقىقات تېخى ماھىيەت مەپكۇرىسىغا يەتكىنى يوق. ئادەمدىن ئالەمگىچە بارلىق شەيئىي - ھادىسىلەر بىرلا قانۇنىيەتكە بويسۇنىدۇ. بۇ قانۇنىيەت ئىنسانىيەت ۋە ماددىلارغا باقمايدۇ. قۇياش سىستېمىسىدىكى پلانېتلار قۇياش سىستېمىسىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى تەشكىل قىلىپ تۇرىدۇ. پلانېتلار بىر-بىرلىرىنى تەقەززا قىلىپ، دەۋرىي ھالدا تەڭشىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ھال ئاسترونومىيىدە «ئېكولوگىيە قانۇنى» دېيىلىدۇ. پلانېتلاردىكى كەڭ مەنىلىك قانۇنىيەت ئادەم

بەدىنىدىكى تار مەنىلىك قانۇنىيەت بىلەن ئوخشاش. شېئىرىيەتمۇ ئەشۇ خىل بىرلىك قانۇنىيىتىنىڭ تەسۋىرىي ئىپادىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، شېئىر تەبىئەت دۇنياسىنىڭ قانۇنىيىتى ئاساسىدا ئۆزىنى پەيدا قىلغان ئالەمنى گۈزەل، پاساھەتلىك تىللار بىلەن ئاھاڭدارلىققا تويۇنغان ھېسسىيات سەزگۈرلۈكىدە تىنىمسىز ئىپادىلەيدۇ. دۇنيادىكى ھەرقانداق شەيئىي - ھادىسىدە ئۆزىگە خاس قانۇنىيەت بولىدۇ. ئالەمدە قانۇنىيەتسىز مەۋجۇدىيەت ۋە ھەرىكەتسىز ھادىسە، ھەتتا زەررىچىمۇ بولمايدۇ. دۇنيادىكى شەيئىيلەرنىڭ رەتلىك ئۆتەۋاتقان خىزمەتلىرى ۋە دەۋرىيلىنىشلىرى ئۇلارنىڭ قانۇنىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىنسانلار شەيئىيلەرنى بىرلىك قانۇنىيىتى بويىچە كۆزىتىپ ۋە تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇن سىرلىق مەسىلىلەرگە جاۋاب تاپتى. ئۇلار بۇ مۇقەددەس بىرلىك قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىپ ۋە ئۇنىڭ قىسمەن ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ، بىرمۇنچە كەشپ - ئىختىرالارنى رويابقا چىقاردى. تەبىئەت تارىخى ۋە روھىيەت تارىخى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مۇشۇ بىرلىك قانۇنىيىتىنى چۈشەنمىگەن ھەم ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىغان شەيئىي ياكى ھادىسە ھامان مەغلۇب بولىدۇ. بىرلىك قانۇنىيىتى ھازىرقى دۇنيانى ھەرخىل پەنلەر بويىچە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىمۇ تۇرتكىلىك رول ئوينىماقتا. مەسىلەن، خىمىيىلىك ئېلېمىنتلار دەۋرىي قانۇنى پەن-تېخنىكىنىڭ، بولۇپمۇ خىمىيىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىدى. سانلار قانۇنى، يەنى ناتۇرال سانلار قانۇنى ماتېماتىكا ۋە نۆۋەتتىكى ئېلېكترون دەۋرىدىمۇ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا. ھۇجەيرە تەلىماتى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن بېرى مېدىتسىنا ۋە باشقا ساھەلەردە دەۋر بۆلگۈچ يېڭىلىقلار بارلىققا كەلدى. تەدرىجىي تەرەققىيات قانۇنى يىراق ئۆتمۇش ۋە ئۇزاق كەلگۈسىنى تەتقىق قىلىشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى. بۇ چوڭ كەشپىيات دۇنيادا بىردەك ئېتىراپ قىلىندى ۋە مۇھىم قانۇنىي ئاساس قىلىندى.

ئەمگەكچان، ئەقىل - پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز تارىختىن بۇيان تالاي قېتىم تىل-يېزىق يېڭىلاپ، ئاخىرى تەبىئەت قانۇنىيەتلىرى ئاساسىغا تۈزۈلگەن ھەرپ ۋە شېئىرىيەت قانۇنلىرىنى يەكۈنلەپ چىققان. گېرمانىيە ئالىمى ئالبېرت فون لىكوك: « قەدىمكى شىنجاڭدا 17خىل تىل، 24تۈرلۈك يېزىق قوللىنىلغان» دېگەن. ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىختا ئەڭ كۆپ تىل-يېزىق يېڭىلىغانلىقىغا ئائىت باشقا تارىخىي مەنبەلەرمۇ بۇ نۇقتىنى دەلىللەپ بېرەلەيدۇ. ئەجدادلىرىمىز ماددىلارنىڭ قۇرۇلمىسى، دەۋرىيلىنىشلىرى ئاساسىغا تەدبىقلاپ ھەرپلەرنى ئالماشتۇرۇپ، جۈملە تۈزۈشنى تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىگە باغلىغان. 32ھەرپنى ئالماشتۇرۇپ جۈملە ياكى مىسرا تۈزۈش سەنئىتى، مىسرالارنى كۇبلېتلاشتۇرۇش، شېئىرلاردا تەرتىپلىك بوغۇملارنىڭ، ئاھاڭدارلىق ۋە قاپىيىنىڭ بولۇشىدەك مۇكەممەل سىستېما ھەرقانداق تىل - يېزىقتا بولمىسا كېرەك.

تەبىئەت دۇنياسى ماددىدىن تۈزۈلگەن. ئۇيغۇر 32ھەرپى ۋە جۈملە ئۇسلۇبى، شېئىرىيەت قانۇنى شۇ ماددىلار ئاساسىغا تەدبىقلىنىپ تۈزۈلگەنلىكى ئۈچۈن بارلىق شەيئىي-ھادىسىلەرنى بىر قەدەر مۇكەممەل ئىپادىلەپ ياكى تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولىدۇ.

قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىپتىدائىي تەبىئەت قارىشى ۋە «تەبىئەتنىڭ ئۆزى تەڭرى» دېيىلىدىغان دېئىزملىق ساددا قاراشلىرىدا پۈتكۈل كائىنات تۇپراق، ھاۋا، ئوت، سۇدىن ئىبارەت تۆت ئېلېمېنتىن يارالغان، دەپ قارالغان. تۆت پەسىل، تۆت تەرەپ، ھاياتلىقنىڭ تۆت دەۋرى، تۆت مىزاج، تۆت خىلىت قاتارلىق «تۆتلىكلەر گۇرۇپپىلىرى» نىڭ بارلىققا كېلىشىمۇ ئالەمنىڭ ئۇلى بولغان «تۆت ئېلېمېنت» قارىشىنىڭ سىمۋوللۇق ئىپادىلىنىشىدۇر.

يۇنان پەيلاسوپى سوقرات: «سان - خۇدانىڭ ئۆزى» دېگەنىكەن. دېمىسىمۇ رېئال تۇرمۇشتا مۇقەددەس سان تۆتنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم. مەسىلەن ، ھەرقانداق ئۆينىڭ تۆت تەرىپى، تۆت بۇلۇڭى بولىدۇ. ئۇستەل، ماشىنا ۋە باشقا تۈرلۈك - تۈمەن نەرسىلەر سوقراتنىڭ بۇ قارىشىنى دەلىللەيدۇ. گەرچە بۇنى مۇتلەق دېگىلى بولمىسىمۇ، ئىلمىي ئاساسى كۈچلۈك.

بىزنىڭ شېئىرىيەتچىلىكىمىز يىراق قەدىمدىلا تەبىئەت دۇنياسىدىكى بىرلىك قانۇنىيىتى ئاساسىدا ئۆزگىچە ئۇسلۇب بىلەن مەيدانغا كەلگەن، تەرەققىي قىلغان ۋە تاكامۇللاشقان. مىسالەن ئېيتساق، قۇمۇل 12مۇقامىمۇ تەسادىپىي مەيدانغا كەلگەن ئەمەس. ئەجدادلىرىمىز تەبىئەت دۇنياسىنى كۆزىتىپ، 12مۆچەلگە تەدبىقلاپ 12مۇقامنى ئىجاد قىلغان. يەرشارى قۇياش ئەتراپىدا 360لىك چەمبەر گرادوسى بويىچە ئايلىنىپ تۇرىدۇ ۋە يەنە باشلىنىش نۇقتىسىغا قايتىدۇ. قۇمۇل 12مۇقامىنىڭ 360چۈشۈرگۈسى تۈگىسە يەنە باشقا قايتىپ كېلىدۇ.

شېئىرلارنىڭ كۇبلېتلىرىغا كەلسەك، ئۇ تۆت چوڭ ماددىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىگە تەدبىقلانغان، مىسرالار تۆت چوڭ ماددىنىڭ قەۋەت تەركىبلىرىگە ئوخشايدۇ. بوغۇملار، مەسىلەن، يەتتە بوغۇم ماددىي دۇنيادىكى ئاساسلىق يەتتە رەڭگە، 12بوغۇم 12مۆچەلگە، 16بوغۇم تۆت پەسىلنىڭ 16مەۋسۇمىگە تەدبىقلانغان. شېئىرلارنىڭ شەكىل ۋە ئۇسلۇبى پەرقلەنسىمۇ يەنىلا ماددا قانۇنىيەتلىرىنى چۈشەندۇرۇپ بەرگۈچى مۇكەممەل فورمىلىلارغا ئوخشاش بولىدۇ. بۇ فورمىلىلارنىڭ ھەر بىرى تۆت قەۋەت بولسىمۇ، ئۇلار بىرلىشىپ بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلىنىدۇ ۋە بىر مەركىزىي مەزمۇننى ئىپادىلەيدۇ. ھەرپلەرنىڭ ئالمىشىش قانۇنىيەتلىرىمۇ ماددىلار قانۇنىيىتىنىڭ، جۈملىدىن تۆتلۈك قانۇنىيىتىنىڭ تەركىبلىرىگە ئۇيغۇن. دېمەك،

شېئىر ئۇنچىۋالا ئاددىي ئۇقۇم ۋە ھاسىلات ئەمەس، ئۇ ئىنسانىيەت بىلەن بارلىققا كەلگەن ۋە تەرەققىي قىلغان. شېئىرىيەت پالانى ئەسىردە پەيدا بولغان دېيىلسە، ئۇنىڭ تارىخى تولىمۇ قىسقا بوپقالغان بولىدۇ. شېئىر ئىنسانىيەت بىلەن مەڭگۈ بىللە ياشايدۇ. ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىنىڭ ئاساسىنى ۋە تەرەققىيات جەريانلىرىنى چۈشىنىشتىمۇ تارىخنى تەتقىق قىلىشلا كۆپايە قىلمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەجدادلىرىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى، ئەقىل تارىخىنى، جۈملىدىن ۋۇجۇد تارىخىنى تەتقىق قىلىپ چۈشىنىش ئىنتايىن مۇھىم. ھەربىر دەۋرنىڭ ئۆزىگە يارىشا شائىرى بولىدۇ. فارابىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، نەۋائىي، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەر ئۆز دەۋرلىرىنىڭ شائىرلىرى - روھىيەت مەشئەللىرى!

شېئىر - شائىرنىڭ ھاسىلاتى ۋە مەھسۇلاتى، شائىر شېئىرنىڭ ئانىسى ھەم ھامىيسى. شېئىر بىلەن شائىر مۇستەھكەم بىر گەۋدە. شائىرلىق سەۋداسى ھەممىلا ئادەمگە نىسىپ بولمىغىنىدەك، شېئىر يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىدىلا ھەقىقىي شېئىر خۇرۇچلىرى بولۇۋەرمەيدۇ. بىر شائىر بىرخىل روھىي ھادىسە، بۇيۇك شائىر بۇيۇك روھىي ھادىسە. شائىر دەۋرنىڭ گۈۋاھچىسى، جارچىسى، تارىخنىڭ ئەگىشتىرى. بىزدە نېمە تولا؟ شېئىر تولا، شائىر تولا، ئەمما شائىرلىق تارازىسىغا سېلىنىپ ۋەزنى ئۆلچەنسە مەسىلە ئايدىڭلىشىدۇ. مۇتلەق كۆپ سانلىق شائىرلىرىمىزنىڭ ئادەملىك يولىنى كۆزگە ئىلماي بىراقلا شائىرلىق كوچىسىغا كىرىۋېلىشى سەۋەبلىك شېئىرىيىتىمىز ئۈيۇناشماققا ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى. شائىرلىق ئىستىگەن ئادەم ئالدى بىلەن ئادەم بولۇشى كېرەك.

شائىرنىڭ كۆپ بولۇشى مەملىكەت خاراكتېرلىك ھادىسە. ستاتىستىكا قىلىنىشچە، جۇڭگودا ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى گېزىت-ژۇرناللاردا بىر پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغانلار بىرمىليوندىن ئاشىدىكەن. بىزدە قانچىلىك شائىرنىڭ بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ئىلگىرى بىزدە شائىر ئاز ئىدى. 1980-يىللارنىڭ ئالدىدىكى (20-ئەسىردىكى مەتبۇئات شائىرلىرىنى دېمەكچى) شائىرلارنىڭ سانىنى ئاسانلا چىقارغىلى بولىدۇ. لېكىن ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىدە يېڭىچە دولقۇن كۆتۈرۈلگەن 1986-يىلىدىن كېيىن پەيدا بولغان شائىرلارنى ساناش تەس. بۇ دولقۇن شېئىرىيىتىمىزدە پارتلاش خاراكتېرلىك سىلكىنىش - يېڭىلىنىش ۋەزىيىتىنى ياراتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شائىر كۆپەيدى، شېئىر ئوقۇيدىغانلار يىلسېرى ئازايدى. شېئىرىيىتىمىز ھەرھالدا يېڭىلاندى. بىر تۈركۈم يېڭى كۈچلەر سەپ تۈزدى. لېكىن ئۇلار ئورتاقلىق، بىرلىك ھاسىل قىلالمىدى. بۇ ھال ئاخىرقى ھېسابتا پۈتكۈل مىللەتنىڭ روھىغا دەز كەتكۈزدى. پېشقەدەملەر بىلەن ياشلار ئوتتۇرىسىدا «بېرلىن تېمىسى» پەيدا بولدى.

شۇنداقتىمۇ چوڭلار يەنىلا ياشلارنى توغرا چۈشەندى، ئالدىراپ ئەيىبلىمىدى، بەلكى قىزغىنلىقىغا، روھىغا مەدەت بەردى. لېكىن ئايرىم ساندىكى قىسمەن ياشلار «بىز شېئىرىيەتنىڭ ئۆزىگە قايتىپ كەلدۇق» دەپ جار سېلىپ، چوڭلارنىڭ كۆڭلىگە ئازار بەردى. ئۇلار شۇنچە مەمەدانىلىق قىلىسىمۇ، چوڭلار يەنىلا تەمكىنلىكىنى يوقاتمىدى. ياۋروپادا بەزىلەر ئەينى ۋاقىتتا بودلېرنى «خۇدا» دەپ ئوچۇقتىن ئوچۇق سۈپەتلىگەنىدى. بودلېر ھەرقانچە كامالەتلىك شائىر بولۇپەتلىگەنىدى. بودلېر ھەرقانچە كامالەتلىك شائىر بولۇپكەتسىمۇ، ئۇنى «خۇدا» لىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئەقىلگە ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق خاھىشى ھەم مەنپەئىتىگە ئويغۇن كەلمەيدۇ. ئەگەر بىزنىڭ قىسمەن ياشلىرىمىزنى رايىغا قويۇۋەتكەن بولساق، ھازىرغىچە مۇشۇنداق بىمەنە گەپتىن بىرنى تېپىپ بولاتتىممىكىن-تالاق. بىزدە نېمىشقا ئۆزىمىزگىلا خاس شېئىرىيەتچىلىك ئېقىمى ھەم ئۆزگىچىلىك شەكىللەنمىدى؟ سەۋەب بىرلا: مەسئۇلىيەت سۈس، شېئىر چۈشەنچىمىز يۈزە. شائىرلىرىمىز ئالدى بىلەن ئورتاق بىر غايە ۋە ئىدىيىگە ئىگە بولۇشى، ئاندىن مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن قەلەم تەۋرەتكۈسى كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا شېئىرىيەت ئېقىنىمىز تېخىمۇ كۆپ تارامىلارغا بۆلۈنۈپ كېتىدۇ. بىلىش ھاجەتكى، خەلقىمىز شېئىردىن زېرىكمىدى ھەم زېرىكمەيدۇ. شائىرلار خەلقنى تېرىكتۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ، خەلقىمىزنىڭ ۋۇجۇدى شېئىر تەشنالىقىدا قاغجىراپ تۇرۇۋاتىدۇ. تەشنا قەلبلەر ئاسانلىقچە قانمايدۇ.

4

مەن بىلەن بىر يۇرتلۇق بىر ئوقۇتقۇچى بار. بالا ۋاقىتلىرىمدا كىمدۇر بىرى ئۇنى «يېرىم شائىر» دېگەنىدى. ئۇنىڭ شېئىر يېزىپ قويۇدىغانلىقىنى بىرنەچچەيلەندىن ئاڭلىغانىدىم. ئۇ مېنىڭ ساددا نەزىرىمدە پەرىشتە سۈپەت ئادەم ئىدى. شائىرلىقىمۇ ئالاھىدە ئىمتىيازدەك تۇيۇلاتتى. كېيىنرەك بىرەيلەندىن: «كىشىلەر × × نى (يېرىم شائىر) دەيدىكەن، (يېرىم شائىر)، (پۈتۈن شائىر) دېگەنلەر قانداق گەپ» دەپ سورىۋېدىم: «ئۇنىڭ (يېرىم شائىر) لىق كىنىشكىسى بار» دېدى. مەن بۇ گەپنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم. ھازىر ئويلايمەن، ئۇ كىشى شۇ چاغلاردا ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولسا كېرەك. ئەينى يىللاردا شائىرلار كۆز ئالدىمدا يۇزلىرىدىن، كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرۇدىغان، تىلىدىن شېئىرلار تامىدىغان ئاجايىپ سۈپەتلىك، سۈرلۈك ئەمما خۇش پېچىم، مېھرىبان ئادەملەر سىياقىدا گەۋدىلىنەتتى. شائىر ھەممە ئادەم جامالىنى كۆرۈشنى، ئاۋازىنى ئاڭلاشنى ئىستەيدىغان دانىشمەن... ئىدى. چوڭ بولغانسېرى شائىر ۋە شېئىر ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىم مەلۇم ھالەتكە يەتتى. ھازىر پۈتكۈل مىللەتنىڭ ۋۇجۇدىدا بىرلىك سۈس. چۈنكى شېئىر چۈشەنچىمىز، ئېتىقاد سەۋىيىمىز تۆۋەن. شېئىر - شېئىرلا ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكىدىن نەچچە مىڭ ھەسسە

قۇدرەتكە ئىگە سېھرىي كۈچ.

ئالدىنقى بىرنەچچە يىلدا مەرھۇم ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ۋە ئەختەم ئۆمەر، ئابدۇرەئوپ تەكلىماكانىي قاتارلىق «يىرىك سەقتى» لار مىللىتىمىز ۋۇجۇدىنى بېسىپ كەتكەن ئۇچۇقلارنى گاھ پىچاق، گاھ يىڭنە، گاھ ئۆز بارماقلىرى بىلەن، يەنە گاھىدا بولسا ۋۇجۇدى بىلەن ھېسداشلىقىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ھالسىزلانغىنىچە سقىپ باقتى. كىشىلىرىمىز مۇشۇنداق سۆكمە ماقالىلارنى ئىزدەپ، سوراپ ئوقۇدى. دېمەك، ئۆز خەلقىنى، ۋەتىنىنى چىمداپ تۇرۇپ سۆيۈۋاتقان سەممىي جارچىلىرىمىز- نىڭ تىنىقلىرى خەلقنىڭ تىنىقلىرىغا شۇرىدە سىڭىپ كەتتى، خۇددى قۇمغا سۇ سىڭگەندەك. بىراق «قۇم» لۇق قانمىدى. شۇنچە شىددەتلىك تىل - ئاھانەتلەر نۇرغۇن ئىللەتلەرنى جۇغلىغان كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى يورۇتالمىدى، ئۇچۇق يىلتىزىنى قۇرۇتالمىدى. بەلكىم «شىپا سۆيى» قۇملۇقنىڭ نامەلۇم تەكتىدە ياكى تەكرىنىڭ كۆزىدە بولسا كېرەك.

مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، بىز ھازىر سەبىي بالىغا ئوخشاپ كېتىمىز. بالا باشلاشمۇ بىرخىل سەنئەت ، ماھارەت تەلەپ قىلىدىغان بىرخىل ئىلىم. بالىلارنى تىللاپ ئەيىبلەۋەرسە ۋاقىت ئۇزارغانسېرى «ياغاچ قۇلاق» ، گەپ ئۆتمەس بوپقالىدۇ. سىلىق - سىپايە بولۇش، ئەيىبنى ئەپچىللىك بىلەن، بالىلارنىڭ پېشىغا ئېسىلماي يانداپ كۆرسىتىش ياكى ئۆزىگە بىلدۇرۇش بەلكىم ئۇنۇملۇكرەك چارىدۇ. ئۆزىمىزنى بىرمەھەل يەتكىچە ھەتتا ھالىمىزدىن كەتكىچە تىللىدۇق. لېكىن نېمە كويغا، قانداق مەپكۇرىغا يەتتۇق؟ بىر ھېسابتا بىر قەرنە قاقشاپ ئىچ-باغرىمىزنى بوشتىۋالغىنىمىزمۇ ياخشى بولدى. شۇغىنىسى، ئۇنىمىز يەتكۈچە قاقشىغىنىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى تونۇغىدەك، ئىللەتلىرىمىزنى يونۇغىدەك روھىي ساپانى ھازىرلىيالمىدۇق. ئەكسىچە، قاقشىغانچە ئىللەت كۆپىيىۋەردى. ئەسلى مەدەنىيەت بىلەن غەيرىي مەدەنىيەت قانۇنسىز نىكاھلىنىپ يېڭى-يېڭى مەدەنىيەتلەرنى پىلانسىز تۇغۇۋەردى. ئەقلى كورلار ئاسانلا ئېزىقتى. ھازىرقى مەدەنىيىتىمىزنى قانداق باھالاش، سۆپەتلەشمۇ تەسكە چۈشتى. بۇنى نېمىدىن كۆرگۈلۈك؟ ئاساسلىقى ئىجتىمائىي ھادىسىلەردىن كۆرۈش ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر.

يېقىندا بىرەيلەن ھازىرغىچە بىزگە «مەدەنىيەت» خۇسۇسىدا ئۆزلەشكەن 56خىل «چاي» نى ساناپ بەردى. تۇغۇلغان كۈنى خاتىرىلەش چېيى، ئۆي چېيى، باجىلار چېيى، ئاياللار چېيى، ئەر-خوتۇنلار چېيى. . . دېگەندەك. نەزىر-چىراغ تۇرلىرىمۇ ئون نەچچە خىلغا يېتىپتۇ. بۇ ھال نېمىدىن دېرەك؟ ئەسلىمىزدىن ياتلىشىپ ئاستا-ئاستا خۇددىمىزنى يوقىتىشىمىزدىن دېرەك. ئۆزىمىزگە ئوخشىمىغانسېرى ھەممىلا ئىشتا خەقنى دورايدىغان بولدۇق. نەتىجىدە چوڭ-كىچىك ئىجتىمائىي كۈلپەتلەر كۆپىيىۋەردى.

خەلقنى يېتەكلەشتە مەتبۇئاتلارنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم. لېكىن بەزى مەتبۇئاتلىرىمىز مەسئۇلىيەتسىز، قارا قورساق، شەخسىيەتچى، بەتنىيەت مۇھەررىرلەرنىڭ قارا قوللىرىدا بېھۇدە ئىسراپ بولماقتا، بۇلغانماقتا. خەلقنىڭ ئاچقان يېرىگە تېگىدىغان ئەسەرلەر بەكلا ئاز كۆرۈلۈۋاتىدۇ. ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ قايسىبىرىنى ، قايسىبىر سانىنىڭ قايسىبىر بېتىنى ئاچساق، ژۇرنال بېتىنى زايە قىلغان ئەسەرلەرنى كۆرۈشكە كۆنۈپ قالدۇق. ماھىيەتلىك تېمىلار، مەسئۇلىيەتچان، كۆڭۈللى سەگەك يازۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئىسىم-شەرىپى ئاز چىلىقىدۇ. قاقشاشتىن ئۆزۈم بىزار تۇرۇپ قاقشاۋاتىمەن. مەتبۇئات ئىسراپچىلىقى نۆۋەتتە بىز قاقشاقا تېگىشلىك مۇھىم تېما. يازغۇچىلار جەمئىيەتلىرى نېمە قىلىدۇ؟ گېزىت - ژۇرناللارغا نېمىشقا دېتى بار، مەسئۇلىيەتچان، ئاۋامنىڭ دەردىنى ۋە قەدىرىنى چۈشىنىدىغان، كېسەلگە قاراپ دورا بېرەلەيدىغان ساپالىق مۇھەررىرلەر سەپلەنمەيدۇ؛ قولىدىكى گېزىت-ژۇرناللارنى ۋاستە - دەستەك قىلىۋېلىپ ئاۋامنى گوللاشقا كۆنگەن، ھەدىسلا مۇناسىۋەت توري ئىچىدە ھەربىر كەت قىلىدىغان لاياقەتسىز، غۇرۇرسىز كىشىلەر نېمىشقا مۇشۇنداق ھالقىلىق ئورۇنلارغا مىخلاپ قويۇلىدۇ؟ بەزى ژۇرناللارنىڭ باش مۇھەررىرلىرى تېخى مەمۇرىي باشلىقلار ئىكەن. بۇ نېمىدېگەن كۆلكىلىك، بىمەنە ئىشكەنە! مەمۇرىي باشلىقلار ژۇرناللارغا كەسپىي جەھەتتە قانچىلىك باش بولالار؟ ئۇلار «باش مۇھەررىر» نىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىسە كېرەك. كىشىلەر نېمىشقا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ژۇرناللارنىڭ سەرخىلى سانايدۇ؟ بۇ ھەقتە زىيادە توختىلىشىنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىسا كېرەك. بۇنداق دېيىش ئارقىلىق ھەممىلا ژۇرنالنى مۇشۇ ژۇرنالنىڭ ئۆلچىمىدە چىقىرىش كېرەك، دېمەكچى ئەمەسمەن. ھەرقانداق ژۇرنال ئۆزىنىڭ خاراكتېرى، خاسلىقى بويىچە چىقىشى كېرەك. ھەربىر ژۇرنالنىڭ ئۆزگىچىلىكى بولمىسا بولمايدۇ. يېڭىلىق، ئۆزگىچىلىك دەپ ھەرقىسما سەنەمدە يورغىلاۋېرىشكە بولمايدۇ. ژۇرناللاردا بىر مەزگىللىك، بىر نەچچە يىللىق پىلان، تەسەۋۋۇر، ئۇسلۇب بولۇشى كېرەك. ئاپتورلارنى تەربىيىلەش، يېڭى كۈچلەرنى يېتىشتۇرۇش، مەسئۇلىيەتچان يازغۇچى ياكى ھەۋەسكارلارنى بايقاش ھەم ئۇلاردىن پايدىلىنىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك. قارىسىغا يۇرتۇازلىق قىلىدىغان ياكى يۇرت ئايرىمايمىز دەپ تۇرۇپ بەزى ئاپتورلارنىڭ تۇتۇرۇقسىز ئەسەرلىرىنىمۇ ئېلان قىلىپ قويۇدىغان خاھىشلار ژۇرناللارنىڭ سۈپىتىنى چۈشۈرىدۇ.

بىزدە ژۇرنال مول. ناۋادا ھەممىلا ژۇرناللىرىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن پىلانلىق يول تۇتقان بولسا يازۇرمەنلەر تەبىئىيلا ئازايغان، يەنى ساپاسى ئۆسكەن بولاتتى. ژۇرناللار ئۆچۈن ئەسەر تەشكىللەش،

تاللاش ئۆتكىلىنى چاڭ تۆتۈش ئىنتايىن مۇھىم. بۇ جەھەتتە باش مۇھەررىر ھالقىلىق رول ئويناشقا بولمايدۇ.

مېنىڭچە، بۇ ساھەدە قىلىشقا تېگىشلىك تۇرتكىلىك ئىشلار بەك جىق. بۇ يەردە كۆڭلۈمدىكى قىسمەن گەپلىرىمنى پەرداز لىمايلا دەۋالغۇم كېلىۋاتىدۇ:

ئەدەبىيات ۋە نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، ئالدى بىلەن يارامسىز باش مۇھەررىرلەرنىڭ كەشىنى توغرىلاپ، ئورنىغا راۋۇرۇس ئەركەكلەرنىڭ سەپلەنگىنى ، باش مۇھەررىرلىكنى كۆزى يەتكەنلەر تالاشسا ھەم ئەركىن رىقابەتلەشسە بولۇدىغان ھالەتنىڭ شەكىللەندۈرۈلۈگىنى، ژۇرناللار ئارا ئەدەبىياتىمىزنىڭ، جۈملىدىن مىللىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولىدىغان ئەركىن. ئاشكارا رىقابەت شەكىللەنگىنى، ژۇرناللار ئەدەبىياتىمىزدىكى ئازغۇن، ئاسىي قەلەمكەشلەرنىڭ ئىدىيىسىنى ماھىيەتلىك مەۋقەگە رۇسلىغىنى، ئەدەبىي ئەسەرلەر مۇكاپاتىنىڭ كۈرسى، قىممىتى كۆتۈرۈلگىنى، «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نىڭ ھەقىقىي ئەدەبىيات مۇكاپاتى پائالىيىتىگە ئۆزگەرتىلگىنى، بۇ مۇكاپاتقا ئەسەر تەۋسىيە قىلىش، تاللاش، باھالاشتىكى بولمىغۇر قىلىقلار تۈپ يىلتىزىدىن تۈگىتىلگىنى، قەلەمكەشلەر ئارىسىدىكى بىمۇدە زىددىيەت، گۇرۇھۋازلىق، ئۆزۈمچىلىكلەر يوقىتىلغىنى، يىلدا بىر قېتىم باھالىنىدىغان، ئىككى-ئۈچ ئادەملا مۇكاپاتلىنىدىغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇكاپاتى» تۈزۈمى يولغا قويۇلغىنى، ژۇرناللارنى سۈپەت جەھەتتىن يىلدا بىر قېتىم باھالاپ نەتىجىسى - ئىلغار ژۇرناللارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن پاسسىپ-ناچار ژۇرناللارنىڭ كەمچىلىكلىرى ئاشكارا مەلۇم قىلىنغىنى، تالانتلىق ئىزباسارلارنى سەزگۈرلۈك بىلەن بايقاپ ۋە تاللاپ نىشانلىق تەربىيىلەنگىنى، كەسپىي يازغۇچىلارنىڭ تەرتىپكە سېلىنغىنى، ھەرقانداق قەلەمكەش كەسپىي يازغۇچىلىققا ئىلتىماس قىلسا بولىدىغان ئەركىن رىقابەت يولغا قويۇلغىنى تۈزۈك. بۇ، زامانىنىڭ تەقەززاسى! كەسپىي يازغۇچىلىق بىرنەچچىلا ئادەمگە مەركەزلىشىپ قېلىۋېرىپ بولمايدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە ئۈمىدلىك، مەسئۇلىيەتچان، مول ھوسۇللۇق ياشلارمۇ كەسپىي يازغۇچى بولالايدۇ.

يەنە شۇنىمۇ ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتۈش لازىمكى، «مۇنەۋۋەر باش مۇھەررىر مۇكاپاتى» تەسىس قىلىنىپ، بۇنىڭدا ئاپتونوم رايون بويىچە (ژۇرناللاردىن) ئەل رايى ئۆلچەم قىلىنىپ بىرلا كىشى باھالانسۇن. ئەدەبىيات تەنقىداتچىلىرى، تەقرىزچى، ئوبزورچىلار نىشانلىق تەربىيىلەنسۇن. مەلۇم بىر يەرلىك ژۇرنالنى «ئۇيغۇر ئوبزورچىلىقى» غا ئۆزگەرتسىمۇ بولىدۇ، مۇمكىن بولسا مەخسۇس ژۇرنال چىقىرىلسا تېخىمۇ ياخشى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئوبزورچىلىق ئىنتايىن ئاجىز - قوشۇن شەكىللەنمىدى، ئىزچىللىق يوق. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئومۇمىيۈزلۈك باھا بېرىلىپ تۇرۇلۇشى زۆرۈر. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى يىرىك ئەسەرلەرنى خەنزۇ تىلى ۋە ھەرخىل (ئاساسلىق) چەت ئەل تىللىرىغا تەرجىمە قىلىدىغان تەرجىمانلار يېتىشتۇرۇلسۇن. مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بىزدىمۇ «نوبېل مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەدەك قەلەمكەشلەرنىڭ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنىش كېرەك. بۇنىڭدا تەرجىمانلارنى كۆچەپ تەربىيىلەش - يېتىشتۇرۇش زۆرۈر. بۇ بىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىن كۆتىدىغانلىرىمىز.

يۇقىرىقىلار مەزكۇر ماقالىغا ئانچە بەك مۇناسىۋەتلىك بولمىسىمۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەقدىرىگە زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا - يۈزە ھەم ئابستراكت بولسىمۇ دارتىپ ئۆتۈش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغاچقا، يازغۇچىلار جەمئىيىتىمىزنىڭ چىشىغا تېگىپ قويدۇم. بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز ھازىر نورمال تەرەققىي قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، مەسىلىلەر يەنىلا كۆپ. ياشلاردا ئۆز خاھىشىنى تەرغىب قىلىش ئىدىيىسى يەنىلا كۈچلۈك. ئەدەبىياتىمىزدا قۇتۇپ - گۇرۇھلار مەۋجۇد. بۇ ھال ئاندا-ساندا ئاشكارىلىنىۋاتقان بولسىمۇ، مەلۇم خەۋپلەردىن بىشارەت بېرىپ تۇرۇۋاتىدۇ. چوڭلار بىلەن ياشلار سىغىشالمايدىغان، چوڭلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ كەلگۈسىدىن خەۋپسىرەيدىغان، ياشلار چىقىشالمايدىغان ، بىر-بىرىنى سېسىتىشىدىغان، ھەدەپ يېڭى ئىزم، نىزم دەيدىغان ناچار خاھىشلار يىلتىزلانغىلى تۇردى. «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا چەت ئەللىكلەرلا ئېرىشىدىكەن، دەپ قاراپ ھەدىسلا ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت خاھىشى، ئۇسلۇبى، ئىدىيىسىنى ئۆزىمىزنىڭ ئەدەبىيات تۈپرىقىغا كۆچۈرۈۋەرسەك بولمايدۇ. خاسلىق ۋە مىللىيلىق ئەدەبىياتنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى. نۆۋەتتى كەلگەندە خەقنى دورىمايمۇ بۇنداق مۇكاپاتلارغا ئېرىشكىلى بولىدۇ. يازغۇچىلار جەمئىيىتى ئەدەبىياتىمىزنىڭ يۆنىلىشىنى، قەلەمكەشلەرنىڭ ئىدىيە - خاھىشىنى، مەسئۇلىيىتىنى ئاۋامغا مەنپەئەت تېگىدىغان تەرەپكە بۇراپ تۇرۇشى كېرەك. مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يوق، ئەدەبىياتنى ئابروي قازىنىشنىڭ ۋاستىسى قىلىۋالغان ساپاسىز قەلەمكەشلەرنى رەھىمسىزلەرچە سەپتىن شاللاپ، ئەدەبىيات مۇھىتىمىزنى ساپلاشتۇرۇش كېرەك. قەلەمكەشلەر قوشۇنى ساپلاشمىسا ئاۋام ۋۇجۇدى قانداق ساپلىشىدۇ؟ ھازىر بىز ئىنتايىن ھالقىلىق مەزگىلدە تۇرۇۋاتىمىز. ئەگەر مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك قەلەمكەشلىرىمىز تېرىقتەك چېچىلىپ كېتىدۇ.

يېقىن كەلگۈسىدە مۇكەممەل ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئېقىمىنى شەكىللەندۈرۈش كېرەك. بۇنىڭدا شېئىرىيەت ئوبزورچىلىقى رەسمىي ئىلىم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىلىشى كېرەك. شائىرلارنىڭ ۋۇجۇدى ھەقىقىي شېئىرىيەت سۈيىدە پاكلىنىشى، بالىلىق تەبىئىيتى، مىللىي خاسلىق،

ئۆزلۈك ئېڭى، يىمىرىلمەس ئەقىدە - ئېتىقاد، تەڭرى چۈشەنچىلىرى ئۆز قىممىتى، خاسلىقى بويىچە سىڭدۈرۈلۈشى كېرەك.

5

شېئىر سەنئەتنىڭ گۈلتاجى. ئۇ بارچە ئىلىم ۋە ئىجادلارنىڭ بالىياتقۇسى، ھامىيسى - شېئىر ھەقىقەت.

پېقىر بالىلىق، شېئىرىيەت ئاساسىدىكى باغلانما تەسەۋۋۇر ھاسىلاتىغا ھامىلدار بولغىلى ئون يىلچە بولدى، مۇشۇنىڭ ئالدى-كەينىدە ئۆزۈمچە شېئىر يېزىپمۇ يۈردۈم. لېكىن يازغانلىرىم ئۆزۈمگە يارىمىدى. ئۆزىگە يارىمىغان «مال» نىڭ خېرىدارغا يارىشىپ كېتىشى ناتايىن. چۈنكى «ئۆزىگە يارىغان خانغا يارايدۇ» ئەمەسمۇ. شېئىر بىلەن ھەپىلىشىنىڭ ماڭا يەتكۈزگەن ئەڭ زور پايدىسى شۇ بولدىكى، شېئىر (توغرىسى شېئىر يېزىش) دىن ۋاقتىنچە قول ئۈزدۈم. شېئىرنىڭ بىزنىڭ ئادەتتىكى نەزەر-چۈشەنچىمىزدىكىدەك ئۇنچىۋالا بوزەك سەنئەت ئەمەسلىكىنى، بەلكى تەڭرىدەكلا ئۇلۇغ بىر غايىبانە كۈچ - قۇدرەت، ئېزگۈلۈك مەنبەسى ئىكەنلىكىنى بارغانسېرى ھېس قىلدىم. شېئىرنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا بولغان چۈشەنچەم چوڭقۇرلاشقانسېرى، ئەقىدەم كۈچەيگەنسېرى ئىزھار قىلغىلى بولمايدىغان بىرخىل ئاتەش پىراق باغرىمدا كەزدى. زىددىيەتلىك ئىچكى توقۇنۇشلار قاينىمىدا يۇرۇپ، يېزىش-يازماسلىق ھەققىدە تولا ئويلاندىم. ئاخىرقى خۇلاسەم شۇ بولدىكى، شېئىرنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى مۇشۇنچىلىك چامامنىڭ يېتىشچە ئىزھارلىشىم، بۇ ئارقىلىق شېئىرنى ئاددىي چۈشىنىپ كۆنگەنلەرگىمۇ ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ئانچە-مۇنچە ھېس قىلدۇرۇشۇم كېرەك. ھەركىمدە شېئىرغا نىسبەتەن يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بولمىسا بولمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، مۇشۇ مەزمۇن خۇسۇسىدا بىر قاتار ماقالىلارنى يازغان بولدۇم، لېكىن روھىي ھامىلدارلىقتىن پەقەتلا خالاس بولالمىدىم، بەلكى مەڭگۈ خالاس بولالماسمەن... شېئىرنىڭ ئۇلۇغلۇقى چەكسىز ھەم شەكسىز. شېئىرغا تەڭرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك يۈكسەك ھۆرمەت - ئىقتىدا بىلەن مۇئامىلە قىلىش خاھىشىم سۇسلاشمايدۇ، بەلكى تېخىمۇ كۈچىيىدۇ. ئۇزاققا قالماي كىشىلىرىمىز شېئىرنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى جەزمەن ھېس قىلىدۇ، شېئىرىيىتىمىز پاكلىنىدۇ.

بىزگە ھازىر مۇھىم بولۇۋاتقىنى بالىلىقنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتىنى تونۇش. مۇشۇ ماھىيەتلىك مەسىلە ھەققىي قىممىتى بويىچە زاھىرلىنىپ كەتسىدى، روھىيىتىمىز ۋاللىدە يورۇپ كېتەرمىكىن دەيمەن ھەم شۇنداق بولۇشىغا ئىشەنچىم كامىل. ئۇ چاغدا ئىللەتلىرىمىز ھەققىدە گۇرەن تومۇرلىرىمىز يېرىلىپ كەتكەندەك ھالەتتە كۆچۈپ - چىڭقىلىپ سۆزلىشىمىزنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ، ھەممە نەرسە ماھىيەتلىك، خاسىيەتلىك بىر ئىزغا چۈشىدۇ، روھىمىز ئەسلى ۋەسلىگە ئېتىلىدۇ. شېئىرىيەت ئۆز نۆۋىتىدە پۈتكۈل مىللەتنىڭ روھىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر مىللەت ئۆزىنىڭ مىللەتلىك خاسلىقلىرى بىلەنلا ئۆز مەۋجۇدلۇقىنى ساقلايدۇ ھەم ئۆزىنى تونۇتالايدۇ. ھازىر بىزنىڭ نۇرغۇن نەرسىلىرىمىز، ئومۇملاشتۇرغاندا روھىمىز ئۇماچ بوپكەتتى، ئەنئەنىلىرىمىز، خاس مەدەنىيەت خاھىشىمىز، روھىيەت ئېھتىياجىمىز زامانىۋى مەدەنىيەت ئەگلىكىدە بولۇشىچە تاسقالماقتا. نۇرغۇن نەرسىلىرىمىز ئەگلەكتىن چۈشۈپ قېلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق بولۇۋەرسە روھىمىز پېقىش-پېقىش بوپكېتىدۇ-دە، بالىلىقتىن، ئاخىرقى ھېسابتا شېئىرىيەت مەنزىلىگە باشلايدىغان يولدىكى «پىلىسرات كۆۋرۈكى» دىن ئۆتەلمەي بىر يولى ھالاك بولىمىز، دوزاققا مەھكۇم بولىمىز...

شېئىرنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ بەزىلەر شېئىرغا تەبىر بېرىشكە ئامراق. مەن تەبىر بەرمەيمەن، پەقەت ئۆزۈمنىڭ ساددا چۈشەنچەم ئارقىلىق تۆۋەندىكىدەك سۇپەتلەپلا بېرىمەن: بالىلار خۇدانىڭ گېپىنى چىققاندا: «خۇدا نەدە؟» دەپ چوڭلارنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. چوڭلار: «خۇدا ئادەمنىڭ دىلىدا» دەپ ئاددىيلا جاۋاب بېرىدۇ. چۈنكى بەندە ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپ جاۋاب بېرەلمەيدۇ. بالىلار چوڭلارنىڭ جاۋابىغا قايىل بولماي يەنە سورىسا، چوڭلار: «ئاسماندا» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بالىلار سوئال سوراۋەرسە، چوڭلار: «(خۇدادىلىمدا) دەپ چۈشەنسەڭلا بولىدۇ» دەپ بالىلارغا تەنبىھ بېرىپ ئۇلارنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلايدۇ. مېنىڭچە، شېئىر شۇنداقراق بىر كۆچ. ئۇنىڭغا باشقىچە ئىزاھ-چۈشەنچە بېرىشكە بولماس.

مەرھۇم شائىرىمىز تېيىپجان ئېلىيېۋ توغرا ئېيتقان: «بىر پەللىنى كۆزلەپ ماڭمەن، ئاۋارىمەن تېخى يېتەلمەي» دەپ. بۇ زادى قانداق پەللە بولغىيدى-ھە؟! مۇھەببەت پەللىسىمىدۇ؟ ياق، بۇ ئۇنچىۋالا ئاددىي پەللە ئەمەس. مەن شۇنداق قارايمەن: بۇ پەللە - بالىلىق، شېئىرىيەت. بىزنىڭ يارالمىشىمىز، مەۋجۇدلۇقىمىز - ھاياتىمىز شېئىر، ئاخىرى شېئىرىيەتنىڭ ئېزگۈ باغرىغا بەيئەت قىلغىنىمىزچە سىڭىپ كېتىمىز. ھايات - شېئىر، ئۆلۈمۇ شۇنداق، دۇنيامۇ، ئادەملەرمۇ ۋە باشقا بارلىق جانلىق، مەۋجۇداتلارمۇ شېئىر. ئۇلارغا بېرىلگەن نام-ئاتاقلا ئۇلارنىڭ شېئىرلىق خۇسۇسىيىتىنى يېپىپ - پەردازلاپ تۇرىدۇ، خالاس. بىزنىڭ ھەممە نېمىمىز - ئوي-پىكىرلىرىمىز، تەپەككۇرىمىز، ھەرىكەت-مەشغۇلاتلىرىمىز، سايىلىرىمىز ھەم غايىلىرىمىز، ھەتتا ھەربىر تىنىقىمىز شېئىردىنلا ئىبارەت. بىز مۇشۇ ھېكمەتنى چۈشىنىشىمىز، ھېچ بولمىغاندا ھېس قىلىشىمىز كېرەك ئىدى. ئەمما مۇشۇ ئاجىزلىقتىن، بىپەرۋالىقتىن ھاسىل بولغان بىخۇدلۇقىمىز بارلىق بەتبەختلىكىمىزنىڭ تۇغۇتخانىسى، ھامىيسى ھەم ئەۋجى بوپكەلدى. بۇ قانۇنىيەتنىڭ ھېكمەتلىك خاسىيىتى روھىمىزدا تىرىلمىسە، ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز (تەن بىلەن

روھ، مەن بىلەن رىئاللىق، ئومىد بىلەن ئومىدسىزلىك، ئۆتمۈش بىلەن كېلەچەك) دۇشمەنلىشىپ سىغىشالمايمىز. بىز شېئىرغا ئەلۋەتتە يېقىن ئىدۇق، ھازىر نېمىشقا شۇنچە يىراقلاپ كەتتۇق؟ بىر ئېغىز گەپ: شېئىرغا بولغان ئېتىقاد. ئەقىدىمىز سۇسلاشتى، روھىمىز بۇسلاشتى، نۇرغۇن نەرسىلەر بىزدىن خوشلاشتى. بىز شېئىرغا يۇرۇش قىلئۇاتىمىز دەپ (ھەتتا بەزى سارايلار قېتىشلار: «بىز شېئىرنىڭ ئۆزىگە قايتىپ كەلدۇق» دەپمۇ جۆيلىدى) جار سېلئۇاتىمىز. ئىزدىنىشلىرىمىز، ئۇرۇنۇشلىرىمىز تاپتىن چىقىپ كەتتى، تەڭداشسىز بىر كۆچكە ئۆزىمىزنى چاغلىماي پەشۋا ئېتىۋاتىمىز. شېئىر - بىزنى تەڭرى ئارغامچىسىغا باغلاپ تۇرۇدىغان غايىب كۈچ، قەلبىمىز شېئىر ماكانى. ئەمما بىز ئۆز قەلبىمىزنى چۇشەنمەيۋاتىمىز. شۇ ۋەجدىن ھاياتىمىز قاتمۇ قات قىسمەت چەمبىرەكلىرى قورشاۋىدا تاسقىلئۇاتىدۇ، ھايات ئەگلىكىدە تولا تاسقىلىپ بېشىمىز پولا بولاي دېدى. ئەمەلىيەتتە بىرمىللەتنىڭ شېئىرىيەت ساپاسى ئۇنىڭ روھىيەت ھالىتىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىدۇ. بالىلىق - ئىنسان تەبىئىيىتىنىڭ ئەڭ جۇلالىق - يارقىن پەسلى. ھالبۇكى، بىزنىڭ تەبىئىيىتىمىز بالىلىقتىن تىنىمسىز داجىپ قېرىلىققا شۇجۇماقتا. ئۆلۈمىمىزمۇ قېرىلارچە ئۆلۈم ئاسارىتىدىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. بالىلىققا مۇھەببەت باغلىماسلىقىمىز بىزنىڭ ئەشەددىي ئاجىزلىقىمىز. نېمىشقا شۇنداق؟ سۇئىئي نەرسىلەرگە قىزىقىشقا، بېرىلىشكە كۆندۇق، خۇددى ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ ساپلىقى بىلەن بىزنى بېقىپ، كۆكلىتىپ كەلگەن تۇپراق خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق دېگەندەك «خېمىر تۇرۇچ» لارغا كۆنگەن، ھەتتا خۇمار بولغاندەك.

6

دادام تېپىك دېھقان، شۇنداقلا ئەمگەكلىك دېھقان. رايىشلىق، كەڭ قورساقلىق دادامنىڭ ئاساسلىق ئالامىتى بوپقالدى. تۇرۇپلا دادامغا ئىچىم ئاغرىپ قالىدۇ. چۇنكى ياشلىقىدا، قىرانلىقىدا بىزنى دەپلا ياشىدى، ئەمدى قېرىغاندىمۇ بەش بالىنىڭ غېمىدە ھەلەك. دادام ئەمدىلەتىن 60 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، بىلى مۇكچىيىپ، جۇغى كېچىكەپ، چىشلىرى چۇشۇپ كەتكىلى خېلى يىللار بولدى. چىش سالدۇرۇپ قويماي دېسەم، «ئۆرۈك پىششىقىدا، قوغۇن پىششىقىدا» دەپ بۇ ئىشنى ھازىرغىچە سۆرەپ كەلدى. ھېيت. ئايەم ھارپىسىدا دادامنىڭ ئۇستۇبشىنى يېگىلاپ قويغۇم كېلىدۇ، لېكىن تا مۇشۇ كۈنگىچە 50 يۈەنلىك يېڭى كىيىم ئېلىپ بېرەلمىدىم. ئېلىپ بېرىدىغىنىم پايپاق، كۆڭلەك، دوپپا دېگەندەك ئەرزان نەرسىلەر بىلەنلا چەكلەندى. دادام بىچارە ئات. ئۇلاغ، قوي. ئۆچكە بېقىشقا بەك ئامراق، ئېغىلدىكى چوڭ. كىچىك مال. چارۋىلار 30 غا يېتەر، لېكىن بىزنىڭ ئۆيدىكىلەرنىڭ گۆشلۈك تاماق يەيدىغان ۋاقىتلىرى بەك ئاز. دادام مېنى ئۆيلەيمەن دەپ ئۇدا بەش يىل بەش باش كالىنى بوردىدى، لېكىن مەن بەش يىلدىن كېيىن ئۆيلەندىم. ئۇكامغا بوردىغان بىر كالا غايىب بوپكەتتى. دادام كالىنىڭ دەردىدە تېخىمۇ جىمغۇرلىشىپ ياداپ كەتتى. قىش ۋە ئەتىياز كۈنلىرى كالا. قويلارنى ئەتىگەندە ئېغىلدىن چىقىرىۋەتسە، كەچقۇرۇن ئۆزلىكىدىن قايتىپ كېلىدۇ. ئەپسۇس، ئۇكامغا ئاتاپ بوردىغان كالا كىملەرنىڭ كارنىيىغا كىرىپ كەتتىكىن. تالاڭ، دادام بىرەر ئايغىچە چۆل. جەزىرىلەرنى، قوشنا مەھەللىلەرنى كېزىپ ئىزدەپ ھالسىزلىنىپ كەتتى، ھەتتا پالچىلارنىڭ ئالدىغىمۇ نەچچە رەت بېرىپ باقتى. دادام قارىماققا كىچىك بالىلار بوزەك قىلىۋالسىمۇ كۆڭۈلچەكلىك قىلىپ زىيادە گەپ قىلمايدۇ، سەن. پەن دېيىشنى بىلمەيدۇ. بىر يىلى شەھەرگە قوغۇن سانتىلى كىرگەندە ھارۋىنىڭ بىر چاقى بىر تاشنىڭ ئۇستىگە چىقىپ كېتىپ، ھارۋا يانچە بوپقېلىپ قوغۇنلار يېگۈسىز بوپكېتىپتۇ. ئەسلىدە ئېشەك ماشىنا سىگنالىدىن ئۇركۈپ كەتكەنكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ دادام قوغۇن سانتىلى شەھەرگە كىرمىدى. دادىسىدىن ئۆچ ياش، ئاپىسىدىن يەتتە ياش چېغىدا يېتىم قالغان دادام ئۆمرىدە كۆپ جاپا تارتقان، ئارامخۇدا راھەت كۆرۈپ باقمىغان ئادەم. دادام موخۇركىنى تولا چېكىدۇ، بەزىدە شۇنداق كۆچەپ. قېقىلىپ يۆتىلىپ كېتىدۇكى، خېلى ۋاقىتلارغىچە دېمى كەلمەي قالىدۇ. بىرنەچچە يىللار بولدى ئاپامنىڭ تولا ۋاتىلدىشى بىلەن تاماكىدىن چىقىۋالدى. دادام ئۆمرىدە بىرەر قېتىم ھاراق ئىچىپ باقماپتۇ، مەشرەپ دېگەندەك كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىغا، سايا ھەتلەرگە بېرىپمۇ باقماپتۇ. ئۇنداق بولغان بىلەن دادام جاڭگالغا تولا بارغان، مېنىمۇ تەڭ ئەگەشتۇرۇپ جاڭگالغا - ئۆزىنىڭ جىمجىتلىقى بىلەن ساپلىقىنى، گۈزەللىكىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان ئەشۇ بىپايان دۇنياغا ئامراق قىلغان ئادەم دادام بولدى. ھازىرغىچە جاڭگالنى ئويلايمەن، ئەشۇ چاغلارنى سېغىنىمەن. ھازىر شۇ سۈكۈناتلىق دۇنيانى كۆرۈپ كېلىشكە پەقەتلا پۇرجام (چولام) چىقمايدىغان ئالدىراش ئادەم بوپقالدىم. شۇنچە ئالدىراش يۈرگىنىم بىلەن بىرەر ئىشنى باشقا چىقىرالمىدىم. شەھەر ئادەمنى شۇنداق قىلىپ قويامدىكىن. تالاڭ!

دادام يۈرەك كېسىلى تېپىۋالغىلى تۆت يىلچە بولدى، بۇنى ئاز دەپ ئۆپكىسىنىڭمۇ تازىسى قالماپتۇ. ئىككى قېتىم كېسەلخانىدا ياتتى، داۋالىنىش خىراجىتىنى مەن تۆلىدىم. ھېلىمۇ ياخشى ئۇچ ئايلىق قەلەم ھەققىمنى يىغىپ مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل جۇغلاپ قويۇپتىكەنمەن. دادام ئىككىنچى قېتىم كېسەلخانىدىن چىقىپ، بىزنىڭ ئۆيدە بىرمەزگىل تۇرماقچى بولدى، ئىككى كۈندىن كېيىنلا زېرىكىپ قالدى. يېزىدا تولا مىدىرلاپ كۆنۈپ قالغان ئادەمگە بىكارچىلىق ئۆلۈمدەك تۇيۇلسا كېرەك. ئۇچىنچى كۈنىگە ئۆتكەندە دادامغا زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ ئۆي ئىچىدە قىلىدىغان ئىش تېپىپ بەردىم: دادام بىنا ئۆيۈمگە ئوچاق سېلىش باھانىسى بىلەن يەنە ئۇچ كۈن تۇردى. مۇشۇ ئارىلىقتا ئايالىم بىلەن قىزىرىشىپ

قالدىم. ئۇ: «بىنا ئۆيگىمۇ ئوچاق سالامدۇ» دەپ تۇرۇۋالدى. بىز ئىككى كۈنگىچە گەپلەشمىدۇق. ئايالىم ھەدىسلا ماڭا دوق قىلاتتى. بىر كىچىسى ۋاراقىرىشىپ كەتتۇق. دادام ئەتىسلا: «كىتىمەن» گە تۇردى. ئۆيدىن چىقارماي باقتىم، لېكىن دادام پەقەتلا ئۇنىمىدى. دادام مۇشۇ بىرنەچچە كۈندە نېمىلەرنى تۈيغاندۇ، يەنە نېمىلەرنى ئويلىغاندۇ؟! كېيىن ئايالىم دادام ياسىغان ئوچاقنىمۇ بۇزۇپ پاقاقىلىۋەتتى. ئوچاقنىڭ ئورنىغا يۈز يۈەنگە بىر قەلەي ساندۇق سېتىۋالدۇق. بۇ ئىشلارنى ئويلىسام دادامغا تېخىمۇ ئىچىم ئاغرىيدۇ. مەن دادامغا نېمە قىلىپ بېرەلىدىم؟ شۇنداقتىمۇ دادام ھازىرغىچىلا بەش بالىنىڭ غېمىنى يەپلا يۈرىدۇ، دەردىمىزگە يېتەي دېسە قولى قىسقىلىق قىلىدۇ. دادام مۇشۇلارنى ئويلىسا قانچىلىك ئۆكۈنۈپ كېتەر-ھە! مەن ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇيۇلۇشنى ئۆگىنەلمىدىم. خەقنە يېتىشەلمەي پالاقلاپ يۈرگىنىم يۈرگەن. ماڭا، توغرىسى بىز بىر ئەۋلاد ياشلارغا نېمە بولغاندۇ؟ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ كاللام گاراڭ بوپكەتتى. ئاخىرى بىر نۇقتىنى - تەبىئىيتىمىزنىڭ بۇزۇلۇشىدىكى سەۋەبنى غۇۋا بولسىمۇ، ھېس قىلغاندەك بولدۇم. يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ھەممە ساھەلەردە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى، جۇملىدىن دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش مۇھىتىدىمۇ ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلدى. مۇشۇ خۇسۇستا دادامنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىمۇ تالاي ئۆزگىرىشلەر، داۋالغۇشلار بولغاندۇ، دەيمەن. تەبىئىيتىمىزنىڭ بۇزۇلۇشىدىكى بىردىنبىر تاشقى سەۋەبنى مۇنداق بىر جۇملىگە يىغقۇم كەلدى: «بۇز يەرلەرنىڭ ھەدەپ ئېچىلىشى، يەرلەرنىڭ خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭ زىيىنىدا شورلىشىشى، سۇلياۋ يوپۇقتىن ئىبارەت مەرەزنىڭ يامرىشى، يەرئاستى سۇيىنىڭ تارتىلىشى قاتارلىق تەبىئىي ئامىللار تەبىئەتنىڭ تەبىئىي تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزدى. بىز خىمىيىۋى ئوغۇت كۆچىدە ئايىنىغان يېمەكلىكلەرنى يېيىشكە مەجبۇرىي كۆندۇق، نەتىجىدە خىمىيىۋى ئوغۇت قېنىمىزغا، توغرىسى تەبىئىيتىمىزگە بۆسۈپ كىردى. دوختۇرخانىلار كۆپەيدى، زامانىۋىلاشتى، ئادەم ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللەر جىسمىمىزنى چىرمىۋالدى، روھىمىز...».

دەرھەقىقەت، يەرلەر خىمىيىۋى ئوغۇتقا بوۋاق ئانا سۈتىگە، بەڭگى ئىسقا كۆنگەندەك ئۆگەندى، ھەتتا خۇمار بولۇش دەرىجىسىگە يەتتى. زىرائەتلەرنىڭ چىدام كۈچى سۇسلاشتى، بۇلغانمىلارنىڭ تەسىرىدە تۇرلۇك ئاپەت ۋە خىرىسلار ھاۋاغا ئۆزلىشىپ كەتتى. يەرلەر ھەددىدىن زىيادە شورلاشتى. زاۋۇتلارنىڭ بېقىۋاتقان دېھقانلىرىمىزنىڭ پىلىلداپ تۇرغان نۇرسىز - خۇنسىز كۆزلىرى مەجبۇرەن كورلاشتى (لېكىن ئۇلار بۇنى مەجبۇرىيلىق دەپ قارىماسلىققا كۆندۇرۇلگەن). ئەزەلدىن دورىلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ۋەتىنى بوپكەلگەن ئېرىقلار سېمونتلاشتۇرۇلدى، يالپۇزغا ئوخشاش خۇشپۇراق ئۆسۈملۈكلەر ۋەتەنسىزلەشتى - يوقىلىش (خارابلىق) قا يۈزلەندى. ئەسلى سۇ بىزگە يېتىپ ئاشاتتى، ئېرىقلارنى قاتۇرما قىلىپ سۇنىڭ سىڭىپ كېتىشىدىن مۇداپىئەلەنمەسەكمۇ، توغرىسى تەبىئەتكە ھۆسن، تەنلىرىمىزگە شىپا بەخش ئېتىپ كەلگەن ئېرىق كۆكلىرىنى باستۇرۇۋەتمەسەكمۇ كۈنىمىز كېچەتتى. لېكىن تەبىئىيلىكنى بەسىشقا، بوغۇشقا ئادەتلىنىپ كەتكىنىمىز ئۈچۈن بۇ ئىشلارمۇ بىزگە «تەرەققىياتنىڭ بەلگىسى» بولۇپ تۇيۇلىدىغان بولدى. بۇنداق ئىشلارنى تەبىئىي يۈزلىنىش دەۋاتىمىز تېخى. نەچچە ئون مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ 80 - 100مېتر (ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق) قازغان زامانىۋى قۇدۇقلىرىمىزنىڭ سۇيى تارتىلغىلى تۇردى، زېمىن باغرى قاغجىراشقا، قۇرۇشقا باشلىدى. «سۇنئىي خېمىرتۇرۇچ» يىلسېرى ئىستېمال قىلىنىۋەرگەچكە، تۇپراق قاتلىمى ئەسلىنى يوقاتتى، يەرلەر مەست، كارا بولدى. دېھقانلاردا: «بىر قېتىم خىمىيىۋى ئوغۇتتا كۈچلەنگەن يەر ئۇچ يىللىق ئېسىدىن كېتىدۇ» دېگەن گەپ بار. خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن كۈچلەنگەن يەرلەردىن چىققان مېۋە-چېۋە، ئوتياش ۋە باشقا مەھسۇلاتلارنى كۈندە ئىستېمال قىلىمىز، بۇخىل تۇرمۇشقا كۆنۈپمۇ قالدۇق، كۆنمەي نېمە چارە؟

1980-يىللاردىلا قۇمۇلدا قوغۇننىڭ 20نەچچە خىل يەرلەشكەن سورتى بار ئىدى، ھازىر ئاران ئىككى-ئۈچ خىلغىلا چۈشۈپ قالدى. شۇنچە جىق سورتلار نېمىشقا بۇنچە تېز يوقىلىپ كېتىدۇ؟ سورتنىڭ يوقىلىشى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ دادام نېمىشقا شۇنچە خوراپ-ياداپ ئەسلى پېتىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ؟ «پوستى پىياز»، «ئاق كۆكچى»، «سېرىق كۆكچى»، «يانبۇلاق»، «جاغدا»، «ئالبانىيە تاۋۇزى» (ئۇرۇقسىز تاۋۇز، بىر-ئىككى تاللا ئۇرۇقى بار) دېگەندەك ئەنئەنىۋى سورتلارنىڭ بېشىغا «خانىش» دېگەندەك يېڭىدىن پەيدا بولغان سورتلار مىنۇتالدى. ئىلگىرى قوغۇن پەلەزلىرى (پەلەك) 10-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە، ھەتتا ئۇششۇك تەگكىچە يېشىلداپ خەمەكلەپلا تۇراتتى. ئۇ چاغلاردا قوغۇنلار قىغ، بۇيا، يۇلغۇن، يانتاقلار بىلەن كۈچلىنەتتى، لېكىن ھازىر ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە. پەلەزلەر بەزى يىللىرى بىر قېتىم خەمەكلەپلا سولىشىشقا باشلايدىغان بولدى. بۇنداق ھاللاردا دېھقانلار ئېچىدە يىغلاپ تۇرۇپ، مېڭىر مۇشەققەتتە ئېرىق ئېچىپ تېرىغان قوغۇن پەلەزلىرىنى يۇلۇپ، يەرنى تۇزلەپ كۈزلۈك زىرائەت، كۆپىنچە شاخ قوناق تېرىيدىغان بولدى. تەبىئەتنىڭ بۇزۇلۇشى بىلەن تەبىئىيتىمىزنىڭ بۇزۇلۇشى چەمبەرچەس باغلىنىپ كەتتى. ئاپتوماتىك قۇدۇقلارنىڭ، نوپۇسنىڭ ھەدەپ كۆپىيىشى، بۇنىڭغا ياندىشىپ خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق، ئاتالمىش يېڭى سورت، سۇپەتلىك ئۇرۇقلارنىڭ ئومۇملىشىشى تەبىئەتكە ۋە تەبىئىيتىمىزگە بۇ ئاستە زىيان سالدى. خىمىيىۋى ئوغۇت تۇپراقنىڭ تەبىئى سۇپىتىنى بۇزۇپ،

قۇرغاقچىلىق ۋە كېسەلگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى، جۈملىدىن تەبىئىي قۇۋۋەتنى سۈسلاشتۇرىدۇ. بۇ ھال ئەسلى مەدەنىيەت بىلەن غەيرىي مەدەنىيەتنىڭ ھازىرقى ھالىتى، غەيرىي مەدەنىيەتنىڭ ئەسلى مەدەنىيەتكە خىرىس قىلىشى، بۇنىڭ بىلەن تەبىئىيتىمىزنىڭ ئەجەشلىك قىسمىتىگە تىمسال قىلغىلىمۇ بولىدۇ.

بىز ھەدەپ «ئىلمىي ئۇسۇل» نى تەرغىب قىلىمىز. «ئىلمىي ئۇسۇل» نوقۇل زامانىۋى ئۇسۇللا ئەمەس، ئۆز نۆۋىتىدە ئەقەللىي ساۋاتلار ۋە يەرلىك ئۇسۇللارمۇ ئىلمىيلىككە ئىگە. زىرائەتلەر ئۆسۈش داۋامىدا كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن، ئازوت، فوسفور، كالىي، كالتسىي، ماگنىي، گۈڭگۇرت، تۆمۈر، بور، مانگان، مىس، سىنىك، مۇلىبدېن قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئېلېمېنتلارغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ، خۇددى ئادەم روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ھەرخىل پايدىلىق مەنبە-ئاسىللارغا ئېھتىياجلىق بولغاندەك. تەبىئەتتە بارلىكى نەرسە ئادەم تېپىدىن تېپىلىدۇ. ئادەم بىلەن تەبىئەت ئەنە شۇنداق يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن، چۈنكى ئادەم توپىدىن يارالغان-دە! ھەرقانداق كېسەلنىڭ داۋاسى تەبىئەتتە بار، لېكىن ئۇنى بايقاش، دەل جايىدا ئىشلىتىش باشقا گەپ. شۇنداق بولغاچقا تېۋىبلار، دوختۇرلار بارلىققا كەلگەن، مېدىتسىنا ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلغۇدەك دەرىجىدە يۇكسەلگەن. كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن قاتارلىق ئېلېمېنتلار ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى ئاساسلىق ئېلېمېنتلاردۇر. ئۇلار ئۆسۈملۈكلەر ئۈمۈمىي ئېغىرلىقىنىڭ 90نەچچە پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. زىرائەتلەر يوپۇرماقنىڭ رولى ئارقىلىق ھاۋادىكى كاربون(Ⅳ) ئوكسىدىنى، يىلتىزى ئارقىلىق تۇپراق قاتلىمىدىكى سۇ تەركىبىنى سۈمۈرىدۇ، قۇياش نۇرىنى ئېمېپ كاربون سۈيى بىرىكمىسىگە ئايلىنىدۇ. تۇپراق قاتلىمىدىكى كالتسىي، ماگنىي، گۈڭگۇرت، تۆمۈر قاتارلىق ئېلېمېنتلار زىرائەتلەرنىڭ قوبۇل قىلىپ پايدىلىنىشىغا يېتىپ ئاشىدۇ. زىرائەتلەرنىڭ ئازوت، فوسفور ۋە كالىيغا بولغان ئېھتىياجى زور بولسىمۇ، بىراق تۇپراق قاتلىمىدىكى تەركىبى بىر قەدەر ئاز. ۋەھالەنكى، بۇلار زىرائەتلەردىن ئېلىنىدىغان ھوسۇلغا ئەگىشىپ، دائىم دېگۈدەك زور مىقتاردا ئازىيىپ بارىدۇ. شۇڭا تۇپراقنى «ئوغۇتنىڭ ئۆچ مۇھىم ئېلېمېنتى» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ئېلېمېنتلار بىلەن دائىم تولۇقلاپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. يەرلىك ئوغۇتنىڭ پايدىسى خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق بولىدۇ. گەندە، سۈيدۈك ۋە ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ قىغلىرىدا ، ئۆي قۇشلىرىنىڭ مايا-قلىرىدا زىرائەتلەر ئېھتىياجلىق بولۇدىغان تۇرلۇك ئېلېمېنتلار ۋە مول ئورگانىك ماددىلار بولىدۇ. ئۇلار يەرگە قوشۇلغاندىن كېيىن زىرائەتلەرنى ئوزۇقلۇق بىلەن ئومۇمىيۈزلۈك تەمىن ئېتەلەيدۇ، يەنى ھەممە تەرەپتىكى ئېھتىياجلىرىنى يولىدا قاندۇرىدۇ. تۇپراقنىڭ سۇ، ئوغۇت ۋە ھارارەتنى ساقلاش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ. بۇلارنى ئادەمگە تەدبىقلاشقا تامامەن بولىدۇ. ئادەم تەبىئىيتى(تەبىئىي تەڭپۇڭلۇق) نىڭ بۇزۇلۇشى ئاخىرقى ھېسابتا ھەرخىل مەنۇى كېسەللەرگە باشلايدۇ.

خىمىيىۋى ئوغۇت تۇپراق قاتلىمىدىكى ئېغىر مېتاللار تەركىبىنى ۋە زەھەرلىك ئېلېمېنتلارنى كۆپەيتىۋېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن تۇپراق كىسلاتالىشىپ ئوزۇقلۇق ئېلېمېنتلىرى ئۆزىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقىتىدۇ ۋە كاربون(Ⅳ) ئوكسىدى بىلەن ئىئوننى سۈمۈرۈش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، مىكرو ئورگانىزملارنىڭ رولى سۈسلىشىدۇ. بۇ ئەھۋاللار مەھسۇلات مىقدارىغا، سۈپىتىگە ۋە ئادەم، چارۋىلارنىڭ سالامەتلىكىگە بىۋاستە زىيان يەتكۈزىدۇ.

تۇپراقنىڭ كىسلاتالىشىشى 1970-يىللاردا باشلانغانىدى. سانائەتنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەتلەر ئازوتلۇق ئوغۇتنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى ۋە ئىشلىتىش يىل چەكلىمىسىنىڭ تۇپراقنىڭ PH قىممىتىنىڭ ئۆرلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بايقىۋالغانىدى. ئازوتلۇق ئوغۇتنى ئىشلىتىشنىڭ تۇپراقنىڭ كىسلاتالىشىشىغا بىۋاستە سەۋەب بولۇدىغانلىقى مۇئەييەنلىشىپ بولغان ئىش. تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشچە، خىمىيىۋى ئوغۇت مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلسە، مىكرو ئورگانىزملارنىڭ رولى ئاكتىپلىشىدۇ، ئەكسىچە ھەددىدىن زىيادە ھەم داۋاملىق ئىشلىتىلسە، مىكرو ئورگانىزملارنىڭ رولى سۈسلىشىدۇ. دېمەك، خىمىيىۋى ئوغۇت تۇپراقنى مەلۇم مىقداردىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار بىلەن تەمىن ئەتسىمۇ، ئۇنىڭ تەركىبىدە يەنە بەزىبىر زىيانلىق ئېلېمېنتلارمۇ بار. ئۇلار زىرائەتنىڭ ئۆسۈشىگە ئۆز يولى بىلەن كۆچلۈك زىيان سالىدۇ. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىقتا خىمىيىۋى ئوغۇت كەم بولسا بولمايدىغان مەھسۇلات ئاشۇرغۇچى بوپقالدى. ئۇنى ئىشلەتكەندە تەركىبىگە دىققەت قىلىپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىش بىلەن بىرگە بىر قاتار مۇۋاپىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ زىرائەتلەرنى ئاسرىمىساق، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئېغىر زىيانغا ئۇچرايدۇ، مۇھىتمىز بۇلغىنىپ تۇرلۇك كېسەللەرنى پەيدا قىلىدۇ.

تۇپراقنىڭ خىمىيىۋى ئوغۇتقا خۇمار بولۇپ شورلىشىشى، «ئاق بۇلغانما» ئاتىلىۋاتقان سۇلياۋ يوپۇق(يالتىراق) نىڭ ئاپەت خاراكتېرلىك زىيىنى، ئەلمىساقتىن بىزنى بېقىپ كەلگەن سۇيى ئۇلۇغ ئانا دەريالارنىڭ قۇرۇۋاتقانلىقى، نەچچە مىڭ يىللىق تارىخنىڭ شاھىدى بولغان كارىزلارنىڭ قۇرۇقدىلىشى، زېمىن تەڭپۇڭلۇقىنىڭ ساقلاپ كېلىۋاتقان يەرئاستى بايلىقلىرىمىزنىڭ ھەددى-ھىسابسىز قېزىلىشى، يەرئاستى سۇلىرىنىڭ تارتىلىشى، ئاتموسفېرانىڭ بۇلغىنىشى. . . قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەر تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ بۇ ئەجەللىك ۋەھىمىلەرنى

ۇۇجۇدىمىزنىڭ ھازىرقى يىمىرىلگەن ھالىتىگە تىمسال قىلساق قانداق بولار؟ تەبىئەت بىزنىڭ ئاتىمىز، ئانىمىز، بارلىقىمىز، ھاياتىمىزنىڭ ئاساسى، لېكىن بىز ئۇنى يەتكىچە خورلىدۇق، ئۇنىڭ سەۋر قاچىسى توشماي قالارمۇ؟ بىزگە مەڭگۈ ئاتا-ئانا بولۇپ بېرىۋېرەرمۇ؟

ھەممە نېمىنىڭ ئاساسى، ئىگىسى بولىدۇ. جۇملىدىن بىزنىڭ ئاساسىمىز ۋە ئىگىمىز كىم؟ ئۆزىمىزنىڭ ۋۇجۇدى. شۇنداق ئىكەن، بىزنىڭ تەبىئىيىتىمىز، شېئىرىيىتىمىز ھەم بارلىق تەۋەررۈك تەۋەلىكلىرىمىز ئۆزىمىزگىلا خاس بولۇشى كېرەك. مىللىي خاسلىق كۆپ تەرەپلىمە بولىدۇ. بۇنىڭ بىر تارمىقى، توغرىسى ھەممە تەرەپلەرنىڭ مەركىزى بولۇشقا تېگىشلىك شېئىرىيىتىمىزدىمۇ خاسلىق بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا باشقا تەرەپلەردىكى مىللىي خاسلىقلىرىمىزنى گەۋدىلەندۈرگىلى، مىللەتنىڭ مەۋجۇدلۇق نەرخىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ 15يىللىق دولقۇنسىمان مۇساپىسىگە ئومۇمىيۈزلۈك باھا بېرىدىغان ۋاقىت بوپقالدى. بىزدە شېئىرىيەت ئوبزورچىلىقى رەسمىي بىر ئىلىم سۈپىتىدە شەكىللەنمىدى. يا ئېتى ئۇلۇغ ...وبزورچىلىقىمىز بۇ ھەقتە چىش يېرىپ بىرنېمە ...مىدى. ھېلىمۇھەم دەيدىغاندەك ئەمەس. شېئىرىيىتى- ...ز نېمىشقا ئىز تاپالمايدۇ؟ نېمىشقا پروزىدەك ...ەرەققىياتقا ئېرىشەلمەيدۇ؟ يېقىنقى يىللاردا شېئىرىيەتچىلىكىمىزدە بىر قەدەر قۇتلۇق ئىشلار بولدى. «سالغا تېشى»، «قەشقەردىكى يەرشارى» (ئادىل تۇنىيازنىڭ مەزكۇر داستانى ژۇرنىلىمىزنىڭ 1995-يىل5-، 6 (قوشما) سانىدا ئېلان قىلىنغان. - مۇھەررىردىن) دېگەندەك ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلەر توپلام سۈپىتىدە نەشر قىلىندى. بۇلار ئۇيغۇر شېئىرىيەتچىلىكىنىڭ ھازىرقى سەۋىيىسىگە ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلىپ كېتەلەمدۇ؟ بۇنىڭغا ھازىرچە بىرنېمە دېگۈم يوق. ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ھازىرقى سەۋىيىسىنى ئوتتۇرا ھال دېيىشكە بولار. ئەگەر بىزدە دورامچىلىق ئەۋج ئېلىپ كەتمىگەن بولسا، شائىرلار قوشۇنى بۇ دەرىجىدە زورىيىپ كەتمەس ئىدى. بىزدە بىرنەچچەيلەن بايراقدار (مەلۇم ئۇسلۇبقا ۋەكىللىك قىلغۇچى) بوپكېلىۋاتىدۇ، باشقىلار ئۇلارنى دوراپ يېزىۋاتىدۇ. يەنە بەزىلەر خۇددى «چەت ئەللىكلەرنىڭ ئوسۇرۇقىمۇ ئەتىر پۇرايدىغاندەك» ھەدەپ شۇلارنىڭ ئۇسلۇبىنى، روھىنى، ھەربىرىنى دوراۋاتىدۇ. چەت ئەللىكلەرنىڭ تەرجىمە قىلىنغان شېئىرلىرىنىمۇ كۆرۈۋاتمىزغۇ! ۋاي دېگۈدەك شېئىرلار كۆپ ئەمەس. خەقنى دورىمايمۇ شائىر بولغىلى، ئۆزىمىزگە خاس شېئىرىيەت ئەندىزىسىنى يارىتقىلى بولماسمۇ؟ بۇنداق قىلىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كېلىدۇ. گەپ بىزنىڭ ئۆز شېئىرىيىتىمىز (نوقۇل شېئىرىيەتنىلا دېمەكچى ئەمەسمەن) گە كۆيۈنۈش ۋە ئۇنىڭ قانات-قۇيرۇقىنى يېتىلدۈرۈش، دۇنيا شېئىرىيىتى ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلدۇرۇش - قىلدۇرالماسلىقتا.

تۇغقانچە

بالىلىق، شېئىرىيەت، تەبىئەت ھەققىدىكى تاغدىن-باغدىن يۇزە يازمىلىرىمنى مۇشۇ يەردە توگۇملەپ تۇراي. بۇ ناھايىتى چوڭ ھەم ماھىيەتلىك تېما، بۇنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى يورۇتۇپ بېرىشكە قۇربىم يەتمىدى، قالغىنىنى ھازىرچە ئوقۇرمەنلەر ۋە قەلەمداشلارغا قالدۇردۇم. لېكىن بۇ ھەقتىكى ئويلىرىم بۇنىڭلىق بىلەنلا تىنجىمايدۇ، خۇدا بۇيرىسا ھامان بىر كۈن ئىچىمنى بوشۇتىۋالىمەن.

بالىلىق، شېئىرىيەت، تەبىئەت، شۇنىڭدەك تەبىئىيىتىمىزنى قوغداشتا شائىرلار قانداق رول ئوينىشى كېرەك (بۇ يەردە شېئىر يازغۇچىلارلا كۆزدە تۇتۇلمىدى)؟ بۇ، ئالدى بىلەن شېئىر يېزىۋاتقانلار، ئىنسان روھىنى قېزىۋاتقانلار ئويلىنىشقا تېگىشلىك ماھىيەتلىك مەسىلە. چۈنكى شائىرلار بىر مىللەتنىڭ تەقدىرىنى تۇتۇپ تۇرالايدىغان كىشىلەردۇر. بۇيەردىكى «شائىر» شېئىر يازغۇچىلارنىلا كۆرسەتمەيدۇ، ئەلۋەتتە. بۇيەردىكى «شائىر» سۆزىنىڭ مەنىسى ئىنسان روھىنى يېتەكلىگۈچىلەر، ئىجتىمائىي پەن مەشغۇلاتچىلىرى دېگەندەك كەڭ مەنىلەرگە چېتىلىشى مۇمكىن.

تەبىئىيىتىمىز بالىلىق خۇسۇسىيەتلىرى ئاساسىدا ساپلىققا يۈزلەنسە تەبىئەتمۇ، شېئىرىيەتمۇ ئۆزىنىڭ ساپلىقىنى تاپىدۇ. جەننەتكە، شېئىرىيەتكە، توغرىسى تەڭرىگە يېقىنلىشىش مۇساپىسىز قىسقىرايدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس، مۇمكىنسىز ئىشمۇ ئەمەس، گەپ يەنىلا مىللەتنىڭ روھىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان شائىرلاردا، ئۇلارنىڭ ساپاسى، مەسئۇلىيىتىدە، خالاس.

مەن تەبىئىيلىكنى ياخشى كۆرىمەن. ئالەم غايەت زور، مۇكەممەل بىر قېلىپ، لېكىن بەندىنىڭ تەبىئىيىتى قېلىپسىزدۇر، ئۇ ئەركىنلىكنى ئىستەيدۇ. ئەركىنلىك - ئىنسان تەبىئىيىتىنىڭ ئەبەدىيلىك خاھىشىدۇر. چەكسىز ئەركىنلىك مۇساپىسى ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى تونۇش باسقۇچىدىن باشلىنىدۇ. ئۆزىدىكى غايەت زور يوشۇرۇن بارلىقنى تايىن تاپقۇزۇش ئۇچۇن ئويلىنىش، ئىزدىنىش ھەممىزگە پەرھىز. چۈنكى ئاللا دېگەن: «يارىتىش مەندىن، يارىلىش ئۆزۈڭدىن» دەپ. دەر ھەقىقەت، بىز ئۆزىمىزنى ئۆزىمىزلا يارىتالايمىز ھەم نام تارىتالايمىز، ھېچكىم بىزنى يارىتالمايدۇ ھەم ناممىزنى تارىتالمايدۇ.

2001-يىل ئىيۇن، شەھىرى قۇمۇل

ئاپتور: «قۇمۇل گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى(M2)

تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر

▲ جەمئىيەتنىڭ كەمستىشى ۋە پەس كۆرۈشىگە ئۇچرىغان ئادەملەر بىر بولسا ئۇلۇغ ئەرباب، بىر بولسا ئوغرى - قاراقچى بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ.

- مۇھەممەتجان ھېزىم (نەشتەر)

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئالىي كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئايالارنىڭ شاھمات تاختىسىدىكى پىچكىغا ئايلىنىپ قالماي دېسەڭ، ئۇلارنى ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرۈپ كەتسەڭمۇ كۆڭلۈڭدىكى گەپلىرىڭنى ۋە ھېسسىياتىڭنى يوشۇرۇشنى بىل.

▲ بىز نۇرغۇن ئىشلاردا ئۈمىدنى ئەتىگە باغلاپ قويدۇقىمۇ، ئەمما شۇ ئەتىلەرنى تاپالمايلا ئۆتۈپ كەتتۇق.

▲ قايسى ئەلنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن بولسا، ھوقۇق تالىشىدىغانلار شۇنچە كۆپ بولىدۇ.

▲ ھاراق سورۇنىدا مىللىي غۇرۇرى كۈچىيىپ، مىللەت توغرىلىق سۆزلەيدىغان كىشىلەر ، مىللەتكە ئەڭ بۇرۇن خائىنلىق قىلىدۇ.

▲ روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشكەن مىللەت ئۆز قەھرىمانلىرىنى ئۆزى ئۆلتۈرىدۇ.

ھەممە ئەكەر دەرىخى

▲ ئادەم ئىككى ۋاقىتتا سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكىدىن قورقۇپ قالمايدۇ: بىرى، خاتالىقنى بەك كۆپ ئۆتكۈزگەنده؛ بىرى، تۇنجى قېتىم خاتالىق ئۆتكۈزگەنده.

- ئابدۇللا روزىمۇھەممەت

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كاۋاك يېزاھۆكۈمىتى كادىرى

▲ رەقىبىڭنى ئەيىب-نۇقسانلىرى بىلەن چۈشۈرۈپ ئەمەس، بەلكى ئارتۇقچىلىقلىرىنى تونۇپ، رىقابەتلىشىپ تۇرۇپ يېڭەلىسەڭ، شۇبھىسىزكى، سەن ھەم ئادىلسەن، ھەم غالىبسەن.

- تۇرسۇنپاشا جۇمە

ئاپتور قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئوقۇغۇچىسى

▲ دۇنيا رەڭگارەڭ بولغاچقا، ھەرقايسى دۆلەتتىكى ياخشى پۇقرانىڭ ئۆلچىمى ئوخشىمايدۇ. ھازىرقى ۋەزىيەتتە ئامېرىكىدا ساددامغا ۋە تېررورلۇققا، ئىسرائىلىيىدە پەلەستىنلىك ئادەمبومبىلارغا، ئافغانىستاندا تالىبان ۋە «بازا» تەشكىلاتىغا قارشى تۇرغاندىلا ياخشى پۇقرا بولغىلى بولىدۇ.

- ئانىقىز ئەزىزى

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر كاتتايلاق يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى

▲ روھىيىتىمىز ۋە ئەنئەنىلىرىمىزگە يات،

قېنىمىزدا يوق ئىشلاردىن ئۆزۈڭنى تارت، شۇندىلا «خاسلىقىڭ» سېنى جۇلالاندۇرغىسى.

▲ قوغلىغىنىمغا يېتەلمىدىم دەپ دۇنيانى رەزىل دېمە. چۈنكى سەنمۇ قوغلىغۇچىلىرىڭغا تۇتۇق بەرمەي كېلىۋاتىسەن ئەمەسمۇ؟ بەلكىم بۇ، دۇنيانىڭ ئادىللىقىدۇ.

- ئەكبەرجان ئەخمەتنىياز

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

▲ مەن چىملارنى خالىغانچە دەسسەپ-چەيلىگەنىدىم، ئاقىۋەتتە يۇمشاق چىملارمۇ تىكەنگە ئايلىنىپ پۇتۇمغا سانجىلدى.

- ئابلىكىم روزى

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بىزنىڭ بۇجەمئىيىتىمىزدە باشقىلار ئۈچۈن ياش تۆكۈدىغانلارنىڭ ئازلىقىغا قارىغاندا، ياش تۆككەنلەرنى مازاق قىلىدىغانلار ھەقىقەتەن كۆپ، چۈنكى بىز ئازسانلىق كۆپسانلىققا بويسۇنىدىغان دېموكراتىيە تۈزۈمىدە ياشايمىز.

- ئابدۇروسۇل ئابدۇرېھىم

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ ماتېرىياللىرىنى ئاپئاق تۇتۇدىغان ئوقۇغۇچىنىڭ كاللىسىمۇ ماتېرىياللىرىغا ئوخشاشلا ئاپئاق ھەم قۇپقۇرۇق بولىدۇ.

- ياسىنجان ئىمىن

ئاپتور: پىچان ناھىيە لەمجىن بازار 1-ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ قانۇن پۇقرالارنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەندە، ھۆكۈمران گۇرۇھلار قانۇننى قورال كۈچى ئارقىلىق زوراۋانلىق بىلەن ئىجرا قىلىشقا ۋە قوغداشقا باشلايدۇ، مانا بۇ، ماھىيەتتە ئەشۇ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار ھالاكىتىنىڭ باشلىنىشى، خالاس.

- سەئىدۇللا مامۇت

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە «شىلى» پاختا توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ قوغداش خادىمى

▲ ئادەمنىڭ بەختلىك چاغلىرى سازغىلا ئوخشايدۇ، ئۇنى قانچىلىك چالالىساڭ شۇنچىلىك ھۇزۇر ئالالايسەن.

▲ ئۆلۈمدىن قورقمىغان ئادەم قاباھەتلىك چۈشتىن قورقىدۇ. چۈنكى قاباھەتلىك چۈش روھ دۇنياسىدىكى تاسادىپىي ۋەقە.

▲ ئەسكى خوتۇن بىلەن ئۆي تۇتساڭ، خوتۇنىڭ تۇل قالىدۇ، ياخشى خوتۇن بىلەن ئۆي تۇتساڭ، ئۆزۈڭ تۇل قالىسەن.

▲ يول ياخشىلانغانسېرى مېڭىش شۇنچە قىيىنلىشىدۇ. چۈنكى ياخشى يولنىڭ رەسمىيىتى ياسانچۇق ئاياللارنىڭ پەرداز بۇيۇملىرىغا ئوخشايدۇ.

▲ بۇرۇن تويى بولغان قىزلار ئىككى قولىدا يۈزىنى ئېتىپ، ئىككى خىل ئېھتىماللىقتا يىغلايتتى. ھازىر تويى بولغان قىزلار يۈزىگە يىپىلغان چۈمپەردە ئىچىدە ھۇشيارلىق بىلەن ئەتراپىنى كۆزىتىدۇ.

▲ ئەگەر دەرسخانىدا ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچىنىڭ ھېسسىياتى تەبىئىي بىرلەشسە، ئوقۇغۇچى بېلىق تۇتۇدىغان قارماققا ئىگە بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، ئوقۇغۇچى ئۆلۈك بېلىققا ئىگە بولىدۇ.

- ھۈسەنجان نامان

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە 3-ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

▲ مۇبادا ھايات ۋە تەقدىرىڭ باشقىلارنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قېلىپ، قەلبىڭنى ۋەھىمە تۇمانلىرى باسقان چېغىڭدا، ئۇنىڭمۇ ئۆز كۈشەندىلىرى تەرىپىدىن قورشاۋغا ئېلىنغانلىقىنى يادىڭغا ئالغايسەن.

▲ تۆھمەت - چىدىماس ۋە نامەردنىڭ ئەڭ ئاداققىي قەدەمدە قوللىنىدىغان شەرمەندىلەرچە تاكتېكىسى.

▲ گاھىلار سەن بىلەن تۇنجى ئۇچراشقاندا، گويا سەن ئۇنىڭغا قەرزداردەك يەر تېگىدىن ساڭا قاراپ قويۇشىدۇ. ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى ئۆزىنىڭ نوپۇز ۋە ھەيۋىسىنى كۆز-كۆز قىلىپ، سېنى تەھدىت ۋە تەقىپ ئاستىغا ئېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر.

▲ ناۋادا بىز ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننى بىر كۈن بۇرۇن ئوقۇغان بولساق، ئۆزىمىزنى ۋە دۇنيانى بىركۈن بالدۇر چۈشىنىپ يەتكەن بولاتتۇق.

- زەپەر ئابدۇلھەي

ئاپتور: نىلقا ناھىيە سۇچىلىق ئىدارىسىنىڭ خادىمى(M1)

كومپيۇتېر مەشغۇلاتىدا: ماشىنىست ۋە بەتچى رىسالەت مۇھەممەت
بۇ ساننىڭ تېخرېداكتورى ۋە مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

«هۆكۈمدارلار دەستۇرى» دىن تاللانغان هېكمەتلەر

نىككولو ماكياۋىللي(ئىتالىيە)

▲ئەبەدىي توغرا بولغان مۇنداق بىر ئومۇمىي پرىنسىپ بار: كىم باشقىلارنى كۈچەيتىۋەتمىدىكەن، ئۆز ئۆز -ئۆزىنى هالاك قىلغان بولىدۇ.

▲ مەيلى كىم بولسۇن ئىگىلىگەن زېمىننى ساقلاپ قالمەن دەيدىكەن، مۇنداق ئىككى ئىشنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك: بىرى، ئىستېلا قىلىنغان رايوننىڭ ئەسلى هۆكۈمدارىنىڭ ئەۋلادىنى ئۇزۇل-كېسىل يوقىتىشى كېرەك. يەنە بىرى، ئىستېلا قىلىنغان رايون خەلقلىرىنىڭ ئۇزۇن دەۋرلەردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان قانۇن-تۈزۈملىرىنى ۋە باج-ئالۋاڭ تۈزۈملىرىنى هەرگىز ئۆزگەرتمەسلىكى كېرەك.

▲ ئەگەر ئىستېلا قىلىنغان رايون خەلقى تىل، قانۇن، ئۆرپ-ئادەت جەهەتلەردە ئىستېلاچىلاردىن پەرقلىق بولسا، ئەگەر ياخشى ۋە ئەگىشىشچىلىك ئۇسۇللارنىڭ بىرى شۇكى، ئىستېلاچى ئىستېلا قىلىنغان رايوندا ئولتۇراقلىشىشى كېرەك.

▲ئىستېلا رايونىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇش چىقىم كۆتۈرمەيدىغان قىلىق، ئاهالە كۆچۈرۈش ئىنتايىن ياخشى چارىدۇر.

▲ باشقىلارنىڭ ئارمىيىسىنى ئارىيەتكە ئېلىش - ئۆزىنىڭ پۇتىغا پالتا چاپقانلىق.

▲ ئۆز كۈچىگە ئاساسلانمىغان هوقۇق ۋە شان-شەرەپ ئەگەشكە بىچارىدۇر.

▲ئەركىنلىك بىلەن غالىبىيەتنى ياخشى كۆرمىسەڭ، چەت ئەللىنىڭ يارەمچى قوشۇنلىرىنى خاتىرجەم تەكلىپ قىلىۋەرگىن.

▲باشقىلارنىڭ مۇلكىگە قول ئۇزاتما، چۈنكى كىشىلەر ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن قاتىلىنى ئاسانلا ئۇنتۇپ كېتىدۇكى، ئۇنىڭ مۇلكىنى تارتىۋالغان ئادەمنى هەرگىز ئۇنتۇمايدۇ.

▲ هۆكۈمدار شىرەڭ قەيسەر، تۆلكىدەك هىيلىگەر بولۇشى لازىم.

▲ زور ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرالىغان هۆكۈمدار ۋەدىسىدە ئاز تۇرغان، ئۇ سۈيقەست ۋە هىيلە-مىكىرگە ناهايىتى ئۇستا كېلىدۇ.

▲كىشىلەر سېنىڭ قىياپىتىڭنى بىلىدۇ، بىراق قانداق ئادەملىكىڭنى بىلىدىغانلار ناهايىتى ئاز.

▲ پادىشاه مەسئۇلىيەتلىك ئىشلارنى باشقىلارغا قىلدۇرۇپ، شاپائەت ۋە دىيانەت ئىشلىرىنى بىۋاسىتە ئۆز قولى بىلەن يەتكۈزۈشى كېرەك.

▲ئەگەر سەن ئۆزۈڭنى ساقلاپ قالماقچى بولۇدىكەنسەن، كېرەكلىك ئادەملەرنىڭ چىرىكلىشىپ يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپ يەنە يول بەرسەڭ، بۇنداق ياخشىلىق ساڭا ئاپەت ئەكېلىدۇ.

▲هۆكۈمدارلار ئۆچۈن ئەڭ ياخشى قورغان دەل خەلقنىڭ هىمايىسىدۇر.

▲ تەقدىر بىزنىڭ هەربىتىمىزنىڭ يېرىمىغا ئىگە، ئۇ قالغان يېرىمىغا ياكى تەخمىنەن يېرىمىغا ئۆزىمىزنى مەسئۇل قىلىدۇ.

▲ ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى دەۋر ۋە ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ تەلىپى بويىچە ئىسلاھ قىلالىغان ئادەم يامان ئاقىۋەتكە قالمايدۇ.

▲ ئىنسانىنىڭ دائىملىق كەمچىلىكى شۇكى، ئۇ هاۋا ئوچۇق كۈنلەردە بوران-چاپقۇنلۇق كۈنلەرنىڭ بولۇدىغانلىقىنى ئويلىمايدۇ.

▲ ئىنسان هاجەتمەن بولغاچقىلا ياخشىلىق قىلىدۇ.

ئابدۇقادىر جالالىددىن خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000-يىلى ئاۋغۇستتا نەشر قىلغان «هۆكۈمدارلار دەستۇرى» ناملىق كىتابتىن تاللاپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئابدۇراهمان مۇهەممەت**(M1)

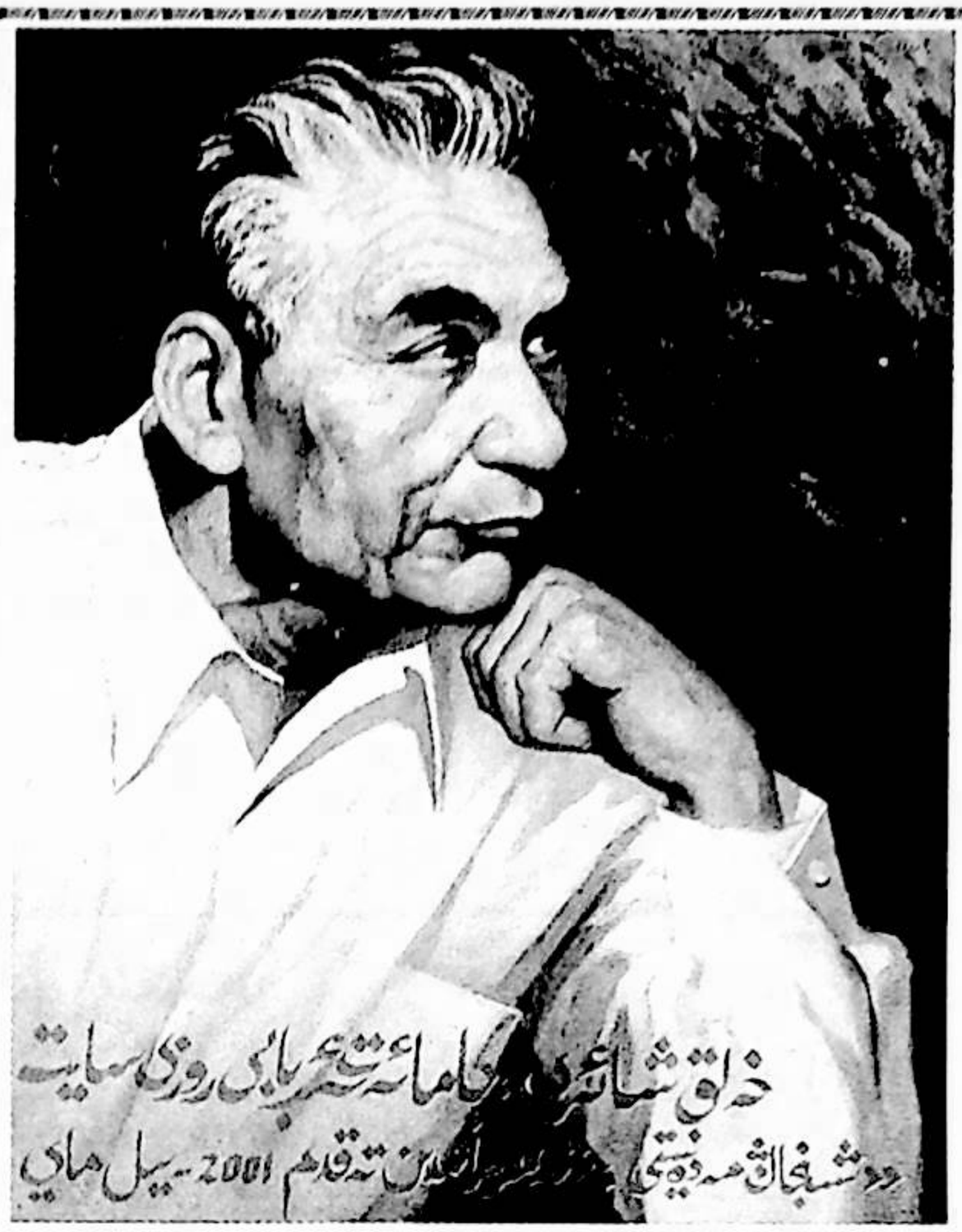

ئۇت يۈرەك خەلق شائىرى روزى سايىتنى ئەسلەيمەن

مىجىت ناسىر

(ش ئۇ ئا ر خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)

1

دۇنيانىڭ تەرەققىيات تارىخىدىن قارىغاندا، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئەللەر ئالدى بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى، شۇنىڭدەك ساھەلەرنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقى مەلۇم. ھازىر تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەرمۇ يېزا ئىگىلىكىگە ئېتىبار بەرمەكتە. دېھقانلار نوپۇسىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدىغان دۆلىتىمىز جۇملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر رايونىمىزدىمۇ يېزا ئىگىلىكى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلۇپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ھەرقايسى ساھەدىكىلەر قوللاپ قۇۋۋەتلىگەچكە، بولۇپمۇ ئىسلاھات دەۋرى باشلانغاندىن كېيىن يېزا ئىگىلىكى مىسلىسىز تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئىتىدىمۇ يېزا تېمىسىدىكى كۆپلىگەن نادىر ئەسەرلەر دۇنياغا كەلدى. بىرەر قەلەم ئىگىسىنىڭ كىمنى ، نېمىنى يېزىشى ۋە قانداق ئىپادىلىشى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئۇنۇمىگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم مەسىلە.

بۈيازمامدا ئەنە شۇنداق مۇھىم تېمىغا ئەڭ كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن، دېھقانلارنىڭ قايغۇ ۋە خۇشاللىقىغا چىن دىلىدىن

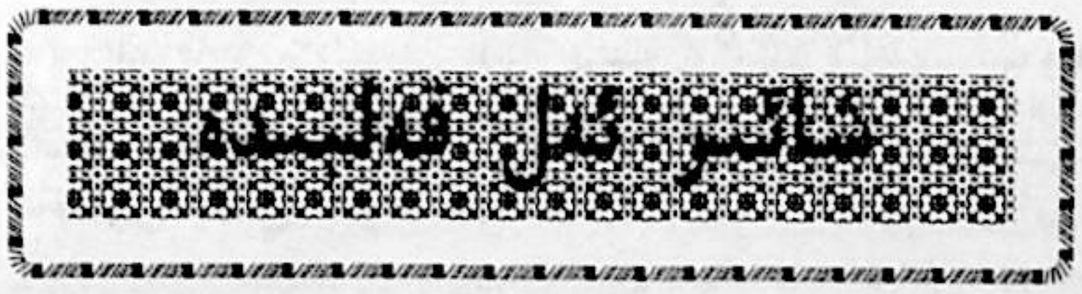

ھەمنەپەس بوپكەلگەن ئوت يۈرەك خەلق شائىرى روزى سايىتنى ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن.

شائىر 1944-يىلى گۈما ناھىيىسىدە كونا ئەسكەر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1958-يىلى خوتەندە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئون نەچچە يىل دېھقانچىلىق قىلغان. 1973-يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرىپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن خوتەندە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1980-يىلدىن باشلاپ «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 2001-يىلى 8-سېنتەبىردە كېسەللىك سەۋەبىدىن ئالەمدىن ئۆتتى.

ئۇ كىچىكىدە تۇرمۇشنىڭ مۇشكۈلاتلىرىدىن قۇتۇلالماي ئىجادىيەتكە كېچىكىپ كىرىشكەن. ئۇ، ئىنىستىتۇتقا كىرگەن يىلى «دېھقانمۇ داشۆسىڭ بولدى» ناملىق تۇنجى شېئىرى ئېلان قىلىنغاندىن باشلاپ ئازكەم 30 يىل جەريانىدا ھەرخىل ژانىردا ئون توپلامنى نەشرىدىن چىقىرىپ يەنىلا سان ۋە سۈپەتتە مول ھوسۇل ئالدى.

شائىر دەسلىپىدە خەلق چۆچەك-قوشاقلىرى، ماقال-تەمسىللىرىنى ئۆگىنىشتىن باشلاپ كېيىنچە ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئەدەب - شائىرلاردىن ئەلىشىر نەۋائىي، بابارەھىم مەشرەپ، ئۇيغۇر يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەرنى ئۈستاز تۇتۇپ ئۆگەنگەن.

كىشىنىڭ تۇنجى ھېسىيات مەنبەسى - يىلتىزى ، تەربىيىلىنىشى ئۇنىڭ كىشىلىك قارىشى ۋە قىممەت قارىشى، دۇنيا قارىشىنىڭ باشلىنىش ئاساسىدۇر.

شائىرنىڭ بالىلىق سۈت قەلبى، مېھر-مۇھەببىتى يېزا تۈپرىقى، دېھقانلار قوينىدا بىخ ئۇرۇپ يېتىلگەچكە، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە دېھقان تېمىسىنى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ مەنبەسى قىلدى.

ئۇ، كەتمەن تۈتۈپ ئېرىق-ئۆستەڭ چاپقان، ئورغاق تۈتۈپ ئوما ئورغان، ئارا تۈتۈپ خامان ئالغان (ئات بېقىپ ئېغىلدا ياتقان) ھەقىقىي دېھقان بولغاچقا، ئۇنىڭ يازغانلىرى تۈپراق ھىدىغا تويۇنغان، دېھقانلارنىڭ ھېسسىياتىغا ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلالايدىغان شېئىرلار ئىدى.

ئۇ، ئەسەرلىرىدە دېھقانىنى يار ئىشقىدەك مۇھەببەتتە، ۋەتەننى سۆيگەندەك سۆيگۈدە، تەبىئىي گۈزەللىككە مەھلىيا بولغاندەك يۈكسەك ئەقىدىدە ھارماي-تالماي مەدھىيىلەپ، ھال-مۇڭىنى يېزىپ كەلدى. «دېھقانلارغا دىلداش بولۇشقا تىرىشقان» لىقىغا ئۇنىڭ دېھقانلارغا خاس ئېسىل تەبىئىيىتى قوشۇلۇپ شۇ نىشان، شۇ مەقسەت شۇ خاراكتېرنى بەلگىلىگەن بولغاچقا، «ئەسلىم دېھقان، نەسلىم دېھقان» دېگەن ئەقىدىسىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتەلىدى.

شائىر، ئىلاھاتتا يۈكسىلىۋاتقان دېھقانلارنىڭ ماددىي، مەنىۋى ھاياتىنى يازغاندىن سىرت يەنە تەرەققىياتتىكى مۇقەررەر تەكشىسىزلىك، تەبىئىي شارائىتنىڭ ناچارلىقى، ئاساسىي قاتلامدا قانۇن-سىياسەتلەرنىڭ بەزىدە تولۇق ئەمەلىيلەشمىگەنلىكى سەۋەبىدىن بەزى دېھقانلارنىڭ تارتىۋاتقان ئازاب-ئوقۇبەت، دەرد ئەھۋالىنىمۇ ئىنكاس قىلدى.

ئەينى يىللاردا سانائەت مالىرى بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى مەھكۇلاتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نامۇۋاپىق باھا پەرقىنى شائىر «ئۆستى» دېگەن شېئىرىدا كۆرسەتكەنىدى. مانا بۇ، نۆۋەتتە بۇنداق پەرقلەرنىڭ مۇۋاپىق تەڭشىلىشكە يۈزلەنگەنلىكى، ئەسلىدە دۆلەتنىڭمۇ بۇنىي تۈزىتىشكە كىرىشكەنلىكىنى شائىر قوللاپ قۇۋۋەتلىگەندەك، رېئاللىقنىڭ - دېھقانلار ئارزۇسىنىڭ توغرا، نەق ئىنكاسى بوپقالدى.

شائىر جەنۇب دېھقانلىرى داۋاملىق ئۇچراپ تۇرۇدىغان رەھىمسىز تەبىئەت ئاپەتلىرى، تۇرلۇك نامۇۋاپىق سېلىق، بېسىم ئاستىدىمۇ پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتكە بولغان ئىشەنچ-سادىقىتىنىڭ تەۋرەنمىگەنلىكى، قەيسەر روھ، جاپالىق ئەمگىكى ئارقىلىق قىممەت يارىتىۋاتقانلىقىدەك ئالىيجاناب روھىنى يۈكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئىپادىلىدى. بۇ تېمىدا يېزىلغان «دېھقان كۆلكىسى»، «دېھقان بولماق تەس»، «دېھقاننى ئالدىغا سېلىۋالدى ئىش»، «بىر دېھقان شۇنداق دېدى»، «پاھ، دېھقان ھەيكىلى»، «جان دادام - دېھقان دادام»، «بەختى دېھقان - بەختلىك دېھقان»، «يۇرۇكقاش نەزمىلىرى» قاتارلىق ئەسەرلىرى دېھقانلار ۋە ئەل-ئاۋامنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ ياققان ئېسىل ئەسەرلەردۇر.

ئۇ، «بۇ ئۇلۇغ ئىنسانلار توپى بىزنى، بىر جەمئىيەتنى بېقىۋاتىدۇ» دېگەن تەسىراتىدا، بىز دېھقانلارغا قەرزدار دەپ چوڭقۇر مەنىلىك ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ. شائىرنىڭ دېھقانلارغا كۆيۈنۈپ تەۋرىگەن بۇ مەردانە قەلىمى، ماھىيەتتە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش مىزانىنىڭ ئۇنىڭ ئەمەلىيىتىدە ئىپادىلەنگەن بىر مىسالى، ئەلۋەتتە.

2

شائىرخەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن ئوزۇق ئېلىپ، خەلقنى ئۇستاز تۇتۇپ، داڭلىق كلاسسىك ئەدىبلەرنى ئۆرنەك قىلىپ ئۆز قەلىمىدە ئىجادىي ئىشلىگەچكە، ئەسەرلىرىنىڭ تېما دائىرىسى كەڭ، كۆپ قىرلىق، رەڭدار، مەزمۇنى مول، تەسەۋۋۇر-تەپەككۇرى چوڭقۇر، تىل سەنئىتىدە كامىل بولدى. شائىر ئېيتقىنىدەك، كۆپلىگەن شېئىرلىرى رېئاللىق تۇپرىقىدا يىلتىز تارتقاچقا، دىلكەشلەرگە گۈل، چاڭقىغانلارغا ئۇسسۇزلۇق، رەزىللىكنى كۆيدۈرگۈچى ئوت، دۈشمەنگە قادالغان نەيزىدەك ئەمەلىي ئۇنۇم ھاسىل قىلىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا، كەسىپداشلارنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشىپ كەلدى. ئۇنىڭ كۆپىنچە ئەسەرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا شائىرنىڭ يازغانلىرى ئالەمدىن، ئادەمدىن ئايرىلمىغان، تەبىئەت، كىشىلىك قارىشى تەپەككۇرىدا قۇرۇلغاچقا، تەبىئەت بىلەن ئىنسان ھىسسىياتى بىر گەۋدىلەشكەن كۆپ مەنالىق يەنە بىر گۈزەل ھەم سىرلىق، مۇرەككەپ دۇنيا كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ.

شائىر ئەسەرلىرىدە تىل-ئويناق، راۋان، ساپ، لىرىك ھېسسىيات قويۇق، بەدىئىي ماھارەت يۇقىرى بولۇپ، ئىجتىمائىي رېئاللىق ۋە تۇرمۇشتىكى ناچار ئادەت، قەبىھ ئىللەتلەرگە قارىتىلغان كۈچلۈك - ئۆتكۈر تەنقىدىي - ساتىرىك ئىنكاسلىرىدىن ئۇنىڭ ھەقىقىي يۈمۇرىستىك ھەم تەنقىدىي رېئالىستىك شائىرلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئۇ، شائىرانە كەلگەن تەسەۋۋۇر ۋە پىكىر كەڭرىلىكىدە، ئاممىباپ تىل ۋە خاس ئۇسلۇبتا چىدام-غەيرەت، جۇرئەت-جاسارەت، كۈچلۈك ئىشەنچ-ئىرادە، يۈكسەك ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ ئۆتكەن، ئېغىشماي توغرا يولدا ماڭغان، خەلق ئاۋازىنى ياڭرىتقان ئوت يۈرەك شائىر ئىدى.

ئۇ يازغان دېھقانلار ھاياتىغا قويغان مۇھەببەت - ئىشقىنامىلەر، ياخشىلىق - گۈزەللىككە قارىتىلغان مەدھىيىنامىلەر، يامانلىق - رەزىللىككە قارىتىلغان ئۆتكۈر ھەجۋىي تەنقىدلەر، كۈلكە-خۇشاللىق بېغىشلايدىغان ھەزىللەر، ھايات - تۇرمۇش تەجرىبىلىرىدىن ئۆگۈت - نەسىھەتلەر، ناخشا تېكىستلىرى، تەپەككۇر قاتلىمىدىكى تويۇق - رۇبائىيلەر ۋە رەڭدار-كۆپ خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىن مەڭگۈلۈككە ئورۇن ئالغۇسى.

3

يۇقىرى ساپالىق، ئىنسانپەرۋەر ئەخلاقىي پەزىلەتلىك، سەممىي - چىن ئىنسانغا كىشىلىك مۇناسىۋەتتە يۇرت ۋە مىللەت چەكلىمىسى بولمايدۇ.

شائىر تار مىللەتچىلىك، يۇرتۇازلىق، مەزھەپچىلىككە قارشى تۇرۇپ، بارلىق مىللەتلەرنىڭ ئىناق ئۆتۈشى ئۈچۈن سۆز ۋە ھەرىكىتىدە ھەقىقىي پەزىلەت ئىگىسىگە خاس ئېسىل خىسلىتى بىلەن ئۇلگە بوپكەلدى.

شائىرنىڭ قەلىمى ھايات ۋە تۇرمۇشنىڭ ھەممە قاتلىمى، ھەرساھە كىشىلەر، ھەرقايسى تارماقلارغا چېتىلغان بولۇپ، ھەتتا ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلار توغرىلىقمۇ بالىلار تىلىدا ئەسەر يېزىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، جەمئىيەتنىڭ ئۇلارنى ئاسراپ تەربىيىلەپ، كەلگۈسىنىڭ يارامليق ئىگىلىرى قىلىپ يېتىشتۇرۇشىگە كۆڭۈل بۆلگەنىدى.

ئۇ يەنە تىل، ماھارەت، تەپەككۇر، ئومۇمىي ئىقتىدار چوڭقۇرلۇقىنى تەلەپ قىلىدىغان، رۇبائىيات بابىدا مەزمۇنى ماقال-تەمسىل، ھېكمەتتەك مەنالارغا ئىگە، ھازىرمۇ، كەلگۈسىدىمۇ قىممەتلىك تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە ئۆلمەس رۇبائىي - تۇيۇقلارنى يېزىپ، «رۇبائىيلار ۋە تۇيۇقلار» نامىدىكى كىتابىنى نەشر قىلدۇرۇپ، بۇ ساھەدىكى خەزىنىنى بېيىتتى

شائىرنىڭ «ئاي قوشىقى»، «دوستلۇق ناخشىسى»، «تاڭ

شەجەرىسى» قاتارلىق بىر يۈرۈش داستانلىرىدىن مۇرەككەپ هايات ۋە تۇرمۇش ئەھلىيىتىدىن يەكۈنلىگەن ساۋاق-تەجرىبىلەرنى، زامانغا خاس يېڭى، ئۆزگىچە پايدىلىق مەزمۇنلارنى كۆرەلەيمىز. «بۇ قىز كىمنى تاللىسۇن» دېگەن ئەسىردە مۇھەببەتداشلارنىڭ ئىلگىرىكى «نەمۇنىچى» بولۇش شەرتىدىن ھالقىپ، بىلىم ئىگىلىكى، رىقابەت، تەرەققىيات يۈزلىنىشىگە ئۈيغۇنلىشىش شەرت قىلىنىپ، يېڭى دەۋرنىڭ ئالاھىدىلىكى، بىلىم ئەھلىنىڭ قىممىتى يارقىن گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

شائىر شىئېرىي چۆچەك ئىجادىيىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، «ياۋۇز ۋەزىر بىلەن ئادىل پادىشاھ»، «بۆرىنىڭ چاچراپ چىققان كۆزىدىن»، «گۈپپىم شۇنچە مەزمۇنلۇق تۇرسا»، «ئەمدى ئۆزۈمگە ئوخشىدىم»، «بىر چۆچەكتىن ئۈچ چۆچەك» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازدى. بۇ ئەسەرلەردە خەلقنىڭ ئارزۇ-ئۈمىدلىرى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ يۈكسەك بەدىئىي ماھارىتى بىلەن ئىجادىي بىرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، كۆپرەك رەزىللىك قامچىلىنىپ، ئەنئەنىۋى ئەخلاق مىزانلىرىغا ۋارىسلىق قىلىنغان ئاساستا نۆۋەتتىكى چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش، پاك-دىيانەتلىك بولۇشنى تەشەببۇس قىلىشقا بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا ئوقۇرمەنلەرنى ياخشىلىق، ئىنساب، مېھر-مۇھەببەت، ئېزگۈلۈككە ئۈندىدى. «ئاھ، ئۇزاققا سوزۇلغان چۈش» (بۇ داستان ژۇرنىلىمىزنىڭ 1996-يىل 5-سانىغا بېسىلغانىدى. - مۇھەررىردىن) داستانىدا، بەزىبىر ياشلاردىكى زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلىپ قاراپ تۇرۇپ ھالاكەت يولىغا ماڭغانلىقىغا ئېچىنىپ، ئاتا ئورنىدا كۆيۈنۈپ، چىن دىلىدىن، ئانا زېمىن ۋە خەلق نامىدىن پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئۆلارنى قۇتقۇزۇۋېلىشىنى ئۆتۈنۈپ، تارىخىي مەسئۇلىيەت ۋە ھاياتلىق تۇيغۇسىدا كۆزلىرىدىن قان-ياش ئاققۇزۇپ يۈرەك قېتىدىن كۆچلۈك خىتاب قىلدى.

«مەرھابا» ناملىق شېئىرىدا شائىر «ئاپەتلىك يىللار» دا خازان بولغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى گۈلزارىنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش دەۋرىدە يېڭى باھارى يېتىپ كەلگەنلىكىگە تەنتەنە قىلىپ:

«ئاھۇ كۆز تالۋ بۇلبۇلدا ئەكسىنى كۆرسۇن شەپەق،

مەنمۇ قەلبىم بۇلبۇلدا بىر شەپەق ئىزدەپ تاپاي» دېگەن ئىراده بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا بولغان تەشنالىقىنى ھەم بۈيۈرۇشنىڭ بىر جەڭچىسى بولۇپ ئاتلىنىش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەنىدى.

شائىر ئاچچىق قىسمەتلەرگە تولغان، قايغۇ بىلەن خۇشھاللىق گىرەلىشىپ كەتكەن ھايات مۇساپىسىدا «بىرنى بىر دېگىنىم ھەقىقەت - مىراس، لەۋزىم ھالال قەسىمگە ئۆزەم كېپىل» دېگىنىدەك ئىماني ئەركەكلىك، مەردانىلىق بىلەن ياشاپ، خۇشامەتچىلىك، ۋىجدانسىزلىقتىن خالىي بولۇپ، چىن ئىنسانغا خاس پاكلىق بىلەن كەتتى.

4

مەن شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى قىممەتلىك ماتېرىيال سۈپىتىدە ساقلاپ ياقتۇرۇپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. ئۇ، نەزىرىمدە ئىجادىي ئەمگەك قىممىتىدە ئالدىنقى قاتاردىكى شائىرلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغانىدى.

مەن شائىر بىلەن تېخى يېقىنقى يىللاردىلا تونۇشقان بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان ئىككى سورۇندا شائىرنىڭ دەرھاللا ساتىرىك شېئىر يېزىپ، كۆپچىلىكنى كۈلدۈرۈپ سورۇننى قىزىتقان ھازىر جاۋاب، قىزىقچى، يۇمۇرستىك مىجەزىنى كۆرۈپ قايىل بولغانىدىم.

شائىر بىلەن قىسقىغىنە سىردىشىش جەريانىدا، ئويلىغىنىمدىنمۇ ئارتۇق ئاقكۆڭۈل، چىقىشقاق، تەپەككۇر دائىرىسى كەڭ، چوڭقۇر پىكىرلىك بىر خەلقپەرۋەر ئەدىبىنىڭ كەمتەرىن، خۇشخۇي، يېقىشلىق ئوبرازى قەلبىمدە ئۇنتۇلماس خاتىرە بوپقالدى. مەن ئەشۇ ئۇچرىشىشتا: كۆڭۈلدىكى سىرداشتىن يەنە بىرنى تاپتىم، شائىر بىلەن ھاياتمىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەمسۆھبەت، مەنىۋى-روھىي قولداش بولۇپ ئوتسەك دېگەن خىيال كەچكەنده، ئۇ ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈشمىز بوپقالىدىغانلىقىنى ئەسلا خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىدىم.

2001-يىل 10-سېنتەبىر غۇلجىدا 20نەچچىمىز بىر سورۇندا شائىرنىڭ ۋاپاتىدىن خەۋەر تاپتۇق. ئاتاقلىق شائىر مۇھەممەتجان راشىددىن كۆز يېشى قىلدى. قانچىلارھەسرىتىمىزنى ئىچىمىزگە يۇتۇپ ئىچىمىزده يىغلاشتۇق... مەن دەرھاللا خوتەندىكى مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرگە تېلېفون بېرىپ سورۇندىكىلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۇلارنىڭ نامىدىن تەزىيەسىنى يەتكۈزدۇم. خوتەن ۋالىيسى ئۆمەر ئابدۇللاغا مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئائىلىسىگە ئىگە بوپقويىشلار تولىمۇ مىننەتدار بولاتتۇق، دېگەن تەلىپىمنى ئېيتتىم.

كەچتىرەكِ بۇ سورۇندىن چىقىپ يەنە بىر سورۇنغا - ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلار بايرىمىغا قاتنىشىپ تەكلىپ بويىچە سۆزلىدىم:

- ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلارنىڭ بۈگۈنكى تەنتەنىلىك بايرىمىدا بىر قايغۇلۇق خەۋەرنى يەتكۈزگىنىم ئۈچۈن كەچۈرگەيسىلەر. ئەل ئۈچۈن كۆيگەن، ئەلمۇ سۆيگەن ئوت يۈرەك خەلق شائىرى روزى سايىت تۇنۇگۈن خوتەنده ئالەمدىن ئۆتتى. مەن سورۇن ئەھلىنىڭ مۇشۇ مۇسىبەت خەۋىرىدىن خەۋەردار بوپقېلىشىنى، بولسا، ئامال قىلىپ مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە سەبر تىلەپ ھال سوراپ قويۇشىنى سورايمەن، - دېدىم. سورۇندىكى بىر قىسىم ياشلار قايغۇرۇپ كۆز يېشى قىلىشتى. مانا بۇ - شائىرنىڭ خەلق قەلبىدىكى ئۆچمەس ئوبرازىنىڭ ئاددىي بىر مىسالى، ئەلۋەتته.

خەلقىمىزده ئەدىبلەر ھەرقانچە كاتتا نامدار بولسىمۇ، ئۇنىڭ تۆھپىسىنى ئەخلاقىيەزىلىتى بىلەن باھالايدىغان ئېسىل ئادەت بار.

شائىر روزى سايىت ئەخلاقىي پەزىلەت، ئادەمىيلىك، ئىنسانىي كامىللىقتا يېتىشكەن خۇشپېئىل زات، تۇرلۇك ئىجتىمائىي، سىياسىي بېسىم، ھايات دولقۇنلىرى، خاتا ئوبرازلاندۇرۇشلار ئىچىدىمۇ ۋىجدان-غۇرۇرىنى يوقاتمىغان چىن ئىنسان، ئەلنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ-سۆيىدە ئاققان شۆھرەتلىك خەلق شائىرى بولۇشتەك ئېسىل سۈپەتى بىلەن تارىخ بېتىدە مەڭگۈ ئۆلمەيدىغان پەزىلەتلىك، ۋىجدانلىق شائىردۇر.

شائىر ۋاپاتىنىڭ بىر يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بىر ھەپتىدىن بېرى تالۋ ۋە كېچىلەردە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ۋاراقلاپ ئوندىكى ھېكمەتلەرنى قايتا ئويلانغىنىمدا، ئۇچراشقان قىممەتلىك مىنۇتلارنى ئەسلىگىنىمده ئۇنىڭ ئۆمۈر مۇساپىسى ۋە يازغان ئەسەرلىرىنىڭ قىممىتى، تۆھپىسى قەلبىمده بارغانسېرى بۇيۇكلەشمەكته.

ئەلۋىدا، تىنچ يېتىڭ، سىز قەلبىمىزده، تارىخ بېتىده مەڭگۈ يادلىنىسىز.

2002-يىل 25-ئاۋغۇست، شەھىرى ئۈرۈمچى(M2)

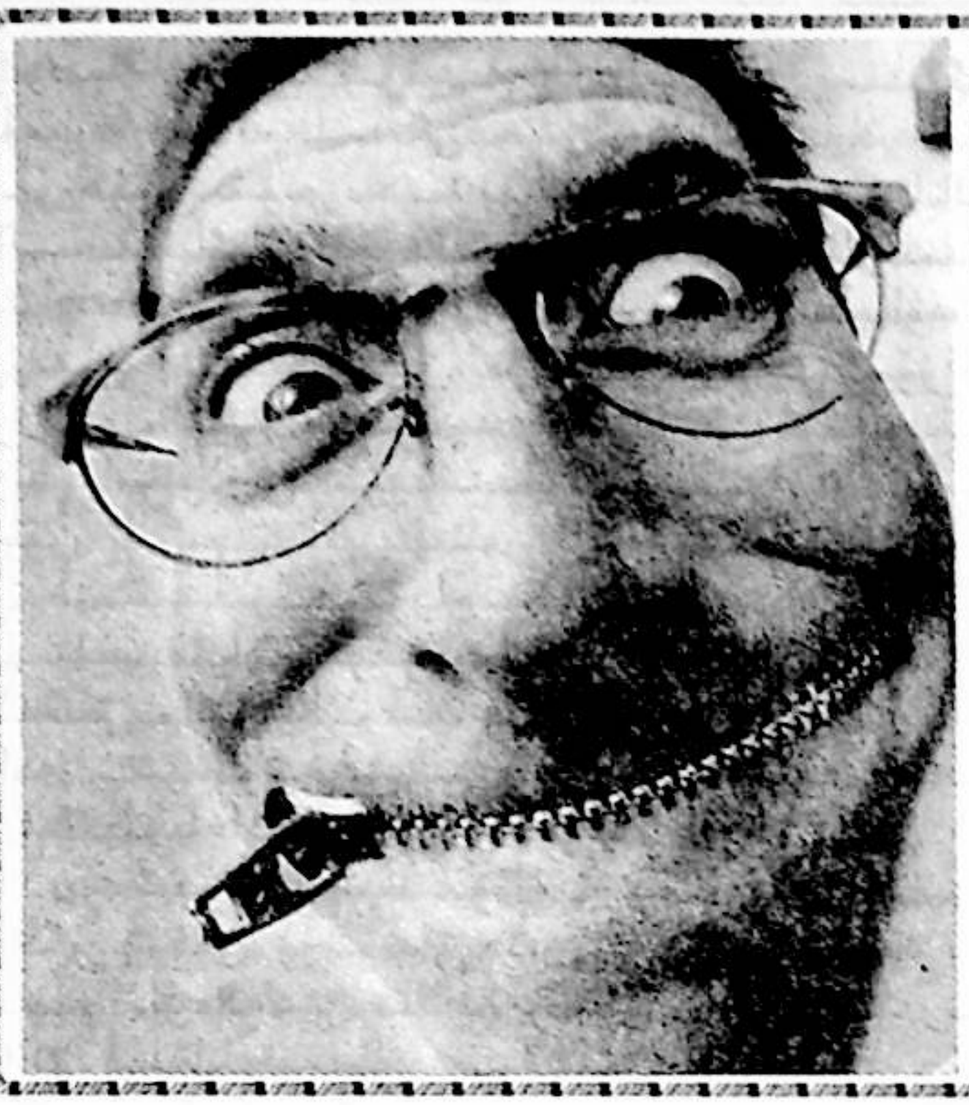

ھەق گەپنىمۇ

ئاڭلاپ قويۇڭ

قامال قىلىش ھەممە يامانلىقنىڭ مەنبەسىدۇر

مەن ھېچقانداق بىر قانۇن - قائىدىنى يارىتالمايمەن، بىرەر شوئارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشمۇ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، ئۇنداق قىلىشقىمۇ مۇناسىپ ئەمەسمەن. مانا بۇ ماۋزۇيۇمدىمۇ بىر تەرەپلىمىلىك بولۇشى مۇمكىن، شۇنداق بولسىمۇ مەلۇم يارىغۇدەك يەرلىرى يوق ئەمەستۇ. تۆۋەندە بايان قىلىپ باقاي:

بۇيىل 12-ئىيۇلدا تيەنجىندە چىققان بىر گېزىتتە «بۇنداق داۋراڭ سېلىش ئادىل بولمايدۇ» دېگەن سەرلەۋھىلىك بىر خەۋەرنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭدا «بېيجىڭ ياشلىرى گېزىتى» نىڭ بىر خەۋىرى تونۇشتۇرۇلغان، مەزمۇنى مۇنداق: كىنو رېژىسسورى جياڭ ۋېن ئەپەندى خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن ياپونىيىدە توكيودىكى «ياسوكومىي شېھىتلەر مازارى» غا ئېكىسكورسىيە قىلىپ بارغان، شۇ سەۋەبتىن بەزى ئاخبارات ۋاستىلىرى ئۆكتە قوپۇپ ھۇجۇم قىلغان.

مۇشۇنداق داۋراڭلارغا رەنجىي دېسىڭىز تېخى، خۇشھال بولاي دېسىڭىز تېخى. بۇنداق داۋراڭ ئەمەلىيەتتە ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا قامال قىلىشنى تەرغىب قىلىدىغان ۋەياكى ئېچىۋېتىشكە تېخىچە قارشى تۇرۇدىغان تەرەپكە ئۆتۈپ قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ. مەن بۇ يەردە بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىق-ئاڭسىز ھالدا يەنى بىلىپ-بىلمەي قىلغان ئىش دەپ تەكىتلەۋاتىمەن. ئۇنداق دېمىسەم يوغان قالپاق كىيدۈرگەن بوپقېلىشىم مۇمكىن. شۇنى تەكلىپ قىلىمەنكى، ھەرقانداق بىر ئىشنى كۆپرەك ئويلىنىپ كۆرۈش كېرەك، ئالدىراپ داۋراڭ سېلىش ھەرھالدا ياخشى ئەمەس.

جياڭ ۋېننىڭ ئەينى مەيدانغا بېرىپ ئەھۋالنى كۆزىتىشى، بىلىپ بېقىشى تامامەن توغرا ئىش. بولۇپمۇ ئوبراز سەنئىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم ھەقىچان مۇشۇنداق بىر ئىش بولسا كېرەك، دەپ تەخمىنەن دورىسا، ئۇ ھالدا چەت ئەللىكلەر مازاق قىلىشى مۇمكىن.

جياڭ ۋېننى ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ داۋراڭ سېلىپ تىللىغانلىقى ئەمەلىيەتتە بىزدىكى كۆپ يىللىق تەربىيىنىڭ نەتىجىسى: بەزى ئادەملەر ئىدىيىدە مالىمانلىشىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك دېگەن نەرسىنى ئۇماچقا ئايلاندۇرۇپ قويغان. ياپونىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقى سەۋەبىدىن بەزىلەر ۋەتەنپەرۋەرلىك مەيدانىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ھەتتا ياپونلارنىڭ شېھىتلەر مازارىنى كۆرۈپ بېقىشتىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرغان. ئويلاپ باقمامدىكىنە، جۇڭگودا ھەرقانداق ئادەم ھەتتا ھازىرقى كۈندىمۇ كىرىشكە رۇخسەت قىلىنغان مۇسۇلمانلار مەسچىتلىرىگە، تەرىقەتچى داۋ دىنىنىڭ ئىبادەتخانىلىرىغا، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ساداقەتمەن قەھرىمانلىرىنىڭ مازارلىرى، دانىشمەن ئەجدادلارنىڭ قەبرىلىرى بار يەرلەرگە كىرىپ سەيلى-ئېكىسكۇرسىيە قىلىدىغۇ؟

ياپونلارنىڭ شېھىتلەر مازارى دېگەن نېمە؟ جۇڭگولۇقلار ياپونلارنىڭ كاتتا ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەتتا باش ۋەزىرىنىڭ ئۇيەرگە بېرىپ تاۋاپ قىلىشىغا قارشى تۇرۇدىيۇ، شېھىتلەر مازارى دېگەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا ياپونلارنىڭ شېھىتلەر

ئىسرەتلىك باراڭلار

مازارىنىڭ قانداق بىرنەمە ئىكەنلىكىنى بىلگۈم كېلىپ، قىرائەتخانىدىكى خەنزۇچە كىتابلارنى ئاختۇردۇم، شۇنەرسە توغرىسىدا بىرەر ئاتالغۇ تاپالمىدىم. ئائىلاج چوڭقۇر بىلىملىك ۋە ياردىمىنى ئايمايدىغان قەدىناس بۇرادىرىم دەي ۋېنباۋدىن سورىدۇم. ئۇ ئومۇمىي مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرەلمىدى، لېكىن خەنزۇچە كىتابلاردىن ئىشەنچىلىك يازما ئاساسلارنى كۆرسىتىپ بېرەلمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى بەزى مۇتەخەسسىسلەرگە مۇراجىئەت قىپتۇ. دېمەك، شېھىتلەر مازارى توغرىسىدىكى ئەھۋاللار چەت ئەل تېلىدىكى مۇتەرىياللارنىڭ ياردىمى بىلەن ئايدىڭلاشقان بولدى. شۇ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېيتىشىچە، خەنزۇ تىلىدا يېزىلغان شۇنداق ماتېرىيال يوق ئىكەن.

بۇ ئەھۋال مەندە بىرئاز ئەندىشە پەيدا قىلدى. جۇڭگو ئەگەر مۇشۇنداق ئەھۋالدا كېتىۋېرىپ باشقىلارنىڭ قولىدا ھالاك بولسا، زادى كىملەرنىڭ ھالاك قىلغانلىقىنىمۇ بىلەلمەي قالىدۇ. ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن ئىككى ئىشنى مىسال كەلتۈرەي، بۇ ئىشلار ناھايىتى كۈچلۈك سېلىشتۇرما بولىدۇ. بۇئىشلار رەقىبلەرنىڭ سېنى يوقاتماقچى بولۇپ، سېنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرۇڭنى قانداق باش قاتۇرۇپ بىلىۋالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

1949-يىلى مارتنىڭ ئاخىرىدا بېيجىڭگە كىردۇق. بۇيەردىن جەنۇب تەرەپكە قاراپ يۈرۈش قىلىشتىن ئىلگىرى مەلۇم بىر چوڭ ئىدارىدا كىتاب ۋە يازما ماتېرىياللارنى رەتلەش، يىغىش ئىشلىرىغا ۋاقىتلىق يارەملەشتىم. شۇنداق ماتېرىياللارنى تېپىش توغرىسىدا گىزىتكە ئېلانمۇ چىقاردۇق. جېجياڭدىنمۇ ياكى شاڭخەي ۋە ياكى نەنجىڭدىنمۇ بىر كىشىدىن بىر پارچە ئۇچۇر خەت كەلدى. ئۇ كىشىدە خەينەنداۋ ئارىلىنى تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلغان 300 خىلدىن ئارتۇق ياپونچە كىتاب بار ئىكەن، شۇلارنى سېتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پەقەت بىر خەينەنداۋ ئارىلى توغرىسىدا ياكى خەينەنداۋ ئارىلىغا تۇتاشقان باشقا ئاراللار توغرىسىدىمۇ بىر ئادەمدە 300 قانچە خىل ياپونچە تەتقىقات كىتابلىرىنىڭ ساقلىنىپ قالغانلىقى ئۆزۈاقتىدا مېنى ھەيران قالدۇردى. خەق - باشقىلار بىزنى ھالاك قىلىش نىيىتىدە قانچىلىك باش قاتۇرۇپ تەييارلىق كۆرگەن-ھە!

يەنە بىر ئىش، 1952-يىلى ئەتىيازدا گۇانجۇدا بىرنەچچە يۈز كىشىلىك بىر مەدەنىيەت-ماۋارىپ ئەترىتىنى باشلاپ يۈكفۇ ناھىيىسىگە يەرئىسلاھاتى خىزمىتى ئۈچۈن باردىم (شۇ ئەترەتتە گۇەن سەنيۆ، چېن سەنيۈن دېگەندەك مەشھۇر ئادەملەرمۇ بار ئىدى). كۇندۇزى سىرتتا بولاتتىم، كەچقۇرۇندا ئاساسەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە تۇراتتىم (چۈنكى ئۇچ كىشىلىك يادرو رەھبەرلەر كەچقۇرۇندا باش قوشۇشۇۋالاتتۇق ھەم تېلېفوندا ئۇچۇر ئالىلايتتۇق). بەزىدە يۈكفۇ ناھىيىسىنىڭ خەرىتىلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرەتتۇق. 1: 100000 دىن نىسبەتلىكمۇ ياكى 1: 50000 نىسبەتلىكمۇ، ئېسىمدە قالماپتۇ، شۇ خەرىتىلەر ئاجايىپ تەپسىلى سىزىلغانكەن، چوڭ-كىچىك رايونلارمۇ ھەتتا قايسى يەرلەردە كۆۋرۈك بارلىقىمۇ سىزىلغانكەن. دېمەك، تاجاۋۇزچىلار بېسىپ كىرمەكچى بولسا، ھەممە ئەھۋالنى بەش قولدەك بىلىۋالىدىكەن، يول باشلاپ بېرىدىغان خائىنلارغا ھاجىتى چۈشمەيدىكەن، خۇددى ئۆز ئۆيىگە كىرگەندەك، تەمتىرىمەيدىكەن. شۇ خەرىتىلەرنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرۈپ قارىساق، ياپونلار خېلى بۇرۇنلا تەييارلىغاندىن كېيىن جۇڭگولۇقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانكەن.

سۇنزى موللام: «ئۆزگىنىمۇ، ئۆزۈڭنىمۇ ئوبدان بىلسەك، ھەرجەڭدە يېڭىلمەيسەن» دەپتىكەن. ئۇ، «ئۆزگىنى بىلىش» نى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان. بىز ياپونلارنى قانچىلىك بىلىمىز؟

جۇڭگولۇقلار ياپونلارنىڭ شېھىتلەر مازارىستا-نىغىمۇ كىرەلمىسە، «ئۆزگىنى بىلىشى» قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟

جۇڭگودا ھەر بىر ناھىيىدە كۆڭزى ئىبادەتخانىسى بار، ھەرقانداق ئادەم كىرىۋېرىدۇ. ياپونىيىدە ھەربىر ناھىيىدە، ھەربىر شەھەردە شېھىتلەر مازارلىقى يەنە ساھىبقىرانلار ئىبادەتخانىسى بار ئىكەن. مانا بۇ ئىككى دۆلەتنىڭ ئەھۋالىدىكى تۈپ پەرق بولسا كېرەك. مىڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆڭزى ئىبادەتخانىسى كۈندىن كۈنگە قاغجىراپ قالدى، كۆڭزى ھەتتا چوشقىنىڭ كاللىسى چاغلىق نەزىر گۆشىگىمۇ نائىل بولالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. ياپونلارنىڭ پۈتكۈل مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى چوڭ-كىچىك شېھىتلەر مازارلىرى بارغانسېرى ئاۋاتلىشىپ تۇرۇپتۇ، يەنىمۇ راۋاج تاپىدىغاندەك قىلىدۇ. تەلۋىلىكتە چېكىگە يەتكەن مىللىتارىزمنىڭ دۇمباقچىسى، توكيو شەھىرىنىڭ باشلىقى شيۇەن شىكتەيلاك بۇيىل ئىيۇلدا، ياپونىيە يادرو قوراللىرىنى بارلىق كۈچى بىلەن راۋاجلاندۇرۇشى لازىم، دەپ جار سالمىدىمۇ؟! چەت ئەل رادىئو خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، ياپونىيىدە شەھەر ۋە يېزا ئاھالىسىنىڭ تولىسى باش ۋەزىرلىكنى شيۇەن شىكتەيلاك ئۈستىگە ئالمىسا بولمايدۇ، دەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ياپونىيىنى شۇجۇملىدىن ياپونىيىدىكى ئەملدارلارمۇ، پۇقرالارمۇ پۈتكۈل مەملىكەتنىڭ ھەممە يېرىدىكى چوڭ-كىچىك ساھىبقىرانلار مازارلىرىغا بېرىدەكلا مەستانىلىق بىلەن تاۋاپ قىلىدىغان ھادىسىنى ئوبدان چۈشىنىپ قويۇش بىزگە بەكمۇ زۆرۈر. بۇ ھادىسە جۇڭگوغا نىسبەتەن ئانچىكى بىر ئىش ئەمەس. ئۇلار تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىدا ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى مىللىي قەھرىمان، دەپ قارايدىكەن. بۇنىڭغا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن پاكىت دەلىل بولالايدۇ.

مەن بىر چاغدا بىر زىيارەت ئۆمىكىنى باشلاپ ياپونىيىگە باردىم، بارى-يوق يەتتە-سەككىز كىشى ئىدۇق. نەيلاك شەھىرىگە سەيلى قىلىپ باردۇق. كەچقۇرۇندا مىنبۇس بىلەن ئۇيەردىن قايتىپ ماڭدۇق. شەھەردىن ئۇچ چاقىرىمچە يىراقلىغاندا مىنبۇس ئۇشتۇمتۇت يولنى ياقىلاپ توختاپ قالدى. بىزگە ھەمراھ بولۇپ بارغان خادىم (ياپونىيە - جۇڭگو مەدەنىيەت ئالاقىسى جەمئىيىتىنىڭ خادىمى) بىزگە

ماشىنىدىن چۈشۈپ، يول ياقىسىدىكى قاشا تام ئىچىگە تىكلەپ قويۇلغان راھىب جىيەنجېڭنىڭ خاتىرە تاشپۈتۈكىنى كۆرۈپ چىقايلى، دېدى (ئۇيەردە راھىبنىڭ ھەيكىلىمۇ بار دەك قىلىدۇ). مەن ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتاتتىم، راھىب جىيەنجېڭنىڭ خاتىرە تاشپۈتۈكىگە كۆزۈم چۈشتى. لېكىن شۇ ئەسنادا سول تەرىپىمدىن ئون چامدامچە يىراقتا نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ئويۇلغان ئىككى پارچە خاتىرە تاشپۈتۈكنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ تاشپۈتۈكلەرنىڭ نامى «بۈيۈك شەرقىي ئاسىيا ئۇرۇشىدا قازا قىلغان نەيلاك شەھىرلىك شېھىتلەرنىڭ روھىغا ئاتالغان خاتىرىلىك» دېگەندەك سۆزلەر بولسا كېرەك. بىز ھەممىمىز بىر ئاز ئىككىخىيال بوپقالدۇق-دە، قاراپ باقمايلىمۇ، ھېچگەپ بولماس، دېيىشتۇق. شۇ تاشپۈتۈكتە بىر-ئىككى يۈزدەك ياپونىنىڭ ئىسىم-فامىلىسى بار ئىكەن. قارىغاندا، بۈلار پەقەت ھەر قېتىمقى تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىدا ئۆلگەن نەيلاك شەھىرلىك ئادەملەرنىڭلا ئىسىم-فامىلىسىدەك قىلىدۇ. مانا شۇلارنى تەنقىد قىلىپ كۆرسە، ياپونىيە مىللىتارىزمىنى ھىمايە قىلغان بولامدىكەن؟ بۇ ئەھۋال بىزگە شۇنداق بىر غەنىمەت پۇرسەت بوپقالدىكى، شۇمىللەتنىڭ نەچچە ئون يىل مابەينىدە قوزغىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىغا قانداق قارايدىغانلىقىنى، شۇئۇرۇشلاردا شېھىت بولغانلارنى «مىللىي قەھرىمان» دەپ، تارىختىن مەڭگۈلۈك ئورۇن بەرگەنلىكىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. شۇنى بىلىپ قويايلىكى، شۇ «شېھىتلەرنىڭ روھىغا ئاتالغان» خاتىرە تاشپۈتۈكنى كىم خالىسا شۇ كىشى تىكلىيەلمەيدىكەن، ئۇنى ھېچ بولمىغاندا شەھەرلىك ياكى ناھىيىلىك پارلامېنتىنىڭ ماقۇللىقىدىن ئۆتكۈزۈش شەرت ئىكەن، شۇنىڭغا دائىر ئارخىپ ماتېرىياللارمۇ پەقەت ھۆكۈمەتنىڭ قولىدا تۇرۇدىكەن. نەيلاك دېگەن يەر چەت ئەل سایاھەتچىلەرنىڭ تولىسى سەيلە قىلىپ بارىدىغان يەر ئىكەن. ياپونلار ئۆزلىرى باشلىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىنى ۋە تاجاۋۇزچىلىرىنى ئەنە شۇنداق تەپتارتماستىن مەدھىيىلەيدىكەن.

جۇڭگو ئەگەر ياپونىيىنى ئوبدان چۈشىنىشنى رەت قىلىدىكەن، كەلگۈسىدە چوڭ زىيان تارتىپ قېلىشى ئېھتىمال. بىر كىنو چولپىنى ياپونىيىنىڭ ھەربىي بايرىقىنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن رەختتىن كىيىم تىكتۇرۇپ كىيىۋاپتۇ. ئۇ چۈشەنمەيدۇ-دە! ئۇ، ياپونىيە ھەربىي بايرىقى بارغانلا يەردە - جۇڭگودا ياپون ئەسكەرلىرى «ئۇچ تۇغتىش» سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن. لېكىن ئۇ كىنو ئىنىستىتۇتىنى پۇتتۇرگەندىن بۇيان جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ شۇنداق مەزمۇنىدىكى كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنى نەچچە يۈزقېتىم كۆرگەن بولغىيتتى؟! شىياڭگاڭدا چىققان گېزىتتىن كۆرۈپ قالدىم: نەنجىڭ شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ بەزى ئەزالىرى نەنجىڭدىكى چوڭ قىرغىنچىلىق خاتىرە سارىيىنىڭ نامىنى خەلقئارا تىنچلىق كۆرگەزمىسىگە ئۆزگەرتسەك، دەپ تەكلىپ بېرىپتۇ. جۇڭگولۇق بىر ئالىم بۇنىڭغا ئاچچىقلىنىپ: «ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇماسلىق كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئۇستاز بوپقالمدۇ» دېگەن بىر سۆزنى بىر قانچە قېتىم ئېيتقان. بىزنىڭ بەزى ۋەتەنداشلىرىمىز، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، ئۇدىيە جەھەتتە گويا شۇنداق ئېچىلىپ كەتكەنكى، ياپونىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىنى ياپونىيىنىڭ جۇڭگوغا دوستانىلىق قىلىشى دەپ قارايدىغان ئوخشايدۇ. مەن قېرىپ قاقشال بوپقالغان ئادەممەن، بۇنداق پاكىت ئالدىدا ئۆلسەممۇ كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ، بەك ئەندىشە قىلمەمەن. كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋەتسىمۇ بۇ ئەندىشەم تۈگىمەيدۇ. ئەمدى تاشقى دۇنيانى چۈشىنىش مەسىلىسى توغرىسىدىكى گەپلىرىمىزنى يەنە داۋاملاشتۇرايلى. دېڭ شياۋپىڭ: «زامانىۋىلىشىشقا يۈزلىنەيلى، دۇنياغا يۈزلىنەيلى، كەلگۈسىگە يۈزلىنەيلى» دەيدىغان «ئۇچكە يۈزلىنىش» نى ئوتتۇرىغا قويۇشتىن نەچچە ئون يىل ئىلگىرىكى بىر چاغلاردا «دۇنياغا يۈزلىنىش» دېگەن سۆز گويا ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ غالچىسى، ۋەتەنگە خائىنلىق قىلىش دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنىدىكى سۆز ئىدى. بۇنىڭدىن 40 نەچچە يىل ئىلگىرى ئاۋۋال، ھەممە ئىشتا جۇڭگو بىرىنچى دېيىلدى، ھازىرقى زامان ئىلىم-پەنى، ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى، ۋەھاكازالارنىڭ مەنبەسىنى جۇڭگو دېدۇق؛ ئەمەلىيەتتە شۇ ئەخمىقانە تەشۋىقاتلاردىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنى دورىدۇق. ئاندىن كېيىن، «شەرق شامىلى غەرب شامىلىنى بېسىپ چۈشىدۇ» دېدۇق. شۇچاغدا ئېنىق كۆزدە تۇتۇلغان بىردىنبىر ئالامەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوئىئي ھەمراھىنى ھەممىدىن ئاۋۋال ئاسمانغا چىقارغانلىقى بولدى. دېمەك، شۇ چاغدىكى «شەرق شامىلى» ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئىدى. ئازۇاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ سۆز بىردىنلا «سوۋېت شيۇجېڭجۇيىسى» نى بارلىق كۈچىمىز بىلەن «پىپەن» قىلىپ، دەككىسىنى بېرىشكە ئۆزگىرىپ كەتتى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەممە يامانلىقلارنىڭ باشلامچىسى بوپقالدى. شۇنداق قىلىپ، بېيجىڭ «ھەممە يەردىن پاك، جىڭ» بوپقالدى. جاھاندا ماركسىزمچى دېسە مۇشۇ يەرنىلا دېسە بولىدۇ، بوپقالدى. ئۇلاردىن كېيىن، «چوڭ داۋالغۇش، چوڭ بۆلۈنۈش، چوڭ قايتا قۇرۇش»، «دۇشمەن كۈندىن كۈنگە رەزگىلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، بىز كۈندىن كۈنگە ياخشىلىشىپ كېتىۋاتىمىز» دەپ جارسالدۇق، گويا دۇنياۋى ئىنقىلاب ھېلىلا باشلىنىدىغاندەك. ئۇنىڭدىن كېيىن «ماركسىزمنىڭ 3-تۇرالغۇسى»، پۈتكۈل دۇنيا بويىچە ئاچ-يالىڭاچلىق-تا قالغان ئۇچتىن ئىككى قىسىم ئادەم بىزنىڭ ئازاد قىلىشىمىزغا تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ ۋەھاكازا، ۋەھاكازا دەپ جارسالدۇق. بۈلارنىڭ ھەممىسى بىكار گەپ ئىكەن. بۇ گەپلەرنىڭ بىرەر يېرىمى بەرھەق بولۇپ چىقىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە تولىسى ئۆزىمىزگە ياندى.

دۇنياغا نەزەر تاشلىمىساق، دۇنيانى ئەمەلىي يوسۇندا چۈشەنمىسەك، ئۆزىمىزنى تولىمۇ نادانلىقتا قالدۇرىمىز ياكى قاپاقباش بولۇپ، ھەرقانداق ئىشتا جۆيلۈيدىغان، قارىسىغا ئىش قىلىدىغان بوپقالىمىز.

1957-يىلى مېنى «ئوقچى ئۇنسۇر» دەپ چىقىرىپ قويۇشتى ۋە ھەدەپ پاش قىلىشتى، تەنقىد قىلىشتى. بۇلار چاغلىق ئىش. لېكىن يېقىن بىر قېرىندىشىمىزنىڭ داڭلىق بىر ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرغان ئوغلىمۇ مېنى ئامېرىكا پەرەس، ئامېرىكىغا چوقۇنىدۇ، دەپ پاش قىلدى. تېگى نېمىگەپ؟ ئەسلىدە ئۇ ساۋاقداشلىرى ئىچىدە ئوغرىلىقچە بولۇنغان بىر گەپنى، يەنى چاۋشيەندىكى ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئەسىرلەرنى ئالماشتۇرغاندا، ئامېرىكىلىق ئەسىرلەرنىڭ ھەممىسى ئامېرىكىغا قايتىپ كېتىمىز، دەپ تۇرۇۋالغانلىكەن دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالغانكەن. شۇڭا ئۇ ھەيران بولۇپ، ئۇلار قايتىپ بارسا ھەممىسىنى ئېتىپ تاشلىماسمۇ؟ قايتىپ كەتكەندىن كېيىن بەربىر ئاچ-يالىڭاچلىقتا ئۆلۈكى كوچىدا قالمامدۇ؟ دەپ ئويلاپتۇ. ئۇنىڭ بۇ خىياللىرىغا ئوغام قاپناپ، نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ دەپ سوربسام، ئازادلىقتىن بۇيانلا شۇنداق دەپ كېلىۋاتىمىزغۇ، سىياسىي دەرسىمىزدىمۇ شۇ گەپ، ئىتتىپاق ياپونىيىسىدىكى تەربىيىمۇ شۇنداق، دېدى. مەن: ئۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى يالغان. سىلەرنى ئالىي مەكتەپلىكلاردا شۇنداق تەربىيىلىدىما؟ ئۇنى قانداق ئالىي مەكتەپ دېگۈلۈك! دېدىم. ئۇ پاش قىلغان گەپلەر ئاساسەن راست. مەنمۇ تاكاللاشماي: «ئامېرىكا پەرەسلىك قىلغان، ئامېرىكىغا چوقۇنغان» لىقمىنى ئېتىراپ قىلىپ، گەپنى توگەتتىم.

ھەممە يامانلىقنىڭ مەنبەسى نېمە؟ بۇ ھەقتە گەپ تولا. بەزىلەر خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك دەيدۇ، بەزىلەر نام-ئابرويغا بېرىلىش، نەپ-پايدىدىن نەپسىنى يېغماسلىق دەيدۇ، ھەركىمنىڭ قارىشى باشقا. ئازادلىقتىن كېيىن بىرئاز ئومۇملاشقىنى - ھەممە يامانلىقنىڭ مەنبەسى شەخسىيەتچىلىك دېگەن گەپكە مەركەزلەشكەندەك بولدى. كۆپ يىللىق كۆزىتىشىمگە ئاساسلىنىپ ئېيتسام، مېنىڭمۇ، باشقىلارنىڭمۇ ماقۇللىشىغا ئۇمىد باغلاشقا پېتىنالمايدىغان بىر قارىشىم بار: ھەممە يامانلىقنىڭ مەنبەسى قامال قىلىشتۇر. سېنىڭ ھېچقانداق بىر ئەھۋالىنى بىلىشىڭگە يول قويمايدۇ، شۇڭا ھەرقانداق سەپسەتىلەرگە ئىشىنىپ قالىسەن، ھەر قانداق يامانلىقلارنى قىلىشتىن باش تارتمايسەن؛ بىر توپ ئادەمنى يېغىپ، كەچقۇرۇندا گۈپۈرلەپ بېرىپ بىر نەچچە ئادەمنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا ئۆلتۈرسەن؛ يەنە تېخى ئۆزۈڭنى دۇنيا بويىچە ھەممىدىن ئىلغار چاغلايسەن. ھەددىدىن ئاشقان قامال قىلىش مۇھىتى ئۇزۇن زامان دەۋر سۈرسە، ئەنە شۇنداق نادان ۋە بەدىۋي ئادەملەر پەيدا بوپقالىدىكەن. لۇشۈن: «زالىمنىڭ مۇستەبىتلىكى ئادەملەرنى بەدىۋي قىلىپ قويىدۇ، نادانىنىڭ مۇستەبىتلىكى ئادەملەرنى تىرىكتاپقا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ» دەپتىكەن. ھەم زالىم، ھەم نادان مۇستەبىتلىك قىلسىچۇ؟ ئۇنىڭ نەتىجىسىدىمۇ ھەم بەدىۋي، ھەم تېرىكتاپ پەيدا بولىدۇ؛ ئاز- تولا ۋىجدانى بار بولسا، ئۇلارنىڭ تولىسىنى «تېرىكتاپ» قا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ؛ بەزى نادان ۋە لېكىن باشقا غەرىزىمۇ بار ئادەملەربەدىۋي بوپقالىدۇ - ئادەتتىكى بەدىۋي ئەمەس، توپ-توپ بولۇپ گۈرۈلدەپ بېرىپ ئادەم ئۆلتۈرۈشنى خۇمار قىلىۋالغان بەدىۋي يەنى ئىنسانلىقىنى يوقاتقان ۋەھشىيلەردىن بوپقالىدۇ.

ھەممە تەرەپتىن قامال قىلىنغان شارائىتتا ياشىساڭ نادان بوپقېلىشىڭ مۇقەررەر. نادان بوپقالساڭ ھەق-ناھەقنى ئايرىيالمايدىغان، قەيەرنى كۆرسەتسە شۇياققا مېڭىپ بەدىۋىلىشىش ھەتتا ۋەھشىيلىشىش دەرىجىسىگە يېتىپ بارسەن.

مېنىڭ قامال قىلىش ھەممە يامانلىقنىڭ مەنبەسىدۇر دېگىنىم ئاشۇرۇپ ئېيتىلغان سۆز. بۇنداق ئاشۇرۇپ ئېيتىشتىن مەقسىتىم قامال قىلىشقا قاتتىق نەپرەتلىنىپ، قاتتىق لەنەت ئوقۇش. مېنىڭ بىرەر ھەقىقەتنى ياساپ چىقىرىش نىيىتىم يوق، ئۇنداق قىلىشقا ھەرگىز چامام يەتمەيدۇ. لېكىن ھەرجەھەتتىكى قامال قىلىشقا جان-جەھلىم بىلەن قارشىمەن، چۈنكى قامالچىلىقنىڭ ھەرقاندىقىنى مۇتلەق خاتا دەپ قارايمەن، بۇ قارىشىمدىن ھەرگىز يانمايمەن، ئۇنى ئۆزگەرتمەيمەن. ستالىن نېمە ئۈچۈن ئون مىليون ئىنقىلاب پىشۋالىرىنى ۋە كوممۇنىستلارنى ئۆلتۈرۈۋەتتى؟ دۇنيا بۇنى ئانچە بىلمەيدۇ، ھەتتا ئامېرىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرغان باش ئەلچىسىمۇ ئۆلتۈرۈلگەن پېشقەدەم داھىيلارنى چەت ئەل جاسۇسى ئىكەن، دەپ ئىشەنگەنكەن! قامال، قامال، قامال قىلىۋېرىپ... نەتىجىدە سىزنى ھېچبىر ئىشنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويغان. ئەلۋەتتە، ھازىر قامال قىلىشنى ئەملىيەتتە ياقلايدىغان ئادەملەرنىڭ مېنى شىۋجېڭجۇيىچى مۇرتەد، خائىن، دۇشمەن دەپ قارىشى مۇقەررەر. دوگماتىزمنىڭ، مۇستەبىتلىكنىڭ، خەلقنى نادانلاشتۇرۇش سىياسىتىنىڭ خائىنى ۋە دۇشمىنى قانچىلىك كۆپەيسە، دۆلەت شۇنچىلىك ئومىدلىك بولىدۇ، مەن ئەنە شۇنداق خائىن، دۇشمەنلەردىن بوپقېلىشتىن پەرۋا قىلمايمەن. ئون مىليون ئىنقىلاب پىشۋالىرىنى ۋە باشقىلارنىڭمۇ پەرۋا قىلماسلىقى لازىم، دەپ ئويلايمەن. ھەدىسلا ھۇدەپ تۇرۇدىغان گۇپپاڭچىلارنىڭ ماركسىزم تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈشى يوق گەپ. ئۇ ھالدا «زامانغا بېقىپ مېڭىش» تىن قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولسۇن؟

يەن شيۇ ئىمزالىق بۇمۇلاھىزە «فېلىيەتون ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2002-يىل ئۆكتەبىرسانىنىڭ «كىيىدىم كىپىلەك تونىنى، ئالدىم يا بىلەن ئوقنى» سەھىپىسىگە بېسىلغان. **توختى باقى ئارتىشى** تەرجىمىسى

ئامېرىكىلىقلارنىڭ قەھرىمان قارىشى

ئامېرىكىدىكى بىر شىركەت ئاخبارات ۋاستىلىرى بىلەن بىرلىكتە «نەزىرىگىزدىكى قەھرىمان كىم؟» دېگەن تېمىدا خەلق ئارىسىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، 20 قەھرىمانىنى تاللاپ

چىققان. تاللاپ چىقىلغان قەھرىمانلارنىڭ داڭلىقلىرىدىن ئىبىسا ئەلەيھىسسالام، ھازىرقى دۆلەت ئىشلىرى كاتىبى پوۋېل، سابىق رەئىس جۇمھۇرلاردىن كېننىدي، لىنكولن، كلىنتون قاتارلىقلار بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە «ئادەتتىكى قەھرىمان» دىن ئونى بار بولۇپ، ئۇلارنى ئانچە بىلىپ كەتمىسەكمۇ، ئۇلارنىڭ «قەھرىمانلىقلىرى» كىشىنى ئويغا سالىدۇ. نۆۋەتتە ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىقلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قەھرىمانلىك ئىسمى خ. تومپسون بولۇپ، ئۇ، 1967-يىلى ۋېيتنام ئۇرۇشىغا قاتناشقان چاغدا، سەپداشلىرى ۋېيتناملىق توققۇز پۇقرانى ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا، ئۇ، قورالىنى سەبداشلىرىغا تەڭلەپ تۇرۇپ: «ئەگەر سىلەر ئۇلارنى ئېتىۋەتسەڭلار، مەنمۇ سىلەرنى ئېتىۋېتىمەن» دېگەن. ئۇنىڭ بۇ ئىشى ئەينى ۋاقىتتا ئەيىبلەنگەن، شۇنداقلا ھۆكۈمەت تەرەپتىن تەكشۈرۈلگەن. بىراق دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى كېيىن ئۇنىڭغا «ۋېيتنام ئۇرۇشى خاتىرە ئوردىنى» بەرگەن. ئۇ «ئادەتتىكى قەھرىمان» لارنىڭ ئىچىدىكى ئىككىنچىسى.

يەنە بىر قەھرىمانمۇ ۋېيتنام ئۇرۇشىغا قاتناشقان ھەربىي بولۇپ، ئىسمى جون مەيكس. ئۇ، 1967-يىلىدىن باشلاپ ۋېيتنامدا ئالتە يىل تۇرغان. بىراق ئالتە يىل جەريانىدا ئۇ ئۇرۇش قىلمىغان، بەلكى ۋېيتنامدىكى ئەسىرلەر لاگېرىغا قامالغان. ئەشۇنداق بىر ئەسىر ئامېرىكىغا بارغاندىن كېيىن قەھرىمان دەپ قارىلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە سىياسىي ساھەگە قەدەم قويغان. ئۇ «ئادەتتىكى قەھرىمان» لارنىڭ ئىچىدىكى ئالتىنچىسى.

يەنە بىر قەھرىمان روسا پاركس ئىسىملىك نېگىر ئايال. ئۇ، 1955-يىلى 1-دېكابىردا ئىشتىن چۈشۈپ، قىستاڭ كوچا ئاپتوبۇسىغا ئولتۇرىدۇ. ئۇ، ھېرىپ كەتكەنلىكىدىن ئاق تەنلىكلەر ئولتۇرۇدىغان ئورۇندا ئولتۇرۇۋالىدۇ ۋە قوپال بىر ئاق تەنلىك ئەرگە ئورنىنى بوشىتىپ بەرمەيدۇ. شۇ سەۋەبلىك ئۇ سوتقا تارتىلىدۇ. كېيىن ئەشۇ ئىش تۈپەيلى مەملىكەت خاراكتېرلىك خەلق ھوقۇقى ھەرىكىتى باشلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ «ئادەتتىكى قەھرىمان» لارنىڭ ئىچىدىكى توققۇزىنچىسى.

ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، يۇقىرىدا تىلغا ئالغانلىرىم تاللاپ چىقىلغان قەھرىمانلار. ئامېرىكا پۇقرالىرى بەكرەك ئېتىراپ قىلىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئىچىدە «يالقۇن ئىچىدىكى قەھرىمان» لارۋە جەڭگاھتىكى «تەنھا قەھرىمان» لارمۇ بار. بىراق قانداقلا بولمىسۇن، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۇچ قەھرىمان نەچچە مىڭلىغان قەھرىمانلىقنىڭ ئىچىدىن تاللاپ چىقىلغان.

بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن كىشىلەر «ئەركىن مۇنبەر» دە پىكىر بايان قىلالايدىغان چاغلار باشلانغاندا، مەملىكىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى داڭدارلار ۋە ھەربىي مۇتەخەسسىسلەر قاتناشقان «ھەربىي ئىشلار ۋە مەدەنىيەت مۇنبىرى» دە قەھرىمان مەسلىسى مۇھاكىمە قىلىنغان. مەنمۇ شۇ چاغدا ئۆزۈمنىڭ مۇنۇ قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان: ھېنى قەھرىمان دېگەننى شاد-خۇرام، بەختلىك ئەمەس، بەلكى ئېچىنىشلىق، كىشىنى ھەسرەتلەندۈرۈدىغان بولۇشى كېرەك، دەپ كەلدۇق. لېكىن قەھرىمانلار پەقەت ئېچىنىشلىق، كىشىنى ھەسرەتلەندۈرۈدىغان بولۇشى كېرەك، دەپ تۇرۇۋالساق شەك-شۇبھىسىزكى، ئۆلۈمنى تەرغىب قىلغانلىق بولىدۇ. مەجبۇرىيىتى چەكلىك بولسىمۇ، تۆھپىسى چەكسىز بولۇش؛ ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىش، ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇش؛ ئۆز-ئۆزىگە جەڭ ئېلان قىلىش، ئۆز-ئۆزىدىن ھالقىش؛ گۈزەل ئارزۇ-نىشاڭلار ئالدىدا باشقىلارنىڭ كەينىدە قالماسلىق دېگەندەكلەرنى قىلغانلار قانداقمۇ قەھرىمان ھېسابلانمىسۇن؟

ھېنىڭچە، ھازىرقى مەدەنىيەتتە قەھرىمان قارىشى كۆچلۈك ئىنسانىي پۇراققا، ئادەمىي پۇراققا تولۇشى كېرەك. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئامېرىكىلىق بىرنەچچە ئالاھىدىلىككە ئىگە. ياش تومپسون دۆلەتنىڭ ئەۋەتىشى بىلەن ۋېيتنام ئۇرۇشىغا قاتناشقان بولسىمۇ، بىراق ئۇ ئۆزىنى ئەقىلگە ئەمەس، جاسارەتكە تايىنىدىغان ئۇرۇش تەلۈسىگە ئايلاندۇرۇپ قويمىغان. بەلكى ئىنسانىي ۋە ئادەمىي نۇقتىدىن ئۇرۇشنى كۆزەتكەن. ئۇنىڭ ئۇرۇشنىڭ مەقسىتى تىنچلىق ئۈچۈن، تىنچلىقنىڭ مەقسىتى ئادەمنىڭ ھاياتىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، جەڭ مەيدانىدا بىگۇناھ بىر ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولۇش ئۇرۇشنىڭ مەقسىتىگە مۇخالىپ كېلىدۇ، دېگەن تەپەككۇرى تار ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى، قاتمال ئۇرۇش قارىشىنى بۇزۇپ تاشلىغان بولۇپ، كۆچلۈك مەنىۋى چاقىرىق كۈچىگە ئىگە.

تار مەنىدىكى قەھرىمان قارىشى بويىچە بولغاندا جون مەيكس قەھرىمان ھېسابلانمايدۇ. ئۇ، ئىستېھكامنى پارتلىتىمەن دەپ ئۆزىنى قۇربان قىلمىغان، پوتەينىڭ ئېتىش تۈشۈكىنى بەدىنى بىلەنمۇ توسۇۋالمىغان، بىر باغلام گرانات - بومبىنى تۇتۇپ تۇرۇپ دۈشمەنلەر بىلەن تەڭلا تۈگەشكەنمۇ ئەمەس، ئۇ پەقەت ئەسىرگە چۈشكەن ئەسكەر، خالاس. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە بىر كۈن ئەسىر بولۇش ئۆمۈرلۈك نومۇس بولۇپ، ھەرگىزمۇ قەھرىمان ھېسابلانمايدۇ.

ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا، مەن ئۆزىنى پىدا قىلىشنى، قۇربان قىلىشنى تەلەپ قىلمىدىغان قەھرىمان قارىشىغا قارىغاندا ئەقىل ۋە ئىنسانىيلىق سېگىگەن قەھرىمان قارىشىغا بەكرەك مايىل. گەرچە ئۆزىنى پىدا قىلىش قەھرىمانلىق دەپ قارالسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى پىدا قىلغانلارنىلا قەھرىمان دېيىشكە بولمايدۇ. ئەگەر ھاياتى بەدىلىگە قەھرىمان دېگەن نامغا ئېرىشكىلى بولسا، ئۇنداقتا، بۇ شەك-شۇبھىسىزكى، لۇشۇن ئەپەندى ئېيتقاندەك، باشقىلارغا ئۆلۈشنى ئۆگەتكەنلىك بولىدۇ.

نېگىر ئايال پاركسنىڭ قەھرىمان دەپ قارىلىشى ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئىنسانىيلىققا، باراۋەرلىككە، ئەركىنلىككە، مېھرىبانلىققا ۋە ھەقىقەتكە بولغان ئىنتىلىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ ھېچقانداق بىر چوڭ ئىشمۇ قىلمىغان، ئۇ پەقەت

ئازراق ئارام ئېلىۋېلىشنى ئويلىغان. ئۇنىڭ بۇ ئىشىغا ئازراق شەخسىيەتچىلىك ئارىلاشقان دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بىراق ئامېرىكىلىقلار ئۇنىڭ «شەخسىيەتچىلىك» دىن ئۇنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى قوغدايدىغان، ئىرقي كەمسىتىشكە قارشى تۇرۇدىغان ۋە باراۋەرلىككە ئىنتىلىدىغان يەنە بىر تەرىپىنى كۆرگەن.

بىزنىڭمۇ نۇرغۇن قەھرىمانلىرىمىز بار، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئەخلاق-پەزىلىتى ۋە روھى قىممەتلىكتۇر. بىراق قەھرىمانلىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزىنى پىدا قىلغانلار، جېنىنى تىككەنلەر، ئىجتىماتلىقلار، جاپالىق ئىشلىگەنلەر ۋە شەخسىيەتسىزلەر بولۇپ، ھەقىقەت ئۇچۇن، ئەركىنلىك ئۇچۇن كۈرەش قىلىپ مىللىي قەھرىمان، دەپ قارالغانلار بەك ئاز. 1999-يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغىنىغا 50يىل بولغان چاغدا، ئەدەبىيات-سەنئەت سەھنىلىرىدە جۇمھۇرىيەت قەھرىمانلىرىنىڭ ئوبرازى قايتىدىن يارىتىلدى. بىراق بۇ قەھرىمانلارنىڭ ئارىسىدا چېن دۇشيۇ يوق، مايىنچۇ يوق، يۇلۇكې يوق، لىن جاۋ يوق، ئەسىرگە چۈشكەن ئەسكەر يوق، 1976-يىلىي تيەنئەنمېن ۋەقەسىدە قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارى ئالدىدا تۇرۇپ نۇتۇق سۆزلىگەن ياشلارمۇ يوق. مىللىتىمىز ھەقىقەت ئۇچۇن كۈرەش قىلغان ئەشۇنداق قەھرىمانلارنى قەھرىمان دېيىشكە ئادەتلەنمىگەنمۇ؟ بىز قەھرىمان بىلەن قەھرىمانلىقنى ئارىلاشتۇرۇۋەتسەك بولمايدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، پوتەينىڭ ئوق ئېتىش تۆشۈكىنى بەدىنى بىلەن توسۇۋېلىش، ئۇركۇپ كەتكەن ئاتنى توسۇۋېلىش، قارانىيەتلەر بىلەن ئېلىشىش دېگەندەك ئىشلار پەقەت قەھرىمانلىق ھېسابلىنىدۇ. لېكىن قەھرىمانىنىڭ ئۆلچىمىگە سېلىشتۇرغاندا، خېلى پەرق بار. رومىن رولللان: «دۇنيادا پەقەت بىر خىللا قەھرىمان بار. ئۇ، دۇنيانىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى كۆزىتىدۇ، شۇنداقلا دۇنيانى سۆيىدۇ» دېگەنىدى. قەھرىمانلىق بىلەن قەھرىمان بىرگەپ ئەمەس. ئەگەر قەھرىمانلىقنى قەھرىمان دەپ قارىساق، قەھرىمانلارنى كەمسىندۇرغانلىق، پەسلەشتۇرگەنلىك ۋە چاكىنىلاشتۇرغانلىق بولىدۇ.

ئامېرىكىلىقلار تاللاپ چىققان 20قەھرىمانىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى بار، ئۇ بولسىمۇ، ئۇلار شان-شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان چاغدا ھايات، ھەرگىزمۇ پىداكارانە ھالدا قۇربان بولغان ياكى «خىزمەت ئورنى» دا ھېرىپ - چارچاپ، كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن ئەمەس. بۇ بىر تاسادىپىي توغرا كەپقالغانلىقمۇ ياكى مەقسەتلىك شۇنداق قىلغانلىقمۇ، بۇنى بىلمىدۇق. ئەگەر مەقسەتلىك شۇنداق قىلىنغان دېسەك، ئامېرىكىلىقلارنىڭ قەھرىمانلارنى تاللىشى ئۇلارنىڭ ئادەمىيلىك ئىدىيەسىنى، شۇنداقلا ھاياتلىقنى ئۇلۇغلاش ئىدىيەسىنى گەۋدىلەندۇرۇپ بېرىدۇ. ئامېرىكىلىقلارنىڭ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغانلارنى قەھرىمان دەپ قارىماسلىقىدىكى سەۋەب - ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر ھەققانىي ئىش ئۈچۇن جان سېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلمىغانلىقىدىن بولسا كېرەك. بۇ قەھرىمان قارىشىغا ئادەم قايىل بولماي تۇرالمايدۇ - چۇنكى تىرىكلىك قەھرىمانلىقتىنمۇ مۇھىم.

جالال شىنيالال قەلىمىدىكى بۇ مۇلاھىزە «گۈاڭدۇڭ سودا-سانائەت گېزىتى» نىڭ 2002-يىل 30-ئاۋغۇست سانىدىكى «تاغدىن-باغدىن» سەھىپىسىگە بېسىلغان، «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل نويابىر سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. **ئازادجان تىزامىددىن**تەرجىمىسى

يارا ئىزى

بىر بالا بار بولۇپ، مىجەزى ئىنتايىن ئوسال ئىكەن. دائىم سەۋەبسىزلا ئاچچىقلىنىپ باشقىلارنى رەنجىتىدىكەن.

بىر كۈنى دادىسى ئۇنىڭغا بىر قاپ مىخ بېرىپ، ئۇنى ھەرقېتىم باشقىلارنى رەنجىتكەن چاغدا ھويلا تېمىغا بىرتالدىن مىخ قېقىشنى بۇيرۇپتۇ. بىرىنچى كۈنى ئۇ تامغا 27تال مىخ قېقىپتۇ، ئىككىنچى كۈنىمۇ خېلى قېقىپتۇ، شۇنداق قىلىپ، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ كۈندە تامغا قېقىلغان مىخلارنىڭ سانى ئازىيىپ بېرىپتۇ. چۇنكى بالا ئاچچىقىنى بېسىۋېلىشنىڭ تامغا مىخ قېقىشتىن كۆپ ئوڭايلىقىنى ھېس قىلغانىكەن. ئاخىرى ئۇ باشقىلارنى رەنجىتمەيدىغان بوپتۇ.

دادىسى بۇنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا: «ھازىردىن باشلاپ سەن ھەرقېتىم ئاچچىقىڭنى بېسىۋالغان چېغىڭدا، تامدىكى مىختىن بىر تال يۇلغىن» دەپتۇ. بالا دادىسىنىڭ دېگىنى بويىچە قىپتۇ. بىرنەچچە ۋاقىتتىن كېيىن بالا خۇشھال بولغان ھالدا دادىسىغا ئۆزىنىڭ ئاخىرى تامدىكى مىخلارنى يۇلۇپ بولغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. دادىسى ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتقىنىچە ئارقا ھويلىغا باشلاپ چىقىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا تامنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ: «بەك ياخشى قىپسەن، ئوغلۇم. بىراق سەن بۇ تامدىكى مىخ ئىزلىرىغا قاراپ باققىن، بۇ تام مەڭگۈ بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتالمايدۇ. سېنىڭ باشقىلارغا ئاچچىقلاپ ئېيتقان سۆزلىرىڭ خۇددى مىخ ئىزىغا ئوخشاش جاراھەت ئىزى قالدۇرىدۇ. ئەگەر سەن بىرسىگە پىچاق تىقىۋېتىپ، كەينىدىن مەيلى قانچە قېتىم كەچۈرۈم سورىشىڭدىن قەتئىينەزەر، ھېلىقى يارا ئېغىزى مەڭگۈ يوقالمايدۇ. گەپ-سۆز پەيدا قىلغان يارا ئېغىزى ئوخشاشلا كىشىنى ئازابلايدۇ».

بالا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ يىغلاپ تۇرۇپ: «دادا، مەن چۇشەندىم» دەپتۇ.

خەنزۇچىدىن **ئىقلىمە ئابدۇللا**تەرجىمىسى(M2)

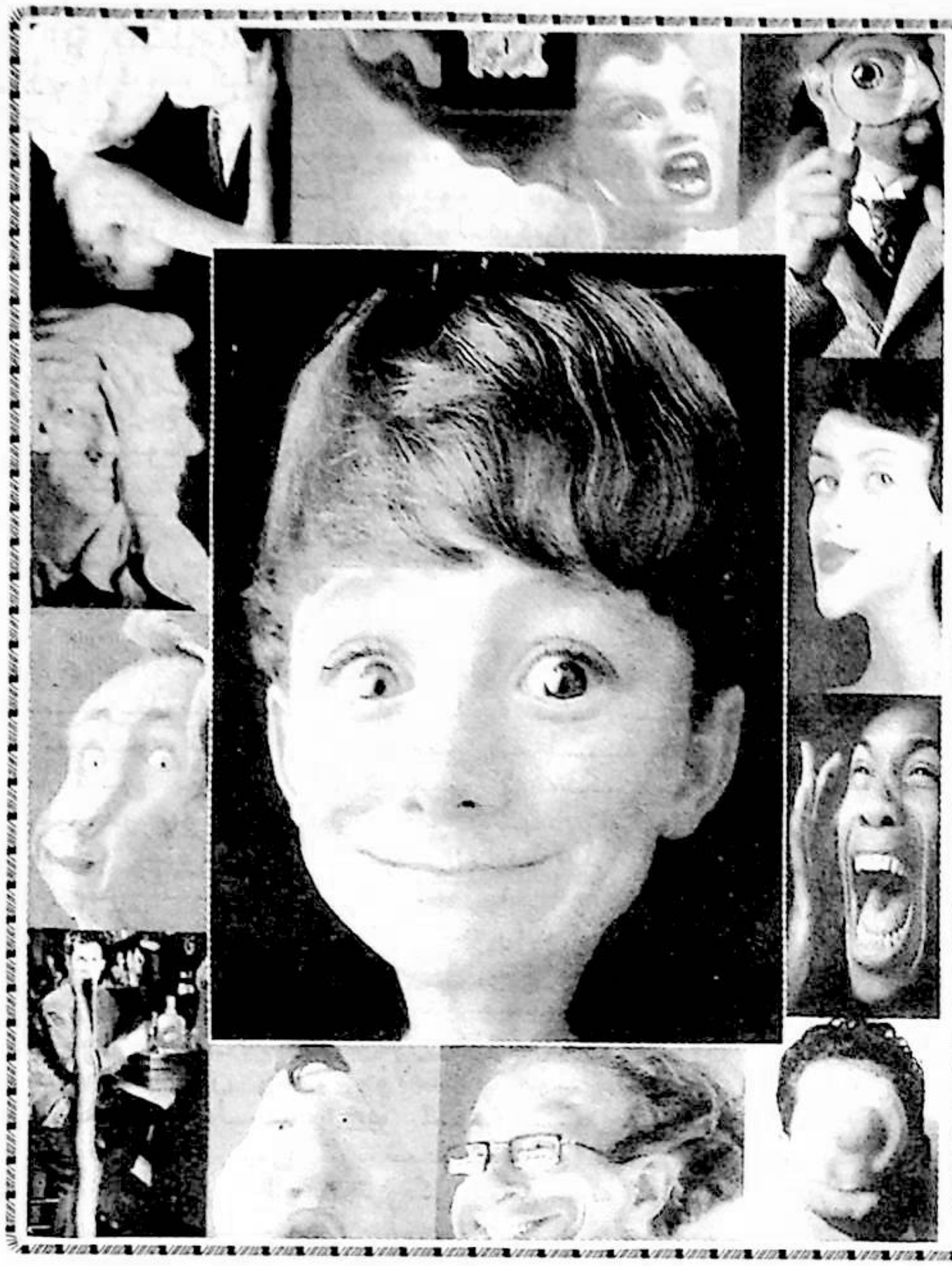

قىرتاق

پاراڭلار

«21-ئەسىر جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەسىرى» ئىكەنلىكىگە دەلىل

نۇرغۇن دۆلەتلەردىكى جامائەت سورۇنلىرىغا بارسىڭىز، «ئۇتتۇر كەلگەن يەرگە تۈكۈرمەڭلار، ئەخلەت تاشلىماڭلار...» دېگەندەك شوئارلارنى كۆرۈسىز.

جۇڭگودا ئۇتتۇر كەلگەن سىمتاناپ ياغاچلىرىغا قارىسىڭىز، ئىنسانلاردىكى مەرەزلەرنى داۋالاشقا ئائىت قاتار چاپلىنىپ كەتكەن تېببىي ئېلانلارنى كۆرۈسىز.

«دۇنيا بويىچە مەشھۇر ئادەملەر لۇغىتى» دېگەندەك چوڭ لۇغەتلەرنىڭ تامامەن دېگۈدەك جۇڭگولۇقلارنىڭ ئىسمى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈسىز.

خىمىيىۋى ئۇسۇل بىلەن ئۇن ئاقارتىدىغان، گۈرۈچنى پارقىرىتىدىغان، شۇنىڭغا ئوخشاش چارىلار بىلەن نوبېل مۇكاپاتى ئېلىشنى تەمە قىلىدىغان «كەشپىيات» لارنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقىنى كۆرۈسىز.

زەھەرلىك ئاشلىق، زەھەرلىك گۆش ۋە زەھەرلىك كۆكتاتلارنى يەپ، جۇڭگولۇقلارنىڭ قەددى-قامىتىنىڭ «پولاتتەك چىڭ» ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان سىناقلارنى خېلى كۆپ ئۇچرىتىسىز.

خەنزۇ لەتىپىلىرىدىن توپلىغۇچى: **توختى باقى ئارتىشى**

خامىليونلار خاتىرىسى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا بىر ئورمانلىقتا نۇرغۇن خامىليون ياشايدىكەن. خامىليونلار پۈتكۈل ئورمانلىقنى ئىگىلىۋالغان بولۇپ، ھەتتا يىلپىز، يولۋاسلارمۇ ئۇلاردىن قورقىدىكەن. يىلپىز، يولۋاسلار نېمىشقا بۇنداق ئۆمىلەشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇ مەخلۇقتىن قورقىدۇ؟ چۈنكى ئۇلار

ئاچچىق كۈلكىلەر

بىر ياكى ئىككى بولماستىن بىر توپ ئىكەن.
بۇ خامىليونلار توپىنىڭ تۈزۈمى ناھايىتى چىڭ بولۇپ، ئۆمىلىگۈچىلەر ئائىلىسىدە كەم ئۇچرايدىكەن. ھەرقانداق بىر باشقىچە رەڭدىكى ۋە ياكى باشقىچە ئۆمىلەيدىغان بىرەر خامىليون بۇلارنىڭ توبىغا كىرمەكچى بولسا، چوقۇم ئۆمىلىشىنى، رەڭگىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولىدىكەن. ئەلۋەتتە، خامىليونلارنىڭ ھەممىسلا تۇغۇلۇپلا بۇ مۇھىتقا ماسلىشىپ كېتىۋېرەلمەيدىكەن. بارلىق خامىليونلارنى بۇ خامىليونلار تۈزۈلمىسىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلار «مەكتەپ» ئېچىپ، خامىليونلار مائارىپىنى يولغا قويۇپتۇ. مەكتەپنىڭ «خامىليونلار تارىخى»، «رەڭ ئۆزگەرتىش توغرىسىدا»، «رەڭ ئۆزگەرتىش ماھارەتلىرى» دېگەندەك دەرسلىرى بار ئىكەن. دەرس ئۆتۈدىغان پروفېسسورلارمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر مويسېپت خامىليونلار ئىكەن.
بۇيەردىكى خامىليونلاردىن «ئىختىساس» لىقلارنى تاللاشتا، ئۇلارنىڭ رەڭ ئۆزگەرتىش ئىقتىدارىغا قارىلىدىكەن. قانچە كۆپ خىل ئۆزگىرەلىسە، شۇنچە ئىقتىدارلىق سانىلىدىكەن. ئەمما ئىش مۇنداق بەك ئاددىيمۇ ئەمەسكەن. بەزى خامىليونلار بىر ئۆمۈر ئۇنىڭغا، بۇنىڭغا ئۆزگىرىپ يۈرۈپمۇ، تۈزۈكرەك نام چىقىرالمايدىكەن.
بىر شىرنىڭ تەكشۈرۈش دوكلاتىدا ھېيتىلىشچە، نۇرغۇن خامىليوننىڭ رەڭ ئۆزگەرتىش ماھارىتى شۇنچە كامالەتكە يەتكەن ھەم تالاي قېتىم رەڭ ئۆزگەرتىش مۇسابىقىلىرىدە چېمپىيون بولغان بولسىمۇ، يەنىلا بىر ئۆمۈر كۆزگە كۆرۈنەلمەي ئۆتۈپ كېتىدىكەن. شىر خۇلاسىلاپ مۇنداق دەپتۇ: «كۆزگە كۆرۈنەلمىگەن بۇ ئىقتىدارلىق خامىليونلارنىڭ زىيان تارتىشىدا مۇنداق ئىككى سەۋەب بار: بىرى، ئارقى تەرىكى يوق، يەنە بىرى، تۈزۈلمىدىن پايدىلىنىشنى بىلمەيدۇ». ھېلىقى شىر مۇشۇ تەكشۈرۈش دوكلاتى بىلەن شىر پادىشاھلىقىنىڭ دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئاپتۇ ھەم بۇ كىتاب شىر دۆلىتىدىكى بىر كاتتا ئەسەر بوپقاپتۇ. كېيىن كۆزگە كۆرۈنەلمەي ئەلەمدە يۈرگەن خامىليوندىن بىرسى بۇ كىتابنى خامىليونلار تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىقىپتۇ، بۇ كىتاب پۈتكۈل خامىليونلار دۇنياسىنى زىلزىلىگە سېلىۋېتىپتۇ. ئەمما، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي بۇ كىتاب چەكلىنىپتۇ.

لى سېن قەلەمدىكى بۇ فېلىيەتون «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 11-سانىغا بېسىلغان. ئابدۇرېھىم ئۆلەت تەرجىمىسى

ئۇ تەرەپتە...بۇ تەرەپتە...

لۇشۇن ئەپەندىنىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزى بار: ئۇ تەرەپتە خىزمەتلەر جىددىي كېتىۋاتسا، بۇ تەرەپ ئەيش - ئىشرەت، كەيپ-ساپا بىلەن تولغان. بۇگۈنكى كۈندىكى جۇڭگودا بۇنداق ئىشلار ھەقىقەتەنمۇ كۆپ بوپكەتتى:
ئۇ تەرەپتە دېھقانلارنىڭ لاي، كېسەكتىن قوپۇرۇلغان ۋەيرانە ئۆيلىرى، بۇ تەرەپتە بولسا يېزا-بازار كادىرلىرىنىڭ ئاجايىپ كاتتا ياسداق داچا رايونى.

ئۇ تەرەپتە شەھەرلىك پۇلدار خېنىم بىر قولىدا پىستە كۈچۈك يېتىلىۋالغان، بىر قولىدا پارس مۇشۇكى كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، بۇ ئەتىۋارلىق جانىۋارلارنىڭ يەيدىغىنى، ئىچىدىغىنى تەييار، يەنە تېخى قەرەللىك ھالدا يۇيۇندۇرۇلىدۇ، دوختۇرغا كۆرسىتىلىدۇ. بۇ تەرەپتە بولسا، دېھقان يەڭگىمىز بىر قولىدا قىزىنى كۆتۈرۈۋالغان، يەنە بىر قولىدا ئوغلىنى يېتىلىۋالغان بولۇپ، «يۇقىرى» ئوقۇش ھەققىنى تاپشۇرالمىغانلىقتىن، بۇ بالىلار ئوقۇيالماي، ئۆيدە قالدى.
ئۇ تەرەپتە ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى تارقىتىلمىغان، بۇ تەرەپتە زاۋۇت باشلىقى «سانتانا» ماركىلىق پىكاپتا ئولتۇرغان بولۇپ، قولىدا «داگېدا» تۇراتتى.
بۇ تەرەپتە ھەيۋەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئۇ تەرەپتە بولسا پاھىشلەرىيغىلغان ھور مۇنچىسى، ئۇۋۇلاش مەركىزى.
بۇ تەرەپتە داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېت، ئۇ تەرەپتە بولسا داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ دىپلومى سېتىلىدىغان مەخسۇس سېتىش ئورنى.

شۇخۇيچېەن قەلەمدىكى بۇ ساتىرا «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 6-سانىغا بېسىلغان.

ھەممە گۈنا ھ جەمئىيەتتە

خىيانەتچى ئەمەلدار مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، ئەتراپىمدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى خىيانەت قىلىۋاتىدۇ، مەن خىيانەت قىلمىسام، ئۇلار بىلەن قانداقمۇ چىقىشالايمەن.
قۇرۇلۇش ھۆددىگىرى مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، مەن سوۋغا بەرمىسەم، قۇرۇلۇشنى ھۆددە ئالالامتىم؟
ئەمەلدارلىق تاجى سېتىۋالغۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، پول مېڭىپ، سوۋغا تەقدىم قىلمىسالا، مەرتىۋەڭ تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. قۇرۇق پولنى مېڭىۋېرىپ، سوۋغا بەرمىسەڭ، ئورنىڭدا مىدىرلىماي تۇرۇۋېرىسەن. مەن ۋاقتىدا ھۇجۇمغا ئۆتمىسەم، ئەمەل تاجىسى باشقىلارنىڭ بېشىغا كىيىلمەمدۇ؟
ئىمتىھان مەيدانىدا ساختىپەزلىك قىلغۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، ھەممەيلەن ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ، ئەجىبا مەنمۇ جىم تۇرسام بولامتى؟
ساختا مەھسۇلات ياسىغۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، ھەممە يەرنى ساختا، ناچار مەھسۇلاتلار قاپلاپ كەتتى. مەن ھەقىقىي ياخشى مەھسۇلات ئىشلەپ چىقارسام، كىشىلەر ماڭا ئىشىنەرمۇ؟
چولپانلار مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، نۇرغۇن كىشىلەر ھەرخىل چارە-ئامالار بىلەن باج ئوغرىلاۋاتىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلمىسام ئەخمەق ھېسابلانمامدىمەن؟
مەكتەپ مۇدىرى مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، قايسىبىر مەكتەپ ھەرخىل ئامالاربىلەن كۆپرەك پۇل يىغۇۋېلىش كويىدا بولمايۋاتىدۇ؟ مەنمۇ ئەلۋەتتە قولۇمغا پۇل كۆپرەك كىرسىكەن دەيمەن-دە!

ئوقۇغۇچى مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى جەمئىيەت شۇنداق بىر جەمئىيەتكى، مۇئەللىمگە سوۋغا بەرمىسەڭ ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرىمەن، دەپ خام خىيال قىلما! شۇڭا مەن نېمىشقا پىخسىقلىق قىلغۇدەكمەن؟ . . .

جاڭ فېڭ قەلىمىدىكى بۇ ساتىرا «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 7-سانىغا بېسىلغان. ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمانى:

توختىھاجى يۇنۇس

قويلار

بۇرۇنقى زاماندا بىر توپ قوي يايلاقتا يايلايدىكەن. ئۇلار يەپ-ئىچىپ تويۇنغاندىن كېيىن، لاغايلاپ، يېتىپ-ئۇخلاپ يۇرۇشىدىكەن. بىر كۈنى قورسىقى توق، كۆڭلى شوخ قوچقار باينىڭ كاللىسىغا تۇيۇقسىز بىر خىيال كېچىپتۇ-دە:

- قېرىنداشلار، ئاكا-ئىنى، ئاچا-سىڭىللار، تۇرۇڭلار ئورنۇڭلاردىن. بىزبىر يىغىن ئېچىپ ئىدېئولوگىيە مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلىپ باقايلى، - دەپتۇ. بۇنداق ئىشلار بىلەن خۇشى يوق بىر قىسىم قويلار خالىمىسىمۇ، ئەمما قوشقارباينىڭ يۇزىنى قىلىپ بولسىمۇ ئۇنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىغا قۇلاق ساپتۇ. قوشقار باي مۇنداق دەپتۇ:

- قېرىنداشلار، بىزنىڭ مۇشۇنداق ساپ ھاۋاغا، مۇشۇنداق مول ئوت-چۆپلەرگە، مۇشۇنداق بەختىيار كۈنلەرگە ئېرىشمىكىمىز ھەرگىز ئاسانغا توختىمىغان جۇمۇ! ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ بۆرىلەر بىلەن قانلىق كۈرەش قىلىشى نەتىجىسىدە قولغا كەلگەن. بىز بۇ كۈنلەرنى قەدىرلىشىمىز ھەم ئۇنى مەڭگۈ ئۇنتۇماسلىقىمىز لازىم. ئەگەر بۇلارنى ئۇنتۇپ كەتسەك قوي بولماي كېتەيلى!

قويلار بەس-بەس بىلەن ئالدى پۇتلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ چاۋاك چېلىشىپتۇ. بىرنەچچە قوزىچاق كۆزىگە ياش ئاپتۇ.

قوشقار باي ناھايىتى ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلەن بىر قېرى قوينى سۆزگە تەكلىپ قىپتۇ. قېرى قوي ھەدىگەندىلا ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتىكى جاپا-مۇشەققەتلىك كۈنلىرى ھەققىدە سۆزلەپتۇ. ئۇ سۆزلەۋېتىپ:

- يەر-جاھان قاپقاراڭغۇ ئىدى، گىياھلار قۇرۇپ، دەريالار قاغجىراپ كەتكەن بولۇپ، يۇڭلىرىم كىرلىشىپ كەتكەنىدى، - دېسە، تۇرۇپلا، - بۆرە بىلەن ئېلىشىش ئاسان ئىش ئەمەستە. بۆرىنىڭ ئىدېئولوگىيىسى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇلار ئىستېمال قىلىدىغان ئوزۇقلۇق ياخشى بولغاندىكىن ئەلۋەتتە يۇگرىسىمۇ بىزدىن تېز يۇگرەيدۇ، چىشلىرىمۇ شۇنداق ئۆتكۈر. . . قوزىچاقلار سەللا بىپەرۋالىق قىلسا، ئۇلارغا يەم بوپكېتىدۇ، - دەپتۇ.

قوزىچاقلار بۇگەپنى ئاڭلاپ قورقۇنچقا چۈشۈپتۇ. ئۇلار ئەتراپتىكى ئورمانلىقتا بۆرىنىڭ بار-يوقلۇقىنى سورىشىپتۇ.

- كۆپچىلىك، ئەنسىرىمەڭلار، خوجايىنىمىز-نىڭ قولىدا بۆرىنىڭ ئىدېئولوگىيىسىدىنمۇ قۇدرەتلىك بولغان قورال بار. بۇ بىزگە باشپاناھ بولىدۇ، - دەپتۇ قوشقار باي.

بۇ چاغدا بارلىق قويلارنىڭ مۇڭلۇق كۆزلىرى مالچىغا تىكىلىپتۇ. «قويلار نېمىدىگەن ساددا-ھە، مۇشۇ تاپتا ئىدېئولوگىيىنى باھانە قىلىپ ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ يەۋەتسەم، شەپقەتسىزلىك قىلغانلىق بولمىغۇدەك» دەپ ئويلاپتۇ ئۇ.

لى سېن قەلىمىدىكى بۇ فېلىيەتون «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 9-سانىغا بېسىلغان. **ئۆمەرجار ھەسەن** تەرجىمىسى (M1)

چەت ئەللەردىكى مۇشتەرىلەر سەمىگە

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا چەت ئەللەردىن مۇشتەرى قوبۇل قىلىشنى جۇڭگو كىتاب ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى) باش شىركىتى ۋاكالىتەن بېجىرىدۇ. ژۇرنىلىمىزنىڭ چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM، ژۇرنىلىمىزغا مۇشتەرى بولماقچى بولغان چەت ئەللەردىكى ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ جۇڭگو كىتاب ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى) باش شىركىتىنىڭ ئېكسپورت بۆلۈمى بىلەن ئالاقىلىشىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

شىركەت ئادرېسى: جۇڭگو بېيجىڭ چاۋياڭ رايونى ئىشچىلار تەنتەربىيە سارىيى شەرقىي يولى 16-قورۇ

告海外读者

《新疆文化》杂志向海外发行事宜由中国图书进出口(集团)总公司代理。如海外读者要订阅本刊,与中国图书进出口(集团)总公司出口部联系。本刊海外发行代号:6498BM

代理者地址:中国北京朝阳区工体东路16号

CHINA NATIONAL PUBLIKATIONS IMPORT & EXPORT CORPORATION

P.O. Box 88,16 Gongti East Road, Beijing 100020 China

FAX:(010)65063101

سەنئەتنىڭ چېقىنى
ۋە
روھىيەت ساماسى

ئاسىيە ئىمىن

پىرچەڭگىنىڭ كۈيلىرىنى ئىزدەپ...

ـ زامانىۋىلىشىش ئېقىمىدىكى ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا

ئەلقىسسە: پىرچەڭگى ناخشىسىنى باشلىدى. شۇتەرىقىدە قەبرىستانلىقنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. ناخشىنىڭ مۇڭىدىن دوزاقتىكى جازالىنىۋاتقان روھلار شادلىققا ئېرىشتى. پىرچەڭگى باش-ئايىغى چىقماس سەپرىنى داۋام ئېتىپ بىر مەھەللىگە كەلدى. ئۇيەردە قىقاس-چۇقان، جەڭگى-جىدەل بولۇۋاتقانىكەن. ناخشا ئۇرۇشۋاتقانلارنى توختىتىپ، جىدەلنى باستى. ناخشىنىڭ مۇڭىدىن ھېلىقى ئۇرۇشقانلار تەسىرلىنىپ ياش تۆكتى. يەنە بىردەمدىن كېيىن ئۇلار قاھ-قاھلاپ كۈلۈشتى. يەنە بىردەمدىن كېيىن خورەك تارتىپ، شۇيەردە يېتىپلا ئۇيقۇغا كېتىشتى. پىرچەڭگى سەپرىنى داۋام قىلدى...

شۇنداق، «پىرچەڭگى رىۋايىتى» خەلقىمىز ئارىسىدا بۇگۈنگىچە ياشاپ كەلدى. بۇ شۇنچىلىك گۈزەل، شۇنچىلىك تەسىرلىك رىۋايەت. ئەمما بۇ بىر رىۋايەت بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن بىر خەلقنىڭ سەنئەتكە تۆتقان پوزىتسىيىسى، بىر قەدىمىي ئەلنىڭ سەنئەتلىك ھاياتىنىڭ شولىسى غىل-پال كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بۇ رىۋايەتتە سەنئەتنىڭ رولى سەل مۇبالىغە قىلىنغان بولسىمۇ، ئەمما بىز ئۇنىڭدىن ئۇيغۇرلارنىڭ بۇگۈنكى سەنئەت ھاياتى ئۈچۈن كېرەكلىك بولۇۋاتقان بەزى خۇرۇچلارغا ئىگە بولالايمىز.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىيلىك ۋە رىۋايەت پۇراپ تۇرۇدىغان كۆجۈم مەھەللە-قىشلاقلىرىدا تارىخىنى ھېچكىم دەپ بېرەلمەيدىغان، ھېچقانداق تارىخنامە-لەرگە پۈتۈلمىگەن، پەقەت خەلقىمىزنىڭ روھىيەت ئارخىپىغىلا خەلقىمىز ئۆزى بىلىدىغان، ئۆزى چۈشىنىدىغان روھىي يېزىق بىلەن خاتىرىلەپ كەلگەن مەشرەپتىن ئىبارەت بىر ئۇلۇغ قامۇس بار.

خەلقىمىزنىڭ تارىخنامىلەر بىلەن ئانچە خۇشى يوق بولسا كېرەك. نۇرغۇن نەرسىلەرنى قەلبىگە ـ ئەپسانە ـ رىۋايەتلىرىگە خاتىرىلەپ كەلگەنىكەن. دېمەك، ئەنە شۇ مەشرەپ ـ مىللىتىمىزنىڭ ئەۋلادلارنى تەربىيىلەيدىغان ئۇگۇت-نەسىھەت دەرسخانىسى، پاراسىتىنى بېيىتىدىغان بىر ئۇلۇغ سورۇنى، خەلقىمىزنى گۈزەللىك، ئېزگۈلۈك، ئەدەب-ئەخلاق، ھايا، ئار-نومۇس كەبىي چىن ئادىمىيلىك گۈزەل پەزىلەت بىلەن تەربىيەتكە ئىگە قىلىپ، جىسمانىيىتىنى گۈزەللىك ئۆلچىمى بويىچە قېلىپقا چۈشۈرۈدىغان كاتتا مەشىگاھ.

ئۇيغۇر مەشرەپلىرى ـ ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ گۈلتاجىسى. ئومۇمەن ئۇيغۇرلارنىڭ قەلبى ۋە جىسمانىيىتى مەشرەپلەردە لايىھىلىنىدۇ.

مەشرەپلەردىكى كلاسسىكلارنىڭ پەلسەپە بىلەن يۇغۇرۇلغان شېئىرىي ھېكمەتلىرى خۇددى بىر زەمزەم بۇلاقتەك ھېلىھەم خەلقىمىزنىڭ قۇرغاق-چاڭقاق روھىنى ھۆلدەپ تۇرماقتا.

مەشرەپلەردىكى گېيتىشىش - سۆز گويۇنلىرى - مەدداھلىق، داستان ئوقۇش - خەلقىمىزنىڭ تەبىئىي ئەدەبىيات سورۇنى. ئەزەلدىن شېئىرىي ھېسسىياتقا مايىل خەلقىمىز مۇنداق سورۇننى كۆڭۈل قويۇپ لايىھىلەپ چىققان. بۇيەردە ئادەملەر چاقچاقچىلىق، سۆزمەنلىك جەھەتتە «مەن-مەن» دېگەنلەردىن ئېشىپ چۈشىدۇ (شۇڭىمۇ خەلقىمىز بولۇپمۇ دېھقانلار قۇرۇق گەپ سېتىشنى بەك ياخشى كۆرسە كېرەك. بۇنى نوقۇل بىرلا نۇقتىدا چۈشىنىۋېلىشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە). مۇنداق سورۇنلار ئادەمنى تەبىئىي ھالدا شائىرلىق خىسلىتىگە باي قىلىپ يېتىشتۇرىدۇ. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئۇيغۇرلاردا سەنئەت گېنى ئەقلىي گېنىدىن ئارتۇق بولسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

مەشرەپلىرىمىزنىڭ جېنى بولغان ئۇسسۇللىرىمىز شۇنچىلىك نەپىس، شۇنچىلىك لاتاپەتلىك، شۇنچىلىك شوخ-مەردانە. كامالەتكە يەتكۈزۈپ ئوينالغان ھەرقانداق ئۇسسۇل يۈرىكىڭىزگە بىر شەيدالىق ئوتىنى ياقىدۇ (ئەلۋەتتە بۇيەردە دېيىلمۇاتقىنى ئەرەب-ئىسلام ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ تەسىرىدىن خالىي بولغان ساپ ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى كۆرسىتىدۇ). ئۇسسۇل ھەرىكىتى - خەلقىمىزنىڭ پىسخىك، جىسمانىي گۈزەللىك ئۆلچىمى بويىچە لايىھىلىنىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە ئۇسسۇللار كىشىلەردىكى گۈزەللىك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپلا قالماستىن، بەدەن قۇرۇلۇشى، بەدەننىڭ زىلۋالىقى، بەدەن ئەيبلىرىنى تۈزەش، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇش جەھەتتە ئاجايىپ تەسىرلەرگە ئىگە.

ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنى تەنقىد قىلمۇاتقان چەت ئەللىك ئۇيغۇرشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئۇيغۇرلارنىڭ تەن ساپاسى، تەن گۈزەللىكى ۋە تەن قۇرۇلمىسىنىڭ ئالاھىدە بولۇشىدا ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ رولى قالتىس بولىدىكەن. ھېلىھەم چەت ئەللىكلەر ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى كۆرسە ياكى جەنۇبتىكى قىز-ئايالارنىڭ ئەپچىل-زىلۋا قامىتىنى كۆرسە، ھەيران قالىدۇ. بۇ، سەۋەبسىز ئەمەس. ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن تەن ساپاسىغا، بەدەن قىياپىتىگە، گۈزەللىكىگە يۇقىرى تەلەپ قويىدۇ. ئۇسسۇل ھەرىكىتى بىلەنلا ئەمەس، نۇرغۇن شەكىللەر بىلەن بەدەننىڭ ئېيىپناق ھالىتىنى تۈزەيدۇ، گۈزەل ھالەتنى ساقلاپ قالىدۇ. بۇنى داۋاملىق تەنقىد قىلىش زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بىز ياشاۋاتقان بۇ دۇنيا بارغانسېرى زامانىۋىلاشقىلى تۇردى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ سېمىزلىك كېسىلى ئاپەت خاراكتېرلىك يامراشقا باشلىدى. چەت ئەللىك بەزى مۇتەخەسسىسلەر ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ قۇرۇلمىسى، ھەرىكەت ئالاھىدىلىكىنى تەنقىد قىلىپ كۆرگەندىن كېيىن مۇنداق ئۇسسۇل ھەرىكىتىنىڭ سېمىزلىك كېسىلىنى داۋالاشتا جەزمەن ياردىمى بولىدۇ، دەپ قاراپ سىناق قىلىپ بارغان. ھەقىقەتەن گۈنۈمى بولغاندىن كېيىن ھەيران بولۇشقان. بولۇپمۇ ياپونىيىدە ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقى (ئەلۋەتتە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىمۇ بار) زور كۈچ بىلەن تەنقىد قىلىنىۋاتىدۇ.

يېقىنقى يىللاردا گۈزەللىك گىمناستىكىسى گومۇملىشىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ بىز ئۆچۈن ھېچقانچە يېڭىلىق ئەمەس. بۇ، بىزدە قەدىمدىن بۇيان بار ئىدى، پەقەتلا تەنقىد قىلىپ تونۇشتۇرۇش، ئىزدىنىش كەم بولغاچقا، باشقىلار بۇ تۆھپىنى ئالغان بولدى.

بىز باشتا ئۇيغۇر ئۇسسۇلىدىكى ھەرىكەت قىياپەتلىرىنى تىلغا ئالدۇق. بۈگۈن ياۋروپا ئۇسسۇلى (تانسا)، ئەرەب، تۈركىيە، ھىندى ئۇسسۇللىرىنىڭ تەسىرى بىلەن نەپىس، مەردانە ئۇسسۇللىرىمىزنىڭ شەكلى زور دەرىجىدە ئۆزگىرىشكە باشلىدى. شۇنداق قىلىپ، «يەلى-يەلى»، «ئەرەب قىزى» دېگەندەك لاۋزا ئۇسسۇللار بازار تېپىشقا باشلىدى. ئۇسسۇللىرىمىزدىكى مەردانە ھەرىكەتلەرنىڭ ئورنىنى غىلجىڭ-ناياق، غىتمەك ھەرىكەتلەر، تولىمۇ نەپىس، زىلۋا ۋە ھايالىق كۆرۈنۈشلەر (كۆرۈنۈشلۈك شەكىل) نىڭ ئورنىنى ھاياسىز، قوپال ھەرىكەتلەر ئالغىلى تۇردى. بۇ، ياۋروپانىڭ چۈشكۈن سەنئىتىنىڭ بىزدىكى تامغىسىمۇ قانداق؟ مەن زامانىۋىلىقنى ياقتۇرمايدىغان قاتمالالاردىن ئەمەس، بىراۋ زامانىۋىلىقنى ئۆزىمىزنىڭ ئۆلچىمىدە ئۆلچەپ قوبۇل قىلغىنىمىز ياخشى.

بۈرۈن يېگىتلىرىمىز ئويناغان مەردانە ئۇسسۇللاردىن بەئەينى دۇشمەننى بوراندەك قوغلاپ كېتىۋاتقان باتۇرنى، ئۇۋۇنى نىشانلاپ قەھرى بىلەن ئۇچىۋاتقان بۈركۈتنىڭ ئوبرازىنى... ئومۇمەن ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ جانلىق كارتىنىسىنى كۆرەلەيتتۇق. بۇنداق ھەرىكەتلەر تەدرىجىي ئازلاپ، يېگىتلەرمۇ خېنىملاردەك بەل-كاسسىلىرىنى تولغاپ، نايناقلاپ، بىرنېمىلەرنى «ئۇسسۇل» دەپ يۈرۈشىدۇ. بولۇپمۇ كىنو-تېلېۋىزىيىنىڭ شىددەت بىلەن ئومۇملىشىشى خەلق مەشرەپلىرىنىڭ ئەسلىدىكى قاينام-تاشقىنلىق سېھرىي جۇلاسىنى ئاجىزلىتىشقا باشلىدى.

باشتا دەپ ئۆتكەندەك ئەتراپقا سەلدەك باستۇرۇپ كېلىۋاتقان شالغۇتلاشقان، تەۋەلىكسىز نائېنىق، ئىزىتقۇ، ئەسەبىي مەدەنىيەت دولقۇنلىرى مىسلىسىز كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە روھىيەت قەلئەلىرىمىزگە ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى. دۇنيا زامانىۋىلاشسا، ئادەملەرنىڭ خىيالى، تەپەككۇرى، ھېسسىياتىدىن تارتىپ ئۇستۇاشلىرىغىچە تەلتۆكۈس يېڭىلىنىدىغان ئوخشايدۇ.

تېلېۋىزىيە-كىنولاردىكى رېژىسسورنىڭ ئېڭى بويىچە كېسىپ، ئۇلاپ، قايتا قۇراشتۇرۇلغان «سەنئەتتىن ھالقىپ كەتكەن» ئەسەبىي سەنئەت بىزنىڭ سەنئەتخۇمار (مۇشۇ گەپتە سەل چاتاق بارىدەك

قىلىدۇ. سەنئەتكە خۇددى تاماكىغا خۇمار بولغاندەك خۇمار بوپقېلىشى بىزگە قاچانلاردا ئۇدۇم بوپقالدىكىن؟ «سەنئەتخۇمار خەلق» دېگەن گەپنىڭ ئۆزىدىن بۇ خەقتە ماختانغۇدەك، كۆتۈرۈپ چىققۇدەك «سەنئەت» تىن باشقا يەنە نېمىسى بار؟ دېگەن مەنە چىقماي قالامدۇ؟ سەنئەت دەرۋەقە خۇمارى ئاجايىپ كۈچلۈك بىرخىل دورا. بىز دورىنى نېمىشقا يەيمىز؟ چۈنكى ئۇنىڭغا ئېھتىياج تۇغۇلغاندا يەيمىز. دورا چەكتىن ئاشسا، ئۇ دورا بولماي قالىدۇ. يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك ئادەم سەنئەتتىن ئايرىلمايدۇ. ئەمما بىر مىللەتنىڭ پەقەت سەنئەتكىلا خۇمار بوپقېلىشى، شۇ مىللەتنىڭ كۆرەش قىلىش جاسارىتىنى سۇندۇرىدۇ، ئىرادىسىنى خېمىرغا ئوخشاش يۇمشىتىۋېتىدۇ. بۇڭاقتا «ئەللەي ناخشىسى» نېمىشقا خۇشياقىدۇ؟ سەۋەبى بۇڭاقنىڭ نېرۋىسىنى تىنچلاندۇرۇپ، تەبىئىيلا ئۇيقۇ ئالمىسىگە باشلايدۇ. بۇ ھەقتە ئۇلۇغ ئېنسىكلوپېدىست (ئۇنىۋېرسال، ھەممىباپ مەنسىدە) ئالىممىز فارابىي: «غەمكىن مۇزىكا ئادەمنى چۈشكۈنلەشتۈرىدۇ، جەڭگىۋار مۇزىكا ئادەمنىڭ قېنىنى قىزىتىپ، ئىرادىسىنى تاۋلايدۇ» دەيدۇ) ئەلقىسىزنىڭ چاڭقاق روھىغا باستۇرۇپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ جايدا ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان، ئوخشاتقىلىمۇ ھەم بولمايدىغان غەلىتە «سەنئەت تۇغۇندىلىرى» ئۆسۈپ چىقتى.

شەھەرلەشكەن جايلار (بۇنداق جايلار تەبىئىيلا مىللىيلىكتىن ياتلاشقان، ئەنئەنىدىن چەتلەشكەن بولىدۇ) دا يېگىت-قىزلىرىمىز دېسكوخانىلارغا (🚇 🚌) ئەسەبىيلەرچە خۇمار بوپقالغان. قۇلاق، نېرۋا ۋە روھنى بۇزۇپ كاردىن چىقىرىدىغان كۈچلۈك رېتىملىق ئەسەبىي جاز كۈيلىرى ياش ئەۋلادلارنىڭ روھىنى سۇنئىي غىدىقلاپ، قانلىرىنى سۇنئىي ئۇرغۇتۇپ، سۇنئىيلەشكەن شاش ھېسسىياتلارنى ئاپىرىدە قىلىدۇ. ئۇلار كۈنسېرى چۈشكۈن، غېرىب، زەئىپ روھىغا ئەنە شۇنداق ئاراملىق ئىزدىشىدۇ. مۇشۇنداق سۇنئىي مۇھىتتا بەرپا قىلىنغان ئازغۇن بەندىلەردە ھاياتقا نىسبەتەن نەبىر ئوتلۇق ئارمان-ھەۋەس، ياشلىققا خاس نەبىر جۇشقۇنلۇق (جۇشقۇنلۇقنىڭ مەنىسىنى ئۇلار ھېلىقىدەك چۈشىنىدۇ)، مىللىي مەدەنىيەتكە نىسبەتەن نەبىر قاياناق مۇھەببەت تېپىلمايدۇ. سەنئەتتىكى چۈشكۈنلۈك ياشلاردىكى «روھىي غالىبىيەتچىلىك، روھىي قەھرىلىق» نى، بۇ ئەڭ ئاخىرىدا مىللەتنىڭ چۈشكۈنلۈكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى - قەھزىلىشى، تەتقىق قىلىنىشى، جەۋھەرلىرى بايقىلىپ خەلقى ئالەمگە تونۇلۇشى كېرەك. بۇ پەقەت سەنئەت-مەدەنىيەت تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىشلا بوپقالسا، بۇ ماقالىنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. مەشرەپ - ئۇ بىر ئوت-ئاتەش. ئۇ، خەلقىمىزنىڭ روھىيەت دالاسىدىكى گۈرۈلدەپ كۆيىدىغان گۈلخان. بىراق بۇ گۈلخانغىمۇ ئەمدى ئوتۇن لازىم بولدى. بۇ ئوتۇن قەيەردە؟ ئۇ ياۋروپادا، ئەرەبلەردە ياكى ھىندى تۇپراقلىرىدا ئەمەس، دەل مەشرەپنى ئۆزىنىڭ سېھىرلىك قوينىدا ئاپىرىدە قىلىپ، پۈتكۈل دۇنياغا ھارارەتلىك سەنئەت تاراتقان، ئۇيغۇرشۇناس ئالىملارنىڭ قەلبىدىكى «مەككە» ھېسابلانغان تارىم-تەكلىماكان قوينىدا پىغانلارغا يوشۇرۇنۇپ، يېڭىۋاشتىن ئۆزىنى ئاشكارىلاشنى كۈتۈپ، ئەسىر-ئەسىرلەردىن بۇگۈنگىچە كەپتۇ. بىز ئۇنى بايقىمىساق كېرەك. چۈنكى ئۇنى بايقىيالايدىغان قەلب، ئۇنى كۆرەلەيدىغان كۆزلەر بىزدە بار. پاشا ئىشان، ئايتۇرسۇن نىياز، ئابدۇللا ئابدۇرېھىملارنىڭ ئاۋازى قۇلاق - مېڭىلىرى، ئەس-ھوشى «گۈلدۇر-غالاپ» جاز مۇزىكىلىرىدىن، تەرەققىياتنىڭ «تاراق-تۇرۇق» لىرىدىن پۈتۈپ، تىنىپ كەتكەن ئادەملىرىمىزنىڭ سەنئەت سېزىمىنى قايتا ئويغاتقاندەك بولدى. ئۇلار ھاياتتا ھۇزۇر - ھالاۋەتنىڭ باشقىچە شەكىللىرىنىڭ بارلىقىنى بىلمىشتى. تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان، دىلنار ئابدۇللالارنىڭ ئاجايىپ لەتاپەت بىلەن ئوينىغان ئوتقاشتەك ئۇسسۇللىرى يۇرەكلىرىگە ئوت ياققاندا، ھاياجاندىن ياشلىرىنى تۆكۈشۈپ، مۇڭلىنىپ ھۇزۇرلىنىشتى. ئۇلار ئىنسان روھىدىن تۆكۈلىدىغان سەنئەتنىڭ، سەنئەت تۇيغۇسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھەيرەت ئىلكىدە بايقاشتى.

دۇنيا ئاستا-ئاستا ئۆزىنى بايقاشقا تۇتۇندى، سەنئەتمۇ ئۆزىنىڭ ئەسلى شەكلىگە قايتىدۇ.

بىز سەنئەتتىن - ئۇنىڭ ئەسلى ئانىسى بولغان مەشرەپتىن ھەقىقىي مەنىدە ھۇزۇر ئېلىشنى بىلمىشىمىز كېرەك. ئەمما سەنئەتكىلا خۇمار بوپقېلىش - بەك خەتەرلىك. بىز خۇمار بولۇدىغان نەرسىلەر بەك تولا.

بۇگۈن ئۇيغۇر مەشرەپلىرى ئۆزىنىڭ قىسمەتلىرىنى ئوبدان تەتقىق قىلىپ، ھەممىلا يەردىن زامانىۋىلىق پۇراپ تۇرۇدىغان بۇدۇنيادا ئۆز مەۋجۇدىيىتى ئۈچۈن ماكان ئىزدىشى، پىنھانلاردا ئۆزىنىڭ قەدىمىي سۇلكىتىنى داۋام ئېتىپ يۇرۇۋەرمەسلىكى كېرەك. جاھان سەنئىتىگە ئۆز جۇلاسىنى تارانتان بۇ قەدىمىي جەۋھەر سەنئەت ھەقلىق يوسۇندا ئەھلى جاھانغا يۈقىرى ئاۋازدا: «مەنمۇ بار» دەپ ۋارقىرىيالايدىغان بولۇشى كېرەك.

شەھەرلەرنىڭ ئاۋات رەستىلىرىدە كېتىۋاتقىنىمىزدا قۇلىقىمىزغا ناغرا-سۇنايىنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازى كېلىدۇ. سىز بۇنى جامائەتنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىش ئۈچۈن، دەپ ئويلاپ قالمايلا. بۇ ئاۋازلار سىزنىڭ قۇلاق پەردىمىزنى بەكرەك تىترىتىدۇ. سىز دەررۇ يېڭى ئىش باشلىغان بۇ دۇكانىنى ئارىلاپ كۆرمەكچى بولىسىز. بۇ، شەھەر ئادەملىرىدە ئاللىقانداق شەرتلىك رېفلېكس بوپقالغان.

سەنئەت - ھەممىمىزنىڭ، ئۇ يوقالسا دەردى ئوخشاشلا ھەممىنىڭ بولىدۇ. بۇگۈن بىزگە ھەمدەم بولۇدىغان پىرچەكگى كەلمەسكە كەتتى. بەلكى ئۇنىڭ روھى تارىم بوشلۇقلىرىدىكى مانانلار ئارىسىدا

نىشانسىز لەيلەپ يۈرۈدىغاندۇ، ياكى قايسىدۇر بىر فېرىپ كەپتىن - تارىم جاڭگاللىرىنىڭ پىنھانلىرىدىكى ۋەيرانە مالچىنىڭ تۇرارگاھىدىن ئاڭلىنىۋاتقان نەينەڭ مۇڭلۇرىغا، نەلەردىندۇر ئاڭلىنىۋاتقان ساتارنىڭ سېھرىگە بەنت بولۇپ، تالاي زامانلار ئىلگىرى ئۆزى ياڭرىتقان ئەشۇ كۈيلەرنىڭ ساقچىسى بولسىمۇ تارىم قويىنىدا ئۆلمەي ياشاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، مەست بولۇپ يۈرگەندۇ. ياق! ئۇ بەلكى بىزنىڭ مەستلىكىمىزدىن كۈلۈۋاتىدىغاندۇ!

2002-يىل ماي، شەھىرى ئاقسۇ

سەنئەتكارلىقى چوغ ۋە سەنئەتنىڭ زېمىستانى

بىزگە زادى كىملەر قويۇپ قويۇۋىدىكىنتاڭ، «ناخشا-ئۇسسۇل مىللىتى» دېگەن بۇ نام ياريىلمىدەك چاپلىشىپلا كەپتۇ. ھەرنېمىلا بولمىسۇن بۇ نامنى ئۆزىمىز ئۆزىمىزگە قويۇۋالمىغاندىمىز. بۇ خۇددى ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئاتا-ئانىسى قويغاندەك بىر ئىش.

بۇ ئىسىم قاچاقتا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنتايىن ئېسىل سۈپەتلىرىنىڭ بىرىدەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ئەمما ئىنچىكىلەپ ئويلىغاندا، ئۇيغۇرلارنى «قىلىدىغان ئىشى يوق، ئىت يىلىدىن ئېشەك يىلىغچە ناخشا-ساز بىلەنلا ھەپىلىشىپ ئۆتۈدىغان، شادىمان، كۆڭلى توق مىللەت» دېگەن تەسىراتنى بەرمەيدۇ، دەپ قارىيالامسىز؟

مانا قارالا، بىزدە بۈگۈن ناخشىچىلار (يەنە كېلىپ «تالانتلىق» ناخشىچىلار) ھەيران قالارلىق سۈرئەتتە كۆپىيىۋاتىدۇ. ناخشىچىلار كۆپەيسە، ئەگىشىپ ئېسىل ناخشىلارمۇ كۆپىيىپ كەتسە قانداق ياخشى بولاتتى. مانا ئەپسۇسكى، «سەنئەت» دېگەن يارىشىملىق قالپاقنى كىيىپلا مەيدانغا چىقىۋالغان مۇنداق «ئەسكى-تۇسكىلەر» يامان ئەمەس بازار تېپىۋاتىدۇ. بۇيەردە ئاجايىپ بىر كومىدىيىلىك تاناسىپ بار. مانا مۇشۇنداق غەلىتە «سەنئەت تۆرەلمىلىرى» بىزدىكى غەلىتە «سەنئەتكارلار» دىن ئاپىرىدە بولۇۋاتىدۇ. ئۆزىنۆۋىتىدە يەنە مۇنداق غەلىتە سەنئەتكارلار پەقەت ئۆزىنىڭ ئۆلچىمىگىلا چۈشۈدىغان سەنئەت مېۋىلىرىنى چالا-بۇلا پىشۇرۇپلا خەلقىغە سۇنۇۋاتىدۇ. مۇتلەق كۆپسىپ ئېيتىش كېرەككى، ئەقىدىسىز ياكى چالا ئەقىدىلىك ئادەم ئەبەدىي ھەقىقىي سەنئەتكار بولالمايدۇ. سەنئەتنىڭ مانا مۇشۇنداقلارنىڭ قولىغا قالغىنى سەنئەتنىڭ قىيامىتى.

بىزدە ھازىر سەنئەتكارلارنىڭ ئەھۋالى بەكمۇ كۆلكىلىك. يامان ئەمەس ئاۋازى چىقىدىغانلىكى ئادەم «تالانتلىق ناخشىچى»، بارماقلىرى ئېلېكترونلۇق چالغۇنىڭ بارمانچۇقلىرىنى مىدىرلىتالايدىغانلىكى ئادەم «كاتتا سازچى» بولۇۋەردى. جاھانغا بىر ئۆمۈر كۆشىگۈدەك سەنئەت تەقدىم قىلىپ، «سەنئەت دېگەن مانا مۇنداق» دەپ ئەھلى جاھانغا دەرس ئۆتكەن ئۇيغۇر لارنىڭ ئەمدىلىكتە بۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىشى ئەقىللەرنى ھەيرەتكە سالىدۇ.

بىزدە كارامەت كەشپىياتچى سەنئەتكارلار بار. ئامېرىكىدا، ھىندىستاندا ياكى تۈركىيىدە بىرەر ناخشا دالڭ قازانغىچە ئۇنىڭ گۈلدۈراس ئالقىشلىرى بىزنىڭ سەھنىمىزدە ئۇنۇپ بولىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ «ئېسىل» دەپ قارىغانلىكىسەنئىتىنى ئەكىرىۋەردۇق. ئەمما شۇ سەنئەتنى سەنئەت قىلىپ تۇرۇۋاتقان، سەنئەتنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان ئاجايىپ يالقۇنلۇق روھنى ئەكىرىشنى ئۇنتۇپ قالدۇق.

سەنئەت دېگەن سەنئەت. سەنئەتنىڭ روھى يەنە باشقا نەرسە. قۇرۇپ قاقشال بوپقالغان ئىسكىلىتقا ئېسىل ئۇستىۋاشلارنى يېپىپ، ياساپ-جابدۇپ قويسىڭىزمۇ ئۇنىڭدىن سادا چىقمايدۇ. مىللەتنىڭ روھىغا تۇتاشمىغان، مىللەتنىڭ ھۈجەيرىسىگە يىلتىز تارتمىغان، روھقا روھ بېرەلمىگەن، خەلقنىڭ ئاچقان يېرىگە بارمايدىغان تەنتەك سەنئەت ئۆزۈن ئۆمۈر سۈرمەيدۇ.

ناخشىلىرىمىزنىڭ مۇھەببەت - سۆيگۈ تېمىسىغ بېغىشلانغانلىرى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرارلىق كۆپكەن. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي بۈناخشىلارنىڭ بەزىلىرىدىن چاكىنىلىق، لاۋزىلىق، ياسالمىلىق، غىلجىڭلىق، شاللاقلىق ھەم ئېغىر چۈشكۈنلۈك چىقىپ تۇرىدۇ. لېكىن بۇ تېمىدىكى خەلق ناخشىلىرىدا پەلسەپىۋى روھقا تويۇنغان، ئاجايىپ ماھارەتلىك رەۋىشتە ئورۇندالغان، ھەقىقىي سەنئەتلىك خۇسۇسىيەت بىلەن يۇغۇرۇلغان كارامەت ناخشىلارمۇ بار.

بىزدە غىلجىڭ، سۈيۈق ناخشىلارنىڭ ئاۋۇپ كېتىشى روھىي دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان توقۇنۇش، ئازاب ۋە مىسكىنلىكلەرنى مەلۇم دەرىجىدە ئاشكارىلاپ قويدى. ئەشۇ غىلجىڭ مۇھەببەت ناخشىلىرىنى ئالايلى، بۈناخشىلاردا ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ سۆيگۈ ئوتىنىڭ دەستىدىن كۈل بولغىلى تاس قېلىۋاتقانلىقى، بىر-بىرىنى پاقلاندەك سويۇپ يەۋالغۇسى كەپكەتكەنلىكى، ئەگەر بىرى بولمىسا دۇنيانىڭ ھارام بولىدىغانلىقىدەك ئاتالمىش يالقۇنلۇق ھېسسىيات، ئوتلۇق قەسەملەر تەسۋىرلىنىدۇ. خوش، قىز-يىگىتلىرىمىز ئېغىزىدا توۋلاپ يۈرگەن ئەشۇ قەسەملەرگە ئەھدە قىلدىمۇ؟ ياق!!! ئەگەر ھەممە ئىشلار شۇ ناخشىدىكىدەك گۈزەل، ناخشىدىكىدەك

دىلرابا بولسا ئىدى، بىزدىكى ئەخلاق پاجىئەلىرى كۈنسېرى كۆپەيمەپ كەتمىگەن بولاتتى.

قىز-ئاياللار ۋە سۆيگۈ-ۋاپا ھەققىدىكى ناخشىلارنىڭ ئاۋۇپ قېلىشى مەلۇم جەھەتتە بىزدىكى بىنورمال پسىخىكىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئەشۇ ناخشىغا قاراپلا ناخشا ئېيتىۋاتقان ناخشىچىنى ۋاپادار، پەزىلەت ئىگىسى دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. چۈنكى بىزدە «دەپ قويۇپ ئەمەلدە كۆرسەتمەيدىغان» مىجەز بولغاچقا، تەشۋىقاتىمىز بىلەن ھەرىكىتىمىز ئوتتۇرىسىدا خېلى كەڭرى ھالقا بار. بۈگۈنكى ئەركەكلەرنى شۇ ئوتلۇق مۇھەببەت قوشىقىغا ئاساسەن مۇھەببىتى ئاجايىپ كۈچلۈك، ئەرلىك غۇرۇرى تازا ۋايىغا يەتكەن بولسا كېرەك دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ ۋىجدانىغا قارىساق، نەسىلىك، بالايى-بەتتەرلەرنىڭ مەزمۇنلىداپ يۈرگەنلىكىنى بايقايمىز (گەپ ناخشىچىلاردىلا ئەمەس).

ئۇيغۇرلارنى باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا، ئايالغا بەكلا ئامراق بولسا كېرەك، دەپ قارايمەن. تارىختىن بېرى شۇنداق بوپكەپتۇ. ئەتراپ ئايال بىلەن تولغان ۋە مەدەنىي دۇنيادا يەنە لاۋزا ناخشىلىرىمىز بىلەن ھېتىقسىز پسىخىكىمىزنىڭ چاۋىسىنى چىتقا يايمىز. زامان تەرەققىي تاپسا، ھەممە نەرسىگە يېڭى ئۆلچەم كېرەك بولۇدىغان گەپكەن. شۇنداق قىلىپ، بۈگۈن ئايالنىڭ ۋە ئەركەكلىكنىڭ ئۆلچىمى ئۆزگىرىۋاتىدۇ. ياكى ئىككى خىل جىنسنىڭ سۈپەتلىرى بىر-بىرىگە كۆچۈۋاتقاندەك قىلىدۇ. ئەركەك راۋۇرۇس، بەرجەس ئەركەك بولمايدىغان، ئايالمۇ راۋۇرۇس ئايال بولالمايدىغان مۇنداق ناخۇش جەمئىيەتتە بارا-بارا جىنسسىز بەندىلەرمۇ بار بولغۇسى.

بىزدىكى مانا شۇ روھىي جاراھەتلەرنىڭ زەردا‌پلىرى ناخشا-ئۇسسۇللىرىمىزدا (ماقالە ئېھتىياجىدىن باشقا شەكىللەرنى نەزەردىن ساقىت قىلىمىز)، سەھنىلىرىمىزدە تامچىلاپ تۇرۇپتۇ. روھىيەتتىكى جاراھەتنىڭ ھامان سەنئەتتە تاتۇقى قالىدۇ.

سەنئەت ئاپىرىدە قىلغان غەلىتە ئۆسمىلەر ساغلام، ئۇمىدۋار مايىسلارنى قۇرۇتۇۋېتىش خەۋپىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. سەنئەتكار دېگەن ئەسلى يۈرەك قېنى ۋە كۆز ياشلىرى بىلەن يۇكسەك سەنئەت جەۋھەرلىرىنى يارىتىدۇ. سەنئەتنىڭ قۇرۇشقا يۈزلىنىۋاتقان روھى ئەسلىدىنلا بار بىلەن يوقنىڭ ئارىسىدىكى سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ سانىنى ئازايتماقتا. سەنئەتكارنىڭ كۆپ بولغىنى زىيانلىق ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي سەنئەتكارلارنىڭ كەم بولۇشى ئەپسۇسلۇق بىر ئىش. سەنئەت ھەقىقەتەن بەزىدە مۆجىزىۋي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. كۇسۇۋۇ ئۇرۇشىدا يۇگوسلاۋىيە شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ ھاۋا ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. ھەيران قالارلىقى شۇكى، بېلگراد رەئىس جۇمھۇر (پرېزىدېنت) مەھكىمىسى بومباردىماندىن ئامان قالغان. كېيىن كىشىلەر بۇنىڭ سىرىنى بىلدى. ئەسلىدە رەئىس جۇمھۇر مەھكىمىسىدە پىكاسسونىڭ دۇنياغا مەشھۇر بىر ماي بويىاق ئەسىرى ئېسىلغانىكەن. شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتى ھاۋا ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانلىقى بۇ رەسىمدىن خەۋىرى بولغاچقا، بۇنى بومباردىماندىن ئامان قالدۇرغانىكەن.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا مەيدانغا چىققان «كاتيوشا» ناخشىسى سان-ساناقسىز يېگىت-قىزلارغا ۋەتەن-مىللەتنىڭ، سۆيگۈ-ۋاپانىڭ چىن مەنىسىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئۆگەتتى. شۇنداق قىلىپ، رۇسلار (ئارىلاشما قوشۇن) ئورغاق-بولقا سۇرىتى بار بايرىقىنى بېرلىنغا قادىدى. بۇ تامامەن «كاتيوشا» نىڭلا تۆھپىسى ئەمەس، ئەلۋەتتە. سەنئەت ئادەمنىڭ يۈرىكىدىن تامچىلاپ چىقىدۇ. لېكىن بىزدە يېتىشىپ چىقىۋاتقان سەنئەت مايسىلىرىنىڭ قۇپقۇرۇق قەلبىدە تامچىلاپ چىققۇدەك سەنئەت جەۋھىرىنىڭ تايىنى يوق.

بىزدە سەنئەت ئوقۇتۇشى شۇنچىلىك ئىپتىدائىي، شۇنچىلىك يۈزەكى ھالەتتە توختاپ قالغان. يەنە شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، «سەنئىتىمىز-نى دۇنياغا يۈزلەندۇرۇمىز» دېگەن ئۇلۇغ شوئارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن يەنە سەنئەتكە كۆچەۋاتمايمىزمۇ؟ بىز سەنئەتنىڭ رولىنى تەكىتلەش بىلەن، ئۆستۇرگەن سەنئەت بوغۇنلىرىنىڭ روھىي ھالىتىگىمۇ نەزەر سالغىنىمىز تۇزۇك.

بىز كەلگۈسىدىكى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ ئىزباسارلىرى دەپ بارلىق ئۇمىدىمىزنى بېغىشلىغان ئەۋلادلار شالغۇت سەنئەتنىڭ تەجرىبە ماتېرىيالىغا ئايلانغىلى تۇردى.

بىز ئىزباسارلىرىمىزنى سەنئەت بىلەن تەرىپلەشكە ناھايىتى ھەۋەسمەن. بىزنىڭ مۇشۇ تىرىشچانلىقىمىزغا «نوبېل سەنئەت مۇكاپاتى» بولغان بولسا ئاللىقاچان نائىل بولۇپ بولاتتۇقمىكەن؟ توغرا، ھاياتنىڭ ھەممىسى سەنئەت ئەمەس، ياۋروپالىقلار ئادەتتە تەبىئىي پەندىمۇ سەنئەتنىڭ جۈلاسى بولىدۇ دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئۇلاردىن يېتىشكەن كاتتا تەبىئىي پەن ئالىملىرىنىڭ تولىسى ئەمەلىيەتتە يېتىشكەن سەنئەتكار. مەسىلەن، ئېينىشتېين زامانىسىنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئىسكىرىپكىچىسى. ئارستوتېل مەشھۇر سەنئەتكار. بۇنداق مىساللار ناھايىتى تولا. بىزدىمۇ يېتەرلىك تەپىلىدۇ. مەسىلەن، فارابىي كارامەت سەنئەتكار ۋە ئەللامە.

بىز سەنئەت ئۇچۇن شۇنچىلىك سەمەرىلىك ئەمگەكلەرنى سىڭدۈرۈۋاتىمىزيۇ، ئەمما بىز

تەرىپلىگەن سەنئەت ئىزچىلىرى نېمىشقىدۇر ھەقىقىي سەنئەتتىن چەتلەپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ خۇددى «ماڭدىم-ماڭدىم، قىردىن ئاشمىدىم» دېگەندەك بىر ئىش. سەنئەتنى دوسكا تۈۋىدە - مۇنبەردە ئۆگەنگىلى بولمايدۇ. ھەقىقىي سەنئەت ئەسلىدىنلا ئەلنىڭ تىنىقىدىن كۆكلەپ چىقىدۇ. ئىزچىلىرىمىز نەق مانا شۇنى ئىزدەپ تاپالايدىغان بولۇشى كېرەك.

ياش ئەۋلادلىرىمىز سەنئەت تەربىيىسى ئالغاندا چوقۇم شۇ سەنئەتنىڭ ئىدىئولوگىيىسىدىن، سەنئەت پەلسەپىسىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇشى كېرەك. بىزدىكى سەنئەت ئوقۇتۇشىنىڭ ئەڭ ھالقىلىق ئاجىزلىقى - ئەجداتلار پاراسىتىدىن يۈغۇرۇلغان پەلسەپىۋى ھېكمەتلەرنىڭ سەنئەتلىك رەۋىشتە ھاياتىمىز بىلەن بىرەكلىككە ئىگە بولالماسلىقى بولدى. شۇڭا غەربلىك بىر مەشھۇر ئالىم: «بىر مەشھۇر سەنئەتكار چوقۇم پەيلاسوپ. بىراق پەيلاسوپلارنىڭ ھەممىسى سەنئەتكار بولۇشى ناتايىن» دېگەنكەن. بىزدىكى بارلىق سەنئەت ئوقۇتۇشىنىڭ ھەم سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئۆلچىمى چوقۇم سەنئەتنىڭ خۇشپۇراق گۈلىنى پەلسەپىنىڭ ئېتىزىدا ئېچىلدۇرۇشقا قارىتىلىشى كېرەك.

چەت ئەللىكلەر شىنجاڭغا كەلسە، بىر ئىش ئۇلارنى تولىمۇ تەئەججۇپكە سالىدىكەن: ئارتىسلىرىمىز سەھنىدە كىيىۋالغان ئوتقاشتەك جۇلالاپ تۇرۇدىغان ئەنئەنىۋى كىيىملەر سەھنە سىرتىدا دەررۇ زامانىۋى لاتا-پۇرۇچلارغا ئورۇن بېرىشكە مەجبۇر. مادامىكى، بۇ قىلىق ئارتىسلارنىڭ چەت ئەللىكلەرگە: «بىز پەقەت سەھنىدىلا ئۇيغۇر، سەھنىدىن ئايرىلىپ تۇرمۇش سەھنىسىگە چىققاندا ئۇيغۇر بولۇشتىن ئۈيۈلىمىز» دېگىنىمىدۇ، بۇ؟ مۇشۇ ئىشتىن مەنمۇ خۇددى ئەشۇ چەت ئەللىكلەرگە ئوخشاش قاتتىق تەئەججۇپلىنىمەن. سەھنىدە مىللىي پۇركەنجىنىڭ ئىچىدە ئوينالغان ئۇسسۇللار، ئۇيەردە بالقىپ تۇرۇدىغان سەنئەت كۆرۈرمەنلىرىگە ئۇيغۇر مىللىتىدىن، روھىيەت تارىخىدىن ئۇچۇر بېرىدۇ. ئۇلارغا ئۆزىنىڭ مىللىي كىملىكىنى قەدىرلەش، تونۇشقا، مىللىيلىككە ياتىدىغان بارچە سەغىرە نەرسىلىرىنى ئاۋايلاشقا دالالەت قىلىدۇ. لېكىن ئادەمنى ئەشۇنداق مۇقەددەس دالالەتكە سازاۋەر قىلغان ئەشۇ سەنئەتكارنىڭ روھىدىكى پاراكەندىچىلىكلەر كىشىنى بىئارام قىلىدۇ. بۇ بەلكىم بىزدىكى: «ھەممە ئىشنى موللا بىلەر، موللا قوپۇپ كۆلگە سىيەر، موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما» دېگەن ئىككىيۈزلىمىچىلىك پەلسەپىسىنىڭ سەنئىتىمىزدىكى كۆلەڭگۈسى بولسا كېرەك.

مەن سەنئەتكارنى خەلق يارىتىدۇ دېگەنگە ئىشەنسەممۇ، ھەقىقىي سەنئەتكارنىڭ خەلقنىڭ پەرۋىشچىسى ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانمايمەن. بىر ھەقىقىي سەنئەتكاردا ئۆز مەدەنىيىتى، سەنئىتىگە بولغان ھارارەت تېمىپ تۇرۇدىغان چوغلۇق يۈرەك بولۇشى كېرەك. مانا مۇشۇنداق چوغ سەنئەتتىكى زىمىستانغا ھارارەت ئەكېلىشى مۇمكىن.

2002-يىل ئۆكتەبىر، شەھىرى ئاقسۇ
- رەسسام: غازى ئەمەت

ئاپتور: ئاقسۇ سەنئەت مەكتىپى ئۇسسۇل كافېدراسىنىڭ مۇدىرى (M2)

مۇشتەرىلەرگە سەمىگە

ژۇرنىلىمىزغا بۇ يىلدىن باشلاپ پوچتىخانىلاردا ھەركۈنى - قەرەلسىز مۇشتەرى قوبۇل قىلىنىدۇ.ئۆزىڭىز تۇرۇشلۇق جايدىكى پوچتىخانىغا ژۇرنىلىمىزنىڭ پوچتا ۋاكالەت نومۇرى 22 - 58نى ئېيتىپ بەرسىڭىزلا ئىنتايىن ئاسان مۇشتەرى بولالايسىز.شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلىمەكچىمىزكى، تەھرىر بۆلۈمىمىز بۇ ئاستە مۇشتەرى قوبۇل قىلمايدۇ، شۇڭا ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ پوچتىخانا ئارقىلىق مۇشتەرى بولۇشىنى سورايمىز.

- كامالىي ئېھتىرام بىلەن:«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى تەھرىرلىكى

«شەمس تەبرىزىم مازىرى» دىكى ماجرا

خوتەن شەھرىنىڭ جەنۇبىي بۇرجىكىدە «شەمس تەبرىزىم مازىرى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر كونا قەبرىستانلىق بار. ئۇ يەردە ساناقسىز قەبرىلەر ئارىسىدا ھەيۋەتلىك خادىلار، تۇغ-ئەلەملەر، ئىرماش-چىرماش ئۆسكەن يۇلغۇنلار سۇر بېغىشلاپ تۇرغان كاتتا سۇمە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. ئېيتىشلىرىچە، ئەنە شۇ سۇمەنىڭ ئىچىدە ئىشقىي پىراقتا مۇئەككەل پىر-ئەۋلىيا-تەبرىزلىك شەمسىدىننىڭ قەبرىسى بارمىش...

مەشھۇر تەسەۋۋۇپچى شائىر جالالىددىن رۇمىنىڭ ئەڭ يېقىن پىكىرداش دوستى، شۇنداقلا شائىر جالالىددىن رۇمىنىڭ 2-ئوغلى ئالائىددىن تەرىپىدىن مىلادى 1247-يىلى 5-دېكابىردا كونىيا شەھىرىدە مەخپىي ئۆلتۈرۈلۈپ قۇدۇققا تاشلانغان ئەشۇ جاھانكەزدى سوپىنىڭ ئاخىرەتلىك جايى قانداقچىسىغا خوتەندە بوپقالدى؟ بۇنىڭ جاۋابىنى ئەلۋەتتە ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ئۆتكەن سوپى-ئىشانلاردىن سوراش كېرەك. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ نامىغا ئاتالغان مەقبەرە راستتىنلا خوتەن تۇپرىقىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. جەسەت-جىسمى بولمىسىمۇ روھى بار دەپ قارىلىدۇ. تېخى ھازىر ئۇيغۇرتېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى. خوتەندە ئۆتكەن كاتتا ئۆلىمالاردىن تەبابەت ئالىمى دامۇللا ئابدۇلھەمىد يۇسۇفىي، مەتقۇربان دامۇللا ھاجىم، شەمسىددىن قارىيھاجىملار شۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. داڭلىق خەلق شائىرى روزى سايىتمۇ شۇ يەرگە دەپنە قىلىنىدى. «شەمس تەبرىزىم» قەبرىستانلىقى ئەتراپىدىكى «تامباغ» ①، «قۇمباغ» ②، «شورباغ» ③ لىقلاردىن تاشقىرى شەھەردىكى كادىر ۋە باشقا لەڭ يەيدىغانلاردىن ئۆلگەنلەرمۇ شۇ يەرگە دەپنە قىلىنىدىغان بولدى. شەھەرگە يېقىن ۋە يولى راۋان بۇ قەبرىستانلىقنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن تاش يول بىلەن بىرگە «شورباغ ئۆستەڭ» مۇ كېسىپ ئۆتىدۇ. قەبرە يوقلاپ، سۇپۇرۇپ، سۇ چېچىپ تۇرۇدىغانلار ئۇچۇن يۇرۇڭقاشنىڭ ئەركەك سۇيىمۇ تەل. ئەمما 1947-يىلدا، «شەمس تەبرىزىم» نامىغا ئاتالغان بۇ كونا قەبرىستانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تاشيولمۇ، ئۆستەڭمۇ كېسىپ ئۆتمەيتتى. قەبرىستانلىق ئەتراپىدىكى يەرلەر تېخى ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن، قۇمۇش ئۇنگەن ئېگىز-ئېگىز دۆڭلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. شەھەردە ئۆلگەنلەر شەھەر ئىچىدە يېيىلىپ ياتقان «ھەز سۇلتان مازىرى» ④غا، «مۇساپىرلار زىيارەتگاھلىقى» ⑤غا، «ئەسكىرىي مازار» ⑥غا، «لېچىن ئاتا مازىرى» ⑦غا، «جالاپ مازىرى» ⑧غا ۋە يەنە تالاي نامسىز مازارلارغا دەپنە قىلىناتتىكى، بۇيەرگە يەتتە قەدەم-يەتتە قەدەمدىن كۆتۈرۈپ

ئاچقىلمايتتى. ئەمما بۇ ھالەت «شەمس تەبرىزىم» مازىرىنىڭ ئولۇغلۇقىغا، ئاۋاتلىقىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيتتى. ئۇنى ئولۇغلايدىغان سوپى-ئىشانلار-ئاتا-بوۋا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ روھىنى ياد ئېتىدىغان مۆمىنلەر، بارائەتلىك چېلىش سورۇنىدا كۈچ سىنىشىدىغان چېلىشچى پەھلىۋانلار، ئاجايىپ خۇشئاۋاز ھاپىز-ھۆكمەتچىلەر، مەدداھ - داستانچىلار، ئوقەتچى-ھۆپپىگەرلەر، ئويۇن-تاماشا كۆرۈدىغانلار ھەممىسى كېلىشەتتى. شۇ كۈنى ھەلقە-سۆھبەت، جەررە-ساما شۇنداق قىزىيتتىكى، قۇلخوجائەھمەدىيەسەۋىبىنىڭ ھۆكمەتلىرى خۇش ئاۋاز ھاپىزلارنىڭ سازلىشىپ كەتكەن ئېغىزلىرىدىن ياڭرىغاندا، يۈرەكلەر جىغىلداپ كېتەتتى. ساماچىلارنىڭ «ھۇم - ھۇم - ھۇم! » دەپ كەلتۈرگەن نەقراتلىرى «گازۇن» ⑨ ۋە «چاكەش» ⑩ نىڭ سېپىلىدىن ھالقىپ، شەھەر ئاسمىنىنى لەرزىگە سالاتتى. شۇ كۈنى نېمىشقىدۇر ئەشۇ «شەمس تەبرىزىم» گە خوتۇن-قىزلار كۆپرەك يىغىلاتتى. بەلكىم بۇ ئۇلارنىڭ ئىشقىي پىراقتا تەشنالىقىدىندۇ. ئىشقىي پىراقتا ھۆددىگەر پىر-ئەۋلىيا شەمسىددىن تەبرىزىمدىن ئىشقىيپىراق تىلەش ئۈچۈندۇ. ئۇلار بۇۋاي-خېنىملارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئايرىم سورۇن تۈزۈپ، ھەلقە-سۆھبەتنى قىزىتاتتى. ئۇلارنىڭ ھەلقە - سۆھبىتى ھۆكمەت، يىغا-زار، ئاھ-نالىلەردىن بەكرەك قىزىيتتى. قايسىدۇر بىر تۈل ئايال، يېتىم قىز ئۈچۈن، قايسىدۇر بىرئېرى تالاغا قاراپ قالغان بىچارە ئايال ئۈچۈن، يەنە قايسىدۇر بىرئۇزۇندىن بېرى ساقايماس كېسەل بىلەن ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان ئانا ئۈچۈن دۇئا-تىلەك سورالغاندا، سورۇننى ھۆكۈرەپ يىغلىغان، بۇقۇلداپ يىغلىغان، ئاھ ئۇرغان، نالە-پەريات كۆتۈرگەن ئاۋازلار قاپلاپ كېتەتتى. . . «شەمس تەبرىزىم مازىرى» دا بارائەت-تۇنەك ئۆتكۈزۈش - خوتەندە ئۇزۇندىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان دەخلسىز ئادەت ئىدى.

ئەشۇ 1947-يىلنىڭ كونا بارائەت كۈنى، قۇياش ئالتۇن نۇرلىرىنى ئۆزىنى ئۆز نامى قىلىۋالغان زاتنىڭ قەبرىسىگە تىك چۈشۈرگەن چاغدا، 25ياشلار چامىسىدىكى تۆت-بەش نەپەر ياش يىگىت ئەشۇ «شەمس تەبرىزىم مازىرى» غا چىقىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ نىشانى ئەشۇ يەردىكى ئېگىز دۆڭلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلار دۆڭگە قوغلىشىپ، يۈگرۈشۈپ ئەمەس، بەلكى ئاستا، سۆرۈلۈپ چىقىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر پۈتى باسماس بوپقالغان، قولتۇق تاياقتا تايىنىپ ئارانلا ئۆرە تۇرۇدىغان بىرسى بار ئىدى. يىگىتلەر «توكۇر باخشىم» دەپ ئاتىۋالغان بۇ ھەمراھىنى يۆلەپ، تارتىشىپ دۆڭ ئۈستىگە چىققاندا، «شەمس تەبرىزىم مازىرى» ھاتەم ھاجىمنىڭ باھاردىكى ئامۇتلۇق بېغىدەك ئاق چېچەكلىك بوپكەتكەنىدى. مىڭلىغان ئاق لىچەكلەر، ئاق سەللىلەر، ئاق بۆكلەر قەبرىستانلىق ئۈستىدە لەيلەپ يۈرەتتى. يىگىتلەرنىڭ قۇلاقلىرىغا سوزۇپ ئوقۇلغان مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئاڭلاندى. دىماقلىرىغا زاغۇن يىغىدا پىشۇرۇلغان قۇيماقنىڭ مەززىلىك ھىدى ئۇرۇلدى. دۆڭنىڭ ئاستىدا ئەمدىلا شەكىللىنىۋاتقان يۇمىلاق سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا تېخى رەسمىي ئېلىنمىشلار باشلانمىغان، 10 - 12ياشلاردىكى شوخ بالىلار چېلىشىپ يۈرەتتى. سەل يىراقتىراق بىر يەردە راسا قىرانغا يەتكەن شاھمۇھەممەتخان راۋاب چېلىۋاتاتتى. تاماشىچىلارنىڭ تولىسى ئەشۇ سورۇنغا ئولاشقانىدى. ئۇنىڭدىنمۇ يىراقتا ئىككى-ئۈچ مەدداھ-داستانچى ساپايى سوقۇپ جەڭنامە سۆزلەۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ: «ئىمامى ئاسمخان خوجام پاششايىم 90پاتمان ئېغىرلىقتىكى گۈرزىنى توققۇز قېتىم ئايلاندۇرۇپ، ئايلاندۇرۇپ شۇنداق ئۇرىدىلەر-كى. . . » دېگەن سادالىرى غۇۋا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئو ياقىغا ئوقەتچى - ھۆپپىگەرلەر غالتەكلىك تەنزىلىرىنى قاتار تىزىشقان، ئوت يېقىلغان كاۋابدانلار ئەتراپىدىن ئىس، گۆشگىردە يېقىلغان كۆچمە تونۇرلار ئۈستىدىن ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. . .

يىگىتلەر ئەشۇ مەنزىرىلەرگە نەزەر سالغاچ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. شەمسىددىن تەبرىزىمنىڭ روھىغا، مۇشۇ قەبرىستانلىققا يانقان بارلىق مازايۇ-ماشايىقلارنىڭ روھىغا دۇئا قىلىشتى. ئۇلۇغ بارائەتنىڭ يارىشىقى شۇ ئىدى. كۆڭۈللەردە غەمكىن، قايغۇلۇق تۇيغۇلار ھۆكۈم سۈرەتتى. «ئاتا-بوۋىلارنىڭ روھى ئەمىن تاپسۇن، كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ خاتىرجەم بولسۇن. بىز سىلەرنى ئۇنتۇمىدۇق، سىلەر مەڭگۈ يادىمىزدا، خاتىرجەم يېتىڭلار. ھەممىمىز ئۆلگۈچىنىڭ ئەۋلادى. بىزمۇ بىر كۈنى كەينىڭلاردىن يېتىپ بارىمىز، سىلەرگە يېتىشۋاتىمىز. ئەمما بىزنىمۇ ئونتۇمايدىغانلار چىقىدۇ. بىزمۇ ئونتۇلمىغۇدەك ئىشلارنى قىلىپ ئاندىن كېتىمىز» .

دۆڭ ئۈستىدە «شەمس تەبرىزىم» دىكى بارائەت مەنزىرىسىگە قاراپ تۇرغان يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىدىن ئەشۇ پىكىرلەر كېچىپ ئۆتتى. لېكىن ئۇزۇن داۋاملاشمىدى. قەبرىستانلىق مەڭگۈگە بىرخىل، جىمجىت ۋە تىمتاس ياتقىنى بىلەن ھاياتنىڭ ئۆزگىرىشلىرى مىڭ خىل ئىدى. ھەركىمنىڭ ئويلىغىنى، كۆڭلىگە پۈككىنى بار ئىدى. يىگىتلەر «توكۇرباخشىم» دەپ ئاتىۋالغان ھەمراھىنى دۆڭ ئۈستىدە قالدۇرۇپ، بىردىن، ئىككىدىن بولۇپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى. بەزىسى قانداقتۇر بىر تۇغقىنىنىڭ قەبرىسىگە دۇئا قىلىشنى، « خەتمە

قۇرئان» قىلدۇرۇشنى باھانە قىلدى. يەنە بەزىسى: «ھازىرلا يېنىپ كېلىمەن، ھازىرلا» دېدى. دۆلەت ئۈستىدە «توكۇر باخشىم» يالغۇز قالدى. قولتۇق تاياقنى تايىنىپ ئۇزۇنغىچە ئۆرە تۇردى. كۆڭلىدىن مىلەت خىل پىكىرلەر كېزىپ ئۆتەتتى.

ئېگىز بوي، ئورۇق، بۇغداي ئۆڭ، بادام دوپپىسى بىسىپ تۇرغان قويۇق چاچلىرى قۇندۇزدەك قارا، چوڭ-چوڭ كۆزلىرىدىن ئەقىل-پاراسەت ۋە ھەق-ئادالەت نۇرلىرى بالقىپ تۇرغان ئاقساق يىگىتنىڭ ئىسمى ئابدۇراھمان ئىدى. كىشىلەر قىسقارتىپ ۋە يېقىنچىلىق قىلىپ راھمان دەپ ئاتايتتى. گومىنداڭنىڭ ۋىلايەتلىك پىرقىسىدە تىلماچ (تەرجىمان) لىق قىلىدىغان بۇ يىگىتنىڭ ئوك پۇتى ئۇچ ئاي بۇرۇن تۇيۇقسىز باسماس بوپقالغانىدى. سىيقىراپ ئاغرىيتتى. كۆرسەتمىگەن تۇردى ھاجىم، تۇردىمۇھەممەت ئاخۇنۇم، ئېلىخان ھەزرىتىم قاتارلىق تېۋىبلار، ئوكۇل ئۇردۇرمىغان ئابدۇقادىر ئاخۇن دوختۇر، قاسىم ئاخۇن دوختۇر، ئىمىننىياز ئاخۇن دوختۇرلار قالمىدى. ئەمما ئوڭشالمىدى. ئۇچ ئايدىن بېرى ئىشقىمۇ بارالماي، سىرتقىمۇ چىقالماي ئۆيدە زېرىكىپ ياتاتتى. لېكىن ئاغىنىلىرى ۋىنى كۈن ئاشۇرماي يوقلاپ تۇراتتى. ئەتىگەنمۇ ئۇلار كىردىن-ئىككىدىن بولۇپ كېلىشتى. دەسلەپ رىلمۇئەللىمىدە ئىشلەيدىغان ياش شائىر ئەمەت ئوپۇرىي بىلەن ئىمىن ئىسلام كەلدى. ئىمىن ئىسلام تېخى يېقىندىلا دارىلمۇئەللىمىنگە مۇدىر بولۇپ تەيىنلەنگەن، راھماننىڭ ئۇرۇمچىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى ئىدى. ئارقىدىن گېزىتخانىدا ئىشلەيدىغان يۈسۈپ سەئىدىي، ئىسكىرىپكىچى ھوشۇر ئەيسا كىرىپ كەلدى. ئاغىنىلەر چاقچاقلىشىپ كۆرۈشتى. گەپ بۇگۈننىڭ ئەڭ يېڭى تېمىسىغا، يېڭى بارائەتنىڭ ئاياغلىشىپ كونا بارائەتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىگە، «شەمس تەبرىزىم» دە تۇنەك سەيلىسى بولىدىغانلىقىغا يۆتكەلدى. بارائەت ۋە تۇنەك توغرىسىدىكى گەپلەر راھماننىڭ يۈرىكىگە ئوت يېقىۋەتتى. ئۇ، بارائەتتىكى ئۇيغۇر-تاماشالارنىڭ لەززىتىنى بىلەتتى. ھەر يىلى بارائەتكە چىقىپ تۇراتتى. ئەمدى مانا ئوك پۇتى باسماس بولۇپ يېتىپتۇ. قانداق چىقىدۇ؟ ئاغىنىلەر ئۇنىڭ بىلەن بىر ھازا چېقىشتى، تاماشىنىڭ گېپىنى قىلىپ يۈرىكىگە ئوت ياقتى. ئەمما ماڭمىدىغان چاغدا: «يېتىۋېرەمسەن؟ تۇر، ھاپاش قىلىپ بولسىمۇ بىللە ئاپىرىمىز» دېيىشتى ۋە ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ئۆيدىن ئاچىقتى. دەرۋازا ئالدىدا قىزىل تورۇق ئات قېتىلغان مەپە تۇراتتى. راھمان ئاغىنىلىرىدىن مەمنۇن بولدى. مانا ئەمدى «شەمس تەبرىزىم» دىكى دۆلەت ئۈستىدە چېلىش مەيدانىغا قاراپ تۇرۇپتۇ. يالغۇز قېلىشىنىغۇ قالدى، ئەمما ئۇنىڭ ئاغىنىلىرىدىن ئاغرىنىشقا ھەققى بارمۇ؟ بىردەم يالغۇز قالغانغا نېمە بوپتۇ؟ ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان، مۇھەررىرلىك قىلىدىغان، «سانايى نەفىسە» دە ئىسكىرىپكا چالىدىغان ئاغىنىلىرى سادىق - سەمىمي يىگىتلەر ئىدى، ئۇنى ھەرگىزمۇ يالغۇز تاشلاپ، غېرىبسىندۇرۇپ قويمايتتى. «ئۇلاربىردەمدىلا قايتىپ كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى راھمان ئاغىنىلىرى توغرىسىدا ۋە قولتۇق تايىقىنى ئېلىپ، باسماس پۇتىنى مىڭبىر جاپادا سوزۇپ، دۆلەت ئۈستىدە ئولتۇردى. شەھەردىن «شەمس تەبرىزىم» گە چىقىدىغان يول ئۇ ئولتۇرغان دۆڭدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پۇتكۇل قەبرىستانلىقمۇ ئېنىق كۆرۈنەتتى. چېلىش مەيدانى ھەممىدىن يېقىن ئىدى. كىشىلەر سەلدەك ئېقىپ قەبرىستانلىققا كېلىشۇاتاتتى. شەھەر تەرەپتىن پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن، قارا رەڭلىك، تۆت يانچۇقلۇق «جۇڭسەنپۇ» دېيىلىدىغان كالتا چاپانلىرى ۋە ئوخشاش رەڭلىك شىملىرى كىشىلەرنى ئالاھىدە جەلپ قىلىدىغان بىر توپ ياش يىگىت چېقىپ كەلدى. راھمان ئۇلارنى تونۇدى. «مۇئەللىملەرمۇ ئويۇن-تاماشا كۆرگىلى چىقىشىپتۇ-دە» دەپ ئويلىدى ئۇ. راھمان ئەشۇ ياش مۇئەللىملەرنىڭ كۆپلىرىنى تونۇيتتى. ئالدىنقى يىلى ئەشۇ ياش مۇئەللىملەر تېخى دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇۋاتقان چاغدا، گومىنداڭ پىرقىسى يېڭى ئەزا قوبۇل قىلماقچى بولدى. پىرقە سېكرېتارى لوزىياڭ دارىلمۇئەللىمنگە بېرىپ ۋەز ئېيتتى، راھمان تەرجىمانلىق قىلدى. شۇنچە پاخپايتىپ، شۇنچە سەپەرۋەر قىلسىمۇ ھېچكىم گومىنداڭغا ئەزا بولۇشقا ئىپادە بىلدۈرمىدى. ئىلتىماس يازىدىغانلار چىقمىدى. لوزىياڭ، دارىلمۇئەللىمىن مۇدىرى يۈەن گۈلار چېچاڭشىپ كەتتى. «بىز ئوقۇتۇپ تەربىيىلىدۇق، بىز يېتىشتۇرۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرماقچى، ئەمدى نېمە قىلغىنى بۇ، ئۇ سولتەكلەرنىڭ؟ بىزگە ئەزا بولماي ئۇچ ۋىلايەت ئوغرىلىرىغا ئەزا بولماقچىمەكەن؟ ياق، ئۇنداق ئىش يوق. ئېشەكنىڭ تۇلۇقتىن قېچىشىغا يول قويۇلمايدۇ، ھەممىسى بىزگە ئەزا بولىدۇ. . . » دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ، مانا مۇشۇ ئاقساق يىگىت ئۇلارنى بىر-بىرلەپ تىزىملاپ، ئانكىت تۇرغۇزۇپ گومىنداڭغا ئەزا قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزىگىمۇ ئەزا بولغانلىقىنى ئېلان قىلىپ بەرگەنىدى. گەرچە بۇ ئىشلار نىزامنامىگە خىلاپ ۋە راھماننىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىسىمۇ، ۋەزىپە ئىجرا قىلىش يۈزىسىدىن شۇنداق قىلغانىدى. راھماننىڭ ئۆز ئوي-خىيالى باشقا، ۋەزىپىسى يەنە باشقا ئىدى. مېڭىسىدە دائىم ھەق-ئادالەت بىلەن ئادالەتسىزلىك، ئەلگە كۆيۈنۈش بىلەن جان ساقلاش، ئۆزلۈك بىلەن ياتلىشىش كۈرىشى بولۇپ تۇراتتى. كېچىلەردە ئالدىنقىسى، كۈندۈزلەردە بولسا كېيىنكىلىرى ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيتتى. ئادالەت، خەلقچىللىق، ئۆزلۈك غالىب كەلگەن چاغلاردا، ئۇ باشقىلارنىڭ تىلى، غالچىسى، قول چومىقى بولۇشتىن بىراقلا قول ئۇزۇپ باشقا ئىش تاپماقچى بولاتتى. ئەمما تىرىكچىلىك غېمى ئۇنى يەنە بۇقۇسا - بويۇنلاقنى ئىرغىتىپ تاشلاشتىن توسۇپ قالاتتى. ئىلغار پىكىرلىك ئاغىنىلىرىمۇ: «سېنىڭ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىنىڭ ياخشى، سەن بولمىساڭ بىز ئۇلارنىڭ گوي-خىيالىرىدىن، پىلان - رېجىلىرىدىن قانداق

خەۋەر تاپىمىز؟ ئورۇندۇقىڭدا چىڭ ئولتۇر. ئەگەر سەن كېتىپ قالساڭ، ئۇلار يەنە بىر ئەبلەخنى تاپىدۇ. ئۇ چاغدا ئىش يەنىمۇ چاتاق بولىدۇ» دەيتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ تاكى كېيىنكى كۈنلەرگىچە پىرقە ئورگىنىدا ئىشلەپ كېلىۋاتاتتى. مانا ھازىرئۇ، ئۆزى ئۆز ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا گومىنداڭغا قوبۇل قىلغان ئەشۇ ياش مۇئەللىملەرگە قاراپ ئولتۇرغاندا، ئۇنىڭ قەلبىدە ئەشۇ كونا كۈرەش يەنە پارتلىدى. ئۆز ئىرادىسىگە خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ سالغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى. «پۇتۇمنىڭ باسماس بوپقالغىنىمۇ بىر ھېسابتا ئوبدان بولدى. ئاغرىق ئازابى تارتساممۇ غالچىلىق قىلىشتىن قۇتۇلدۇم. كېسىلىم ساقايغاندا، خۇدا ھەممە ئىشلىرىمنى ئۆز ئىزىغا سالار» دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە.

ياش مۇئەللىملەر قول كۆتۈرۈشۈپ مازايۇ-ماشا-يىقلارنىڭ روھىغا دۇئا قىلىشقاندىن كېيىن، شاھمۇھەممەتخان راۋاب چېلىۋاتقان سورۇن تەرەپكە كېتىشتى. راھمان ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ: «ياشلارنىڭ گومىنداڭغا ئەزا بولغىنى بىلەن ئەزا بولمىغىنىنىڭ نېمە پەرقى بولدى» دەپ ئويلاپ قالدى. راست، ھېچقانداق پەرقى بولمىغانىدى. مەجبۇرىي بەدەل پۇلى تاپشۇرغىنىنى، مەجبۇرىي يىغىنلارغا قاتناشقانلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇلارنىڭ نەئىدىيە - پىكىرلىرىدە، نە سۆز-ھەرىكەتلىرىدە، نە ئارزۇ-ئارمانلىرىدا ئۆزگىرىش بولغىنى يوق. گومىنداڭنىڭ كۈتكىنى نەدە؟ ئۇلارنىڭ ئۈمىد-ئىستەكلىرى نەدە؟ مىڭ يىل بىرقازاندا قايناتسىمۇ شورپىلىرى قېتىلمىغۇدەك دەرىجىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. زالىم ئەمەلدارلارنىڭ ئالدىدا «خوش» دەپ قويغىنى بىلەن كۆڭلىدە ئۆز خىيالىنى سۈرىدۇ. پىكىر-خىياللىرىنى يوشۇرۇپمۇ يۈرمەيدۇ. ھەممە يەردە پىكىر ئالماشتۇرۇپ مۇستەبىت، قانخور ھاكىمىيەتنىڭ زاۋالىنى تىلەيدۇ. يېقىندا، تېخى ئۈچ-تۆت ئاينىڭ ئالدىدا ئۆتكۈزۈلگەن سايلامدا شۇنداق بولمىدىمۇ؟ ئەشۇ ياشلارنىڭ تەشۋىقاتى ۋە تۈرتكىسى ئارقىسىدا خەلق گومىنداڭ كۆرسەتكەن ئوبۇلقاسىم بەگنى ئەمەس، تاشكەنتتە ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇقادىر ھەسەننى ھاكىملىققا سايلىمىدىمۇ؟ ئەشۇ ئوت يۈرەك ياش مۇئەللىملەر بولمىغان بولسا، گومىنداڭ ئەلۋەتتە ئۆز ئادەملىرىنى ۋە ئۆز غالچىلىرىنى سايلاتقۇزغان بولاتتى. خەلق ئۆزى ئىشەنگەن ئادەملەرنى سايلىۋېدى، مانا ئەمدى ئۇلار چىدىماي قالدى. سايلام نەتىجىسىنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن ئىشلەتمىگەن ھىيلە-مىكىرلىرى قالمىدى. 15-ئاپرېل راۋاقتا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىن تەكشۈرۈپ كەلگەن ئەھمەتجان قاسىمىي، جاڭ جىژجۇڭ، مەسئۇد سەبرىيلەر چوڭ يىغىن ئاچقاندا، گومىنداڭچىلار يەنە بىزگە دۇمباق چېلىشىپ بېرەرمىكىن، دەپ نەچچە مىڭ دېھقاننى ئالداپ يىغىنغا ئەكەلدى. ئۇلارغا پۇل تارقىتىپ گۆشگىردە ئېلىپ بەردى. ئەمما نەتىجە نېمە بولدى؟ ئەشۇ ياش مۇئەللىملەر قۇلاقلىرىغا پىچىرلاپ قويۇۋېدى، دېقانلار ئاغزىنى مايلىغان گۆشگىردىنىڭمۇ يۈزىنى قىلمىدى. مەسئۇد سەبرىي: «سايلام نەتىجىسىنى كۈچكە ئىگە قىلىمىز دېگەنلەر ئاۋۋال قول كۆتۈرۈڭلار» دېگەندە، ئەشۇ ياش مۇئەللىملەرگە ئەگىشىپ ھەممە دېھقانلار قول كۆتۈردى. گومىنداڭ لەت بولدى. ئىلاجىسىز قۇيرۇقىنى چاتىرىقىغا قىسىپ، سايلام نەتىجىسىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى... ياش مۇئەللىملەرنى مەجبۇرىي تىزىملاپ گومىنداڭغا ئەزا قىلغان بىلەنلا ئۇلارنى ئۆزگەرتىۋالغىلى، غالچىغا ئايلاندۇرۇۋالغىلى بولمايدىكەن. مەرىپەت تەربىيىسى كۆرگەن ئادەم دېگەن باشقىچە بولۇدىكەن. پۇل-مالنىڭ، مەنسەپ-ھوقۇقنىڭ قۇلى بولمايدىكەن، ئەبەدىي ئادالەت ۋە ئەركىنلىك تەرەپتە تۇرۇدىكەن. ئادەتتە توغان توساپ تۇرغان توختام سۇدەك تىنچ ۋە خىرامان تۇرغان بىلەن، ۋاقتى كەلگەندە توغاندىن يامراپ، بۆسۈپ چىقىپ ھەممە يەرگە ئوسا سالىدىكەن. گومىنداڭنىڭ ياش مۇئەللىملەرنى ئۆز ئەزايىمىز دەپ قاراپ، خاتىرجەم بولغىنىمۇ بىر ھېسابتا ئوبدان ئىش بوپتۇ. ئۇلار مانچە مىليون ئەزايىمىز باردەپ خاتىرجەم يېتىۋەرسۇن، قۇرت ئىچىدىن غاجىلىسا لىم ئاسان كاردىن چىقىدۇ، قورغان ئىچىدىن بۇزۇلسا ئوڭاي خاراب بولىدۇ. ئۇزۇن قالمىدى، ئۇنچىۋالا ئۇزۇن قالمىدى، ئوت تۇتۇشاي دەپ قالدى. يامراپ گۇلخانغا ئايلانسىلا ھەممىسى كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىدۇ، كۈلى كۆككە سورۇلىدۇ. ئازادلىق - باراۋەرلىكنىڭ، ئەركىنلىك ۋە ئادالەتنىڭ سۈزۈك تېڭى پات ئارىدا يۈز ئاچىدۇ.

راھمان ئۆزى گومىنداڭغا ئەزا قىلىپ بەرگەن ئەشۇ ياشلار توغرىسىدا ئويلاپ، نېمىشقىدۇر يېنىكلەپ قالدى. ئۇ دائىم ۋىجدان ئازابى تارتاتتى. مېنىڭ سەۋەنلىكىم تۈپەيلىدىن ئەشۇلار پوق يەپ سالارمۇ، ئانىسىنىمۇ، ئاتىسىنىمۇ سېتىۋېتىدىغان غالچىغا ئايلىنىپ قالارمۇ، دەپ ئەنسىرەيتتى. مانا ئەمدى ئەشۇ ياشلارنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى ئىپادىلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋېدى، ئۇ خاتىرجەم بوپقالدى. ئۇ، ياش مۇئەللىملەر كەتكەن، شاھمۇھەممەتخان راۋاب چېلىۋاتقان سورۇن تەرەپكە قاراپ مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى. راھماننىڭ ئالدىدا - دۆڭدىن پەستە چېلىش باشلىنىپ كەتكەنىدى. ئىككى يېنىغا بېقىۋېدى ئاغىنىلىرى ئاللىقاچان قايتىپ كەپتۇ. راھمان خىيال بىلەن بوپكېتىپ ئۇلارنىڭ يېنىپ كەلگەنلىكىنىمۇ تۇيماي قاپتۇ. پەقەت ئەمەت غوپۇرىي كۆرۈنمەيتتى. راھماننىڭ سوئاللىق قارىشىغا ئىمىن ئىسلام جاۋاب بەردى:

- شائىر قېرىندىشىنى تاپتى. ئۇ، شاھمۇھەممەتخان ئېيتقان قوشاقلارنى خاتىرىلەۋاتىدۇ.

ئاغىنىلەر كۈلۈمسىرەشتى. چېلىشىش مەيدانىدا ئىككى يىگىت بەل تۇتۇشۇپ راسا ئېلىشىۋاتاتتى. يۈسۈپ سەئىدىي تونۇشتۇردى:

- ئاۋۇ قىزىل پوتا باغلىغىنى قاراقاشلىق، ماۋۇ

كۆك پوتا باغلىغان يىگىت لوپلۇق. . .
- بۇگۈن لوپ بىلەن قاراقاش بەل تۇتۇشامدۇ- كەن؟ - مەن ئەلۋەتتە يۇرتلۇقۇمغا مەدەت بېرىمەن.
- «سۇپا» ، «خانئېرىق» لار قاراقاشقا قوشۇلۇپ قاراقاش دەرياسىدىن سۇ ئىچىدىغانلار بىر تام بولۇدۇكەن. «توساللا» ، «ئىلچى» لەر لوپقا قوشۇلۇپ، يۇرۇكقاش دەرياسىدىن سۇ ئىچىدىغانلار بىر تەرەپ بولۇدۇكەن. هاشىمكام ئىشتاۋازىنىڭ ئېيتىشىچە، سورۇننى قىزىتىش ئۈچۈن شۇنداق ئايرىپتۇ. . .
- مەن نەگە چۈشىمەن؟ قاراقاش بىلەن لوپتىن ئۈچ چىققىنىغا مەن چۈشەمدىم؟
- سەن ئاتۇشلۇق يۈگرۈش مۇسابىقىسىگە چۈشسەك بولار. هېلى كۆرۈپ كەلدىم: قاراقاشلىق هەسەن كىچىك، يۇرۇكقاشلىق پاسەك پەھلىۋانلار نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ئىككىسى ئەك ئاخىرىدا ئېلىشماقچىكەن. ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە توغرا كەپقالسا، بېشىنى يۇمشاق قۇمغا ئىككى غېرىچ پېتىپ كېتىدۇ. ئەگ ياخشىسى، سەن يەلتاپان ئۆز يۈگرۈشۈڭنى بىل. . .
ئاغىنىلەر پاراققىدە كۈلۈشتى-يۇ، شۇزامات ئالقانلىرى بىلەن ئېغىزلىرىنى توسۇشتى. قەبرىستانلىقتا كۈلۈش ئەدەبسىزلىك بولاتتى. لېكىن ئىمىن ئىسلامنىڭ چاقچىقىغا كۈلمەيمۇ بولمايتتى. ئۇ ناهايىتى قاملاشتۇرۇپ دارىتمىلىغانىدى. ئۇنى دېمىسىمۇ هوشۇر ئەيسا ۋىلايەتتە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا ئونىڭ مېتىرغا يۈگرۈشتە چېمپىيون بولغان. راستتىنلا يەلتاپان ئىدى.
ئاغىنىلەر پاراڭلاشقاچ ئولتۇرۇپ چېلىشىش كۆردى. قۇياش مەغرىپ تامان ئېگىلىگەن، لېكىن 6-ئاينىڭ ئىسسىقى يەنىلا تونۇردەك ئۇرۇپ تۇراتتى. چېلىشىش كۆرۈۋاتقانلاردىن تەر قۇيۇلۇپ تۇرغان يەردە، چېلىشىۋاتقانلار تەرلىمەي قالاتتىمۇ؟ ئەمما پەھلىۋانلار بىر-بىرىگە يان بەرمەي، بۇقىدەك تۇرتۇشۇپ، يولۋاستەك هەمله قىلىپ ئېلىشىۋاتاتتى. يىگىتلەر چېلىشىش كۆرگەچ ئەتراپىغىمۇ نەزەر سالاتتى. قەبرىستانلىقنىڭ بىر يېقىدا مىڭلىغان ئاق لىچەكلىك ئاياللار ئاللىقاچان سورۇن تۈزۈپ، ئۆزلىرىنىڭ هەلقە-سۆھبىتىنى باشلىۋەتكەنىدى. چېلىشىش مەيدانىدىكى قىقاس-سۈرەنلەر پەسەيگەن چاغلاردا ئۇلارنىڭ: «ئاللا هەق، ئاللا هەق، هۇم، هۇم، هۇم، هۇم» دېگەن سادالىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. راهمان: «چېلىشىش تۈگىسىلا ئەرلەرمۇ هەلقە-سۆھبەت باشلايدۇ، جەررە-ساما قىزىپ كېتىدۇ، تاك ئاتقىچە داۋاملىشىدۇ» دەپ ئويلىدى. دەل شۇ پەيتته بىردىنلا ئۇنىڭ دىققىتىنى شەھەر تەرەپتىن چىقىپ كەلگەن بىر توپ كىشى ئۆزىگە تارتتى. راهمان بىر قاراپلا ئۇلارنىمۇ تونىدى. ئۇلار بانكا خىزمەتچىلىرى ئىدى. بانكىنىڭ يۇمۇق كۆز دېرىكتورى ئالدىدا باشلاپ كېتىۋېتىپتۇ. ئوهۇي، ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ: راهمان دىققەت بىلەن قاراپ كۆردىكى، يۇمۇق كۆز دېرىكتور دولىسىغا مىلتىق ئېسىۋاپتۇ. نېمە قىلىق ئەمدى بۇ؟ راهمان ئىشارەت بىلەن ئۇلارنى ئاغىنىلىرىگە كۆرسەتتى.
- بۇ ئۇلارنىڭ تۈنەك سەيلىسىگە ئويىنىغىلى چىققىنىمۇ ياكى. . .
- مىلتىق ئېسىۋالغىنىغا قارىغاندا، «گازۇن» غا ئوۋ ئوۋلىغىلى ماڭغان ئوخشايدۇ.
- 6-ئايدا نېمە ئوۋ؟ ئوۋدېگەنگە بىر توپ ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ چىقمايدۇ؟ تۈنەك سەيلىسىگە ئويىنىغىلى چىققان گەپ. لېكىن مىلتىق ئېسىۋالغىنى ئەجەب ئىش - هە؟
بانكا خىزمەتچىلىرى چېلىشىش سورۇنىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرسى قەشقەر تەلەپپۇزىدا: «پاقا پوش، پاقا پوش!» دەپ ۋارقىرىدى. چېلىشىش سورۇنىنىڭ ئەتراپىدا ئۆرە تۇرغانلار هەيرانلىق بىلەن ئارقىسىغا بۇرۇلدى. راهمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرىمۇ هەيران بولدى. «پاقا پوش!» دېگىنى نېمىسى! بۇيەردە يول بوشاتقۇزماقچى بولغانلار ئۇنداق دېمەيدۇ. «پوشتە!» دەيدۇ. قەشقەر-دىمۇ «پاقا پوش!» دېمەيدۇ. مۇنۇ هارامزادە «پاقا پوش!» دەپ ۋارقىراپ كىشىلەرنى مازاق قىلماقچى ئىكەن-دە ئەسلى. هۇ، ئۇششۇق. . .
بانكا خىزمەتچىلىرى ئىچىدە قەشقەرلىقلەرمۇ بار ئىدى، قەشقەرچە تەلەپپۇز شۇنىڭ مەھسۇلى ئىدى. راهمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى بۇنى ئوبدان بىلەتتى. ئاغىنىلەر ئارىسىدىكى يۇسۇپ سەئىدىي بىلەن هوشۇر ئەيسامۇ قەشقەرلىق ئىدى. يەرلىكلەر بىلەن قەشقەرلىقلەر ئوبدان ئۆتۈشەتتى، پالان-پۆكۈن، سەن ئۇ يەرلىك، مەن بۇ يەرلىك، دېيىشمەيتتى. مانا ئەمدى مۇنۇ هارامزادىنىڭ «پاقا پوش!» دەپ ۋارقىراپ كىشىلەرنى مازاق قىلغىنى نېمىسى؟ ئۆزىنى چوڭ تۇتقىنىمۇ ياكى يۇمۇق كۆز دېرىكتورنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ياماناقلىقىنى نامايىش قىلىپ قۇيرۇق شىپالاڭشتقىنىمۇ؟ . . . ئاغىنىلەرنىڭ كۆڭلى غەش بولدى، قەلبىنى بىلىنەر-بىلىنمەس بىر خىل نارازىلىق ئېگىلىدى. يۇرتۇازلىقنىڭ ئەسكى چاتقىلى كۆلەڭگە چۈشۈرۈپ ئۆتكەندەك تۇيۇلدى. بۇ چاغدا «پاقا پوش» چىلار سورۇننى بۇزۇپ چېلىشىش مەيدانىغا بۆسۈپ كىرگەنىدى. بۆسۈپ كىرگەنلەر دېگىلى بولمايتتى. كىشىلەرنى قىستاپ، سورۇنىنىڭ ئالدىغا ئۆتكەنىدى. مىلتىق ئېسىۋالغان يۇمۇق كۆز دېرىكتور بولسا، ئەل-جاماەتتىن تەپتارتماي، سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، چېلىشىۋاتقان پەھلىۋانلارغا قاراپ ھىجىيىپ، چىمەلتەك بارمىقىنى چىقىرىپ بىرنەرسىلەرنى دەۋاتاتتى. چېلىشىش سورۇنىنىڭ ئەتراپىدا گۇدۇك-گۇدۇك كۆپەيدى. يۇمۇق كۆز دېرىكتورنىڭ قىلىقلىرى كىشىلەرنىڭ چېلىشىش كۆرۈشىگە تەسىر يەتكۈزگەنىدى. كىمدۇ بىرسى: «ئاۋۇ پىت كۆز ئاۋاق سورۇندىن چىقىپ كەتسۇن!» دەپ ۋارقىرىدى. كىشىلەر ئارقىمۇئارقا ۋارقىراشتى. يۇمۇق كۆز دېرىكتور چىمەلتىكىنى پەھلىۋانلارغا تەڭلىگىنىچە يېنىچە مېڭىپ خىزمەتداشلىرىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى ۋە نېمىدۇر

بىرنەرسە دېدى. بانكا خىزمەتچىلىرى قاقاقلاپ كۈلۈشتى. ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشكەنلىرىچە چېلىشىش مەيدانىدىن ئايرىلىپ قەبرىستانلىققا ئېچىرىسىگە - باشقا سورۇنلارغا قاراپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ كۈلۈشلىرىدە نەقەبرىلەردىكى روھلاردىن، نەبارائەت ئۆتكۈزۈۋاتقان جامائەتتىن ئەيمىنىش يوق ئىدى. ئادەمنى بىزار قىلدىغان بىرخىل ئەدەبسىزلىك بۇقسۇپ تۇراتتى. راھمانىڭ دىققىتى ئۇلارغا مەركەزلەشتى. كۆزلىرى چېلىشىش سورۇنىنى تاشلاپ، بانكا خىزمەتچىلىرىگە ئەگەشتى. راھمان: «ئۇلار قەبرىستانلىققا زادى نېمىش قىلغىلى چىققاندۇ؟» دەپ ئويلايتتى. يۈمۇق كۆز دىرېكتورغا ئەگەشكەن بانكا خىزمەتچىلىرى شاھمۇھەممەتخان راۋاب چېلىۋاتقان سورۇندا، مەدداھلار داستان-جەڭنا-مە سۆزلەۋاتقان سورۇندا ئۇزۇن توختىمىدى. ئاخىرى بىرىپ ئاق لىچەكلىك ئاياللار توپى ھەلقە-سۆھبەت قىلىۋاتقان سورۇنغا ئولاشتى. ئاياللار زىل ۋە يېقىملىق ئاۋازدا ھۆكمەت ئوقۇۋاتقان قايسىدۇر بىر بۇۋىنىڭ ھەمدەم بولۇپ: «ئاللا ھۈم، ئاللا ھۈم، ئاللا ھۈم!» دەپ ساما سالاتتى. گەۋدىلىرىنى بىر ئالدىغا، بىر ئارقىغا تاشلايتتى. يىراقتىن قارىغان راھمانغا ئەشۇ يۈمۈلاق توپ چەمبىرەك گويا بىر كېڭىيىپ، بىر تارىيىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. بانكا خىزمەتچىلىرى ئاياللار توپى يېنىدا خېلى ئۇزۇن تۇردى. كىمدۇر بىرى ئاياللار توپى ئىچىگە كىرىپمۇ چىقتى. ئەشۇ ئەدەبسىز ئاياللار توپىغا ھاياسىزلارچە قەدەم قويغاندا، راھمانىڭ قەلبىدە غەزەپ ئوتى ئۇچقۇندىدى، نېمىدۇر بىرنەرسە دەپ ۋارقىرىماقچى بولدى. ئەمدى ئېغىز ئاچاي دېگەندە، ئۇ ھاياسىزنىڭ يېنىپ چىققانلىقىنى كۆردى-دە، توختاپ قالدى. لېكىن ئۇنىڭ قەلبىدە: «ھاياسىزلارنى ئەدەبلەپ قويۇش كېرەك ئىدى، ئۇلارغا ئەدەب ئۆگىتىپ قويۇش كېرەك ئىدى» دېگەن پىكىر ھۆكۈم سۈرەتتى. بانكا خىزمەتچىلىرى بىر ھازادىن كېيىن ئاياللارنىڭ يېنىدىن ئايرىلدى. ئەمدى ئۇلار راھمان ئولتۇرغان دۆڭنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئوقۇتچىلەرنىڭ تەنزىلىرىگە دۇم چۈشۈشتى. ھەممە نەرسىنى يەپ-تېتىپ بېقىشقا كىرىشتى. ئۇلارنىڭ ئوقۇتچىلەر ئالدىدىكى قىلىقلىرىدا گويا پۈل خەجلەشلىرىنى كۆز-كۆز قىلىۋاتقاندەك سىياق بار ئىدى. راھمانىڭ قەلبىدە سوغۇق نەپرەت پەيدا بولدى، شاللاقلىقىنىڭ قالدۇرۇدىغان تەسىرى شۇ ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ: «ئويۇنغىلى، ئۆزلىرىنى كۆز-كۆز قىلغىلى چىقىپتۇ-دە، دەيۈزلەر» دەپ ئويلىدى. بۇنداق قىلىقلار قاراپ تۇرۇشقا، نەزەر سېلىشقا ئەرزىمەيتتى. راھمانىڭ نەپرەتتىن ئۆچقۇنداپ كەتكەن كۆزلىرى چېلىشىش مەيدانى تەرەپكە بۇرۇلدى ۋە ئاستا-ئاستا ئەسلىگە كەلدى. چېلىشىش راسا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن ، چېلىشىش مەيدانىدا تۆت چىشلىق بولغان بۇقىدەك مىختا، بەستىدىن كۈچ-جاسارەت تۆكۈلۈپ تۇرۇۋاتقان بىر ياش يىگىت توپا سورۇپ ئولتۇراتتى. ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان يېڭى پەھلىۋان قاراقاشلىق ھەسەن كىچىك دېگەن شۇ ئىدى. ئۇ ئۆتكەن يىلى كۈزدە «كوھمارىم»⑪دا ، بۈيىل ئەتىيازدا «ئىمامىي ئاسىم»⑫دا بولغان چېلىشىشلاردا داڭ چىقارغان، تېخى ھېچكىم ئۇنىڭ يانپېشىنى يەرگە تەگكۈزۈپ باقمىغانىدى. ھازىرمۇ جۈۋازچىلىق قىلىدىغان ھەسەن كىچىكنىڭ ياغلاش كىيىملىرىگە توپا يۇقمىغانىدى. ئۇ ئەمدىلا مەيدانغا چۈشتىمۇ ياكى. . .

راھمانىڭ سوئاللىق بېقىشىغا ئىمىن ئىسلام جاۋاب بەردى:

- ئەجەبمۇ ئۇزۇن قاراپ كەتتىڭا ئۇ پۈل سانايدىغان نوچىلارغا، ھەسەن كىچىك لوپلۇق ئۇچ يىگىتنى يىقىتىپ بولدى.

- قارا، سورۇن باشقۇرۇدىغانلار مۇزاكىرىلىشىۋاتىدۇ. پاسەك ئاخۇننىڭ ھەسەن كىچىككە سالماقچىمىش، - قوشۇپ قويدى ھوشۇر ئەيسا، - مەن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشىۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ كېلەي، بىردەمدىلا كېلىمەن. . .

ھوشۇر ئەيسا دۆڭدىن چۈشۈپ كەتتى. پەستە، چېلىشىش سورۇنىنى باشقۇرۇدىغان ھاشىم ئاخۇن ئىشتاۋاز، تۇرسۇن ئاخۇن چىيماقچى، يۈسۈپ دورغا قاتارلىق سورۇن باشقۇرغۇچىلار ھېلى قاراقاشلىقلارنىڭ يېنىغا، ھېلى لوپلۇقلارنىڭ يېنىغا بېرىپ نېمىلەرنىدۇر مۇزاكىرىلىشىپ، تالىشىپ يۈرەتتى. قۇياش پېتىۋاتاتتى. چېلىشىش ئاياغلاشقاندىن كېيىن جامائەت يەنە تەرەت يېڭىلىشى، بارائەتنىڭ ئاساسلىق پائالىيىتى بولغان تۇنەك سۆھبىتىگە ئۇلگۈرۈشى كېرەك. نېمانچە تۇگۈمەيدىغان مۇزاكىرە بۇ؟ جامائەت تاقەتسىزلىنەتتى. راھمان بولسا، يەنە نېمىشقىدۇر بېشىنى بۇراپ ئوقەتچىلەر قاتارىغا - ھەممىنى يالاپ-يالماپ يۈرگەن بانكا خىزمەتچىلىرىگە قارايتتى. ئۇلار ئەمدى قوغۇن-تاۋۇزچىلار، لەڭپۇڭ - سەبرىق ئاشچىلار، گازىر-پۇرچاقچىلار، ئۆپكە-ھېسىپچىلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، كاۋابدان ۋە تونۇر بېشىغا يېپىشقانىدى. ھوشۇر ئەيسا قايتىپ كەلدى. مۇزاكىرە، كېلىشتۇرۇش پۈتۈپتۇ. يۇرۇڭقاشنىڭ تامئېغىل كەنتىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان تەۋەككۈللۈك پېشقەدەم چېلىشچى پاسەك ئاخۇن ھەسەن كىچىككە چۈشمەكچى بوپتۇ. مۇزاكىرە - كېلىشتۇرۇشنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىشىدىكى سەۋەب، قاراقاشلىقلار: « ھەسەن كىچىك ئۇچ مەيدان چېلىشىپ ھاردى، پاسەك ئاخۇنمۇ بىزنىڭ باشقا پەھلىۋانلىرىمىز بىلەن ئۇچ مەيدان چېلىشىۋۇن، ئۇلارنى يېقىتالىسا ئاندىن ھەسەن كىچىك بىلەن چېلىشسۇن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ھەسەن كىچىك بولسا: «مەن ھارمىدىم، ئەشۇ پاسەك نوچى بىلەن ھازىرلا ئېلىشىمەن» دەيدىكەن. پاسەك ئاخۇنمۇ ناز قىلىدىكەن. ئۇ: « ھەسەن كىچىك دېگىنى تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن بالا ئىكەن، يېقىلغاندا بىرەر يېرى سۇنۇپ ياكى قايرىلىپ قالسا، جامائەت مېنى كىچىك بالىنى بوزەك قىپتۇ دېسە، قانداق

قىلىمەن» دەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن كىلىشتۇرۇش - مۇزاكىرە ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىپتۇ. سورۇن باشقۇرغۇچىلار ئاخىرى كۇننىڭ كەچ كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئىككى پەلىۋاننىڭ چىلىشىشنى كىلىشتۇرۇپتۇ. بەزىلەر يەنە گەپ قىلماقچى بولغانىكەن، يۈسۈپ دورغا: «ئىككىڭ ئەمدى چىلىشمىسىڭ گۆرىگە چىلىشامتىڭ؟» دەپ ۋارقىراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەممە گەپ توگەپتۇ... راست دېگەندەك پاسار ئاخۇن - يېشى 40لارغا بېرىپ قالغان، پەي تارىدەك تارتىش، ئورۇق، قاراماتاقراق كەلگەن ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ بىلىگە پوتا باغلاشقا كىرىشتى. ھەسەن كىچىك سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىغا كىلىپ كۇتۇپ تۇردى. پاسەك ئاخۇن ئالدىرىماي مەيدانغا چۇشتى ۋە ھەسەن كىچىككە يېقىن كەلگەندە ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، نېمىدۇر بىر نەرسە دېدى. بەلكىم ئامانلىق سورىغان بولۇشى مۇمكىن. ھەسەن كىچىكمۇ سالام قايتۇردى. ئەمما بېشىنى مۇنداقلا ئېگىپ قويدى.

ئىككى پەلىۋان بەل تۇتۇشتى. سورۇن ئەھلىگە شۇ تاپتا گويا ئىككى بۇغرا بىر-بىرىگە تاشلانغاندەك، ئىككى شىر ئېلىشىۋاتقاندەك، ئىككى يولۋاس ر-بىرىگە ھەملە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. دېمىسىمۇ وتەن دېيارىدا ئەشۇ يىللاردا ئۆتكەن بۇ ئىككى ئىداشسىز پەلىۋان بۇغرىدەك بەستلىك، شىردەك ھەربىلىك، يولۋاستەك كۇچتۇڭگۇر كىشىلەر ئىدى. ئۇلار سامدىشاتتى، بىر-بىرىنى گۇشۇپ، بەللىرىنى قورۇشقا تىرىشاتتى. ئىككى پەلىۋان خېلى ئۇزۇن تىركەشتى. ياشلىق دېگەن كۇچ-قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرۇدىغان مەزگىل. ياشقا قېرى تەڭ كېلەلمەسلىكىنى ھەسەن كىچىك ئاستا-ئاستا قورۇپ پاسەك پەلىۋاننى كۆتۈرۈۋالدى. لېكىن پاسەك ئاخۇننىڭ ئوڭ پۇتى ھەسەن كىچىكنىڭ پۇتلىرىغا يىلاندەك چىرمىشىپ چىرماق سېلىۋالغانىدى. شۇتاپتا كىمنىڭ كىمنى يېقىتىشىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئەگەر ھەسەن كىچىك پاسەك ئاخۇننى قىڭغايتىدىغان بولسا، پاسەك ئاخۇن ئىچ چىرماقنى بىر تولغايتتى-دە، ھەسەن كىچىك ئۆزى ئاستىغا چۇشەتتى. پېشقەدەم پەلىۋانىڭ بولسا، شۇتاپنىڭ ئۆزىدە ئىچ چىرماقنى ئۆرۈپ، تاغدەك مەزمۇت ھەسەن كىچىكنى يېقىتىشقا كۆزى يەتمەيۋاتاتتى. بىرسى بەلدىن قامالليغان، بىرسى چىرماق سالغان ئىككى پەلىۋان شۇ تاپتا گويا ئەجدىھا بىلەن يولۋاس سىياقىغا كىرگەن، ئىلمەككە چېقىشىپ توختاپ قالغانىدى. تاماشىچىلارنىڭ تىنىقى توختىغان، كۆزلەر بىر نۇقتىدا قېتىپ قالغانىدى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئۆزگىرىش بولدى. ھەسەن كىچىك ئىككى سىلكىنىپ پاسەك پەلىۋاننى دولىسىغا ئالدى. پاسەك ئاخۇننىڭ چىرماق سالغان پۇتلىرى ئاجراپ كەتكەن، ئەمدى ھەسەن كىچىك ئۇنىڭ بېلىدىن ئەمەس، يوتىسىدىن قامالالاپ تۇراتتى. پاسەك پەلىۋان ئۇنىڭ دولىسىدىكى تاغارغا ئوخشاپ قالغانىدى. كىمنىڭ كىمنى يېقىتىشى ئېنىق بوپقالغانىدى. قاراقاش دەريادىن سۇ ئىچىدىغانلار ئىسىت، دېيىشتى. ھەسەن كىچىك پاسەك پەلىۋاننى كۆتۈرۈپ سورۇننى بىر ئايلاندۇرۇپ چىقتى. ئۇ ھاسىرايتتى. ھاسىراپ تۇرۇپ: «پاسەك ئاكا، يەرگە ئاتامدىمەن ياكى ئەل بولدۇڭمۇ؟» دەپ سورىدى. پاسەك ئاخۇن: «لامزەللىلىك قىلما، ئانالڭ ئوغۇلبالا دەپ تۇغقان بولسا، ئات!» دەپ ۋارقىرىدى. ھەسەن كىچىك خۇددى ھازىرقى زامانىدىكى دىسكا ئانتۇچى تەنھەرىكەتچىلەردەك بىر ئورنىدا تۇرۇپ چۆرگەلدى. دولىسىدىكى پاسەك پەلىۋان چاقپىلەكتەك پىرقىرىدى. ھەسەن كىچىك ئۇنى راسا پىرقىرىتىپ ئېتىۋەتتى. يۇرۇڭقاشتىن سۇ ئىچىدىغانلار كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى ۋە شۇ زامات يەنە ئېچىشتى. مۆجىزە يۈز بەرگەن، قاراقاشلىقلارنىڭ قىقاس-چۇقانلىرى چىپچىدە توختىغانىدى. كۆزىنى ئەمدىلا ئاچقان لوپلۇقلار كۆردىكى، پاسەك پەلىۋان يىقىلماي يەرگە ئۆرە چۇشۇپتۇ. قىقاس-چۇقان كۆتۈرۈش نۆۋىتى ئەمدى يۇرۇڭقاشلىقلارغا كەلگەنىدى. مەيداننى ئالقىش ساداسىرى بىر ئالدى. پاسەك پەلىۋان كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى. ھەسەن كىچىك: «ئاپلا، پىرقىرىتىپ ئېتىۋەتكۇچە، قوناق سوققاندەك يەرگە ئۇرسامچۇ» دەپ ئويلاۋاتاتتى.

ئىككى پەلىۋان قايتا تۇتۇشتى. ھەسەن كىچىك يەنە پاسەك پەلىۋاننىڭ بېلىنى قورۇشقا، ئۇنى يەنە كۆتۈرۈۋېلىشقا تىرىشۋاتاتتى. پاسەك پەلىۋان بولسا بەللىرىنى قاچۇرۇپ ھەسەن كىچىكنىڭ پوتىسىغا ئېسىلىپ، ئېگىلىۋالغان، توختىماي كەينىگە داجىيىتتى. ئىككى پەلىۋاننىڭ بەللىرى تۇز سىزىق ھاسىل قىلغان، خۇددى كىمدۇر بىرىنى بۇياقتىن ئۇياققا ئۆتكۇزۇپ قويماقچى بولغاندەك كۆۋرۈك ياسىغانىدى. تەجرىبە دېگەن پېشقەدەمدە بولىدۇ، ئاستا-ئاستا ھاسىل بولىدۇ، ياشلاردا ئۇ نېمە قىلسۇن؟ ھەسەن كىچىك تۇرتۇپ كەلگەندە پاسەك پەلىۋان تۇيۇقسىز بىر قىڭغايدى-دە، ئۆزىنى يەرگە تاشلىدى. ھەسەن كىچىك نېمە ئىشلىقىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە، پاسەك پەلىۋاننىڭ بېشىدىن ئېشىپ، ئۇياقتىكى قۇمغا يۈزىچە يېقىلدى. مانا بۇ مەشھۇر «پاسا پەنت» دېگەن پەنت ئىدى. پەلىۋاننىڭ ئىسمىنى پازىلئاخۇندىن پاسەك ئاخۇنغا ئۆزگەرتىۋەتكەنمۇ، پاسەك پەلىۋان دەپ ئۇنىڭ نامىنى چىقارغانمۇ مۇشۇ پەنت ئىدى. بەزىلەر ئۇنى: «مەيدە پەنت» دەپ ئاتايتتى. ئۇ يېقىلىۋېتىپ، پەقەت بىلەكىنىڭ كۇچىگە تايىنىپلا باشقىلارنى تېخىمۇ يىراقتا ئېتىۋېتىدىغان پەنت ئىدى. يۇرۇڭقاشلىقلار قىقاس كۆتۈردى. قاراقاشلىقلار «پەنت ئىشلەتتى-دە، ھېيلىگەر كاساپەت» دەپ ئىسىت ئەيلەشتى.

ھەسەن كىچىك ئورنىدىن تۇرۇپ يۇگرۇپ كەلگەنچە پاسەك پەلىۋاننىڭ بېلىدىن يەنە ئالدى. ئۇ غەزەپكە كەلگەندەك كۆرۈنەتتى. «يېقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ» دېگەن مۇشۇ ئىدى. خوتەننىڭ ئادىتى بويىچە پەلىۋانلار ئۇچ قېتىم تۇتۇشاتتى. كىم ئىككى قېتىم يېقىتسا، شۇ يەڭگەن بولاتتى. پاسەك پەلىۋان ھەسەن كىچىكنىڭ يۇگرۇپ كېلىشىنى

كۆلۈمسىرەپ قارشى ئالدى. ئەمما بۇ قېتىم ئىككى پەھلىۋاننىڭ ئېلىشىشى ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كەتتى. ھەسەن كىچىك پاسەك پەھلىۋاننىڭ بېلىدىن قورۇشقا، ئۇنى كۆتۈرۈۋېلىشقا ئىنتىلەتتى. پاسەك پەھلىۋان بولسا بېلىنى قاچۇراتتى. بىر-ر پەنت ئىشلىتىشنىڭ ئېپىنى ئىزدەيتتى. ئۇ، ھەسەن كىچىكنىڭ ئۆزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى، پەنت ئىشلەتمەي يېقىتالمايدىغانلىقىنى سەزگەنىدى. ھەسەن كىچىك بولسا ھۇشيارلاشقان، ئۇنىڭ دامىغا دەسسىمەسلىككە تىرىشاتتى. تىركىشىش ئۇزىراپ كەتتى. «تىركىشىش ئۇزارسا قېرى ھالسىزلىنىدۇ، ياشقا تەڭ كېلەلمەيدۇ» دەپ ئويلىدى راھمان. راھماننىڭ كۆزى چېلىشىش مەيدانىدا بولسىمۇ، كۆڭلىدە قانداقتۇر بىرنەرسە، باشقا بىر ئوي كۆلەڭگە تاشلاپ تۇراتتى. نېمىدىندۇر ئەنسىرىگەندەك قىلاتتى. ئۇ، چېلىشىش سورۇنىنىڭ ئەتراپىدا سانجاق-سانجاق بولۇپ ئولتۇرۇشقان، ئۆرە تۇرۇشقان كىشىلەرگە نەزەر سېلىپ چىقتى. بانكا خىزمەتچىلىرى ۋە ھېلىقى مىلتىق ئېسىۋالغان يۇمۇق كۆز دىرېكتور كۆرۈنمەيتتى. «ئۇلار راستتىنلا تاماشا كۆرگىلى چىققان بولسا، نېمىشقا شۇنچە قىزىپ كەتكەن چېلىشىش مەيدانىغا كەلمەيدۇ؟» دەپ ئويلىدى راھمان. ئۇ، كۆزلىرىنى ئەجدىھا بىلەن لەھەڭدەك ئېلىشىۋاتقان ئىككى پەھلىۋاندىن يۆتكەپ ئوتەرەپتىكى ئوقەتچىلەر ياققا قارىدى. يۇمۇق كۆز دىرېكتور ۋە بانكا خىزمەتچىلىرى ئۈيەردىمۇ كۆرۈنمەيتتى. نەگە كەتكەندۇ؟ قۇياش پەسلەپ، «گازۇن» نىڭ نېرىسىدىكى «چاكەش» نىڭ ئېگىز دەرەخلىرى ئارىسىدىن ئاخىرقى نۇرلىرىنى «شەمس تەبرىزىم» گە چېچىۋاتاتتى. راھماننىڭ ئوقەتچى - ھۆپىگەرلەر ئۇستىدىن يۆتكەلگەن كۆزلىرى كۆردىكى، ئۇلار يەنە ئاق ياغلىققا ئورالغان ئايالالار ھەلقە-سۆھبەت قىلىۋاتقان يەرگە بېرىۋاپتۇ. ئۇلار ئۇ يەردە نېمىش قىلىدىغاندۇ؟

چېلىشىش مەيدانىدا قىقاس-چۇقان كۆتۈرۈلدى. راھماننىڭ كۆزلىرى دەرھال سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يۆتكەلدى. ئەشۇ يەردە، ئاستىدا پاسەك پەھلىۋان، ئۇستىدە ھەسەن كىچىك ياتاتتى. ياش قېرىنى يېقىتىپتۇ، دەپ ئويلاپ ئۇلگۈردى راھمان. دېمەك، يەنە بىر مەيدان ئېلىشىدۇ. راھماننىڭ كۆزلىرى يەنە ئايالالارنىڭ ھەلقە-سۆھبەت سورۇنى ۋە بانكا خىزمەتچىلىرى ئۇستىگە يۆتكەلدى. ئەمدى ئۇياقتا پاتپاراقچىلىق كۆتۈرۈلگەنىدى. ئايالالار قېچىشۇاتاتتى. ھاياسىزلاردىن بىرقانچىسى ئايالالارنىڭ چۇمبەل-ياغلىقلىرىنى قايرىپ يۈرەتتى. يۇمۇق كۆزدىرېكتورتېخى كۆتۈرۈۋالغان مىلتىقىنىڭ ئۇچىغا كىمنىڭدۇر ياغلىقىنى ئىلىۋېلىپ، خۇددى بايراق ئوينىتقاندەك لەپىلدىتىپ يۈرەتتى. راھمان نېمە ئىش بولغانلىقىنى چۈشەندى. غەزەپتىن تىترەپ كەتتى: «ھۇ ئېپلاسلار، ئانىلىرىمىزغا، ھەدە-سىڭىللىرىمىزغا چېقىلىشىپتۇ-دە. ئۇلارنىڭ غۇرۇرىنى ئاياغ ئاستى قىلىشىپتۇ-دە، ھاياسىز ھايۋانلار...» غەزەپلەنگەن راھمان چېلىشىش كۆرۈۋاتقان ئاغىنىلىرىغا قاراپ ۋارقىرىدى.

- ھوي، ئۇياققا قارامالار، ئايالالار ھەلقە-سۆھبەت قىلىۋاتقان يەرگە. ئاۋۇ ئېپلاسلار ئانىلىرىمىز-نىڭ، ھەدە - سىڭىللىرىمىزنىڭ ياغلىق-چۇمبەل-لىرىنى ئېچىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ غۇرۇرىنى ئاياغ ئاستى قىلىۋاتىدۇ. بىزدىكى ۋىجدان نەگە كەتتى؟ ھەدە-سىڭىللىرىمىزنىمۇ قوغدىيالمىغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالدۇقمۇ؟ ئارىمىزدا بىرەر ئوغۇلبالا يوقمۇ؟

ھەممىنىڭ كۆزلىرى ئەشۇ پاتپاراقچىلىق چىققان تەرەپكە يۆتكەلدى. ئەشۇ بىر دەقىقە ئىچىدە ئۇلارمۇ نېمە ئىش يۈزبەرگەنلىكىنى چۈشەندى. قولتۇق تايىقىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان راھمانغا ئەگىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. راھماننىڭ ئەلپازىدىن قارىغاندا، ئۆزى ئاقساقلاپ بېرىپ ئەشۇ مۆتتەھەملەرنىڭ ھاياسىز قىلىقلىرىنى توسۇدىغاندەك قىلاتتى. ئەمما ئۇ ئاقساقلاپ بولغۇچە باشقا بىر پىدائىي ئوتتۇرىغا چىقتى.

- مەن بېرىپ بۇ مۆتتەھەملەرنى توساي، ئانىلىرىمىزنى بوزەك قىلسا قاراپ تۇرۇمىزمۇ؟ - دېدى بىر ياش يىگىت ۋە دۆڭ ئۈستىدىن ئۇچقاندەك يۈگرۈپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇ، چېلىشىش يېڭى باشلانغاندىلا مۆشۇ بىر توپ ئاغىنىلەرنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغان، «سانايى نەفىسە» دە چالىدىغان سۇلايمان چورۇق دېگەن يىگىت ئىدى.

ئاغىنىلەر توختاپ قېلىشتى. چېلىشىشنى مەيدانىدا پاسەك پەھلىۋان بىلەن ھەسەن كىچىك قايتا بەل تۇتۇشقان، يىراقتا سوپى-ئىشانلار ھەلقە-سۆھبەتنى باشلىۋەتكەن، قايسىدۇر بىر ھاپىز ئېيتقان قۇلخوجا ئەھمەدنىڭ مۇڭلۇق ھۆكمىتى ياڭرايتتى:

سەن ئەزىز ئەتكەن قولۇڭنى ھېچ كىشى خار ئەيلىمەس،
سەن ئەگەر خار ئەيلىسەڭ، ھەرىيەرگە بارسا خاردۇر.

ھەممە كىشى ئويۇن ۋە سۆھبەت-ساما ھەلەكچىلىكىدە ئانىلار ۋە ھەدە-سىڭىللار ئۇچرىغان پاجىئەدىن خەۋەرسىز ئىدى. راھمان غەپلەتكە پاتقان ئالامانغا قاراپ بېشىنى چايقىدى. «ئانىلار ۋە ھەدە-سىڭىللارنىڭ ياغلىق-چۇمبەللىرى ئېچىۋېتىلىۋاتسا، ئۇلار ھاقارەتلىنىۋاتسا، سېنىڭ ئەسقاتمىغان پەھلىۋانلىقىڭنىڭ نېمە پايدىسى؟ سۆھبەت-سامالىرىڭنىڭ نېمە پايدىسى؟ ھەي نادان خەلق، نادان خەلق، سېنىڭ تىرىك يۈرگۈنۈڭ نېمە ئۈچۈن؟ تىرىك يۈرۈش ئۈچۈنلا ياشاش كېرەكمۇ؟ تىرىك يۈرۈش دېگەنلىك شان-شۆھرەتنى، نومۇس-غۇرۇرنى، ئىززەت-ھۆرمىتىڭنى قوغداش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ ئايالالرىڭ، ئانىلىرىڭ، ئاچا-سىڭىللىرىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتسا، ئۇلارنىڭ پاك-غۇبارسىز، نومۇسچان چېھرىلىرى ئېچىۋېتىلىۋاتسا، سەندە يەنە نېمە ئىززەت-ھۆرمەت قالسۇن؟ شان-شۆھرىتىڭ، ئىززەت-غۇرۇرۇڭ نەلەردە قالدى؟» راھماننىڭ مېڭىسىدە چاقماقلار چېقىلاتتى، غەزەپ ئۈچقۇندايتتى، ئەپسۇس-نادامەت گۈلخانبولاتتى...

بۇ چاغدا چاڭچى سۇلايمان چورۇق ئاياللاچان ئاياللار ھەلقە - سۆھبەت قۇرغان يەرگە يېتىپ بارغان بولۇپ، ھېلىقى مۇتتەھەملەرنى سۈرۈپ يۈرەتتى. راھمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى پاسىك پەھلىۋان بىلەن ھەسەن كىچىكنىڭ ئاخىرقى ئېلىشىشلىرىنى تامامەن ئونتۇغان، كۆزلىرى سۇلايمان چورۇقنىڭ كەينىدىن تىكىلگەنىدى. ئۇ، ئەشۇ ھاياسىز مۇتتەھەملەرنى ئاياللار ئارىسىدىن ھەيدەپمۇ چىقتى. يۈمۇق كۆز دىرېكتور تېخىچە ئاق ياغلىقنى مىلتىقىنىڭ ئۇچىغا ئېلىۋېلىپ، پۈلاڭلىتىپ يۈرەتتى. سۇلايمان چورۇق ئەشۇ ياغلىقنى ئېلىش ئۈچۈن بىر-ئىككى قېتىم سەكرىدى. يۈمۇق كۆزدىرېكتور بولسا ياغلىقنى ئۇيان-بۇيان ئېلىپ قېچىپ ، خۇددى كىچىك بالا بىلەن ئوينىشىۋاتقاندەك ، ئويۇن كۆرسىتىۋاتاتتى. ياغلىقنى ئالالمىغان سۇلايمان چورۇق يۈمۇق كۆز دىرېكتور بىلەن تۇتىشىپ قالدى. نېمىلەرنىدۇر دېيىشتى. ئۇلار تالاش-تارتىش قىلىۋاتقاندا، يۈمۇق كۆز دىرېكتورنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن بىرسى ئارقىدىن كېلىپ، راسا غۇلاچلاپ مۇشت ئاتتى. تۇيۇقسىز تەككەن زەربە بىلەن سۇلايمان چورۇق يەرگە يېقىلدى. يۈمۇق كۆزدىرېكتور ۋە ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرى سۇلايمان چورۇقنى دەسسەپ-چەيلەپ-كە باشلىدى. ئىش كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە بولغان پەيتتە يۈز بەردى. ئەشۇ پەيتتە راھمان ھەممىنى ئونتۇغانىدى. ئۇ بار ئاۋازى بىلەن: «ياردەم!» دەپ ۋارقىرىدى-دە، دۆڭ ئۇستىدىن ئۆزىنى ئېتىپ پەسكە قاراپ چۈشۈپ كەتتى. قولتۇق تايىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالغانىدى. ئۇنىڭ قىياپىتى بەئەينى تاغ ئۇستىدىن تاغ باغرىغا قاراپ ئاتاكىغا ئۆتكەن جەسۇر جەڭچىگە ئوخشايتتى. ئىمىن ئىسلام بىلەن يۈسۈپ سەئىدىي ئاقساق ئاغىنىسىنىڭ ساق ئادەمدەك يۈگرۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا قاراپ بىر دەقىقە ھاڭۋاقتى-دە، ئۇلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. ئۇنىمۇ مېتىرغا يۈگرۈش چېمپىيونى ھوشۇر ئەيسا بولسا، ئاللىقاچان راھماننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. چېلىشىش مەيدانىدا ئويۇن كۆرۈۋاتقان ئالامان راھماننىڭ «ياردەم!» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئارقىغا بۇرۇلغانىدى. يىگىتلەرنىڭ يۈگرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارمۇ ئەگەشتى. پاسىك پەھلىۋان بىلەن ھەسەن كىچىك بەل تۇتۇشقان پېتى چاڭ-توزان ئارىسىدا قالدى. . .

راھمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى يېتىپ كەلگەندە، يۈمۇق كۆز دىرېكتور ۋە ئۇنىڭ يالاقچىلىرى سۇلايمان چورۇقنى ئۇرۇپ، تېپىپ، سۆرەپ-تارتىپ، ھۆپىگەرلەرنىڭ كاۋابدىنى يېنىغا سۆرەپ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى يالقۇنلاپ ئوت كۆيۈۋاتقان كاۋابدانغا تىقىشقا تىرىشىۋاتاتتى. يۈمۇق كۆز دىرېكتور مىلتىقىنى پۈلاڭلىتىپ: «ئۇر، ئۇر، ئۇر!» دەپ توختىماي ۋارقىرايتتى. راھماننىڭ غەزىپى پەلەككە يەتكەنىدى:

- ھەي، كۆرسقا كەلگەن مۇئەللىملەر، يوقمۇ سىلەر؟ ئۇر ئاۋۇ ھايۋاننى، ئۆلۈپ قالسا مەن ئىگە!

- دەپ ۋارقىرىدى راھمان شۇ ئەتراپتا نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قاراپ تۇرغان مۇئەللىملەرگە. ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى غەزەپ ۋە ھاياجان تەسىر قىلغاچقىمىكىن، ئېچىنىپ - تېڭىرقاپ تۇرغان مۇئەللىملەر بىردىنلا يۈمۇق كۆز دىرېكتور ۋە ئۇنىڭ يالاقچىلىرىغا تاشلاندى. سۇلايمان چورۇقنى قۇنتۇز ۋۇشقا كىرىشتى. بۇ چاغدا ئەتراپتىكى جامائەت ۋە چېلىشىشنىڭ مەيدانىدىكى ئالامانمۇ بېسىپ كەلگەنىدى. ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرگەن يۈمۇق كۆز دىرېكتور مىلتىقىنىڭ زاتۇرىنى تارتىپ شالاقلىتىپ ئوق قاچىلىدى. ئۇنىڭ ئەلپازىدىن ئوق چىقىرىشتىن يانمايدىغان ياۋۇزلۇق بۇخسۇپ تۇراتتى. بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك ئىدى. راھمان ھاسسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ بېشىغا كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالدى. يۈمۇق كۆز چىرقىراشقا ئۇلگۈرمەيلا گۈپپىدە - خۇددى ئۆرۈلۈپ كەتكەن تاغاردەك يىقىلدى. بۇ چاغدا ئالامان يۈمۇق كۆزنىڭ يالاقچىلىرىنى ئۇرۇپ-چەيلەشكە باشلىغانىدى. كىمدۇر بىرلىرى ۋايجانلاپ ۋارقىرايتتى. ئەتراپتا توپا-توزان ئۇچاتتى. راھمان بولسا توختىماي: «ئۇر، ئۇر!» دەپ ۋارقىراپ تۇراتتى. ئىش ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. ھەش-پەش دېگۈچە ئاياللارنىڭ ياغلىق-چۈمبەللىرىنى قايرىپ ھاياسىزلىق قىلغان، سۇلايمان چورۇقنى ئۇرۇپ مۇتتەھەملەك قىلغان ئەشۇ نوچىلار ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىلدى، توپا-تۇپراققا ئارىلاشتۇرۇۋېتىلدى. ۋايجانلاپ توۋلاشمۇ توختاپ قالغان، قارىغاندا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھۇشىدىن كەتكەندەك قىلاتتى. گۈگۈم پەردىسى ئوبدانلا قېلىنلىغان، ھېچكىم ھېچكىمنى تونۇيالمايتتى. راھمان بولسا تېخىچە: «ئۇر! ئۇر!» دەپ ۋارقىراپ تۇراتتى. لېكىن ئۇرۇش توختىغان، كىشىلەر ئەمدى ئۆلۈك يولۇاسنى دۇمبالاۋېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، دېگەن يەرگە كەلگەنىدى. كىمدۇر بىرسى ئەشۇ غالچىلاردىن بىرەرىنىڭ نەپسىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەن بولسا كېرەك، قاراڭغۇلۇقتىن: «ئۆلۈپتۇ» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. كىشىلەر پىچىرلاشتى. ئارقىدىنلا قايسىدۇر بىر ئىشان: «ئادەم ئۆلدى، قېچىڭلار!» دەپ ۋارقىرىدى. ئالامان تەرەپ-تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. ھەش-پەش دېگۈچە ھېچكىم قالمىدى. «شەمس تەبرىزىم» ۋە ئۇنىڭ ئۆتكۈزۈشكە كەلگەن ئاۋام خەلق ۋە ئاياللارمۇ كېتىشكە باشلىغانىدى. ئۇلار بىرەر تۆھمەتكە قېلىشتىن ئەنسىرەپ ئۇنەكنى «ئالتۇن» دا ياكى «ھەزسۇلتان» دا داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن كېتىۋاتاتتى. «جەڭ مەيدانى» دا راھمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرىلا قالدى. ئەمدى نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ئىمىن ئىسلام ئېغىز ئاچتى:

- يۈرۈڭلار، ھىزمۇ كېتەيلى، قارىغاندا خېلى چوڭ ئىش ئېرىلغاندەك قىلىدۇ. بۇنىڭغا قانداق جاۋاب بېرىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشىمىز كېرەك.

. .

- ھەممىگە ئۆزۈم ئىگە! - دەپ ۋارقىرىدى راھمان بىردىنلا، - سىلەر كېتىۋېرىڭلار. مەن مۇشۇ

يەردە قىلىپ، ھېلىلا يېتىپ كېلىدىغان ساقچىلارغا ئۆزۈم جاۋاب بېرىمەن.

- بۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئىشنى تېرىغان بىز ئەمەس، - سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ئىمىن ئىسلام، - ئىشنى ئەشۇلار تېرىدى. كىم ئۇلارنى خوتۇن-قىزلىرىمىزنىڭ چۈمبەل-ياغلىقلىرىنى ئېچىپ، پوخۇرلۇق قىلسۇن دەپتۇ؟ سۇلايمانغا مۇشت ئاتسۇن، ئۇنى ئۇرۇپ-چەيلىسۇن دەپتۇ؟ ھەممە ئىشقا ئەشۇ يۇمۇق كۆز دىرېكتور جاۋاب بېرىشى كېرەك. ئەمما بىزمۇ بوش ياتساق بولمايدۇ. تېگىشلىك ئادەملەرنى ئىزدەپ، ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈشىمىز لازىم. . .

ئاغىنىلەر ئۇ بىرنى دەپ، بۇ ئىككىنى دەپ، ئاخىرى راھماننى بۇ يەردىن كېتىشكە قايىل قىلدى. ئۇلار شەھەر تەرەپكە يول ئالدى. راھمان قولتۇق تايىقىنى دولىسىغا قويۇپ، خۇددى مەشكە دەسسەۋاتقاندەك راۋۇرۇس كېتىپ باراتتى.

- راھمان، پۇتۇڭغا قارا! - دېدى ھوشۇر ئەيسا نېمىنىدۇر ئېسىگە ئېلىپ.

راھمان توختىدى. ئۇچ ئايدىن بېرى باسماس بوپقالغان ئوڭ پۇتىنى كۆتۈرۈپ، يەرگە قويۇپ باقتى، قاتتىق دەسسەپ كۆردى، قىلچە ئاغرىق يوق، پۇتۇنلەي ساقىيىپ كەتكەنىدى. راھمان ھەيرانلىققا چۆمدى. ئەمدى بۇ نېمە كارامەت؟ راستتىنلا كارامەت يۈزبەرگەنىدى.

- بۇنداق ئۇرۇش بۇرۇنلا يۈز بەرگەن بولسا، خېلى بۇرۇنلا ساقىيىپ كېتەرئىكەنمەن، ھەي ئىستەي. . . - دېدى راھمان كۈلۈمسىرەپ. تولۇنئاي سېپىلنىڭ ئۈستىگە چىققان، ئەتراپ كۈمۈش نۇرلارغا چۆمۈلگەنىدى. راھماننىڭ چىشلىرى پارقىراپ كۆرۈندى. ئاغىنىلەر دۆڭ ئۈستىدە توختاپ ئارقىلىرىغا بۇرۇلۇپ قاراشتى. ئاي نۇرىدا يۇمۇق كۆز دىرېكتور ۋە ئۇنىڭ يالاقچىلىرى توپا-تۇپراققا مىلىنىپ مەلەخ-مەلەخ يېتىشاتتى.

مانا بۇ ئەشۇ 1947-يىلى يازدا يۈز بەرگەن مەشھۇر «شەمس تەبرىزىم مازىرى» دىكى ماجرا ئىدى.

* * *

راستتىنلا چوڭ ئىش تېرىلغاندەك، ئەتىسى ئەتىگەندىلا يامۇلدىكىلەر تاراقلاپ كەتتى. ھەرقايسى ئىدارە-ئورگان باشلىقلىرىغا، خوتەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىرىغا جىددىي يىغىلىش ئۇقتۇرۇشى تارقىتىلدى. ئۇقتۇرۇش تارقاتقۇچىلار خۇددى دۇشمەن سېپىل دەرۋازىسىغا بېسىپ كىرگەندەك، جىددىي، ئالدىراش ۋە ھۇدۇققان ھالدا يۈگرۈشەتتى. ھەتتا سېپىل ئىچىدىكى 8-پولكمۇ كوچىغا پاترول چىقاردى. بەش ئەسكەر بىر گۇرۇپپا بولغان پاترول ئەترەتلىرى ھازىرلا ئوق چىقىرىدىغاندەك مىلتىق-ئاپتوماتلىرىنى چىڭ تۇتۇپ «تۆمۈر دەرۋازا» بىلەن «گورجان دەرۋازىسى» ئارىلىقىدا چارلاپ يۈرەتتى.

ئىمىن ئىسلام ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋېلىپلا ۋالىي مەھكىمىسىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ، دارىلمۇئەللىمىننىڭ مۇدىرى بولغاچقا، يىغىنغا قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئىگە ئىدى. ئىلگىرىكى مۇدىر، ھازىر ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان بولسىمۇ تېخىچە ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈپ بەرمىگەن سابىق مۇدىر يۈەن گۇمۇ بىللە كەلدى. ئۇلار كۆك خىشتا سېلىنغان ۋالىي مەھكىمە ئىشخانىلىرىنىڭ ئۇزۇن كارىدورىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، نوسلىكا بىلەن كۆتۈرۈپ كېلىپ كارىدوردا ياتقۇزۇپ قويۇلغان يارىدارلارنى كۆردى. ھەممىسىنىڭ قاش-قاپاقلىرى يېرىلغان، باش-كۆزلىرىمۇ ئامۇت تېڭىپ قويغاندەك ئىششىپ چىققانىدى. فورمىلىرى قان ۋە توپىغا مىلەنگەن ، ئىنجىقلاپ-ئىڭرىشىپ ياتاتتى. «ھېچكىم ئۆلمەپتۇ» دەپ ئويلىدى ئىمىن ئىسلام ۋە نېمىدۇر بىرنەرسە كەمدەك ھېس قىلىپ مېڭىشتىن توختىدى. دىققەت بىلەن قارىدى: يارىدارلارنىڭ ئارىسىدا ھېلىقى يۇمۇق كۆز دىرېكتوركۆرۈنمەيتتى. «ئۆلگەنمىدۇ؟ ئۆلگەن بولسا جەسىتى نەدىدۇر؟ ئۆلگەن بولسا ئىش چاتاق. . . » دەپ ئويلىدى ئۇ يەنە. يۈەن‌گۇ ئۇنى مېڭىشقا ئالدىراتتى. ئۇلار يارىدارلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ ۋالىي خې دىڭباڭنىڭ ئىشخانىسى يېنىدىكى مەجلىسخانىغا كىرىشتى. كىرىپلا ئىمىن ئىسلام خاتىرجەم بولدى. ھېلىقى يۇمۇق كۆز دىرېكتورئۇ يەردە باش - كۆزلىرى ئاپئاق بنت بىلەن تېڭىلغان ھالدا ئولتۇراتتى «ئۆلمەپتۇ-دە، كاساپەت. ئۆلمىگەنلا بولسا چوڭ چاتاق چىقىرالمايدۇ. دېگەنبىلەن تاياق يېگىنى خوپ بولدى ئۇنىڭ» دەپ ئويلىدى ئىمىن ئىسلام يەنە.

ھەرقايسى ئىدارە-ئورگانلارنىڭ باشلىقلىرى ئارقىمۇ ئارقا كېلىشكە باشلىدى. ئاخىرىدىراق خوتەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى روزىمۇھەممەت بەگ (نەنشۇسەن) ، مۇئاۋىن ھاكىم ئابدۇقادىر ھەسەن، ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ باشلىقى ئوبۇلقاسىم بەگلەر كەلدى. ئەڭ ئاخىرىدا گومىنداڭنىڭ ۋىلايەتلىك پىرقىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ جاۋجى، شۇجىجاڭ لوزىفاڭ، قورچاق ۋالىي خې دىڭباڭ (نۇر بەگ) ، قورچاق مۇئاۋىن ۋالىي ئەخمەتتوختى ئەلەم، سېپىل ئىچىدىكى 8-پولكنىڭ كوماندىرلىرىدىن لۇ گۇاڭيەن تۇنجاڭ، ۋاڭ فۇ تۇەنجاڭلار مەجلىسخانىغا كىرىپ كەلدى. ئۆتكەن يىلى كۈزدىكى دېموكراتىك سايلامدا خوتەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا سايلانغان، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مۇئاۋىن ھاكىم دەپ تۇرۇۋالغان ئابدۇقادىر ھەسەن ئولتۇرۇپ بولۇپ، ئىمىن ئىسلامغا قاراپ كۆز قىسىپ قويدى. بۇ كۆز قىسىشنىڭ مەنىسىنى پەقەت ئىككىسىلا چۈشىنەتتى. كېچە، «شەمس تەبرىزىم» دىكى ماجرادىن كېيىن راھمان، ئىمىن ئىسلام، يۈسۈپ سەئىدىيلەر مۇشۇ خەلقپەرۋەر ھاكىمنى ئىزدەپ بارغان، «شەمس تەبرىزىم» مازىرىدا بولۇپ ئۆتكەن ماجرانى ئەينەن دوكلات قىلغانىدى. مۇئاۋىن ھاكىم ئابدۇقادىر ھەسەن ئۇلارنىڭ قىزىققانلىق قىلغانلىقىنى، بولۇپمۇ

يارىدارلارنى تاشلاپ قويۇپ قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەنقىد قىلدى. دەرھال ساقچى پونكىت باشلىقى ۋاڭ شىڭزى (ئابابەكرى بەگ) نى چاقىرتىپ، يارىدارلارنى ئەكىلىشكە ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلار ئاخىرىدا بۇ قېتىمقى ماجرانىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاقىۋەتلىرىنى ئۇزاق مۇزاكىرىلەشكەن، ھاكىم بۇ ئىشنى سىياسىي ۋەقە سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى خەلق ئىچىدىكى ئاددىي ماجرا سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدى. ئەمدى مانا قاراڭ، دوتەي يامۇلى تاراقلاپ كەتتى، 8-پولك ئۈركۈپ كەتتى. مەسىلە ئۈستىدىن كىم ھۆكۈم چىقىرىدۇ؟ قارىغاندا، ھۆكۈم چىقىرىش خوتەن ناھىيىسىنىڭ بۇ خەلقپەرۋەر ھاكىمىغا تەگمەيدىغاندەك قىلاتتى.

يىغىن باشلاندى. يىغىننى ۋالىي خې دىڭباڭ (نۇربەگ) باشقۇرۇپ، بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ ئىنتايىن مۇھىم، ئىنتايىن مۇھىم يىغىن ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى ۋە گومىنداڭ پىرقىسى ۋىلايەتلىك بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋاڭ جاۋجىنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. ۋاڭ جاۋجى ئورنىدىن تۇرۇپ، قاش-قاپاقلىرى تۇرۇلگەن، سۈرلۈك، جىددىي ھالدا ئاخبارات ئېلان قىلدى:

- كېچەھەرقايسىڭلار شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان ۋاقتىڭلاردا، كارىۋىتىڭلارنىڭ يېنىدىلا ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ كۆتۈرۈش ۋەقەسى يۈز بەردى. غۇلجىدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئوغرىلىرىنىڭ قول تىقىشى بىلەن بىرتۈركۈم مىللىي مۇناپىقلار پىلانلىق، تەشكىللىك، مەقسەتلىك ھالدا ئالىتوپىلاڭ كۆتۈرۈپ، ۋىلايەتلىك بانكىدىكى سادىق خىزمەتچىلىرىمىزگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى بانكىغا بېسىپ كىرىپ پۇل بۇلاش بولسىمۇ، لېكىن خىزمەتچىلىرىمىزنىڭ ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە بۇلاڭچى ئوغرىلار پۇل بۇلاش مەقسىتىگە يېتەلمىدى... لېكىن ئۇلار ئىنسانپەرۋەرلىككە يات، ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ياۋۇزلۇق بىلەن زەھەرلىك قولىنى بانكا خىزمەتچىلىرىگە ئۇزىتىپ، 13 ئادەمنى ئېغىر يارىدار قىلدى...

ئىدارە - ئورگان باشلىقلىرى ھەيرانلىق بىلەن گۇڭۇلدىشىپ كەتتى. ئىمىن ئىسلاممۇ ھەيران بولدى: «ماۋۇ مەنتىقىنى كۆرۈڭ، توۋا خۇدايىم، ‹شەمس تەبرىزىم مازىرى› دا بانكا ۋە پۇل نېمىش قىلسۇن؟»

ۋاڭ جاۋجى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

- بۇ بىر قېتىملىق نەق ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەقە. بۇ ۋەقە بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، غۇلجىدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئوغرىلىرى تىنچ ياتقىنى يوق. ئۈچ ۋىلايەت ئوغرىلىرى ۋىلايىتىمىزگە سىڭدۈرۈپ كىرگۈزگەن ئاغدۇرمىچى ئىشپىيۇنلار تىنچ ياتقىنى يوق. بىز پىرقە ۋە جاڭ ۋېييۇنجاڭغا بولغان يۈكسەك ساداقەتلىك بۇرچىمىز بىلەن ھۇشيارلىقىمىزنى مىڭ ھەسسىلەپ، ئون مىڭ ھەسسىلەپ ئۆستۈرۈپ، ھەرقانداق ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىشىمىز لازىم. نۆۋەتتىكى جىددىي ۋەزىپىمىز، بۇ قېتىمقى ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى پىلانلىغان، ئۇيۇشتۇرغان، قاتناشقان ئۇنسۇرلارنى تېزدىن ئېنىقلاپ چىقىپ، قانۇن بويىچە جازالاشتىن ئىبارەت...

ۋاڭ جاۋجىنىڭ كېيىنكى سۆزلىرى ئىمىن ئىسلامنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئۇ ئۆز خىياللىرىغا غەرق بوپكەتكەنىدى. «توۋا خۇدايىم، ھوقۇق بولسىلا، نېمە دېسە بولۇۋېرىدىكەن-دە؟ ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ دېگىنى نېمىسى ئۇنىڭ؟ ئايال-مەزلۇمەلەرنىڭ ياغلىق-چۈمبەللىرىنى قايرىپ پوخۇرلۇق قىلغانلار ئەمدى بانكىنى قوغدىغان قەھرىمانلارغا ئايلاندىمۇ؟ ئالدى بىلەن سۇلايمان چورۇققا مۇشت ئېتىپ جىدەل تۇغدۇرغانلار قەھرىمانغا ئايلاندىمۇ؟ ساراڭ بولدىمۇ بۇ ھۆكۈمەت؟ ساراڭ بولمىسا، ئاياللارنىڭ ياغلىق-چۈمبەللىرىنى قايرىپ پوخۇرلۇق قىلىپ، يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلماي، ئۇنى دەپسەندە قىلغانلارنى قەھرىمان دەرمىدى؟ ئۆز خوتۇن-قىزلىرىنى قوغدىغانلارنى توپىلاڭچى دەرمىدى؟ ياق، ئۇلار بىلمەيدۇ ئەمەس، بىلىپ تۇرۇپ تۆھمەت قىلىۋاتىدۇ. كىچىككىنە ماجرانى كۆپتۈرۈپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەقە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ خەلققە زەربە بەرمەكچى. بارلىق ئەكسىيەتچى - مۇستەبىت ھۆكۈمەتلەرنىڭ مەنتىقىسى بۇ. چىرىكلەشكەن، گۇمران بولۇش ئالدىدا تۇرغان زالىملار مۇشۇنداق قىلىدۇ. بۇ خۇددى ئۇششۇك چۈشكەندە سېرىق ھەرىنىڭ غالجىرلاشقىنىدەك ئىش. ئۇچرىغانلا نەرسىنى چىقىۋېلىشقا ئۇرۇنغىنىدەك ئىش... ئەمدى نېمە ئىش بوپكىتەر؟ بەلكىم يۇمۇق كۆز دىرېكتور راھماننى تونۇۋالغاندۇ. سۇلايمان تاياق يەپ يارىدار بولدى. ھاياسىزلارنىڭ ئەدەبسىز قىلىقلىرىنى بېرىپ توسقانمۇ شۇ. بەلكىم ئۇنى: سېنى كىم كۈشكۈرتتى؟ كىم ئارقىدا تۇرۇپ قوماندانلىق قىلدى؟ دەپ سوراقلاپ، قىيىن-قىستاققا ئېلىشار، سۇلايمان بەرداشلىق بېرەلمىسە، راھماننىڭ ئىسمى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بىز بىرقانچىمىزنىڭ ئىسمىمۇ ئاشكارا بولىدۇ. بەلكىم زالىملار زەھەرلىك قولىنى سالار. ياق، نېمىدىن قورققۇلۇق؟ بۇ بىز پەرەز قىلمىغان ئىش ئەمەس. ھەق-ئادالەت يولىدا، خوتۇن-قىزلىرىمىزنىڭ ئىپپەت-نومۇسىنى قوغداش يولىدا تۇرمىگە كىرىپ قالساق، ئەپسۇسلىنىش يوق. بۇنىڭ ئۈچۈن جان پىدا قىلمىساق، يەنە نېمىگە ساقلاپ يۈرەتتۇق بۇ جاننى؟...»

ئىمىن ئىسلام خىيالىدىن ئويغانغان چاغدا ۋاڭ جاۋجىنىڭ سۆزى تۈگەپ، خې دىڭباڭ سۆز ئالغانىدى. ئۇ ھەردائىمقىدەك، ئىگىسىنىڭ سۆزىنى تەكرارلايدىغان تۇتىقۇشقا ئوخشاش. ئاجايىپ ئېسىل يوليورۇق بېرىلگەنلىكىنى، ھەربىر جۈملىسىنىڭ چوڭقۇر مەنالارغا ئىگە ئىكەنلىكىنى، پىرقە ۋە جاڭ ۋېييۇنجاڭغا بولغان يۈكسەك ساداقەت بىلەن چوڭقۇر

ئۆگىنىش لازىملىقىنى تەكىتلەۋاتاتتى. تۇيۇقسىز ئابدۇقادىر ھەسەن ئېگىز، يوغان گەۋدىسىنى لەڭگىدە كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە خي دېڭباڭنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ تاشلىدى. ېىر مۇئاۋىن ھاكىمنىڭ چولاق، كاتتا ۋالىيىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ تاشلىشى گەدەبسىزلىك سانىلىدىغان، ھەتتا گەقىلگە سىغمايدىغان ئىش ئىدى. گەمما شۇ دەقىقىدە ئابدۇقادىر ھەسەننىڭ بۇغداي ئۆڭ چېھرىدە بۆلار ئويلىغاندەك ئىپادە كۆرۈنمەيتتى.

- مېنىڭ ماۋۇ قەھرىمان دىرېكتوردىن سورايدىغان بىر قانچە سوئالىم بار، - دېدى ئابدۇقادىر ھەسەن يۇمۇق كۆز، كاللا - بېشىنى ئاپئاق بىنت بىلەن تېڭىۋالغان دىرېكتورنى كۆرسىتىپ. بۇ چاغدا خي دېڭباڭنىڭ سۆزى توختاپ قالغان، ئۇ، يوغان كۆزلىرىنى ئالايتىپ ئابدۇقادىر ھەسەنگە ھومىيىۋاتاتتى. ئابدۇقادىر ھەسەن پەرۋايى پەلەك ھالدا سوئالنى داۋاملاشتۇردى:

- ھۆرمەتلىك دىرېكتور، ئۆزلىرىنى ياردار بولۇپ، ھۇشسىز ياتقان يەردىن كىم قۇتقۇزدى؟

- ساقچىلار قۇتقۇزۇۋالدى، - دەپ جاۋاب بەردى يۇمۇق كۆز دىرېكتور. ئۇنىڭ ئاۋازى قېلىن داكا-بنتلار ئارىسىدىن تەستە چىققاندەك تولىمۇ پەس ئاڭلاندى.

- ئۆزلىرىنى نەدىن قۇتقۇزۇپ نەگە ئەكەلدى؟

- بۇ، بۇ... - دۇدۇقلىدى يۇمۇق كۆز دىرېكتور.

- ئۆزلىرى ئاخشام «شەمس تەبرىزىم مازىرى» غا تۇنەككە چىققاندا بۇ دىرېكتورنى كۆردىلىمۇ؟ - ئابدۇقادىر ھەسەن تۇيۇقسىز بۇرۇلۇپ، خي دېڭباڭنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان مۇئاۋىن ۋالىي ئەخمەتتوختى ئەلەمدىن سورىدى.

- كۆر... كۆر... كۆردۇم، - دەپ دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى ئەخمەتتوختى ئەلەم. ئۇ خۇددى نېمىدەپ جاۋاب بېرىشىنى بىلەلمەي قالغاندەك مەڭدەپ كەتتى. تونچە يەكتىكىنىڭ ياقىسىنى تارتىپ قويدى.

- ئۆزلىرى كۆرگەندە، بۇ دىرېكتور «شەمس تەبرىزىم» دە نېمە قىلىپ يۈرگەنىكەن؟

- بۇ، بۇ... مەن كۆرگەندە، مىلتىقىنىڭ ئۇچىغا ئايالارنىڭ ئاق ياغلىقىنى ئىلىۋېلىپ، پۇلاڭلىتىپ يۈرگەنىكەن، قىلىقسىز ئىش قىلىۋاتقانىكەن... جاۋاب بەردى ئەخمەتتوختى ئەلەم. خوتەندە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئەلەم بولۇپ ئۆتكەن كاتتا جەمەتنىڭ بۇ ئەڭ ئاخىرقى ئەۋلادى ئەمدى تېخى «يالغان گۈزاھلىق بېرىش گۇناھى كەبىر قاتارغا كىرىدۇ» دېگەن ھەدىس شەرىپىنى ئېسىگە ئالغاندەك قىلاتتى. ئۇ دۇدۇقلىغان پېتى قوشۇپ قويدى، - ماجرانى مۇشۇ ھاياسىزنىڭ ئۆزى تېرىدى. ئەمدى ئۆزى جاۋاب بېرىشى كېرەك...

- خۇدا يولىدا تىنچ تۇنەك بولۇزاتقان يەرگە نېمە سەۋەبتىن مىلتىق كۆتۈرۈپ چىقتىلا؟ - ئابدۇقادىر ھەسەن يەنە يۇمۇق كۆز دىرېكتورغا سوئال قويدى.

- بۇ، بۇ... - دۇدۇقلىدى يۇمۇق كۆز دىرېكتور.

ئابدۇقادىر ھەسەن ۋالىق جاۋجى، خي دېڭباڭلارغا بۇرۇلدى:

- ئۆز قۇلاقلىرى بىلەن ئاڭلاشتىلا. مۇنۇ دىرېكتور ئۆز خىزمەتچىلىرىنى گەگەشتۈرۈپ، قورال كۆتۈرۈپ، تىنچ ئىبادەت بولۇۋاتقان يەرگە چىقىپتۇ. خوتۇن-قىزلار ھەلقە-سۆھبەت قىلىۋاتقان يەرگە بېرىپ ئايالارنىڭ ئارىسىغا ئىككى قېتىم كىرىپ چىقىپتۇ. ئايالارنىڭ ياغلىق - چۈمبەللىرىنى قايرىپ، ھەتتا بېشىدىن ئېلىۋېتىپ، ئىنسان كۆزى كۆرمىگەن ھاياسىزلىقلارنى قىپتۇ. باشقىلار ئۇنداق قىلمىغاچقا، دەپ توسىسا، ئۇلارنى ئۇرۇپتۇ. بېشىنى ئوت كۆيۈۋاتقان كاۋابدانغا تىقىپ چېچىنى ئۆكلەپتۇ. ئاخىرى بۇنداق قىلىقسىزلىقلارغا چىدىمىغان ئالامان ھاياسىزلارنى ئەدەبلەپ قويۇپتۇ. ئەمدى ئويلاپ بېقىشسىلا، گۇناھ كىمدە ئىكەن؟ مېنىڭچە بۇ توپىلاڭمۇ ئەمەس، پەقەت خەلق بىلەن ئۆرپ - ئادەتلەرنى ئاياغ ئاستى قىلغۇچىلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن كىچىككىنە ماجرا...

- راست! - دەپ سۆز قاتتى ئەخمەتتوختى ئەلەم.

- راست! - دەپ دەپ قوشۇلدى ئىمىن ئىسلام.

- جازالاش توغرا كەلسە، يەرلىك خەلقنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، - ماجرا تۇغۇلۇشقا سەۋەب بولغان مۇنۇ دىرېكتورنى جازالاش كېرەك، - سۆزىنى تۇگەتتى ئابدۇقادىر ھەسەن ھاكىم.

يىغىن سورۇنى جىمجىت بوپكەتتى. ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى. ۋالىق جاۋجى، خي دېڭباڭلارمۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالغانىدى. توساتتىن يان تەرەپتە ئولتۇرغان باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سالىق باۋۇسەن ۋارقىرىدى:

- پىرقە باشلىقلىرى، ۋالىيلار قاتناشقان سورۇندا خۇلاسە قىلىشقا سىنىڭ نېمە ھەققىڭ؟

- ۋەقە خوتەن ناھىيىسىدە يۈز بەردى. بىز خوتەن ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىرىدا ۋەقەنى تەكشۈرۈپ، ۋالىيغا دوكلات قىلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار، - جاۋاب بەردى ئابدۇقادىر ھەسەن ۋە يېنىدا ئولتۇرغان نەنشۇسەن (روزىمۇھەممەت بەگ) بىلەن ئوبۇلقاسىم بەگلەرگە قاراپ قويدى.

- شۇنداق، بىزدە تەكشۈرۈپ، دوكلات قىلىش مەجبۇرىيىتى بار، - قوشۇلدى نەن شۇسەن، - بىز كېچىدە ھەممە ئىشنى ئېنىقلاپ چىقتۇق...

سالىق باۋۇسەن چىچاڭشىپ كەتكەنىدى. ئۇ، يۇمۇق كۆز دىرېكتورغا تاپا-مالامەت قىلىشقا باشلىدى:

- مىلتىق ئېلىپ چىققاندىكىن، نېمىشقا ئەشۇ يەردە بىرمۇنچىسىنى ئېتىپ تاشلىمىدىڭ؟ مەن بولغان بولسام، ئۇچرىغانىنىڭ ھەممىسىنى ئېتىپ تاشلايتتىم. ھېلىمۇ تەكشۈرۈپ، تەھقىقلەپ بىر نەچچىسىنى ئېتىش كېرەك...

- ھاي - ھاي، - دەپ قولىنى كۆتۈردى ئابدۇقادىر ھەسەن، - ئۇچرىغانىنى ئېتىۋەرگىلى

قۇشقاچ ئەمەس، ئۇ دېگەن خەلق. سەن ئاۋۋال بىر تال قۇشقاچنى ئېتىپ باقە قېنى؟ سورىغى بار ئالەم بۇ، ئۇچرىغاننى ئېتىۋەرگىلى. خەلق ساڭا نېمە قىلدى؟

- دىرېكتورنى ئۇرۇپتىغۇ ئەنە.

- ئۇ، يەرلىك خەلقنىڭ ئۆرپ-ئادىتىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، ئاياللارغا پوخۇرلۇق قىلىپ يۇرسە، ئۇرماي قانداق قىلاتتى؟ بانكىدىكىلەرنىڭ پۇقرا ئارىسىغا قورال كۆتۈرۈپ چىقىشىغا نېمە ھەققى بار؟ ئېيتە قېنى...

- سەن ئوغرىلارنىڭ شىرىكى...

- ئوغرى دېگەن سەن...

- سەن...

ساڭباۋسەن ئورۇندۇقنى كۆتۈرۈپ قوپتى. ئۇ گويا ئەشۇ ئورۇندۇق بىلەن ئابدۇقادىر ھەسەننىڭ بېشىغا ئۇرۇدىغاندەك قىلاتتى. ئابدۇقادىر ھەسەن تۇگمىسىنى يېشىپ مەيدىسىنى ئاچتى.

- كېلە، يامان بولساڭ...

ئىككەيلەن خۇددى ھازىرلا تۇتىشىپ، ئۇرۇشۇپ كېتىدىغاندەك ھۆرپىيىشتى. ھەممەيلەن جىددىيلەشتى.

- ھاي، بولدى قىلىڭلار، ھاي، بولدى قىلىڭلار، - توسىدى خې دىڭباڭ.

- ئورۇندۇقنى تاشلا! - دەپ ۋارقىرىدى ۋاڭجاۋجى ساڭباۋسەنگە قاراپ، - نېمە قىلىق بۇ؟ ئىككىڭ يىغىن مەيدانىدا ئۇرۇشساڭ، خەلق كوچا-كويلاردا ئۇرۇشماي قالامتى؟ ئەدەب كېرەك، ئەدەب...

ساڭباۋسەن ئورۇندۇقنى تاشلاپ، ئورنىغا ئولتۇردى، ئابدۇقادىر ھەسەنمۇ ئولتۇردى. ئەمما ئۇ پۇشۇلداپ ئېغىر تىناتتى. راستتىنلا ئاچچىقى كەلگەندەك قىلاتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى مۇزاكىرىدە ئۇ خەلقنىڭ ئۆرپ-ئادىتىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، ئاياللارنىڭ ياغلىق-چۈمبەللىرىنى ئېچىپ پوخۇرلۇق قىلىش گۇناھىنى ئۆتكۈزگەن يۇمۇق كۆز دىرېكتورنى جازالاش كېرەك دېگەن پىكىرىدە باشتىن ئاخىر چىڭ تۇرالمىدى. يىغىننىڭ ئاخىرى سۈلھى-سالاغا ئايلاندى. ۋەقەنىڭ خاراكتېرىنى «خەلق ئىچىدىكى ئادەتتىكى ماجرا» دەپ قارار قوبۇل قىلىندى. لېكىن ۋاڭ جاۋجى، لوزىفاڭ، خې دىڭباڭ ۋە سېپىل ئىچىدىكى 8-پولكنىڭ كوماندىرلىرىنىڭ ئەلپازى يەنىلا يامان ئىدى. ئۇلار مۇشۇ ۋەقەنى باھانە قىلىپ خەلقنى باستۇرۇش، ياشلارنى كەڭ كۆلەمدە قولغا ئېلىش مەقسىتىگە يېتەلمىگەنلىكىدىن ئۆز گۆشىنى ئۆزى يىگۈدەك ھالغا كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ئىلاجىسىز يول قويۇشىمۇ كېيىنكى قەبىھلىكى ئۈچۈن يول ھازىرلاشتەك قىلاتتى. بۇنى ئابدۇقادىر ھەسەنمۇ، ئىمىن ئىسلاممۇ ئېنىق ھېس قىلدى.

يىغىن ئۇزۇن داۋاملاشمايلا تارقىدى. چۈش-پېشىنگە يەتمەيلا يىغىندا دېيىلگەن گەپلەر، بولغان ئىشلار، قوبۇل قىلىنغان قارار قەدىمىي شەھەر رەستىلىرىگە پۇر بولغانىدى. ئاخشام «شەمس تەبرىزىم» دىكى ماجراغا ئىشتىراك ئەتكەنلەر، ياشلار، كۇرسقا يىغىلغان مۇئەللىملەر خۇددى ئاپرېلدا ئەھمەتجان قاسىمىي، جاڭ جىژجۇڭلار تەكشۈرۈپ كەلگەندە «دېموكراتىك سايلام نەتىجىسىنى كۈچكە ئىگە قىلىمىز» دەپ غەلىبە قىلغان چاغدىكىدەك خۇشھال بولۇشۇپ كەتكەنىدى. راھمان، ئىمىن ئىسلام، يۇسۇپ سەئىدىي، ئەمەت غوپۇرىي، ھوشۇر ئەيسالارمۇ خۇشھال بولۇشتى. ئاغىنىلەر يەنە راھماننىڭ ئۆيىگە جەم بولۇشۇپ، ئىمىن ئىسلامنىڭ يىغىندا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار، گەپلەر توغرىسىدىكى يەتكۈزمىلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇزاق پاراڭلاشتى. راھماننىڭ ئاخشام «شەمس تەبرىزىم» دە خۇددى جەڭگاھتىكى كوماندىردەك: «ئۇر! ئۇر!» دەپ ۋارقىرىغانلىرىنى دوراشتى. ئۇنىڭ باسماس پۇتىنىڭ تۇيۇقسىز ساقىيىپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولۇشتى. كەچكە يېقىن ئۇلار مۇئاۋىن ھاكىمنىڭ ئۆيىگە يۆتكىلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە تاشكەنتتە ئوقۇپ ماركسىزملىق تەربىيە ئېلىپ كەلگەن مۇشۇ خەلقپەرۋەر يىگىتكە بولغان قايىللىقمۇ، ئۇنى ھاكىملىققا سايلاپ خاتالاشمىغانلىقلىرىغا بولغان ئىپتىخارلىقمۇ بار ئىدى. لېكىن ئابدۇقادىر ھەسەن ئۇلارنى خېلىلا جىددىي ئەلپازدا كۈتۈۋالدى. ئىچكى ئەھۋاللاردىن خەۋەردار قىلدى. ئۇرۇمچىدە جاڭ جىژجۇڭ كېتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مەسئۇت سەبرىي رەئىس بولغان، «11 بېتىم» بۇزۇلۇشقا يۇزلەنگەنىدى. بۇنداق ئەھۋالدا گومىنداڭ ۋە 8-پولكنى ئىلغار ياشلارغا زەھەرلىك قولىنى ئۇزاتمايدۇ، دەپ قاراش گۆدەكلىك بولاتتى. ھاكىم ئابدۇقادىر ھەسەن ياشلارنى قايىل قىلىپ، ئىمىن ئىسلامنى بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىكىلەرگە خوتەن ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە بېرىشقا، يۇسۇپ سەئىدىينى قەشقەرگە كېتىشكە، ھوشۇر ئەيسانى كېرىيىگە بېرىپ پاناھلىنىپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى. پەقەت راھماننىلا قايىل قىلالمىدى. «كىچىككىنە ئىش قىلغىنىمغا قورقۇپ ئەل-يۇرتنى تاشلاپ كېتەمدىمەن؟ بېشىمغا ھەرنە بالا كەلسە مۇشۇ يەردە كۆرىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى بۇ جاھىل قاراقاشلىق. ھاكىم بۇنىڭ قورقۇش ياكى قېچىش ئەمەسلىكىنى، ۋاقىتلىق چېكىنىش - پەيت كۈتۈش ئىكەنلىكىنى قانچە-قانچە چۈشەندۈرسىمۇ ئۇنىمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ خوتەندە قالىدىغان بولدى. شۇ كۈنى ئەمەت غوپۇرىي شاھمۇھەممەتخاننىڭ قوشاقلىرىنى يېزىۋېلىش بىلەن قېلىپ، جېدەل-ماجراغا داخىل بولالمىغاچقا، ئۇ بىرەر يەرگە كەتمەي تۇرسىمۇ بولاتتى. خوشلىشىدىغان چاغدا، ھاكىم ئابدۇقادىر ھەسەن كېتىپ تۇرۇشقا قايىل قىلغان ئۈچ كىشىگە يول راسخوتى يوللۇق تۇتتى ۋە تېزدىن مېڭىشقا ئۈندىدى. راھمانغا ھۇشيار بولۇشنى ئەسكەرتىپ، خوتەندىكى داڭلىق مۇشتلاشچى يىگىتلەردىن ئەبەيدۇللا چەرخى بىلەن رېشىت يوغانباشنى كېچىلىرى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىۋېلىشنى تاپىلىدى. دەرۋازا ئالدىغا چىققاندا راھمان ئېغىز

ئاچتى:

- ئۆزلىرىچۇ ھاكىم؟ بىزلەرغۇ كېتىپ تۇرۇدىكەنمىز، ئۆزلىرى قانداق قىلىلا؟

- مەن ئىلاجىسىز، پۇتۇم مەنسەپكە باغلىنىپ قالدى، كېتەي دەپمۇ كېتەلمەيمەن، ساڭا ئوخشاشلا خوتەندە قېلىپ، بېشىمغا كەلگەننى كۆرىمەن، - دېدى ئابدۇقادىر ھەسەن ھاكىم.

دوستلار ئاق يول، ئامانلىق تىلىشىپ خوشلاشتى.

ئابدۇقادىر ھەسەننىڭ ئەنسىرىشى ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. ئۇ، كۆز ئالدىدىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ يىراقنى كۆرەلىگەنىدى. راست دېگەندەكلا «شەمس تەبرىزىم» دىكى بارائەتتە ماجرا بولۇپ يىگىرمە نەچچە كۈن ئۆتمەي، 17-ئىيۇل دۈشەنبە سەھەردە، مۇسۇلمانلار ئۇلۇغ رامزان ئۈچۈن زوھۇرلۇق يەۋاتقاندا، ۋەھشىي، ئىستىبدات گومىنداڭچىلار خوتەندىكى ئىلغار ياشلار ۋە باشقا تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەرگە زەھەرلىك قولىنى ئۇزاتتى. بىر كۈن ئىچىدىلا ۋىلايەت بويىچە 400 ئادەمنى تۇت-تۇت قىلدى. تۇتقۇنلار ئىچىدە ھاكىم ئابدۇقادىر ھەسەن بىلەن پىرقە تەرجىمانى راھمان، شائىر جاپپار ئەمەت بىلەن تارىخچى رەجەپ يۈسۈپ، ھوشۇر نىياز مۇپتى، ئابدۇنەبىي قارىيھاجىم بىلەن قۇرباننىياز ھاجىم ئورۇس قاتارلىق دىنىي زاتلارمۇ بار ئىدى. ماھىر ئىسكىرىپكىچى، ئونمىڭ مېتىرغا يۈگرۈش چېمپىيونى، ئەمدىلا 24 ياشقا كىرگەن بەرنا يىگىت ھوشۇر ئەيسا كېرىيىدە تۇتۇلۇپ، خوتەنگە ھەيدەپ كېلىش جەريانىدا يولدا ئېتىپ تاشلاندى. ئىككى تىلدا راۋان سۆزلىيەلەيدىغان ماھىر خەتتات، تىرىشچان مائارىپچى ئىمىن ئىسلامنى يەكەندە جۇفاڭگاڭ بىلەن پاسار بەگنىڭ جاللاتلىرى ئۆلتۈرۈپ، يەكەن سېپىلىنىڭ ئاستىغا كۆمۈۋەتتى. ياش شائىر ئەمەت غوپۇرىي ئادالەتسىزلىككە چىدىماي دورا يەپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. گۈزەل قەدىمىي شەھەرگە زۇلمەتنىڭ قاراقۇشى قاراقاناتلىرى بىلەن قارا كۆلەڭگە چۈشۈردى. يۇرۇڭقاش بىلەن قاراقاشتا قان ۋە زەرداپ ئۆركەشلەپ ئاقتى. گويا بۇيەردە قىيامەت قايىم بولۇۋاتقاندەك بولدى...

ھېكايە تۈگىدى. ئەمما بىزگە ئەشۇ قېتىمقى «شەمس تەبرىزىم» ماجراسىنىڭ قەھرىمان - پېرسۇناژلىرى بولمىش راھمان بىلەن ئابدۇقادىر ھەسەننىڭ 1949-يىلى كومپارتىيە ھاكىمىيەت ئىگىلىگەندىن كېيىن، تۈرمە ۋە تەقىپتىن قۇتۇلۇپ، يەنە ئۇزۇن يىللارغىچە ئۈرۈمچى تەرەپتە ياشىغانلىقى، مائارىپ ساھەسىدە ئىشلىگەنلىكى، ئابدۇقادىر ھەسەننىڭ ئالىي مەكتەپلەردە رەھبەرلىك خىزمەتلىرىدە بولغانلىقى مەلۇم. يەنە شۇنداقلا ئەل قىساسى تۇتۇپ ئەشۇقانخور گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئاغدۇرۇلغانلىقى، خوتەن -يەكەنلەردە قان ئىچكەن خي دىڭباڭ، ۋاڭ جاۋجى، جۇپاڭگاڭ، پاسار بەگلەرنىڭ باستۇرۇلغانلىقى ھازىرقى پېشقەدەملەرگە سىر ئەمەس.

2002-يىل 12-ئۆكتەبىر، شەھىرى خوتەن

-ئابلىز خوجامنىياز فوتوسى

ئىزاھلار

①، ②، ③ شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا-كەنتلەر نامى.
④، ⑤، ⑥، ⑦، ⑧ خوتەن شەھىرى ئىچىدىكى قەدىمىي مازارلار.
⑨، ⑩ خوتەن شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر يار - ئېقىن ۋە بىر كەنتنىڭ نامى.
⑪، ⑫ خوتەندىكى داڭلىق سەيلىگاھلار (M1)

بۇ سان 2002 - يىل 20 - نويابىردا تىزىشقا يوللاندى، 2003-يىل 30 - يانۋاردا باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى: قۇربان مامۇت (M1)، رىسالەت مۇھەممەت (M2)، بېكىتكۈچى: قۇربان مامۇت

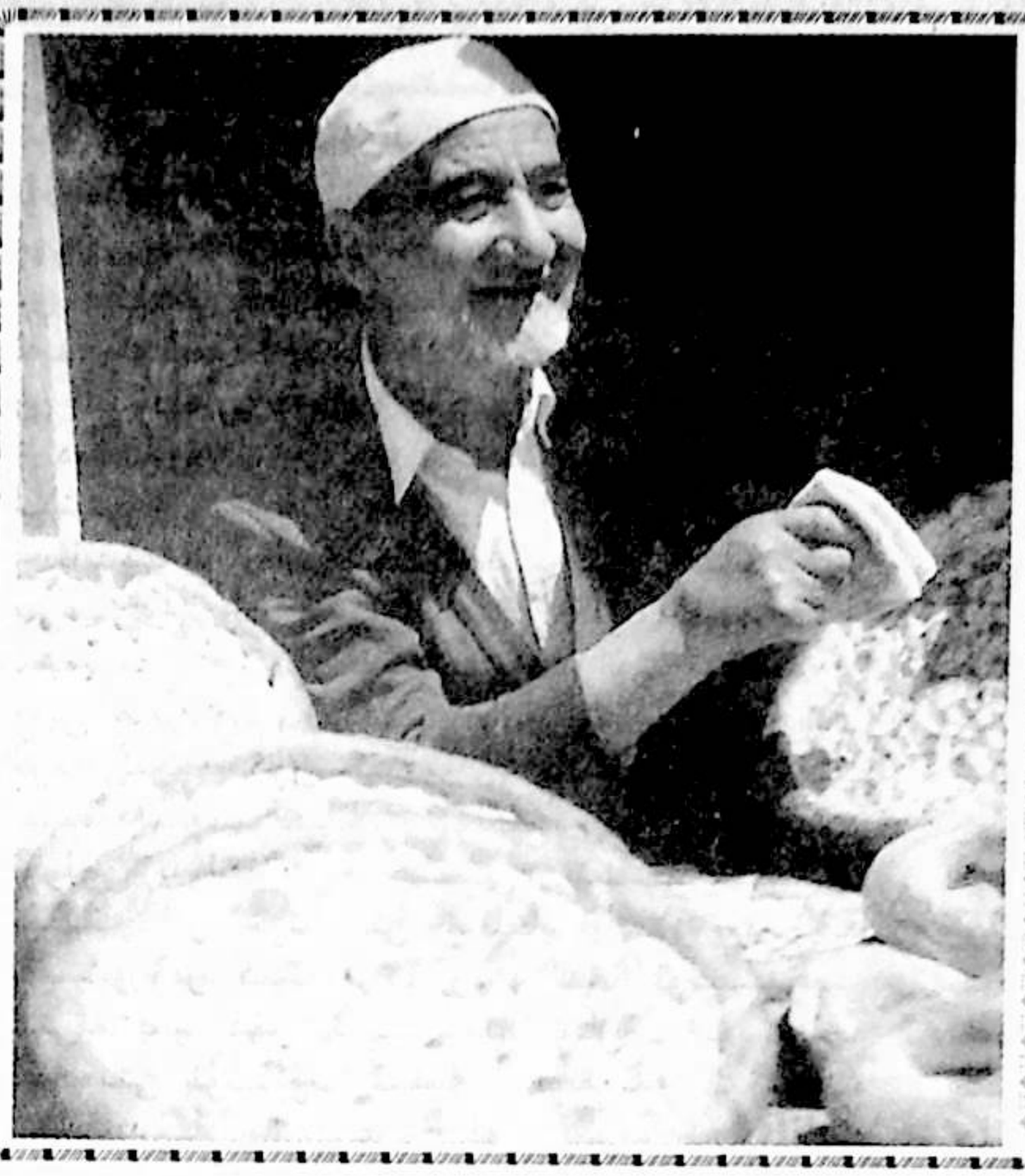

نان

(نەسىر)

خالىدە ئىسرائىل

مەن نانغا ئامراق. ئاچچىق دەملەنگەن چايدىن ئاندا-ساندا ئوتلاپ قويۇپ، مەززىلىك، سىكىشىپ پىشقان ئاق نانىنىڭ ئوتتۇرىسىنى گۇرۇچلىتىپ چاينا پ يېيىش مەن ئۈچۈن ئالەمچە ھۇزۇر. مەن يەنە ئىسسىق گىردىنىڭ قىپقىزىل يۇزىنى سويۇپ يەۋېلىشنى ياخشى كۆرىمەن. كىچىك ۋاقىتلىرىمدا گىردىنىڭ ئۈلىغا ئامراق ئىدىم. ئەتىگەنلىك چايدا يۇمشاق يېرىنى يەپ، ئۈلىنى يانچۇقۇمغا سېلىۋالاتتىم. تەنەپپۇسلاردا ئۈشتۇپ ئاغزىمغا سېلىپ، شورلىرى بىلەن قېتىپ كەمپوت شورىغاندەك شوراپ يەيتتىم.

ھېيت-بايراملاردا ئۆيىمىزگە تۇغقانلىرىمىز - ئاق رومال ئارتقان، ئاق چاچلىق ئاياللار كېلىپ يوغان تونۇرغاساڭزا-بوغۇرساق تىزىدىغان ھارۋا چاقىدەك يوغان ھەمەك نانلارنى، سەل كىچىكرەك ئاق نانلارنى، توم نان، قاتلىما، توقاچلارنى ياقاتتى. تونۇردىن يېڭىلا سويۇلغان نانلارنى ئىككى-ئۈچتىن دەستىلەپ، شامال ئۆتۈشۈدىغان قىلىپ تىزىپ قويۇشاتتى. ئۆينىڭ ھەممىلا يېرى مەززىلىك نان ھىدى بىلەن تولغان شۇنداق كۈنلەردە ئاتا-ئانامنىڭ چىرايىمۇ ئاق نانداەك ئوچۇق، يېقىملىق كۆرۈنەتتى.

نان ھىدى ماڭا ھازىرمۇ ئەشۇ ئاق چاچلىق ئانىلارنى، ئاتا-ئانامنىڭ ياش، ئوچۇق چىرايىنى ئەسلىتىدۇ.

يىلدا بىر-ئىككى قېتىم ئۆيىمىزگە ئاتۇشتىن بىر قارىۋاي تۇغقىنىمىز كېلەتتى، ئۇنى ئابلىز ئاكا دەيتتۇق. كوچا بېشىدا ئۇنىڭ ئېشەك بىلەن كېلىۋاتقىنىنى كۆرسەكلا يۈگرىشىپ بېرىپ ئۇنىڭغا ئېسىلاتتۇق، كەپسىزرەكلىرىمىز بويۇن-باشلىرىغا چىقىپمۇ ئالاتتۇق. تاكى ئۇ ئاپئاق چىشلىرىنى چىقىرىپ كۈلۈپ، ئېشەككە ئارتقان خۇرجۇنىنىڭ ئاغزىنى ئاچمىغىچە ئۇنىڭغا ئارام بەرمەيتتۇق.

ئۇ ئەكەلگەن ھەمەك نان ئۇشتۇلماي، رېزىنكىدەك سوزۇلۇپ تەستە ئۈزۈلەتتى، تەمىمۇ قايماقتەك مەززىلىك بولۇپ، ئادەمنىڭ يېگەنچە يېگۈسى كېلەتتى. خورجۇنىنىڭ يەنە بىر كۆزىدە ئاق قوناق ئۇنىدا يېپىلغان، قارىماققا شۇ چاغلاردا ئانىلارنىڭ كىيىدىغان سوپۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان يۇمىلاق زاغرا نانلار بار ئىدى. ئۇنىڭ سىرتى قارامتۇل قىزىل، ئىچى يۇمشاق، ئاپئاق بولاتتى، ئۇۋۇلۇپ تۇراتتى، تەمى تاتلىق، سۈت پۇرايتتى. ئۇنى قۇرت غاجىغاندەك غاجاپ، تەمىنى تامشىپ يەيتتۇق.

چوڭ بولغانچە بارغان جايلىرىمنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ خىلمۇ خىل نانلارنى كۆردۇم. خوتەننىڭ يېزىلىرىدا دېھقانلارنىڭ سېرىق قوناق ئۇنىغا لازا، شوخلا، پىننە سېلىپ ياققان، ئۆستەڭگە تاشلاپ قويۇپ ئاياغدىن سۈزۈۋېلىپ يۇمشاقان نانلىرىنى تالىشىپ يەيتتۇق. ئەشۇ تەم ھېلىمۇ ئاغزىمدا.

ئۇرۇمچىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغاندىن كېيىن كۇچانىڭ تاۋاردەك نېپىز، يۇمشاق، قات-قات بىجاق نانلىرى، سىكىپ پىشقان، سۈتكە چىلىنىشى بىلەنلا ئۆپكىدەك يۇمشاپ كېتىدىغان تۇرپان نانلىرى داستىخىنىمىزدىن ئۇزۇلمەيدىغان بولدى.

ھەرقېتىم ئۇرۇمچىنىڭ بۇلاقبېشى، دۆڭكۆۋرۈك تەرەپلىرىگە ئۆتۈپ قالسام، ھارۋىلارغا دەستىلەنگەن، سۈلياۋخالتىلارغا قاچىلانغان خىلمۇ خىل نانلارنى زوق بىلەن تاماشا قىلىمەن. ئۇنى ئۇيغۇرلارلا ئەمەس، ھەرمىللەت كىشىلىرىنىڭ تالىشىپ ئەكېتىۋاتقانلىقىغا قاراپ شادلىنىمەن. ئۇنىڭ بېيجىڭ، شاڭخەي، موسكۋا، ئىستانبۇل، ئالما-ئاتا، تاشكەنت، بېشكەكلەردىمۇ، دۇنيانىڭ يەنە نۇرغۇن جايلىرىدىمۇ بازار تېپىۋاتقانلىقىنى كۆيلاپ سۆيۈنىمەن.

نەچچە مىڭ يىللىق قەدىمىي خارابىلاردىن تېپىلغان نانلار نانىنىڭ تارىخىنىڭ نەقەدەر ئۇزۇنلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئۇزاق تارىخ داۋامىدىكى مۇرەككەپ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، دىن، مەدەنىيەت ئۆزگىرىشلىرى ۋە خىلمۇ خىل قىسمەتلەر نانىنىڭ قىممىتىنى، ھاياتىي كۈچىنى يوقىتالمىدى. ئۇ، ئاتىلىرىمىزنىڭ ئەجرى، ئانىلىرىمىزنىڭ ھىممىتى بىلەن ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆتۈپ ئەتىۋارلىنىپ كەلدى. مانا، تارىخ يېڭى بىر ئېراغا كىرىپ كەلگەن، كىشىلەرنىڭ ماددىي تەلىپى ھەسسىلەپ ئېشىپ، ھەممە نەرسىنىڭ قىممىتى قايتا باھالىنىۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە نان يەنە ئۆزقەدرى بىلەن ئەتىۋارلانماقتا.

مەن مەدەنىيەت قارىشى جەھەتتىكى تار مەھكىمىچىلەردىن ئەمەس، ئەمما نانىنى دۇنيادىكى ئەڭ ئېسىل يېمەك، دەپ قارايمەن. ياۋروپالىقلارنىڭ تورت-بولكىلىرى يېيىشلىك، ئەمما نانەڭ سېكىشلىك ئەمەس. ھورنان ئىسسىق چېغىدا قورۇما بىلەن يېيىشكە مۇۋاپىق.

بىر چاغلاردا قايسىبىر ژۇرنالدىن مىسىرلىقلار-نىڭ ئەنئەنىۋى تونۇرىنى كۆرگەنىدىم. ئۇلارنىڭ تونۇرى بىزنىڭ تونۇرغا ئوخشاپ قالمىدىكەن، ئەمما ئۇلار ئوتنى ئىچىگە قالاپ، تونۇر قىزىغاندا نانىنى سىرتىغا يېقىپ پىشۇرۇدىكەن. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ يەر تونۇرىدا پىشۇرغان تاۋا نانلىرىمۇ ناۋايلىرىمىزنىڭ ھارارىتى تاۋلانغان تونۇر ئىچىگە باش تىقىپ، قىزىق شور ئۇستىگە ياققان نانلىرى ئالدىدا چېنىپ قالمىدۇ.

بۇ مېنىڭ قارىغۇلارچە ماختانغىنىم ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇرۇمچىدىكى مەخسۇس چەت ئەللىكلەرنى كۈتۈدىغان ئەڭ ئالىي مېھمانخانىدا ئۇزاق يىل ئىشلىگەن بىر ئاشپەز ئۇستام ئۆز ئاغزى بىلەن بىرنەچچىمىزگە مۇنداق بىر ۋەقەنى سۆزلەپ بەرگەنىدى:

يۇگوسلاۋىيىنىڭ رەئىس جۇمھۇرى، مەرھۇم تېتو1970-يىللاردا جۇڭگوغا زىيارەتكە كەلگىنىدە، ئۇرۇمچىدىكى ئەشۇ مېھمانخانىدا بىر نەچچە كۈن تۇرۇپتۇ. ئۇنى ئۇزىتىش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتتە ئۇ ئەشۇ تاماقلارنى ئەتكەن ئاشپەز بىلەن كۆرۈشۈش ئارزۇسى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇستا چاقىرتىلىپتۇ، تېتو ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، شىرە ئۇستىدىكى تونۇر كاۋىبى، پولۇ، چۆچۈرىدەك تۇگۈلگەن، ئىچىدىكى قىيمىسى كۆرۈنۈپ تۇرۇدىغان پېتىر مانتا، پەرمۇدە، تىتىرەپ تۇرۇدىغان ھور قاتلىمىسى، ئۆپكە، ياغلىق ئۇچەي... قاتارلىقلارنى بىر-بىرلەپ ماختاپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا يۈزىگە كۈنجۈت بىلەن سىيادان سېپىلگەن، سېكىپ پىشقان ئاق نانىنى قولىغا ئېلىپ:

- مانا بۇ ھەممىدىن سېكىشلىك، ھەممىدىن ئېسىل تاۋام ئىكەن، - دەپتۇ...

نان داستىخاننىڭ كۆركى، سەپەردە ھەمراھ. ئۇ قۇرۇق يېيىشكىمۇ، قورۇما بىلەن يېيىشكىمۇ، چايغا، سۈتكە چىلاپ يېيىشكىمۇ، ئىسسىق، يۇمشاق چېغىدا يېيىشكىمۇ، ساقلاپ يېيىشكىمۇ ئەپلىك. ئازراق سۈت بىلەن ماي ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان توقاچنى بىرنەچچە ھەپتىدىن كېيىن چايغا چىلىسېكىزمۇ ھۇپپىدە يۇمشاپ سىزگە ھۇزۇر بەخش ئېتىدۇ.

نان دائىم كۆز ئالدىمىزدا تۇرسا، ئۇنىڭ قەدرىگە يەتمەيمىز، ئەمما ئۇنى بىرنەچچە كۈن كۆرمىسەكلا ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايدىغانلىقىمىزنى ھېس قىلىمىز.

بىر قېتىم، خىزمەت بىلەن ئىچكىرىگە بېرىشىمغا توغرا كەلدى. بېرىپ-كېلىشىم پەقەت ئون كۈنلا بولغان بولسىمۇ، شۇنچىلىك نان سېغىنىدىمكى، سېغىنىشىمنى باسالماي قالدىم. پويىزدا نانىنىڭ گېپى بولۇپ، بىر سەپەردىشىم مەملىكەتكە داڭق چىقارغان ئايال خىروئىن سودىگىرىنىڭ ئىچكىرىدە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىشتىن ئىلگىرى تۇرمە باشقۇرغۇچىلارغا: «قانچىلىك پۇل. دېسەڭلار شۇنچىلىك بېرەي، ماڭا بىر نان ئەكېلىپ بېرسەڭلار» دەپ يېلىنغانلىقىنى سۆزلەپ بېردى. مەن بۇ گەپكە ئىشەندىم. قانچىلىغان كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا، بەختىگە، كۆڭۈل ئارامىغا زامىن بولغان، قانچىلىغان ئەزىزلەرنى خار-زار قىلغان بۇ قارا كۆڭۈل ئايالنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا بىر بۇردا نانغا زار بولۇشى ماڭا بىر ئىلاھىي قىسمەتتەك تۇيۇلدى.

شۇنداق، نان ئۇلۇغ.

ئۇ، مىڭ قولدىن ئۆتۈپ، مىڭ خىل ئارزۇ-ئارمان ۋە ساپ تەر بىلەن يۇغۇرۇلۇپ پىشقان.

ئۇ، ساختا بوياقلاردىن، سۈنئىي كۆپتۈرۈشلەر-دىن خالىي. ئۇ، چىن ۋە تەبىئىي، پاك ۋە ھالال. شۇڭا ئۇ مەڭگۈ يوقالمايدۇ

- تۇرسۇنمۇھەممەت ئوسمان فوتوسى

ئاپتور: ش ئۇ ئا ر يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى (M2)

تاريخ توغرىسىدا سەتىرلەر

ئادىل ئابدۇقادىر

تاريخ سانلىق مەلۇماتلارنىڭ توپى ئەمەس ۋە باكى ئونتۇلغان ئوتمۇشنىڭ ھەسرەتلىك ئەسلىمىسى ئەمەس، بەلكى ئۇ كەلگۈسى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان ئەقلىي يەكۈنلەرنىڭ يالىيانقۇسى. تاريخچىنىڭ ئوز خەلقىگە تەقدىم ئېتىدىغىنى تاريختىن خۇلاسىلانغان ھېكمەت بولغاندىلا، ئۇ ئوز بۇرچىنى ئادا قىلغان بولىدۇ.

- خاتىرەمدىن

تاريخ دېگەن ئاتالغۇ تىلغا ئېلىنسىلا، كىشىلەرنىڭ كوز ئالدىغا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ساقلانمىسى سۈپىتىدە تاريخىي مۇزېيلاردا ساقلىنىۋاتقان ھەرخىل پېتىدىن چۈشكەن يادىكارلىقلار كەلسە، ئېسىگە يەنە قانداقتۇر ئوزلىرى تولوق چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان ئارخېئولوگىيە، ئېكسپېدىتسىيە دېگەنگە ئوخشاش چەت ئەل ئاتالغۇلىرىغا ئۇلىشىپ، ئوزلىرىگە پىششىق بولغان يىلنامىلەر ھەم سەلتەنەت سۈرگەن ھوكۈمدارلارنىڭ تونۇشلوق ئىسمى كېلىدۇ. تاريخي بىلىمى مول كىشىلەر دۇنيا تاريخى ھەم شۇنىڭغا يانداش ھالدا ئوزىنىڭ مىللىي تاريخى ئۈستىدە سېلىشتۇرما مۇلاھىزە ئېلىپ بارسا، تاريختىن ساۋاتسىز كىشى پەقەت بۇگۈننىڭ شۇكرى-قانائىتى بىلەن كۈپايىلىنىدۇ. مانا بۇ كىشىلەردىكى شۇنداقلا بىزدىكى ئەڭ ئاددىي تاريخ قارىشى ھەم تاريخ

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

مېتودىكىسى.

ئىنسانىيەتنىڭ قەدىمكى دەۋرىدە ئۆرە بولۇپ تۇنجى باسقان قەدىمى گەرچە يىراق ئۆتمۈشكە مەنسۇپ مەۋھۇم ئانالىز خۇلاسىسى بولسىمۇ، لېكىن تۇنجى ھېسسىياتنىڭ مۇقەددەسلىكىنى بۇگۈنكى رېئاللىق ئۆزىنىڭ ھېسسىياتى، ئەقلىنى لال قىلغۇچى تەرەققىيات نەتىجىلىرى ئارقىلىق ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئىنسانىيەت بۇگۈنگە قەدەر ئاجايىپ قىسمەتكە، شانلىق ھېكمەتكە تولغان تارىخنى ھېشىدىن ئۆتكۈزدى. شۇ تارىختا مىسىر ئەلئىھرامدىكى مومىيالاردىن تارتىپ، ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ بۇگۈنكى كىرتىك نۇقتىسىدا ياشاۋاتقان بىزلەرگىچە ھەممىزنىڭ بىركىشىلىك ھەسسىمىز بار. تارىخ يارىتىش ھەممىزنىڭ پۇرستى. ئۇلۇغ تارىخ يارىتىش گەرچە ھەمىشە ئاددىي كىشىلەرگە مەنسۇپ بولمىسىمۇ، لېكىن ھەممىز تارىخ يارىتىشنىڭ خۇرۇچى بولالايمىز. بۇ بىر نۇقتىنى تونۇپ يېتىش تولىمۇ زۆرۈر. تارىخ ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈنگە مەنسۇپلۇقى بىلەن مۇقەددەس، ئۆزلۇكسىزلىكى بىلەن قۇدرەتلىك. سەلتەنەتلىك تارىخ كىشىگە پەخىر ئاتا قىلىش بىلەن ئەستە ساقلانسا، قانلىق تارىخ ھەمىشە ئازاب يېشىغا ئايلىنىپ، يۈرەكلەرنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا سىڭىپ كېتىدۇ. ئىنسانلار تۇركۈمىنىڭ ئۆزكەچۈرمىشلىرىدىن خاتىرە قالدۇرۇشنى بىلگەندىن باشلاپ ھازىرغىچىلىك بېشىدىن كەچۈرگەن قىسمەتلىرى ئوخشاش بولماي كەلدى. شۇنداقلا ئۇ ھېلىمۇ يەرشارىنىڭ ئوخشاشمىغان جۇغراپىيىلىك ئورۇنلىرىدا داۋام ئەتمەكتە. ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مىللەت بولۇپ ئايرىلغاندىن كېيىنكى مەنپەئەت توقۇنۇشى ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ مەنبە خاراكتېرلىك ئاساسىنى ياراتتى. يەرشارىنىڭ ئىنسانلار تەرىپىدىن غەرەزلىك ھالدا چېگرا ئارقىلىق بۆلۈنۈشى، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت زىددىيىتىنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈرۈپ، ئەك ئاخىرىدا ئىنسانىنى ئەك ئىلغار قىرغۇچى قوراللارنىڭ ئىجادچىسىغا ئايلاندۇردى. ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىنسانلار نۇرغۇن ساۋاقلارنى ئېرىشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇرۇشتىن ئېشىپ قالغىنى يەنىلا ئىس-تۈتەكسىز مەنپەئەت كۈرىشى بوپقالدى. تارىخنى چۈشىنىدىغان كىشى شۇنى ھېس قىلالايدۇكى، دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ چوقۇم قانلىق تارىخى بولىدۇ. چۈنكى تارىخ يارىتىش ئۈچۈن ھەمىشە ئۆزىنىڭ قېنىنى ياكى باشقىلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە توغرا كېلىدۇ، بۇنىڭ رېئاللىقنىڭ پەقەت ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى ئوخشىمايدۇ، خالاس. بەزىلەرنىڭ سەلتەنەتلىك ھۆكۈمرانلىقى، كېيىنكى قانلىق قىسمەتتىن بۇرۇنقى بەختىيارلىقى بولسا، بەزىلەرنىڭ قانلىق قىسمىتى كېيىنكى سەلتەنەتلىك ھۆكۈمرانلىقىنى تېكلەيدۇ. ئىنسانىيەت ئالىمىدىكى مىللەتلەرنىڭ تەقدىرى-قىسمىتى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ رېئاللىقنى ئىنكار قىلىش تەس. تارىختا مىللەتلەرنىڭ تەقدىرىنى مۇنداق ئىككى خىل كىشىلەر ئۆزگەرتىپ ھەم بەلگىلەپ كەلگەن: بىرى، مىللەتنىڭ داھىيلىرى، يەنە بىرى، مىللەت مۇناپىقلىرى. بىر مىللەت ھەقىقىي تۇرە ئۆز داھىيسىغا ئېرىشەلمىسە، ئۇ مىللەتنىڭ ھالاكىتىدىن كۆرە ھالاۋىتى كۆپرەك بولىدۇ. مىللەت مۇناپىقلىرى سۆزسىزكى، مىللەت تەقدىرىنىڭ، بەختىنىڭ كۈشەندىسى بولۇپ، ئۇلار دائىم نەتىجىسى قانلىق تارىخنىڭ جاۋابكارلىرى بوپقالىدۇ. بىرمىللەتنىڭ ھەقىقىي ئۆز داھىيسىغا ئېرىشمىكى بەكلا قىيىن، ئەمما مىللەت مۇناپىقلىرى قانلىق تارىخىي كۈرەشلەر جەريانىدىلا ئەمەس، تىنچ - ئاسايىشلىق كۈنلەردىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ.

كىشىلەرنىڭ تارىخقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ئوخشاش بولمايدۇ. چۈنكى كىشىلەر تارىخقا ھەمىشە بۇگۈنىنىڭ كۆزى بىلەن باھا بېرىپ ئادەتلەنگەن. بەزىلەر ئۆزلىرىنىڭ سەلتەنەتلىك تارىخىدىن پەخىرلىنىپ، باشقىلارنىڭ بېشىغا كەلتۈرگەن ئادالەتسىزلىكلىرىنى ھەشىمەتلىك ئىبارىلەر بىلەن زىننەتلەپ خاتىرىلىسە، بەزىلەر ئۆزلىرىنىڭ قىسمىتى تۇپەيلى دائىم باشقىلارغا ھاقارەت ياغدۇرۇشىدۇ. بەزىلەر تارىخنى تەتقىق قىلىشنى باشقىلارنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇش، ئۇلارغا ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزۈشنىڭ سىياسىي قورالى قىلسا، بەزىلەر تارىخنى ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ جۇغلانمىسى سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدۇ. ئەمما قايسى خىل غەرەزدە، قانداق تەتقىق قىلىنىشتىن قەتئىينەزەر ھەقىقىي تارىخنى يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۇ يەنىلا رېئاللىقنىڭ گۈۋاھچىسى سۈپىتىدە ساقلىنىدۇ. تارىخ ھەمىشە ياخشى-يامان غەرەزلەرنىڭ تەسىرى تۈپەيلى، ياكى ئۇنداق، ياكى مۇنداق ئۆزگەرتىشلەردىن خالىي بولالمايدۇ. ماھىيەتتە ئۇ پەقەت ھەقىقىي تارىخنىڭ قانات-قۇيرۇقىنى قىرقىپ، يۇيۇپ-تازىلىغاندىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇڭا تارىختىكى قەلەم ئارقىلىق ئاسانلا ئۆزگەرتكىلى بولۇدىغان نەرسىلەر ئۇستىدە تالاش-تارتىش قىلغاندىن كۆرە، تارىخنىڭ يالداما تامغىسى سۈپىتىدە خەلقنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزگەرمەي ساقلىنىدىغان مەنىۋى مىراسلارغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلگەن ياخشى. شۇنداقلا تارىخ تەتقىقاتى ئارقىلىق رېئال ئۇنۇم يارىتىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. تارىخ تەتقىق قىلىش ماھىيەتتە تارىخ ئۆگىنىش جەريانىدىن ئىبارەت بولۇپ، بەزىلەر تارىخ ئۆتمۈشكە تەئەللۇق نەرسە، ئۇنىڭ بۇگۈن ئۈچۈن ئەھمىيىتى يوق دەپ قارايدۇ. بەزىلەر تارىخنى نوقۇل قىزىقىش ئۈچۈنلا ئۆگىنىدۇ. كېيىنكىلەر گەرچە تارىخىي ئۇچۇر، تارىخىي يىلنامە، تارىخىي شەخسلەر ئۇستىدە كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشەلمىسىمۇ، بىراق مەڭگۈ ھەقىقىي تارىخچى بولالمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەمگىكى قۇرۇق ئۇستىخان غاجىغانغا ئوخشاش ئىش.

ئالدىنقىلار جەمئىيەتنىڭ كەلگۈسىگىلا كۆڭۈل بۆلۈپ، كەلگۈسىنىڭ خام ماتېرىيالى ئۈچۈن ئۆتمۈش خۇلاسىسىنىڭ خېمىرتۇرۇچ بولالايدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغان. تارىخ ئۆگىنىش كىشىگە غۇرۇر، ئىشەنچ، كۈچ ئاتا قىلىدۇ ھەم كىشىدە مەسئۇلىيەت ئېڭىنى شەكىللەندۈرىدۇ. شۇڭا ھاقارەتلەنمەسلىك ئۈچۈن تارىخ ئۆگىنىش كېرەك. تارىخ قوينىغا ئالغان بىھېساب ھېكمەت ئەگەر تارىخ ئۆگىنىش ھەم تارىخ تەتقىقاتىدا خۇلاسىلانمايدىكەن، تارىخ مەڭگۈ ئۆتمۈشكە مەنسۇپ نەرسە بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. ماۋزېدۇڭ ئېيتقان: «تۇنۈگۈنكىنى بۈگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش» دەل تارىختكى پايدىلىق نەرسىلەرنى راۋاجلاندۇرۇشقا نىسبەتەن ئېيتىلغان. ئۆز تارىخىمىزغا نەزەر سالىدىغان بولساق، بىزنىڭ تارىختىن ئېرىشكەن يەكۈنىمىز يوق دېيەرلىك ھەم چولتا. شۇڭىمىكىن، يېقىنقى تارىخىمىزدىمۇ تەكرارلانما تارىخىي خاتالىق كۆپ. گەرچە تارىخىمىزدا كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان سەلتەنەت دەۋرىمىز، قان-ياشلىق بىھۇدە بەدەللىرىمىز كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ مەنبەسى، سەۋەبى ئۇستىدە ھېچقانچە خۇلاسىگە ئېرىشەلمىدۇق. ۋەزىپە ئۈچۈنلا، نام-شۆھرەت ۋەسۋەسىسى تۈپەيلى تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش خاھىشى كەلتۈرۈپ چىقارغان تېمىلاردىكى تەكرارلىنىش، مەزمۇندىكى كۆچۈرمىچىلىك كىشىلىرىمىزنىڭ تارىخ ئۆگىنىشكە بولغان قىزىقىشىنى ئۇرغىتالمىدى. «قۇتادغۇبىلىك» نى توختاۋسىز تەتقىق قىلىۋاتىمىز. يۇسۇپ خاس ھاجىپنى ھېلى ئاسترونوم، ھېلى ماتېماتىكا نامى بىلەن ئاتاپ نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازدۇق. لېكىن يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ كىتابىنى بىر ھالاكەتكە يۈزلەنگەن ھاكىمىيەتنى قۇتقۇزۇۋېلىش غەرىزىدە يازغانلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدا بايان قىلىنغان تېماتىك ئىدىيىنى، شۇ دەۋر ئىدىئولوگىيىسىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ خۇلاسىلىيالمىدۇق. تارىخ تەتقىقاتىمىز كىشىگە زوق بېغىشلىيالمايدىغان رەڭسىز سۈرەت بويۇقېلىۋاتىدۇ. تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش، تارىخ ئۈستىدە ئىزدىنىش پەقەت ئاز بىرقىسىم زىيالىيلىرىمىزنىڭ، شۇنداقلا بىرقىسىم ئىلمىي ژۇرناللارنىڭلا ۋەزىپىسى بولۇپقالدى. 1980-يىللاردىكى تارىخ تەتقىقات قىزغىنلىقى 1990-يىللارغا كىرىپ كېلەلمىدى، بەلكى تارىخ ھەممە كىشى ئېھتىياج قىلىدىغان چەكلەنگەن تېما بولۇپقالدى. بۇيەردە شۇ نەرسىنى قىستۇرۇپ ئۆتكۈم كەلدى: مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدىغان ياش خەنزۇ ئالىم شىياڭ يەنبىن ئەپەندى باشقا نۇرغۇن ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ «ئومۇمىي تارىخى» نىڭ يېزىلىپ بولغانلىقى، پەقەت ئۇيغۇرلار «ئومۇمىي تارىخى» نىڭ ھازىرغىچىلىك يېزىلمىغانلىقىنى، بۇئەمگەكنى ئىشلەشكە دۆلەت ئىچىدىكى بىرقانچە ئۇيغۇرشۇناس خەنزۇ ئالىم تەييارلانغان بولسىمۇ، لېكىن تەلەپ بويىچە شۇمىللەتتىن بىرقانچە ئالىمنىڭ قاتنىشىشى شەرت بولغاچقا توختاپ قالغانلىقى، ئۇيغۇرلاردىن بۇئەمگەكنى ئۈستىگە ئالالايدىغانلارنىڭ بار-يوقلۇقىنى سۈرۈشتۈرگەنلىكى ئېسىمدە. ياتاقتىكى بىرقانچىمىز ئۈستازىمىز ئۈچۈن مۇڭاپىقراق بىرقانچە نامزات كۆرسىتىشنى ئويلاپ خېلى كاللاقاشلىغان بولساقمۇ، ئارىمىزدا نوپۇزلۇق تارىخچىلارنىڭ يوقلۇقىدىن تولىمۇ خىجالەتتە قالغانىدۇق. ئارىمىزدا بۇخىل ئەمگەكنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان، پىشقان زىيالىيلاردىن زادى قانچىسى باردۇ؟ بۇھەقتە ئويلانماپتۇق. ھازىرغىچىلىك تارىخىمىز ئۈستىدە تۇزۇك قەلەم تەۋرەتمىدۇقلا ئەمەس، باشقىلارنىڭ بىز ھەقتە يازغان تارىخىي تەتقىقات ئەسەرلىرىنىمۇ تولۇق كۆرۈشكە مۇۋەپپەق بولالمايۋاتىمىز. بۇنى دەۋرىمىز زىيالىيلىرىنىڭ سەۋەنلىكى ئەمەس، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ تارىخنى بىلمەسلىك ئۆزىنى ئۇنتۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئەتىگىلا كۆڭۈل بۆلۈپ، تۇنۈگۈن، بۈگۈنى ئۈستىدە ئويلانمايدىغانلار قىمار تاختىسىدىكى تەۋەككۈلچىگە ئوخشايدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنىڭ يوقتىدىغىنى كۆپ بولىدۇ. بىزنىڭ 1990-يىللارنىڭ مابەينىدە يوقاتقانلىرىمىز قىممەت جەھەتتىن ئېرىشكەنلىرىمىزدىن كۆپ. مىللىتىمىز كىشىلىرىدىكى پىسخىك تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلدى، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، ئىشەنچ، مىللىي كۆيۈنۈش دېگەنلەرنى پۇل رىقابىتى يەپ كەتتى. مىللىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئەبجەشلىك مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنى خىرەلەشتۇرۇپ قويدى. نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلىرىمىز ياتلارنىڭ سایاھەت ئەۋرىشكىسىگە ئايلىنىپ كەتتى.

تارىخىمىزدىن يەكۈنلەنگەن پەلسەپىۋىلىككە ئىگە ئەقلىي خۇلاسىلارنىڭ كەملىكى جەمئىيىتىمىزنىڭ كىشىلىرىنى ئۆزىبېشىمچى ھەم تولىمۇ ئۆزۈمچىل قىلىپ قويدى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ بېشىدىن ھازىرغىچە بولغان بىر ئەسىرلىك تارىخىمىزغا قارايدىغان بولساق، خەلقىمىزنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئىتتىپاقلىق، ھەمدەملىكنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە خورىغانلىقىنى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا مىزان قىلىپ-تاللىغان ئەخلاق قارىشىمىزنىڭ دەۋرگە ماسلىشىشچانلىقى ھەم ھاياتىي كۈچىنىڭ نەقەدەر ئاجىزلىقىنى، خەلقنىڭ روھىي يۆلەنچۈكى بولغان ئېتىقاد قارىشىدىكى ئۆلۈكلۈكنى ھېس قىلالايمىز. مىللىي ئىقتىساد تارىخىمىزغا قارايدىغان بولساق، مىللىي كاپىتال، مىللىي سانائەت قارىشىمىزنىڭ يوق دېيەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. ئالماشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى سودا قارىشىمىزنىڭ ئاسارىتىدىن تېخى قۇتۇلغىنىمىز يوق. دۇنيا سودىلىرىغا قاتنىشىۋاتقان بايلىرىمىز خېلى كۆپ، بىراق ئۇلار ئۆز مىللىي سانائىتىمىز بىلەن

ئەمەس، بەلكى ۋۇجۇدىدىكى ئاتا مىراس تەۋەككۇلچىلىك بىلەن سودا قىلىشۋاتىدۇ. مۇبادا، ھەممە مىللەت ئۆزىنىڭ ياسىغىنىنى ئىشلىتىدىغان، ئۆزىنىڭ ئەتكىنىنى يەيدىغان، ئۆزىنىڭ توقۇغىنىنى كىيىدىغان بىرەر سىياسەت تۈزۈلۈپ قالسا، بىز ئۇيغۇرلارغا يالىڭاچ ھالدا كەتمەن چېپىپ، نان يېقىپ يېيىشتىن باشقا يول قالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

تارىختىن كېيىنكىلەر ئۈچۈن ۋاقتى ئۆتكەن سەلتەنەت ئاتاقلىرى، ئۆتمۈشنىڭ چاقچۇق بۇيۇملىرى ئەمەس، بەلكى بىھىساب مىللىي خاسلىققا ئىگە مەدەنىيەت خەزىنىسى ھەم شۇ مەدەنىيەتكە مۇجەسسەملەشكەن ئەقىل يۇكسەكلىكى، مىللىي روھىيەت ئۇدۇمى ھەم مىللىي پىسخىك ئالاھىدىلىك مەڭگۈ مىراس بوپقالىدۇ. بۇخىل مىراسنىڭ دەۋرىيلىكى مىللەتلەرنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. مىللەت ئومۇمىي گەۋدىسىدىكى خاسلىقنىڭ قۇدرىتى ئۇستىدە يەھۇدىيلار روھى، گېرمانلار روھى ھەم ياپونلار روھىنى مىسالغا ئالساقلا كۇپايە. ئۇلاردىكى خاسلىققا ئىگە شۇخىل روھ ئۇلارنىڭ ئۇزۇن يىللىق مىللىي ھاياتىنىڭ مەھسۇلى ھەم جەۋھىرى، شۇنداقلا ئۇلاردىكى مىللىي ئېتىقادنىڭ مۇجەسسەملىنىشىدۇر.

تارىختىن قېپقالغان مىللىي ئەنئەنە، روھىي ئۇدۇم، پىسخىك خاسلىقنىڭ دەۋرىيلىكى قەدىرلەنسە، ئۇ مىللىي تەرەققىياتنىڭ سۈرئىت ئاشۇرغۇچىسى بوپقالىدۇ. مۇبادا ئۇ بۇزۇۋېتىلسە ياكى ئۇنتۇلسا، ئۇ ھالدا ئۇ بىر مىللەتنىڭ مەڭگۈلۈك يوقىتىشى ھەم تولدۇرۇۋالغۇسىز زىيىنى بوپقالىدۇ. شۇڭا ھۇجەيرىلىرىمىزدىكى تارىخ قالدۇرغان ھەربىر ئەجداد ئۇدۇمىنى قەدىرلەش ھەم ئۇنىڭ راۋاجىنى قوغداش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز.

بىر ئادەم ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان جايىنى، ئۆز قەۋم-قېرىنداشلىرىنى بىلمەسلىك، ئۆزىنىڭ بالىلىق - ئۆسمۈرلۈك خاتىرىسىنى ئۇنتۇپ كېتىش گەرچە ئۆزى بىلەن ئوخشاش بىر تىلدا سۆزلەيدىغان، ئوخشاش تۇرمۇش ئۇسۇلىغا ئىگە كىشىلەر توپى ئىچىدە چوڭ ئىش بولۇپ ھېسابلانمىسىمۇ، لېكىن ئۇ شۇ توپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئېنىقكى ھاقارەتكە، يەكلىنىشكە ئۇچرايدۇ. بىر مىللەت ئومۇمىي ئاھالىسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆزى ھەققىدە تارىخىي ساۋاتقا ئىگە بولماسلىق، شۇ مىللەت كىشىلىرىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆزلۈك ئېڭىنى ئۆلتۈرىدۇ، مىللىي ئەنئەنىنى پۈچەكلەشتۈرۈۋېتىدۇ. مىللىي ئۆزلۈك مىللىي خاسلىقنى ساقلاپ قالمىغان ھەم ئۇنىڭ راۋاجىغا كېرەكلىك ئىچكى ئېنېرگىيە. ئۇ، مىللەتنىڭ ھەربىر ئەزاسىنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىدا ئەكس ئەتكەندىلا، ئاندىن ئۇ مەدەنىيەت قاتلىمىدا خاسلىق سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ. مىللەتنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆزلۈك ئېڭى يەنە كېلىپ بىر مىللەت ئومۇمىي ئاھالىسى ئورتاق ئۇستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك مىللىي مەسئۇلىيەت، تارىخىي مەسئۇلىيەتنىڭ مەنبەسى. قاچانكى مىللىي خاسلىق خوراشقا قاراپ يۇزلىنىدىكەن، مىللەت ئومۇمىي ئاھالىسى ئۆزلۈك ئېڭىدىن ئىبارەت ئىچكى ئېنېرگىيىدىن ئايرىلىپ قالغان بولىدۇ. ئۇ ھالدا مىللەت كىشىلىرىنىڭ قارىشىدا مىللەت دېگەن ئۇقۇم ئۆزلۈكنى ناماياں قىلىشنىڭ ۋاستىسى ئەمەس، بەلكى بويۇنتۇرۇقنا ئايلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە ئارىمىزدىكىدەك، ئۆزىنىڭ مۇشۇ زېمىنىدا تۇغۇلۇپ ئۇيغۇر ئاتىلىپ قالغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ، ئامېرىكىدا تۇغۇلمىغىنىغا ھەسرەت چېكىدىغانلار كۆپەيىدۇ.

كىشىلەرنىڭ نېمىلەرنى بىلىشى، نېمىلەرنى قىلىشىنى ئاخىرقى ھېسابتا ماۋارىپ سۈپىتى بەلگىلەيدۇ. مىللىي ماۋارىپىمىزغا قارايدىغان بولساق، مىللىي ماۋارىپ سىلىنمىسىنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلى، ماۋارىپ سېپىدىكىلەردىن بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچىلاردىن مىللىي مەسئۇلىيەت، تارىخىي مەسئۇلىيەت ھەم كەسپىي مەسئۇلىيەتنى سۈرۈشتۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان ئىشقا ئايلىنىپ كەتتى. مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەن ئاپتوماتىك ئۇسۇلدا باشقۇرۇلىۋاتقان ماۋارىپ قۇرۇلمىمىزدىكى ئۆلۈك تەربىيە ئۇسۇلى، نىشانلىق ئوقۇتۇش، ساپا ماۋارىپى دېگەندەك ئىلغار ماۋارىپ نەزەرىيىلىرى ئارقىلىق قاغجىرىغان مايسا چاقماقتىن كېيىنكى بىردەملىك ئۆتكۈنچى يامغۇردا نەمدەلگەندەك دەرمانغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، لېكىن جۇۋازغا كۆنۈپ كەتكەن كالا يەر ئاغدۇرۇشقا يارىمىغاندەك، يەنىلا ئۆزىمىزنىڭ مەنپەئەت ئوقىنى چۆرىدەپ ئايلىنىۋەردۇق. ماۋارىپتا باشلانغان ئىسلاھات بورنى ھەممىمىزنى چۆچۈتىۋەتتى. كىشىلىرىمىز ئېڭىدىكى «تۆمۈر تاۋاق» قارىشىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى مىللىي ماۋارىپىمىزغا قانچىلىك قىيىنچىلىقلارنى ئەكېلىشىنى مۆلچەرلىمەك تەس. ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلاردىن چاقىرىق كەلسە، سۈرۈشتۈرۈدىغىنى «خىزمەت كۆرسەتكۈچى» بوپقالدى. ئالىي ماۋارىپ راسخوتىنىڭ ئېشىشى، ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇش قارىشىنى تەۋرىتىپ قويدى. مەجبۇرىيەت ماۋارىپى يەنىلا «مەجبۇرىي ماۋارىپ» تەرىقىسىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. نادانلىقنىڭ نەچچە ئەسىرلىك بۇرۇقتۇرمىلۇقىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، نادانلىققا قارغىش ياغدۇرغان كىشىلىرىمىزنىڭ نادانلىقنىڭ دىشۋارچىلىقىدىن ئېرىشكەن خۇلاسىسى نېمە؟ بۇ خۇلاسىنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇ، يوق؟ نېمىلەرنى قىلىش كېرەك؟ خەلقىمىزگە شۇنەرسىنى ئەسكەرتىش، قاراشنى يېڭىلاش تولىمۇ زۆرۈر بوپقالدى.

تارىخنىڭ مەۋجۇدلۇقىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەل قىلغۇچ پەيتلىرىدە ياشاۋاتىمىز. جەمئىيىتىمىزدە، كىشىلىرىمىزنىڭ ئېڭىدا تارىختىن

قېپقالغان، شۇنداقلا جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ كۆرۈنۈشى سۈپىتىدە يېڭىدىن مەيدانغا كېلىۋاتقان مەسىلىلەر نۇرغۇن. بۇخىل مەسىلىلەرنى ھادىساتلارنى كۆزىتىش ئېقتىدارىغا ئىگە ھەربىر كىشى بايقىيالايدۇ. ئۇنى بىراۋنىڭ كۆرسىتىپ بېرىشى تامامەن زۆرۈرىيەتسىز. مەسىلە ئۇنى قانداق ھەل قىلىش. بۇ، جەمئىيىتىمىزدىكى ھەربىر كىشىنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقىغا بېرىپ تاقىلىدىغان مەسىلە. ئەختەم ئۆمەر ئەپەندىنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئۆزىمىز ھەققىدە قايتا ئويلىنىش خۇسۇسىدىكى ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەدەبىيات ساھەسىدە ئۆزىمىز ئۇستىدىكى بەھس - مۇنازىرە قىزىپ كەتتى. ھەممىمىز ئۆز ئەيبىمىز ئۇستىدە تەرلەپ-پىشىپ قاياشتۇق، بىراق بىزنىڭ رېئاللىقىمىز ئۆزىپىتى قېلىۋەردى. بۇنىڭدىكى سەۋەب نېمە؟ بۇئەسەرلەر گەرچە بىزگە روھىي زىلزىلە ئەكەلگەن بولسىمۇ، لېكىن مەسئۇلىيەت ئېڭىمىزنى ئويغىتالمىدى. بۇقانداقتۇر ئەسەرلەردىكى مەسىلە ئەمەس، ئۆز ۋۇجۇدىمىزدىكى كەمتۈكلۈك سەۋەبىدىن بولدى. ئۆزىمىزنى تونۇشىمىزنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلى كېلىپ چىققان ئومۇمىي خەلق ۋۇجۇدىيىتىدىكى مەسئۇلىيەت ھۇجەيرىلىرىنىڭ جانلىنالماسلىقى، بىرمەزگىللىك قىسقا دولقۇندىن كېيىن ھەممىنى ئەكسىگە قايتۇردى. توغرا، ئادىل، پەلسەپىلىك ئاساستا يەكۈنلەنگەن تارىخىي خۇلاسىلارنىڭ ئاپىرىدە بولماسلىقى بىلەن، ۋۇجۇدىمىزدا نېمىلەر كەم؟ قايسى بىزگە تەئەللۇق ئاتامىراس ئۇدۇم؟ قايسى بىزگە تەئەللۇق؟ دېگەنلەرنى بىلمەستىن، ئەگىرى-توقاي ھايات لېنىيىسىدە ئۆز سەنىمىزگە دەسسەۋۈەردۇق.

دەۋر چاقى ئۆزلۇكسىز ئايلانماقتا، ھايات رېتىمى كۈنسېرى تېزلەشمەكتە. بىز بولساق دۇنيا تەرەققىياتىدىن كۈنسېرى ئارقىدا قالماقتىمىز. رەھىمسىز رېئاللىق بىزنى تېزراق ئۇنۇملۇك چارە تېپىپ ئۆز-ئۆزىمىزنى قۇنقۇزۇشقا مەجبۇرلىماقتا. قولىمىزدىكى ئەتىلەرگە كېرەكلىك بولغان بۇگۈننىڭلا ئەمەس، تۇنۇگۈننىڭمۇ خۇرۇچلىرى يېتەرلىك ئەمەس. نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەممىزنى سۇكۇت ئىچىدە قىينىماقتا. ئەتىلەرنىڭ يولى بۇگۈننىڭ قوينىدا، بۇگۈنكى بىز مېڭىۋاتقان يۆنىلىشنىڭ مەنبەسى تۇنۇگۈنگە تۇتىشىدۇ. ئەتىلەر ئۈچۈن تۇنۇگۈن ھەم بۇگۈن ئوخشاشلا نىشان كۆرسەتكۈچ بولالايدۇ. تارىخ نوقۇل ھالدا بىر مىللەتنىڭ ئۆتمۈشىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان كونا ماتېرىياللار دۆۋىسى ئەمەس، بەلكى كەلگۈسىنىڭ پىلانلىرىنى تۈزۈشنىڭ ھاياتىي كۈچگە ئىگە خۇرۇچى. ئۇ، بىر مىللەتنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىۋېلىش ھەم بىلىۋېلىش جەھەتتىكى زۆرۈر ئوقۇشلۇق. شۇڭا تارىخ ئۆگىنىش، تارىخنىڭ ھەربىر بېتىدىن ئېرىشىلگەن خۇلاسىلاردىن مادارلىنىش، ئەتىلەرنىڭ پارلاق تارىخىنى يارىتىشنىڭ مەنىۋى ئاساسى. ئاخىرىدا ئوقۇرمەنگە لۇشۇن ئەپەندىنىڭ مۇنۇ بىر جۈملە سۆزىنى تەقدىم ئېتىمەن: «سۇكۇت، سۇكۇت، يەنە سۇكۇت قىلىش يوقىلىشتىن دېرەك بېرىدۇ».

ئاپتور: خوتەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تىلماچى(M1)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىنىڭ تەھرىرلىك مەسئۇلىيىتى نومۇرى

باش مۇھەررىر: قۇربان‌ماموت(M1) مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: رىسالەت مۇھەممەت(M2)

«مەملىكەت بويىچە ئۇيغۇر مۇقامچىلىقىدا خىزمەت كۆرسەتكەن مۇقامشۇناس»،
ئەل سۆيگەن ناخشىلارنىڭ كامالەتكە يەتكەن ئىجراچىسى ئابلىز شاكىر ئەپەندى

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2003 - يىل 1 - سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

《新疆文化》 (维吾尔文)
综合性文学双月刊

ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلدى
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈپ نەشر قىلدى
خەلقئارالىق نومۇرى:ISSN1008－6498
مەملىكەتلىك نومۇرى:CN65－1073/G2
چەت‌ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى:جۇڭگو كىتاب ئېمپورت-ئېكسپورت (گۇرۇھى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەتەن نومۇرى:MB8946
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت‌ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھرى ئىشپاق يولى 72 - قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون:2856942(0991)
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

主办:新疆维吾尔自治区文化厅
编辑出版:《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号:ISSN1008－6498
国内统一刊号:CN65－1073/G2
海外发行:中国图书进出口(集团)总公司出口部
代理者地址:中国北京潮朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88,16Gongti East Road, Beijing 100020,china
海外发行代号:6498BM
发行范围:国内外发行
地址:乌鲁木齐市团结路72号
邮编:830001 电话:(0991)2856942
印刷:《新疆日报》印刷厂
发行:乌鲁木齐市邮局
订阅:全国各地邮局

پوچتا ۋاكالەتەن نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 5 يۈەن
邮发代号:58－22 定价:5元